

Stane Semič-Daki

1

NAJBOLJŠI SO PADLI

Stane Semič-Daki

NAJBOLJŠI SO PADLI

STANE SEMIČ-DAKI
NAJBOLJŠI
SO PADLI

STANE SEMIČ-DAKI

NAJBOLJŠI SO PADLI

I

Spomini

LJUBLJANA 1971

Samozaložba avtorja
Natisnila tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*Spomeniki padlim borcem —
srečavanja s še živimi soborci
in spomini na vse tiste,
ki ležijo, kjer so padli
meni,
vam,
potomcem govoré
da
NAJBOLJŠI SO PADLI ...*

Stane Semič-Daki

Z naprednim gibanjem sem se seznanil v času gospodarske krize v stari Jugoslaviji v letih 1934—1936. Ko sem kot brezposeln iskal delo, sem prišel v stik in se povezal z mnogimi naprednimi ljudmi. Tako sem bil z naprednimi hotenji že dobro seznanjen, ko sem spomladi leta 1936 šel služiti vojaški rok v planinski polk v Kraljevico pri Sušaku. Še isto jesen sem dobil mesec dni dopusta in šel obiskat kraje in ljudi, pri katerih sem živel pred odhodom v vojsko.

Prve dni oktobra 1936 sem se srečal s Francetom Zaletelom v Malem Naklem pri Kranju, ki je bil simpatizer KPS. Sveloval mi je, naj pobegnem iz vojske in grem v Španijo med borbe španske revolucije. Ubogal sem ga. Nisem se vrnil v svoj planinski polk, ampak sem kar v uniformi planinske kraljevske vojske pobegnil čez mejo v Avstrijo, nato pa naprej, se pridružil španskim revolucionarjem in se znašel v španski državljanski vojni. Po porazu španske revolucionarne vojske sem v začetku septembra 1940 prišel v taborišče mednarodnih brigad v Franciji.

Taborišče se je imenovalo Gers, po reki istega imena, in je ležalo blizu španske meje, pod Pireneji. Bilo je močno zastraženo, s pravicato »živo mejo«. Na vsakih 200 do 300 metrov je stala ročna strojnica, obrnjena proti internirancem. Stražili so nas sami črnci, kolonialna francoska vojska. Bili so zvesti svoji službi in nedovzetni za vsak pogovor. Natanko so izvrševali povelja elitnih francoskih oddelkov vojske, tako imenovane mobilne garde.

Straže so še prav posebno pazile na Jugoslovane. Okoli nas so bili trije krogi bodeče žice s posebnim nadzorstvom. Vsaka žična zapreka je bila visoka dva metra in široka meter in pol. Nadzirali so nas mobilni gardisti. V taborišču je bilo onemogočeno vsako delovanje, zlasti pa komunistične partije. Kljub temu se je partiji v taborišču podrejal vsak interniranec in

ubogal njena navodila, saj je spoznal, da se samo partija uspešno upira mobilni gardi in njenemu nečloveškemu ravnanju z nami. Vsi pa bi bili radi čimprej zapustili taborišče in pobegnili domov.

Dobro sem vedel, kako težko je uiti iz taborišča, vendar sem se kmalu odločil za beg. Ko sem koval načrt, sem bil iz dneva v dan bolj vesel, obenem pa tudi vznemirjen: bom uspel, ali me bo zalotila mobilna garda? Več internirancev je že poskušalo zbežati, vendar so jih na begu večino ujeli, nato pa poslali v posebno taborišče, kjer so jih mučili in stradali. Beg je bil torej tvegan, vendar nisem odnehal. Dogovoril sem se s prijateljem, jugoslovanskim Čehom, da bova zbežala skupaj. Načrt sva v grobih obrisih zaupala še nekemu internirancu. Drugim se nisva upala zaupati, morala sva biti previdna, saj so bili med nami tudi ovaduhi, ki so delali za mobilno gardo.

Neko noč, okrog enajstih, sva se s prijateljem začela tihotapiti skozi žice in mimo črnih stražarjev. Plazila sva se po trebuhu, tudi glave ni bilo varno dvigniti, ker bi naju lahko opazili stražarji. Do pol štirih zjutraj sva tako prelezla okoli 400 metrov dolgo pot. Vsaka ovira je bila oddaljena od druge 20 metrov. Vse tri žične ovire sva srečno pustila za seboj, ko pa sva se priplazila kakih sto metrov daleč od tretje in zadnje žične ovire, sva morala negibno ležati skoraj vso uro, ker je prišla mimo patrola mobilne garde in črnskih vojakov. Dobro sva jih videla, ker je bila mesečina. Pogovarjala sva se šepetaje. Po dolgi uri nepremičnega ležanja sva se oddaljila od taborišča še dvesto metrov. Tukaj so bili stražarji malomarnejši in sva se počutila že kar varna. Le mesečina naju je motila. Večkrat sva morala poleči po tleh in čakati, da se je mesec skril za oblake (bilo je na pol oblačno in polna luna). Ko so oblaki zatemnili luno, sva stekla naprej. Kmalu pa sva se morala spet plaziti, vzporedno z žico, napeljana po jarku, okoli sto metrov od naju. To je bila že četrta ovira in zanjo sploh nisva vedela. Priplazila sva se do mostu, od koder je peljala cesta v taborišče. Po nji so Francozi vozili hrano, zato so cesto stalno nadzorovale oborožene patrole. Prav takrat se je približala patrola: dva črnca in pripadnik mobilne garde. Opazili so najini senci, se ustavili in oprezali. Negibno sva obležala, še z očmi nisva trenila. Na srečo naju niso opazili in so šli naprej. Midva pa tudi. Med 3. in 4. uro zjutraj sva se oddaljila od taborišča že 500 metrov. Vendar še nisva bila na

varnem; lahko bi trčila ob kako patrolo, tu pa tam so stale tudi barake s stražarji. Toda nisva mogla več čakati, saj se je že danilo. Stekla sva, zaslišala za seboj glas in tekla tri kilometre po polju. Prišla sva iz doline in se odpočila v samoti na pobočju gozdiča. Pogledala sva okoli, če je varno in šla naprej. Ob pol sedmih zjutraj sva prišla v Westwail. Pred mostom sva drug drugega očistila, saj sva bila od plazenja vsa prašna in blatna po kolenih in trebuhu. Do Toulousa je bilo še okoli 30 kilometrov. Kako bova prišla tja?

Spet bo treba tvegati. Po Westwailu sva hodila zelo previdno, da naju ne bi ustavila policija. Nekega delavca sva vprašala, če vozi v Toulouse avtobus. Nasmejala se je, rekoč, da odpelje čez pol ure. Najbrž se mu je zazdelo, da sva ušla iz taborišča mednarodnih brigad, saj nama je celo pokazal, kje stoji avtobus. S strahom sva odprla vrata. V avtobusu sta sedela le šofer in sprevodnik. Ostro sta naju pogledala in ko sva vprašala, če ta avtobus pelje v Toulouse, sta odgovorila na kratko: »Da, da!« Zaprošila sva, če greva lahko takoj v avtobus. »Lahko, samo hitro!« Tudi ta dva sta uganila, da sva begunca iz taborišča. Rekla sta nama, naj se uleževa na sedeže, da naju ne opazi policija, ki večkrat pride mimo avtobusa in ga pogosto tudi pregleda. Pred avtobusom so se že začeli zbirati potniki. Pet minut pred odhodom je sprevodnik odprl vrata in nama rekel, naj se sedaj usedeva. Ljudje so napolnili avtobus in sprevodnik je tudi nama dal vozovnici, brez vsakega vprašanja ali pripombe, da ne bi vzbudil pozornosti na naju. Tako sva se srečno pripeljala v Toulouse in šofer nama je z roko namignil, naj izstopiva zadnja. Ko so drugi odšli, sta nama šofer in sprevodnik povedala, da policija rada pregleduje, kakšni ljudje se pripeljejo v Toulouse, zlasti pa imajo piko na avtobus iz Westwaila. Sprevodnik nama je pošepetal, naj greva za njim. Zavili smo v toulouške ulice in sprevodnik je pogledoval zdaj levo, zdaj desno, če naju morda kdo ne zasleduje. Ko je videl, da je varno, naju je pozdravil, nama voščil srečno pot in odšel, ko nama je še prej pokazal, kje je železniška postaja. Šla sva tja. Čeprav je bilo še zmeraj nevarno, sva se le lažje umikala policiji, ker naju je bil sprevodnik poučil, kod naj greva in kako naj ravnava na postaji.

Šla sva v restavracijo blizu postaje. Prijatelj je ostal v nji, jaz pa sem šel kupit vozna listka. »Marseille!« sem kratko rekel pri okencu. S postaje sem šel v drugo restavracijo in šele

potem, ko sem se prepričal, da me nihče ne zasleduje, sem se vrnil k prijatelju in mu povedal, da odpelje brzovlak čez eno uro. Do odhoda vlaka sva nestrpna sedela v restavraciji, nekaj minut pred odhodom pa sva šla na postajo in skočila na vlak, ki se je že premaknil. Ura je bila tri popoldne. Do Marseilla naju ni nihče legitimiral. Imela sva srečo. V Marseille sva prišla zjutraj, lačna in izčrpana. Že v taborišču sva večkrat slišala, da ima v Marseillu, v ozki ulici, ki se spušča proti morju, hotel neka Bolgarka, ki rada pomaga beguncem — interbrigadirjem iz Španije. Okrog desetih sva res našla tisti hotel. Vprašala sva, če bi lahko govorila z lastnico. Takoj je prišla in pozanimala sva se, če so pri nji kaki tovariši iz Toulousea. Že sva mislila, da iz vsega ne bo nič, ker naju je hotelirka zelo ostro opazovala. Predstavila naju je nekaterim španskim borcem Jugoslovanom, ki sva jih poznala še iz taborišča in so ilegalno stanovali v hotelu. Bilo jih je osem in brž smo postali dobri prijatelji. Ko se je hotelirka prepričala, da sva res interbrigadirja, nama je dodelila sobo.

Že drugi dan sva se začela zanimati, kako bi se preživela. Najprej sva šla na jugoslovansko poslaništvo in zaprosila za potni list. Posebno prijazno naju niso sprejeli. Že vratar, nekdanji ruski belogardist naju je nahrulil, da sva španska revolucionarja. Ko sva na poslaništvu odločno zahtevala, naj naju pošljejo v Jugoslavijo, so hoteli natanko vedeti, od kod sva prišla, kaj delava v Franciji in zakaj nimava dokumentov. Nazadnje sva priznala, da sva ušla iz taborišča mednarodnih brigad, saj tajiti tako nisva mogla, ker so bili dobro obveščeni o vseh, ki smo se borili v Španiji. Ko so spoznali, da se kar tako ne pustiva odgnati, so dali vsakemu 25 frankov za prvo pomoč, kaj več pa nisva dosegla. To je bilo zelo malo. Drugi in tretji dan sva bila spet na poslaništvu in obakrat dobila po 25 frankov. Četrty dan pa so se uprli, da bi nama še kaj dali, in vratar nama je pred nosom zaloputnil vrata. Vedela sva, da nama ne bodo več pomagali, saj sva jim zabrusila, da sva se kot interbrigadirja borila v Španiji, zato njune miloščine ne potrebujeva več. Morala sva si kako drugače pomagati.

V hotelu nas je bilo sedaj že dvanajst Jugoslovanov, članov mednarodnih brigad. Hotelirka je vsem ali zastonj ali na pol zastonj dajala sobe, in tudi cena za hrano je bila kar nepojmljivo nizka. Nekateri so na našem poslaništvu bolje uspeli,

ker so znali nastopiti bolj mirno, in so dobili denar in potne liste za odhod v Jugoslavijo. Midva pa sva ostala brez dokumentov. Tako sva prišla v evidenco francoskih oblasti, tukaj pa se je dalo poslepomišiti. Na oddelku za belgijske begunce sva rekla Francozom, da sva belgijska begunca (baza zanje je bila v Marseillu), po narodnosti pa Jugoslovana, rudarja. Tako sva dobila dokumente kot belgijska begunca. Zaradi varnosti pa sva kmalu poiskala še nove zveze. Na češkem konzulatu so nama dali potrdilo, da sva služila v francoski tujski legiji. Sedaj se je nama kar dobro obrnilo. Takšno potrdilo je že imelo nekaj Jugoslovancev, »Špancev«. Tako sva tudi midva prišla kot Čeha, pripadnika tujske legije, v vojašnico tujske legije, kjer smo imeli zastoj celodnevno hrano. Prej sva bila šla s potrdilom na francosko vojaško poveljstvo neke divizije — ostanek razbite francoske armade. Tukaj so naju demobilizirali kot francoska vojaka — pripadnika tujske legije. Drugi »Španci« so naju bili naučili vse potrebno, tako sva na pamet vedela povedati, v kateri četi sva služila, kdo je bil najin komandir, in kje na fronti pri Parizu sva se borila proti Nemcem. Zdaj sva se lahko hranila v marsejskem gradu, ki je bil spremenjen v vojašnico tujskih legionarjev. Vsakemu demobilizirancu so Francozi dali po 1000 frankov. Čez štirinajst dni sva spet šla v štab in zaprosila za vojaško uniformo, češ da je škoda najinih civilnih oblek. Tako sva potem hodila po Marseillu v uniformi francoskih vojakov.

Živela sva v velikem mestu in denar je hitro pošel. Zato sva čez mesec dni šla spet na francosko poveljstvo marsejskega področja in zaprosila še za civilno obleko. Potem sva vsak svojo uniformo in civilno obleko, ki so nama jo dali, prodala in hodila spet v svoji obleki. Spet je bilo nekaj denarja. Toda policiji je prišlo na ušesa, da neka skupina v Marseillu vara oblasti in da so to udeleženci španske revolucije. Nekega novembrskega jutra 1940 naju je že ob štirih zjutraj prebudila lastnica hotela in rekla, naj zbeživa, ker naju išče policija. Hitro sva zapustila hotel in šla na nabrežje. Potem sva se vrnila v ozko ulico in od daleč opazila, kako je policija obkolila hotel. Zdaj nama je bila vsak dan za petami in čedalje bolj je bilo nevarno, da naju aretirajo. Nisva smela več ostati v Marseillu, zato sva se 15. novembra odpeljala z brzovlakom v Lyon, ker sva zvedela, da je v Lyonu veliko taborišče z več

tisoč pravih Špancev — revolucionarjev iz španske državljanske vojne.

Odpeljala sva se »na črno«, brez potnih listov, in srečno prišla v Lyon. Z dvojnimi dokumenti, ki sva jih imela, sva lahko nemoteno hodila po mestu in tudi v taborišče kot francoska vojaka, legionarja, lyonska policija pa tudi še ni bila obveščena o naju. V taborišču sva ostala kakih štirinajst dni, potem pa nama je spet zmanjkalo denarja. Snovala sva načrte za pot proti Parizu, da bi tako lahko čimprej pobegnili domov v Jugoslavijo. Toda obetale so se nove težave, kajti med Lyonom in Parizom je potekala francosko-nemška okupacijska črta, in to prav pred Lyonom. Tri večere sva hodila na postajo gledat, kako vozijo vlaki in če jih policija pregleduje. Vsak večer je peljal proti Parizu ekspres Marseille—Lyon—Pariz. Četrty večer, po natančnem ogledu, sva se odločila, da odpotujeva. Tik preden bo vlak potegnil s postaje, bova skočila pod vagon med kolesa, na vzmeti. Tedaj pa se je prijatelj premislil. Ustrašil se je Nemcev in ni hotel tvegati glave. Ker pa se je vlak ravno premaknil, sem skočil pod vagon, se oprijel vzmeti in se tako odpeljal proti Parizu.

Sedel sem na vzmeteh in se držal. Ni bilo lahko, ker je bilo malo mrzlo, sicer brez snega, je pa pihala močna burja. Tako sem se pripeljal do Dijona, ki je bil že onkraj nemške okupacijske črte. V Dijonu je bil jugoslovanski konzulat, zato sem se odločil, da bom ostal tukaj. Ko pa sem pokukal izpod vagona, sem zagledal polno nemških škornjev in slišal rožljanje orožja. Bil je nemški vojaški transport, ki je počival na sosednjem tiru. Kaj naj storim? Naj zlezem izpod vagona, da me zagledajo nemški vojaki, ali naj se peljem naprej. Zdelo se mi je pametneje, da se odpeljem proti Parizu. Vedel sem, da v Parizu ne bom smel na glavno postajo, ker jo je nadziral gestapo, razen tega sem bil ves črn od saj. Ko se je vlak ustavil v Melunu, kakih 40 kilometrov pred Parizom, sem pogledal izpod vagona. Opazil me je železničar, po vsem sodeč premikač, in me resno vprašal, kam se peljem. Povedal sem mu, da grem v Pariz. »No, tiše, tiše!« me je opozoril. »Pariz je še daleč, kar ostani, kjer si,« mi je svetoval s prijaznim glasom, sklonjen h kolesu. Nekje pred Parizom je zapeljal vlak na dolg železen most, ki so ga bili Nemci porušili. Sedaj so ga popravljali francoski delavci, zato je vlak vozil čisto počasi. Tako sem lahko

kar na mostu ušel izpod vlaka. Spustil sem se na tla, se oklenil ograje mostu, vlak pa je počasi peljal naprej. Potniki so me zagledali skozi okna in se smejali: »Glejte ga, kako je črn!« Saj sem bil res ves sajast. Veselo sem jim pomahal. K meni je stopil delavec, ki je varil ograjo, in me nagovoril. Osorno sem ga zavrnil in mu nisem hotel odgovarjati. To je bila napaka, ki bi me bila kmalu veljala življenje. Delavec je stopil na postajo onkraj mostu in me prijavil policiji. Hitro sem se umaknil s proge na stransko stezo, ki je peljala proti mestu, vendar je bilo prepozno. Za mano je prišel žandar, ki so ga poslali nemški policisti. Odpeljal me je na postajo, kjer me je začel zasliševati gestapo. Bil sem čisto miren, le ko so me preiskali, sem se ustrašil, ker sem imel za podlogo baretke skrito potrdilo o demobilizaciji iz francoske tujske legije. Iz žepa sem vzel dokument, da sem belgijski begunec, in ga dal gestapovcu. Rekel sem, da potujem nazaj v Belgijo, ko so mi povedali delavci, da je tam sedaj bolje, kar so Belgijo okupirali Nemci, da je mir in dovolj dela. Tako se Nemcu nisem zdel sumljiv, izročil me je francoskemu žandarju in mu naročil, naj me zaslišijo še na žandarmerijski postaji. Kar odleglo mi je, ko sem videl, da ne bom imel več opraviti z Nemci. Na postaji mi je žandar dal najprej vodo in milo, da sem se umil. Sedaj se mi je zazdelo, da sem bil za Nemca preveč umazan, da bi me bil natančneje pregledal. Med umivanjem sem baretko stlačil v žep, saj sem se ves čas najbolj bal zanjo. Ko mi je žandar hotel pregledati žepe, sem rekel, da jih bom že sam izpraznil. Vse, kar sem imel, sem mu razložil po mizi, baretko pa obdržal v roki. Spoznal sem, da oba žandarja, ker je bil še eden v pisarni, sovražita Nemce, kar sem čutil iz njunega pogovora. Tako sem bil sedaj v precepu: če se bom kazal naklonjenega Nemcem, me bodo zgrabili žandarji, če pa povem, da sem bil v tujski legiji, je nevarno, da zvedo Nemci. Res sta me vprašala, če sem bil v tujski legiji, toda jaz sem se jima nasmehnil in odgovoril: »Non!« Toda moj nasmeh ju je nemara prepričal, da sem bil v tujski legiji, čeprav sem rekel, da ne. Prijazno sta začela govoriti z mano. Oba sta bila francoska domoljuba. Na vprašanje, kam bom sedaj šel, sem povedal, da v Pariz in ju zaprosil, naj mi povesta, po kateri cesti naj grem. Moža sta nekaj šepetala, nato pa sta me odpeljala v gostilno nasproti žandarmerijske postaje, mi kupila dobro malico in steklenico piva. Potem sta mi pokazala pot proti

Parizu in kar čutil sem, da ne želita, da bi znova prišel v roke Nemcem.

Tako sem okrog ene popoldne odšel proti Parizu in prišel v mesto drugo jutro ob sedmih. Do Pariza nisem nič jedel, saj sem imel v žepu samo dva franka. Ta dva sem dal za metro in se odpeljal na Place des Fêtes, ker sem vedel, da se na tem trgu večkrat zbirajo naši iz mednarodnih brigad.

Na vsem lepem sem zagledal na trgu Dimitrijeva, ki sem ga poznal iz taborišča mednarodnih brigad v Gersu. Povedal mi je, kje naj se povežem s partijsko organizacijo; le-ta je v Parizu priskrbela ubežnikom stanovanje v hotelu, v neposredni bližini pa smo imeli tudi peka in mesarja. Po meso in kruh smo hodili brez živilskih nakaznic. Bilo nas je namreč že več iz mednarodnih brigad in smo se kar dobro poznali. V tem hotelu v Parizu sem stanoval petnajst dni.

Ob večerih smo po ulicah lepili plakate, ki so nam jih prinesli v hotel. Na ulicah smo srečali tudi nekdanje pariške policaje. Ti so lepili plakate po eni strani ulice, mi pa po drugi. To so bile parole proti nemškim okupatorjem, kajti delo komunistične partije v Parizu je bilo zelo živahno.

Na Place des Fêtes je stanovalo največ Jugoslovancev. Nekateri so bili tudi premožni in so po ves dan kvartali v hotelih. Po mizah so imeli veliko denarja, tudi deset do dvajset tisoč frankov, kar je bilo tedaj kar precejšnja vsota. Če pa smo jih prosili za pomoč, niso hoteli dosti slišati. Bili so različnih jugoslovanskih narodnosti in različnih strok, od delavcev in intelektualcev do prevarantov. Največ pa je bilo raznih pokvarjenih tipov, ki so grdo gledali vsakogar, če so sumili, da je »Španec«.

Tuhtali smo, kako bi jih ukanili. Šli smo v njihovo družbo in začeli kvartati z njimi. Dogovorili smo se, da bomo začeli pretep, ko bo na mizi dovolj denarja. Tako smo naredili, med tepežem je eden hitro pobral denar in ušel. Bil je moj tovariš Bolgar. Drugi trije smo se še nekaj časa prepirali, potem pa izginili. Tako smo dobili nekaj nad deset tisoč frankov. Seveda v tisto družbo nismo več smeli; tipi so imeli dobre zveze z gestapom in bi nas lahko izdali. Zato smo se preselili v drug pariški okraj in spet snovali načrte, kako bi čimprej prišli domov, v Jugoslavijo.

Nekega dne sem na pariški postaji zagledal transport Francozov, ki so jih Nemci odgnali na delo v Nemčijo. S takim

transportom bi še najhitreje prišel v Nemčijo, potem pa v Jugoslavijo, sem pomislil. Takoj sem šel na naše veleposlaništvo po potni list. Res sem ga dobil. Seveda so me najprej zasliševali. Zlasti jih je zanimalo, če sem prišel iz Španije. Pokazal sem jim dokumente, po katerih sem bil begunec iz Belgije, vendar jih potrdilo ni prepričalo. Vrtali in vrtali so vame, kako sem prišel v Belgijo. Ko sem jim odgovoril, da sem prišel tja s skupinskim potnim listom oziroma z dovoljenjem čez Sirijo, so mi verjeli. Rekli so, da skozi Nemčijo ne morem v Jugoslavijo, lahko pa ostanem v Nemčiji na delu. Delali so propagando za Hitlerja. Kar na kratko sem odgovoril, da grem rad v Nemčijo, saj se tam lepo zaslužim. Nazadnje so potni list le dali. Seveda sem jim dal o sebi lažne podatke. Dali so mi cigaret in denar za fotografijo. Povedali so tudi, kam naj se grem fotografirati. Fotografijo sem dobil že čez dve uri. Vrnil sem se na veleposlaništvo, dobil potni list in odšel. Na ulici se mi je zazdelo, da začasno stojim še na kar trdnih tleh.

V Parizu sem ostal še pet dni, šesti dan pa sem šel na glavni pariški kolodvor, kjer je čakal nov transport Francozov za Nemčijo. Sicer pa jih je vsak dan odpeljalo nekaj vlakov. Pogumno sem stopil pred nekega Nemca in ga vprašal, če smem s transportom, ker bi šel rad v Nemčijo na delo. Vprašal me je, kdo sem. Povedal sem mu, da sem Jugoslovian in mu pokazal tudi svoje dokumente. Nemec mi je rekel, da moram imeti še potrdilo nemške zdravniške komisije, da sem sposoben za delo. Šel sem na pregled in dobil zdravniško spričevalo že v nekaj minutah. Ko sem povedal, da sem Jugoslovian, je bilo vse v redu, ker so Nemci radi jemali delavce iz Jugoslavije. Zdravniška komisija je delala kar na postaji in tako sem bil lahko hitro pri vlaku, ki je čakal na odhod. Oglasil sem se pri Nemcu, ki me je bil poslal na zdravniški pregled in ta mi je pokazal vagon, v katerega naj vstopim. Ob treh popoldne je vlak odpeljal. V transportu nas je bilo okrog tisoč; največ je bilo Francozov. Kam gremo, nihče ni vedel, ker so nam Nemci pred odhodom po zvočniku prepovedali spraševati, kam se peljemo. Sploh smo vsi molčali in je bilo slišati le hitlerjanske pesmi. Med nami so bili tudi nekdanji ruski belogardisti, ki so živeli kot emigranti v Franciji, in ti so bili najbolj nevarni. Oni so tudi edini govorili in napovedovali, da bo Hitler kmalu v Moskvi.

Drugi dan zjutraj smo prišli v München in do večera stali na slepem tiru. Nihče ni smel zapustiti transporta. Hrane so nam Nemci dali le za en dan, potovali smo pa dva dni. Zvečer okrog desetih je vlak odpeljal proti Salzburgu. Zjutraj okrog devetih smo se ustavili na majhni samotni postaji, od koder so nas Nemci odpeljali kake pol ure daleč na neko gradbišče. Videli smo, da gradijo novo podzemsko tovarno letal. Zaposlenih je bilo že okrog dva tisoč delavcev, sami tujci, le strokovnjaki in nadzorniki so bili Nemci. Stlačili so nas v barake in nam odkazali pograde. V barakah je bilo precej hladno, drv smo imeli premalo, zato smo za kurjavo kradli po gradbišču razne lesene odpadke.

Tukaj sem ostal štirinajst dni, ker sem si moral za pobeg najprej zaslužiti denar, če sem hotel na vlak. Plačo so nam dajali ob sobotah, toda plačo prvega tedna smo morali pustiti na upravi kot jamščino. Bila je seveda majhna — le za cigarete in kakšen priboljšek. Nemci so zelo strogo ravnali z nami. Če je kdo stal, ga je gestapovec udaril z žilavko. Z žilavko nas je tudi spremljal na delo in nazaj v barake. Pogovarjali smo se lahko le zvečer v barakah. Večina jih je bilo prepričanih, da bodo Nemci zmagali, ker povsod tako hitro napredujejo. Ruski belogardisti so kar naprej ponavljali, da bodo kmalu v Rusiji, v svoji rodni zemlji. Ko sem nekoč pripomnil, da še nič ne vemo, kako bo, me je neki belogardist zavrnil, da govorim tako, kot bi bil v Španiji oziroma se boril v španski revoluciji. Poslej so me vsi v baraki gledali postrani in me sumili, da sem »Španec«, zlasti, ker mi je včasih ušla kaka španska beseda. Komaj sem čakal druge sobote, ko bom dobil plačo. Prodal sem še zimski plašč in tako imel dovolj denarja za vozni listek do Maribora.

V nedeljo zjutraj, proti koncu novembra 1940, sem odšel iz barake, češ da grem na obisk v sosednjo barako in na zrak, da ne bi kdo posumil, kaj nameravam. Počasi sem se oddaljeval od barake in prišel na pot proti postaji. Videl sem, da nihče ne gleda za mano. Postajo sem že prej ogledoval, vseh štirinajst dni, zato sem dobro vedel, kdaj in kako jo gestapo nadzoruje. Stopil sem k okencu, da kupim vozni listek do Graza. Pri tem sem imel smolo: po nesreči sem mlademu, nadutemu gestapovcu stopil na konico lakastega čevlja. Zavpil je name in me ozmerjal s svinjo, psom in tako dalje. Molčal sem in se ponižno potuhnil. Bal sem se, da me bo legitimiral.

V Španiji

Na poti iz Španije leta 1941

Ker sem bil že zunaj delovnega področja, je bilo to še bolj nevarno, da bo moj pobeg splaval po vodi. Vendar se je vse dobro končalo. Gestapovec je šel od okenca in ga nisem več videl.

Do odhoda vlaka sem imel še pol ure. Nestrpno sem hodil po peronu in oprezoval okoli. Vlak se je komaj dobro ustavil, ko sem že skočil nanj. Na srečo je stal komaj dobro minuto. Med vožnjo sem malo zaspal, saj sem bil ves izmučen od dela pa tudi od živčnosti, ker sem ves čas premišljal, ali mi bo uspelo priti na vlak in kakšna bo nadaljnja pot v domovino.

V Salzburgu bi moral prestopiti v drug vagon, ki je bil namenjen naravnost v Graz, toda nisem se o pravem času zbudil. Ko sem zjutraj pogledal skozi okno, sem videl, da se vozim v drugo smer — proti Innsbrucku. Poznal sem namreč kraje, ker sem nekoč tukaj potoval, ko sem šel v Španijo, in sicer peš. Moral sem nazaj v Salzburg. Izstopil sem na neki postaji, nekako v sredini med Salzburgom in Innsbruckom, in počakal brzovlak za nazaj. S seboj sem imel le majhen kovček. Ko sem kupoval vozni listek do Salzburga, sem videl, da me opazuje policaj. To me je zaskrbelo, zlasti še, ker sem imel tako napete živce, do prihoda vlaka pa je bilo še deset minut. Domislil sem si in postavil kovček na polico pred okencem, nato pa odšel v stranišče in čakal, da pripelje vlak, policaj pa je ves čas stal pri kovčku. Ko je vlak pripeljal, sem hitro stopil iz stranišča, pograbil kovček in stekel na vlak. Na vlaku ni bilo kontrole in tako sem bil kmalu spet srečno v Salzburgu, od tod pa sem se skozi Celovec odepljal v Graz. Imel sem še 15 mark. Kaj naj počnem, kako naj se preživim do prihodnjega dne? S postaje v Grazu sem šel v najbližji hotel. Bil je že zaprt in sem moral zvoniti. Ko mi je vratar odprl in mi povedal, da stane prenočišče 14 mark, sem seveda odšel, saj sem si moral prihraniti nekaj denarja za vozni listek do Maribora. Zavil sem v preprosto gostilno sredi mesta in si naročil pivo. Ura je bila že blizu polnoči. Vprašal sem natakarico, če bi lahko dobil prenočišče. Napotila me je v tretje nadstropje. Zgoraj je bila tema, zato sem vprašnil vžigalico, da najdem kakšna vrata. Tedaj je stopila iz neke sobe močna starejša ženska in zakričala: »Tat, tat!« No, zdaj bom dobil policijo na vrat, sem pomislil. Ženska je skočila k telefonu na hodniku in poklicala policijo. Mirno sem

čakal. Čez pet minut je že prišel policaj in me vprašal, s kakšnim namenom sem šel v hišo. Jaz sem bil že prej premislil, kako se bom vedel, zato sem ga pozdravil s »Heil Hitler!« Ko sem mu povedal, kdo sem in kaj bi rad, me je počasi začel pred žensko zagovarjati. »To je naš človek,« je rekel. Ko sva prišla na policijsko postajo, sem spet po hitlerejvsko pozdravil, zato so bili z menoj prijazni in mi ponudili celo stol. Začeli so me spraševati. Vse sem jim lepo pojasnil in jim pokazal tudi svoj potni list, poln žigov, ki sem ga bil dobil še v Parizu. To me je rešilo. Na vprašanje, kaj iščem v Gradcu, sem odgovoril, da moram iti na jugoslovanski konzulat, da mi podaljšajo potni list, ker bi šel rad nazaj v Nemčijo na delo in imel vse te stvari urejene. Obenem sem še rekel, da bi šel rad v Jugoslavijo po obleko, potem pa takoj nazaj v Nemčijo, kjer sem prej delal. Verjeli so mi in me še vprašali, kje sem iskal prenočišče. Rekel sem, da v hotelu Post, kjer pa je bilo zame predrago, in v gostilni. Vprašali so na oba kraja in ker se je vse ujemalo, so me okrog enih ponoči izpustili. Zaprošil sem, če bi me zaradi varnosti spremili nazaj do prenočišča. In res me je policaj spremil in odpeljal prav v tisto nadstropje, od koder me je prej odpeljal. Sedaj mi je ženska končno dala sobo.

Drugi dan sem naskrivaj poizvedel, kdaj odpelje vlak proti Mariboru. Šel sem na postajo, vzel vozni listek samo do Spielfelda, zadnje obmejne postaje, in v zadnjem hipu skočil na vlak. Do meje ni bilo nobene kontrole. V Spielfeldu sem šel v kolodvorsko restavracijo, sedel k oknu in opazoval, kako pregledujejo vlak, ki bo odpeljal proti Mariboru, ker so ga zastražili takoj, ko se je ustavil. Moral bom biti kar drzen in tvegati, sem si mislil. Ko so šli policaji proti drugemu koncu vlaka, sem pohitel na peron. Vlak je bil že pripravljen za odhod. Skočil sem na stopnice, toda pred vrati me je ustavil sprevodnik in vprašal, če sem bil tukaj že pred kontrolo. Začudeno sem ga pogledal, kakor da se mi o kontroli niti ne sanja. Rekel je, da bodo policaji pravkar zapustili vlak pri zadnjih vratih. Skočil sem na tla in pohitel v drugi vagon, pri tem pa naletel ravno na policaje, ki so zapuščali vlak. Hitro so me vprašali, kam sem namenjen. Povedal sem jim in pokazal tudi potni list z jugoslovanskimi, francoskimi in nemškimi žigi. Eden mi je ukazal, naj grem v vagon, moje dokumente pa je dal policaju, ki je spremljal vlak do Maribora.

Na mariborski postaji me je policaj odpeljal na jugoslovansko obmejno policijo, jim izročil moj potni list in dobil potrdilo, da me je pustil pri njih. Naši policaji so me spraševali, od kod sem prišel, zlasti pa, če nisem prišel morda iz Španije. Odgovarjal sem na kratko in previdno. O Španiji sem nekoč slišal le v šoli, sem jim odgovoril, drugega pa o nji nič ne vem. Saj vendar vidijo moj potni list, ki sem ga dobil na našem konzulatu v Parizu. Rekel sem jim, da sem bil v Belgiji, nato pa se pred Nemci, kot drugi tuji delavci, umaknil v Francijo. V Belgijo pa sem leta 1938 odpotoval s kolektivnim potnim listom. Ko sem jim še razložil, da sem v Parizu dobil potni list na podlagi belgijskega potrdila, da sem delal pri njih, so me vprašali, kam bom sedaj šel, če imam še starše ali kaj premoženja. Staršev nimam več, sem rekel, premoženja pa tudi ne, imam pa v Zagrebu sestro, ki je premožna in mi bo rada pomagala. Zlasti jih je zanimalo, če sem služil vojake, in kje. Nisem smel povedati po resnici, zato sem odgovoril, da sem bil vojak v letih 1936-1937 pri planinskem polku na Sušaku. Po naključju sem poznal nekaj oficirjev tega polka in povedal njihova imena. Sedaj so bili zadovoljni, zasliševanje je bilo končano in odvalil se mi je kamen od srca, zlasti, ko so mi na potnem listu še potrdili, da sem legalno prišel čez mejo.

Bil sem lačen, saj je bilo že ob devetih zvečer, zato sem šel s policije v kolodvorsko restavratorijo. Denarja sem imel premalo in sem premišljal, kako bi prišel v Zagreb. Ko sem sedel v čakalnici, je stopil k meni dežurni policaj (bil je Slovenec, njegovega imena si nisem zapomnil) na postaji, Mariborčan. Bil je zelo vljuden in spraševal me je, kako je po svetu. Zanimalo ga je vse, tudi politika. Ko sem mu povedal svojo zgodbo, tako kot na policiji, mi je dejal, da je bržkone drugače: nisem bil v Belgiji, ampak v Franciji in morda celo v Španiji. Nisem mu odgovoril, pač pa sem ga vprašal, kako da so na policiji pozdravili nemškega žandarja s hitlerjevskim pozdravom. Hotel sem namreč vedeti, ali je tudi ta nacistično usmerjen. Bil sem prijetno presenečen, ko je rekel, da so skoraj že vsi hitlerjanski, on pa Nemcev ne mara, ker je zaveden Slovenec. Tako sva se začela prav prijateljsko pogovarjati. Ko sem ga vprašal, kako bi prišel v Zagreb, ker nimam dovolj denarja za vozni listek, mi je najprej rekel, naj grem na borzo dela, potem pa se je premislil in me povabil s seboj na policijo,

češ da mi bodo že dali toliko, da bom prišel v Zagreb. Rekli so mi, naj prespim kar v čakalnici na postaji, ker bo vlak odpeljal šele proti jutru.

Za mano v čakalnico je kmalu prišel tudi moj znanec policaj. Zahvalil sem se mu, ker mi je pomagal, da se lahko odpeljem v Zagreb, on pa me je kar na lepem vprašal: »Povejte no, ali ste bili v Španiji?« Spoznal sem, da mu lahko zaupam in mu povedal vso svojo zgodbo, kako sem prišel v Španijo, kako so potekale borbe, in kako sem sedaj pripotoval do Maribora. In izkazalo se je, da je moj novi znanec komunist. Boječ se, da ne bi v čakalnico prišli drugi policaji in me nadlegovali, je vso noč ostal pri meni.

Tako je noč hitro minila, ob petih pa me je povabil v bližnjo gostilno, ki je bila že odprta, in plačal zajtrk tudi zame. Pred odhodom vlaka sva se prav prisrčno poslovila. Rekel mi je, naj se pazim in dobro držim. Odgovoril sem mu, da se bliža čas, ko se bomo morali vsi dobro držati. »Vem,« je dejal, »in to bo prav kmalu, saj vidiš, da že pozdravljamo Hitlerja!«

S kontrolo na vlaku nisem imel nobenih sitnosti in ob enajstih dopoldne sem že izstopil na zagrebški postaji. Odšel sem peš proti Stenjevcu, k sestri in svaku. Imel sem pač le eno možnost: da se skrijem pri sestri in počakam vojno. Kajti bil sem prepričan, da bo Nemčija prav v kratkem napadla Jugoslavijo. Zato je komunistična partija tudi želela, da se vsi »Španci«, ki smo bili v francoskem taborišču, čimprej vrnemo domov.

Moj svak, mesar, je imel klavnico in mesarijo v Stenjevcu. Imel je dovolj dela, zato sem se lahko prikril med njegovimi pomočniki kot pomožni delavec. O španski revoluciji svak ni hotel veliko slišati, prav tako se ni zanimal za politiko, vendar me je sprejel v hišo, čeprav je vedel, da sem se boril v španski revoluciji. Cenil pa me je kot dobrega delavca. Sestra pa je bila drugačna, njej sem lahko vse zaupal in me je tudi razumela. V klavnici sem delal od jutra do večera, kar pa je bilo dobro, saj sem tako bil najbolj skrit. Policaji, ki so vedeli, da je moj svak zanesljiv in pošten obrtnik, si pač niso mogli misliti, da bi skrival pri sebi španskega borca. Moj svak je bil član Hrvaške seljačke stranke, njegovi sosede pa skoraj vsi člani Mačkove stranke, še več pa je bilo privržencev ustašev. V mesecu in pol, kolikor časa sem živel v Stenjevcu, sem

dodobra spoznal, v kateri stranki so bili tamkajšnji prebivalci. Tudi mene niso o ničemer spraševali, ker me je svak predstavil kot svojega delavca. Tako sem pri njem dočakal 6. april 1941 — Hitlerjev napad na Jugoslavijo.

»Mobilizacija jugoslovanske vojske! Hitler napovedal vojno!« smo slišali in brali. Sedaj sem se pokazal iz klavnice samo zvečer. Nekoč me je policaj, ki je vedel, da delam pri svaku, vprašal, zakaj ne grem v vojsko. »Ko me bodo poklicali, se bom boril, in vsak čas sem pripravljen na odhod,« sem mu odgovoril, misleč na našo borbo. Povedal sem mu tudi, da še nisem bil pri vojaki, ker nisem bil sposoben, zato me bodo verjetno poklicali med zadnjimi, za rezervo. Verjel mi je in me ni več spraševal.

7. aprila 1941. leta se je proti Zagrebu pomikala nemška vojska, vendar si nisem mislil, da so že v Zagrebu. Od Zagreba proti Samoboru so bežali jugoslovanski vojaki, za njimi se je valila nemška oklopna vojska. Takoj sem sprevidel, da je jugoslovanska vojska že v razsulu. Prav tega dne, 7. aprila okoli desetih, me je svak prosil, naj se odpeljem s kolesom v Zagreb k mehaniku, da bi mu popravil krogični ležaj za mesarski stroj. Imel sem nekoliko treme, a svaku nisem hotel odreči. Zdaj sem se bal Nemcev in ustašev in ne več jugoslovanske vojske, ker so bili policaji in žandarji že razoroženi. Toda svak me je potolažil, češ da kolesarjev ne ustavljajo. In tako sem se res okoli enajstih dopoldne peljal proti Vrabčam. Ko sem zavozil čez progo, sem hotel pognati, da bi se prej vrnil, kar zagledam okoli 500 metrov pred sabo na cesti kolono nemških tankov. Ljudje so bežali na vse strani in se zgubljali v hiše. Ker so ljudje bežali, sem takoj vedel, da se dogaja nekaj nenavadnega. Tudi jaz sem pobegnil s ceste pred neko hišo in skočil vanjo, kolo pa pustil kar zunaj. Bal sem se, da me ne bi Nemci ali ustaši, ki so že tekli za nemško motorizacijo, zajeli. Skozi okno sem opazoval kolono in kljukaste križe na tankih. Kolona se je pomikala proti Stenjevcu, kjer je jugoslovanska vojska ob cesti odmetavala orožje. Ko je nemška kolona odšla naprej proti Savskemu mostu, sem hitro izkoristil priložnost, skočil na kolo in zdirjal domov. Takoj sem šel delat v klavnico in se ta dan nisem več pokazal iz nje. Spal sem v podstrešju svakove hiše in ponoči sem slišal močno streljanje topov in mitraljezov na Savskem mostu proti Samoboru. Pozneje smo zvedeli, da neki jugoslovanski bataljon ni

pustil nemške kolone čez Savski most. Nemci so se obrnili nazaj proti Zagrebu po pomoč, ker se ji je ta bataljon premočno upiral. Okrepljeni Nemci so potem šele proti večeru prišli čez most. V Stenjevcu je nastal mir. Kmalu je za nemško glavno kolono pridrvela tudi kolona ustašev, ki so začeli vpiti: »Živela nezavisna hrvatska država!« Srce mi je začelo močnejše utripati, ko sem pomislil na čas, ko se bo treba bojevati proti ustašem. To sem povedal tudi svaku. Grdo me je pogledal, zato sem popravil in zanikal: »No, saj se le šalim.«

Po sosednjih vaseh in v Stenjevcu so se kmetje in delavci začeli zbirati v vaško zaščito, ki je takoj zavarovala velika zapuščena jugoslovanska vojaška skladišča. V zaščito so mobilizirali tudi kmete, ki niso bili v ustaški organizaciji. Vsak je bil dober ne glede na politično privrženost ali stroko. Nekateri so morali loviti pobegle jugoslovanske vojake, drugi pa so stražili pri skladiščih. Tako sem imel priložnost, da sem se tudi jaz vključil in bil zato precej varen pred ustaši. Vključil me je sosed ustaš: opozoril me je, naj se javim na stražo h skladiščem. Zagrozil mi je tudi, da me bodo sicer zaprli in izročili Nemcem. Ubogal sem ga in se mu celo zahvalil, saj sem tako dobil orožje v roke. Mislil sem si: »Čakaj, fant, se bova že še pogovorila, prišel bo čas.« Vedel je namreč, da sem bil v španjski revoluciji, ker pa je bil prijatelj moje sestre, me je opozoril. Iz previdnosti sem res odšel na stražo. Oborožil sem se kar v skladišču in tako postal začasni ustaš — zaščitnik, kakor so nas imenovali. Toda niso mi posebno zaupali. Pustili so me le na straži pri skladišču, kjer sem ostal brez nadzorstva še vso drugo noč, oni pa so med tem preganjali še kmete in druge po vaseh.

Ponoči okoli enajstih se je pričel hud boj kake pol ure daleč od skladišča, kjer sem stal na straži. Vsi ustaši, kar jih je bilo po bližnjih vaseh in kar jih je prišlo organiziranih iz Zagreba, so se pomikali v strelcih čez polje proti reki Savi. S seboj so pobrali vse mlade fante. Borili so se proti ostanku jugoslovanske vojske, ker se ni hotela vdati ne ustašem, ne Nemcem. Dva sva ostala na straži in naju ni nihče nadzoroval. Pustila sva civilistom, da so odnašali domov, kar so si pozeleli. Vso noč je bilo slišati ob Savi streljanje, ker so ustaši pomagali Nemcem okrog Zagreba. Zaradi tega sva tudi midva s kmeti začela odnašati orožje in ga zakopavati po njivah. Pozneje je zakopano orožje padlo v roke ustašem; izdal ga je človek, ki

je tisto noč stražil z menoj in je potem postal ustaš. Ko sem se kasneje zanimal zanj, mi je sestra povedala, da je padel.

Drugega dne, ko so se ustaši vrnili, so seveda poizvedovali, kje je blago iz skladišča. Videti je namreč bilo, da dosti orožja manjka in kje so stražarji. Zgovorila sva se, da ni bilo nikogar, ki bi odredil druge za stražarje, da bi nas bilo več in da sva se ustrašila pokanja ponoči in sva zbežala domov, in da nisva mogla vzdržati vso noč. Tako sem ostal še naprej v klavnici oziroma doma pri sestri, dokler nisem pobegnil v Slovenijo. To mi je bilo zelo težko. Kako pobegniti? Nikoli nisem imel nobenega papirja niti dokumentov, vedno sem se moral pred policaji in žandarji izgovarjati samo z besedami.

Okoli 20. aprila 1941. leta sem moral že izginiti, ker sem se bal ustašev, ki niso poznali več usmiljenja. Začeli so že groziti s smrtjo vsakomur, ki se jim je zdel sumljiv. Bal sem se, da bi svojo grožnjo uresničili na meni, ker so že vedeli, kdo sem, zlasti pa, ker sta dva domačina vedela, da sem prišel iz Španije. Predno sem odšel, sem še naročil sestri, naj odide čimprej domov k staršem v Slovenijo. Dopovedoval sem ji, da je bolje, če ostane v teh časih pri starših. Jaz pa sem se brez dokumentov v jutranjih urah odpeljal z vlakom proti Ljubljani. Sestra me je ubogala in je res odšla domov. Pozneje, ko je zvedela, da sem partizan, je pazila na starše, ker so ti živeli v bedi in so bili odvisni od nje. Držal sem zvezo z njo in s svojimi brati, ki so bili na Bloški planoti.

Legitimiral so me še stari jugoslovanski žandarji v vlaku in spraševali, kam se peljem. Odgovoril sem jim, da se peljem v Ljubljano po osebne dokumente, da sem sedaj služil za hlapca v Zagrebu in da so me ustaši poslali po osebne dokumente v Ljubljano, ker jih doslej nisem imel. Tako so me pustili do Ljubljane pri miru.

V Ljubljani sem se zatekel k drugi sestri, ki je stanovala v Kolodvorski ulici. Ko sem prišel v Ljubljano k sestri, nisem imel ne dokumentov, ne obleke, ne denarja. Imel sem samo različne fotografije iz Španije, ki sem jih poslal iz Francije sestri v Ljubljano. To je bilo vse. Svak mi je dal delo na svojem tovornjaku, ker je bil prevoznik. Iz tovarne Union je prevažal pivo v Velike Lašče, Ribnico in na Bloke, moj rojstni kraj. Tam sem moral biti previden, ker bi me lahko kak domačin prepoznal in izdal. Zato sem se precej izogibal svojega rojstnega kraja — Velikih Blok. Povsod sem imel težave:

stari policisti fašisti — italijanski in nemški. Moje težave so bile povsod. Tako sem tu preživel, dokler nisem odšel k partizanom.

V Kolodvorski ulici sem spoznal sosednjo družino, ki se je pisala Delmediko. Vedela je, kdo sem, zato sem se v začetku bal, ker so tja zahajali večkrat Italijani. Večkrat sem se pomešal v njihovo družbo. Vendar mi ni bilo jasno, čemu so prihajali. Toda kmalu se mi je zjasnilo. Delmediko je delal za OF in je bil tudi kandidat partije; tako je maskiral svoje delo in aktivnost za OF. Ugotovil sem, da je tu center obveščevalne in organizacije OF. Kmalu sva odkrila, kdo pravzaprav sva. Postala sva prijatelja in začela sva se pogovarjati o borbah proti okupatorju in o naši revoluciji. Vsa njegova mišljenja so bila ista kot moja.

Desetega julija 1941 me je Delmediko povabil na sestanek, kjer bomo govorili o odhodu v partizane, o organizaciji za odhod in o delu OF v Ljubljani. Med drugim mi je omenil, da se bo udeležil sestanka tudi Primož-Aleš Bebler, španski borec. Mnogo sva nato govorila o njemu in tako sem spoznal, da je on organizator sestanka v Kolodvorski ulici. Zato tudi nisem dal nobene pripombe glede sestanka, ker je bil Aleš Bebler-Primož med »Španci« poznan kot velik politik in sem bil prepričan, da bo vse v redu. Tako smo se 19. julija 1941. leta zbrali v Delmedikovi spalnici; v kuhinji je ostala njegova žena, da bi zadržala Italijane, če bi po naključju prišli na obisk. Sestanek se je začel okoli treh popoldne. Nanj so prišli Aleš Bebler, Ivan Jakič-Jerin, Florjan Močnik, drugih imen pa se ne spominjam. Bilo nas je sedem. Vsi, ki so bili povabljeni na sestanek, niso prišli. Delmediko mi je predstavil Aleša Beblerja, španskega borca, ki sem prej samo slišal zanj v Španiji, nisva pa imela priložnosti, da bi se srečala. On se namreč ni zadrževal v taboriščih v Franciji, ampak je živel zunaj taborišč internacionalnih brigad v Parizu. Sestanek je vodil Jerin, Bebler pa je dajal navodila. Jerin je obenem poročal o delu v Ljubljani za mobilizacijo v partizane, ravno tako tudi Močnik in drugi. Na tem sestanku sem videl, da je mogoča akcija za odhod v partizane, ko so jih naštevali. Potrebno je bilo, da nas gre okrog 20 — vsi v enem dnevu. Vsi so bili intelektualci, študentje, od vseh sem bil samo jaz delavec — pek. Poglavitni organizator za mobilizacijo v partizane je bil Jerin Jakšič, doma iz Želimlja pod Mokrcem,

Močnik in drugi pa so zbirali študente za partizane, zbirali orožje, opremo itd. Bebler je dal smernice za delo v Ljubljani in navodila nam, ki smo bili pripravljeni, da bomo odšli v partizane, med drugim, da se bo treba boriti, kako se moramo povezati s kmeti na terenu itd. Spominjam se, ko sem mu zastavil vprašanje: »Kako bomo živeli, če nimamo denarja za hrano, obleko in cigarete? Kje bomo dobili denar?« Na to mi je ostro odgovoril: »Saj vam govorim, da ni vaša naloga samo boj proti okupatorju, temveč tudi politično delo med kmeti in prebivalci, koder boste hodili, takšna, da jih boste pridobili za boj in da vam bodo dali hrano. To pa zavisi od vas samih!« Nekoliko mi je bilo nerodno in sem utihnil.

Vse se je v redu končalo. Vendar pa se zvečer nisem smel več vrniti v Kolodvorsko ulico, ker je postalo nevarno. Zato sem se umaknil na Mirje k prijatelju Miru, ki je tudi bil določen za odhod v partizane. Miro je bil študent, leta 1942 je padel v partizanih, njegovega imena pa se ne spominjam več. Kolodvorsko ulico so zastražili naši aktivisti OF, ki so nadzirali, če bo prišel še kdo v to stanovanje. Fašisti so namreč postali zelo pozorni na to stanovanje.

Drugi dan sem dobil zopet sporočilo, naj ne hodim več na Mirje, ker so ponoči Italijani pri Miru vse preiskali. Vse je kazalo, da je bil nekdo izmed nas, ki smo bili že povezani, izdajalec. Eden naših se je skril celo v dimnik in se tako rešil, da ga niso Italijani odpeljali. Bil je to Poki (Pokovec).

Na sestanku smo se dogovorili, da se bomo sestali 24. julija na Mirju in od tam odšli v Iški Vintgar, ker je bilo potrebno, da smo bili skupaj. Priti bi nas moralo osem, toda prišla sva samo jaz in naš organizator Jerin Jakšič. Zaradi teh preiskav Italijanov so se nekateri prestrašili, polovico pa so jih polovile italijanske patrole, ker so imeli njihova imena. Drugih ni bilo. Jerin mi je naročil, naj pridem drugo jutro ob osmih pred Šentjakobsko cerkev, od koder me bo odpeljal. Prihodnje jutro sem stal pred vrati cerkve. S seboj sem prinesel nahrbtnik in ga držal kar v rokah, da ne bi bilo preveč sumljivo. Videti je bilo, kakor da sem prišel iz cerkve od jutranje maše. Kmalu je prišel Jerin. Ker nisem imel orožja, mi je vtaknil svoj samokres, zavit v papir, kar v nahrbtnik, rekoč: »Spravi ga v nahrbtnik, da ne bo padel med vožnjo.« Nato me je posadil predse na kolo in zavila sva na Izansko cesto. Med vožnjo sva molčala, pripombo je dal samo Jerin Jakšič (po

vojni general major), da naj se ne bojim in da bo že šlo, če bova imela srečo. Skrbelo me je, kako bova prišla mimo mitnice na Ižanski cesti, kjer so Italijani pregledovali vsakogar, ki je prišel mimo v eno ali drugo stran. Ko sva se pripeljala do mitnice, so Italijani pravkar pregledovali voz, ki je bil namenjen v Ljubljano. Ker so stali Italijani okoli voza, nisva vzbudila posebne pozornosti, zlasti, ker so bolj skrbno pregledovali tiste, ki so hoteli v Ljubljano. Skoraj neopažena sva smuknila mimo Italijanov. Jerin Jakšič zakriči: »Saluti!« Italijani se za naju niso mnogo zmenili, samo eden se je ozrl in ponovno začel ogledovati kmečki voz.

Na Ižanski cesti naju ni nihče ustavljal. Pred Igom sva nekoliko počivala, zakaj naporno je bilo več čas sedeti na cevi kolesa; pošteno me je bolela zadnjica, pa tudi Jerin je bil premočen od potu. Teklo je od njega, srajca je bila popolnoma mokra, da jo je lahko ožel. Ko sva se nato spet ustavila takrat pri kmetu Tolerju, zadnjim pred Iškim Vintgarjem, so naju že čakali še štirje mladi fantje, ki so se odločili za partizane; bili so študentje iz Ljubljane, kasneje so vsi padli v boju z okupatorji, njihovih imen si nisem zapomnil.

Moji novi tovariši so bili nekakšni cestni delavci, ki so delali cesto ob Iški oziroma iz Iške vasi v Iški Vintgar. Tako so se namreč skrivali, saj so bili pravzaprav že partizani. Samo še na Jerinovo povelje so čakali, za nadaljnje delo. Tu so dobivali tudi hrano, Italijanov pa se jim ni bilo potrebno bati, saj so jih imeli za prave delavce. Samo Jerin Jakšič je vedel, da so oboroženi, ker jim je on priskrbel orožje, ki so ga skrili na kozolcu v seno. Sicer so italijanske patrole že nadzorovale to območje, vendar so prihajali semkaj redkeje, ker je bil Iški Vintgar močno zaraščen.

To mi je Jerin povedal šele, ko sva prišla h kmetu Tolerju že na dvorišče. Res so bili to študentje, preoblečeni kot delavci. Toda delavcev tedaj še ni bilo mnogo v partizanih. Delavci iz Iške vasi, Barja in iz Rudnika so se priključili šele v zimi 1941 in na pomlad 1942. Popoldne, ko nama je dal kmet jesti in ko sva se odpočila, me je Jerin povabil, naj grem gledat, kako delajo cesto; tedaj mi jih je tudi predstavil.

Prvo noč smo prespali na kozolcu, a tudi drugi dan še nismo zapustili kozolca zaradi hudega naliva, čeprav bi nas moral Jerin že drugi dan odpeljati v molniško grupo. Tako se je

odhod zavlekel do 27. julija do večera, ko smo imeli prvi nočni pohod čez Mokrc na Molnik. Med tem smo se dobro spoznali; čistili smo puške in se pogovarjali o tem, kako bomo delali z orožjem in kako se bomo tolkli. Jaz sem jim pripovedoval o Španiji in o bojih ter o ravnanju z orožjem, kar jim je tudi koristilo. Imeli smo sedem pušk, nas pa je bilo pet. Še pred prihodom jih je Jerin zakopal v seno; bile so mavzerice stare jugoslovanske vojske, ki so jih za partizane zbrali in shranili Ižanci.

Nato smo čakali na nekega Jerneja, ki ga nismo poznali, a nam je Jerin pravil o njem. Kasneje, ko sem bil že v molniški grupi, sem zvedel, da je poslal Jerneja za komandanta molniškega bataljona glavni štab Slovenije (Jernej je bil študent, Italijani pa so ga čez nekaj mesecev v Ljubljani ustrelili). Jerin nam je dal zanj tudi geslo. Jerneja smo čakali na kozolcu tri dni. Seveda smo se medtem dodobra spoznali. Zlasti jaz sem tovariše zelo zanimal. Kmalu so ugotovili, da sem španski borec, zlasti ko sem jim zapel živahno špansko pesem. Vendar jim o Španiji še nisem hotel mnogo pripovedovati, ker še nisem poznal njihovih nazorov in zato nisem hotel praviti o kakih težavah.

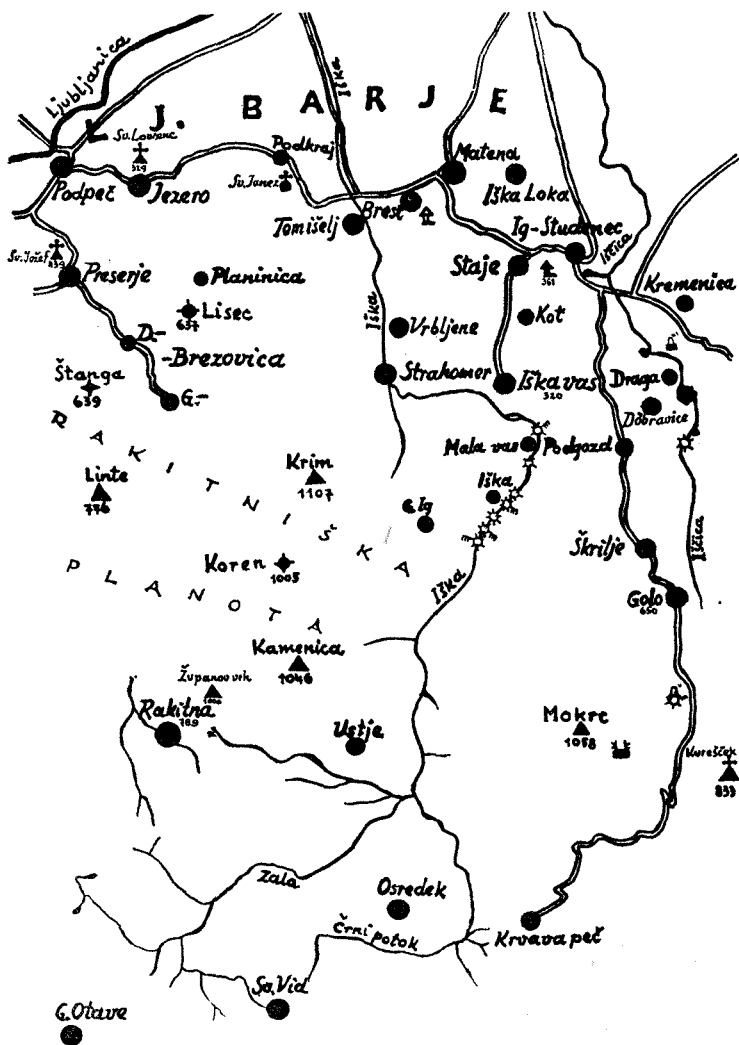
Trije dnevi, ki smo jih prebili na kozolcu, so bili mirni; hrano nam je nosil kmet. Italijanske patrole, ki so hodile v Iški Vintgar, nas niso nadlegovale, saj so hodile samo po cesti, zaradi strahu niso šle niti s poti, niti do kmeta. Hodile so mimo in se niso zadrževale pri kozolcu. Kljub temu smo pripravili pri špranjah puške in si razdelili ob njih mesta, če bi slučajno zavila kakšna italijanska patrola proti kozolcu. Sklenili smo, da bi jih potolkli. V patroli so bili običajno trije karabinjerji in bivši jugoslovanski žandar.

29. julija popoldne okoli petih je prišel pod kozolec mlad človek: bil je Jernej iz Polja pri Ljubljani. Šel je naravnost na kozolec k nam. Seveda smo nekoliko čudno pogledali, kdo je to, ki pleza po lestvi. Najprej je vprašal, »če smo pripravljeni iti z njim na Molnik.« Niti pozdravil nas ni, samo svoje geslo je povedal in za tem takoj začel vpraševati. Tudi tega ni povedal, da je on komandant bataljona. To je bilo dogovorjeno geslo. Nato je vprašal, kdo med nami je španski borec. Oglasil sem se. Do tedaj še niso vedeli za moje ime Daki, temveč so zanj zvedeli šele ob prihodu na Molnik; od tedaj naprej sem bil samo — Daki.

Jernej je bil komandant bataljona na Molniku in je vodil molniško partizansko skupino — molniški logor. To je bila prva od večjih skupin, organizirana v bataljon. Za komandanta ga je postavil glavni štab, ki je bil takrat še v Ljubljani. Tudi nas je pripeljal tja. Po daljšem pogovoru smo se dogovorili, da bomo zaradi slabega vremena odrinili šele drugi dan, kajti tisti dan je močno deževalo. Jernej je prišel ves moker in se je ponoči sušil pri kmetu. 30. julija zjutraj smo se odpravili na pot, čeprav je še vedno deževalo. Kozolec smo zapuščali s puškami, pripravljenimi na strel, drug za drugim. Postali smo že pravi partizani. V gozdu smo se spet zbrali in nadaljevali pot proti Mokrcu v koloni oddaljeni drug od drugega pet metrov. Bili smo že prava kolona partizanov s puškami na ramah in tudi ročne bombe smo imeli, vsak po dve defenzivni »kragujevački«. Bili smo pripravljeni sprejeti boj z italijansko sovražnikovo kolono, če bi jo srečali, toda v gozdu ni bilo Italijanov. Moja obljuba je bila izrečena: »Puške ne bom dal več iz roke, dokler ne bo svobode!« To me je naučilo, ko sem se vračal iz Španije v Francijo in tam doživel taborišče in vse težave, kakršnih si človek skoraj ne more misliti.

Čim bolj smo se dvigali proti vrhu Mokrcu, tem gostejša je bila megla. Ko smo prišli že skoraj na vrh, se je Jernej na mah ustavil: tam nekje blizu so namreč za nas zakopali iški aktivisti mitraljez. Imeli smo srečo. Prva aktivista, ki sta začela delati na tem terenu za OF, sta bila Šteblaj in Japelj. Našli smo skrivališče in izpod listja potegnili strojnico, češko zbrojevko, ki ni bila nič poškodovana; poleg nje je bilo zakopanega tudi precej streliva. Zaprošil sem, naj mi dajo strojnico, da jo bom med potjo dobro očistil. In res je ostala pri meni. Še tisti dan sem jo med počitkom v mokrških gozdovih očistil. Blodili smo vso noč in drugi dan do poznega večera, po dežju in megli, ker smo se izgubili. Že sta nas pričenjali preganjati lakota in utrujenost, da ne govorim, kako smo bili premočeni. In ko smo se zvečer obrnili z Mokrcu proti Barju, je bila zbrojevka že sposobna za boj. Še tisto noč sem bil z njo v zasedi, medtem ko smo se pri Škofljici pomikali čez dolensko progo Ljubljana—Novo mesto. To je bila moja prva zaseda in to v neposredni bližini italijanskih zasilnih bunkerjev, ki so si jih Italijani zgradili iz lesa.

Iz Iške vasi do proge bi lahko prišli v štirih urah, hodili pa smo dve noči in dva dni do taborišča na Molniku, a ko smo

prišli na Molnik, je še vedno deževalo kot ves čas našega pohoda. Zaradi goste megle smo se izgubili že na Mokrcu. Rekli smo, da je bilo zakleto. To je bila prva velika preizkušnja, kako bo pač šele v partizanih.

Megla je bila tako gosta, da smo videli pred seboj komaj pet korakov. Nismo se mogli orientirati in smo krožili po hostah Mokrcu. Če bi se srečali z Italijani, sploh ne bi mogli streljati, ker bi padli drug drugemu v naročje. Jernej nas je neprestano hrabil, da bomo kmalu na cilju. Kompas, ki ga je imel s seboj, mu ni nič koristil, ker se je zmočil in ni več delal. Zato se je začel orientirati kar po drevju. Tudi hrane nam je zmanjkalo, nobene zaloge nismo imeli in smo bili zelo lačni. Razen tega nas je dež dobro zmočil. Kljub temu nismo bili slabe volje. Jerneja smo kar naprej spraševali o taborišču na Molniku in o naših tovariših. Toda Jernej je skoparil z odgovori. Kljub temu mi je povedal, da sta v skupini na Molniku še dva španska borca: Jože Nose »Špan« in Mate iz Dalmacije, ki smo ga tudi v Španiji tako klicali. Jernejeva molčečnost nas je poučila, da moramo biti skrajno pazljivi in tihi med pohodom ter prikriti. Kljub temu pa nam je med počitkom povedal nekaj spodbudnih besed o tem, kako se bo treba boriti, da se moramo zavedati težav, ki nas čakajo na pohodih in da bo takih napornih pohodov, kakor je današnji, še mnogo. Pojasnjeval nam je še, kako moramo ravnati z Italijani in kako z domačini, zlasti s tistimi, ki že delajo za OF. Na prvem našem partizanskem pohodu smo lahko ugotovili, zlasti prvih dneh, da so nam naklonjeni v glavnem vsi kmetje. Še več, spoznali smo, da sta v ljubljanski okolici Komunistična partija in OF že veliko napravili, saj po eden ali več ljudi že ve za komunistično partijo in njene cilje.

Samo Komunistična partija, jedro Osvobodilne fronte, ter zavedni in pošteno Slovenci so se upali upreti zločinski in raznarodovalni politiki Nemcev in Italijanov in vsi, ki smo se začeli boriti proti njim, smo se dobro zavedali, da bo naš narodnoosvobodilni boj zahteval nešteto junaštev in žrtev od vseh, tako od posameznikov kot od skupin, organiziranih v Osvobodilni fronti in Komunistični partiji, kakor tudi od vsega slovenskega naroda.

Ponoči smo prišli v vas Škrilje, a kljub dežju in megli smo šli naprej in se spustili na Barje; morali bi priti na Lavrico. Toda, ker smo te kraje slabo poznali in ker je bila gosta

megla, smo zašli in nazadnje prišli v Škofljico. Omenil sem že zasedo in prehod čez progo mimo vasi Lisičje. Na vsej poti nas ni ovirala nobena italijanska patrولا. Tako smo prišli drugega dne zjutraj čez Lisičje na Molnik v taborišče.

Pred taboriščem se je Jernej ustavil. Težko mu je bilo, ker se je izgubil, saj so ga v molniškem taborišču pričakovali že dva dni prej. Začel je ogledovati papir, kjer je imel narisane poti, koder bi moral hoditi. Na njem so bile označene tudi vasi, mimo katerih bi morali iti: Mokrc, Golo, Želimlje, Pijava Gorica pri Škofljici oziroma Lisičje, čez progo Ljubljana—Novo mesto, Molnik. Zaradi dežja in megle smo nekatere vasi zgrešili in prišli končno po daljši poti na cilj, prekoračili tudi progo pri Škofljici in prišli natančno na vrh Molnika.

V taborišču na Molniku je bilo že dvajset borcev in vsi so bili dobro oboroženi. Tovariši so nas čakali ob tabornem ognju pod smrekami, kjer so se obenem sušili. Dobili so še istega dne pošto iz Ljubljane, da pripelje Jernej še eno kolono. To pa smo bili mi. Pričakovali so, da bo prišlo okrog 20 oboroženih ljudi: zakurili so velik ogenj in skuhal polento ter segreli mleka za 20 ljudi. Veliko veselje je bilo zanje in za nas, ko smo se sestali, čeprav nas ni bilo toliko kot so jim sporočili. Hrano so dobivali od kmetov pod Lipoglavom. V molniški četi je bila polovica študentov in polovica kmetov z Ljubljanskega polja in Dobrunj. Za nas so postavili šotor iz samega smrečja, kamor bi šlo okoli 20 partizanov. Ker pa nas je bilo samo 9, smo se pomešali med nje in se pri njih gregli; vsi smo bili premraženi, čeprav je bil 1. avgust 1941. leta. Šotor pa je čakal na nove partizane, ki so prihajali posamezno ali v trojkah iz Ljubljane, ki jih je pošiljala organizacija OF v to partizansko taborišče.

Ob ognju smo se najedli in posušili. Komisar Židanek Slavec, bil je Ljubljčan, nas je opozoril na prikrivanje. V začetku ko smo to slišali, je bilo za nas kar malo prehudo, da se zaradi tega ne moreš niti premakniti. Med borci na Molniku je bil tudi Ljubo Šerčer; med pogovorom ob ognju je začel spraševati, kdo med nami je že služil vojsko. Takoj sem se oglasil in v šali rekel: »Vojaški begunec sem bil, šaj sem iz kraljevine Jugoslavije pobegnil v Španijo in preživel špansko revolucijo.« Nasmejaj se mi je in rekel: »To ti bo sedaj koristilo!« Jaz pa sem odvrnil: »Tudi jaz mislim tako.« Potem smo zaspali. To je bila

moja prva noč v partizanih. Zjutraj smo vstali okoli šestih. V taboru je bila stroga vojaška disciplina. Puško smo morali imeti ob sebi pri telesu, mitraljeze pa poleg glav. Budenje je bilo pri vseh nalahno in tako smo bili pripravljeni vsak trenutek sprejeti boj s sovražnikom.

Jožeta Noseta-Špana in Mata, soborca in prijatelja iz Španije na fronti pri artileriji, sem srečal šele v zboru ob 6. uri zjutraj. Ko sta me zagledala, sta na ves glas zavpila: »Zdravo, Daki!« Tako smo imeli veselo jutranje srečanje s starimi prijatelji — Španci iz španske revolucije. Tudi z drugimi smo se zjutraj rokovali in se spoznali z njihovimi partizanskimi imeni. Zelo sem bil vesel snidenja — od tega dne naprej pa je zame ostalo samo ime Daki. To ime sem dobil v Španiji, ko sem bil bolničar dva meseca pri težki artileriji grupe Erlavo. Ker tega dela ni nihče hotel prevzeti, so ga določili meni kot najmlajšemu. Zato so mi tedaj tudi rekli »Daki«, to je v angleščini »Dok«, nekako nedoštudirani medicinec.

Spet smo se vsi trije srečali z orožjem v rokah, toda sedaj na domačih tleh. Kakor sem že omenil, se me je od tistega časa prijelo ime Daki. Kajti Hostov in Matov glasen pozdrav so slišali tudi drugi borci, ki so bili v zboru. Klepetali in pogovarjali smo se, dokler ni stopil pred zbor Ljubo Šercer, ki je vodil četo. Kot oficirja stare jugoslovanske vojske so ga poslali iz Ljubljane za komandirja čete. Četo je takoj razdelil na štiri vode: komandir prvega voda je bil Špan, drugega Mato, tretjega narednik nekdanje jugoslovanske vojske (v bojih na Turjaku pa je pobegnil k Italijanom), vodnik četrtega voda pa sem bil jaz, čeprav to nisem želel postati, kajti bal sem se, da bi mi vzeli mitraljez. Vsak vod je imel po 12 ljudi. Ljubo Šercer je določil tudi vod za dežurstvo in poslal na tri stražarska mesta stražarje. Trojka je krožila okoli taborišča, da nas ne bi presenetila kaka italijanska patrولا, predvsem po poteh okoli taborišča, ki so držale v taborišče. Jernej se je drugi dan vrnil v Ljubljano, ker je bil štab bataljona v Ljubljani.

V prostem času smo si začeli trije Španci pripovedovati, kako je kdo pobegnil iz mednarodnega taborišča v Franciji in kaj vse je doživel na poti v Jugoslavijo. Tako so naše pogovore poslušali tudi drugi tovariši in to z velikim navdušenjem. Nato sta mi tudi Špan in Mate začela pripovedovati, kako sta napadla italijansko komoro, ki je prevažala hrano

Narodni heroj Ljubo Šercer

Lož, požgan leta 1942 od Italijanov

italijanski posadki na Lipoglavu. Italijani so imeli tu že močnejšo postojanko. Toda napad se jima ni posrečil, ker se je Španu prehitro sprožila puška in je italijanska komora lahko še pravi čas pobegnila pred njunim mitralješkim ognjem. V napadu so partizani ranili samo enega italijanskega vojaka in eno mulo. Italijani so po tem napadu uničili to postojanko in se umaknili v Ljubljano.

Prve dni avgusta je štela molniška četa že okoli 50 ljudi s komandirji in kuharji. Po 5. avgustu pa je prišlo v četo spet precej novih borcev. Hodili so po naši zvezi od gostilničarja Ogrina in posestnika čez njegovo zvezo. Naša poglavitna zveza je bil Ogrin na Lavrici, kamor smo prihajali po nove borce, hkrati pa smo v nahrbtnikih nosili za naš tabor hrano, ki jo je dajal Ogrin sam, oziroma jo je zbiral, ali pa jo je poslala OF iz Ljubljane. Pri njem smo bili vsako noč. Hrane je bilo za nas dovolj, ker pa je bilo borcev vedno več, je začelo primanjkovati orožja. Vse več borcev je prihajalo iz Ljubljane, zlasti študentje, pa tudi iz okolice. Zato sta morala oddati borcem orožje celo intendant in kuhar, ker puške nista potrebovala v kuhinji.

Šestega avgusta 1941. leta je prišel obiskat molniško četo Boris Kidrič (že pred dnevi so nam povedali, da nas bo obiskal neki višji funkcionar in organizator OF, toda predstavili so nam ga šele, ko smo bili v stroju). Prišel je zgodaj zjutraj. Tisti dan je močno deževalo, oziroma je sploh bilo slabo vreme. Toda njega to ni oviralo, saj smo se postrojili kar na dežju. Kidrič, ki je imel na sebi črn dežni plašč, pa nam je polno uro govoril.

Govoril nam je, kako se moramo obnašati do domačinov in kako se moramo bojevati proti Italijanom, da jih bomo napodili iz naše dežele, naše ljudstvo pa zaščitili pred njimi. Preden je odšel, se je ves moker nasmejal in vzdignil stisnjeno pest, rekoč: »Fantje, držite se in tolcite sovražnika, dokler ne bo pobegnil iz naše domovine!« Ne bom pozabil, ko je zaklical: »Sovražnika moramo pregnati iz naše zemlje!« a tudi, ko je rekel: »Vrag sovražni mora iz naše zemlje oditi poražen, da si bo za vselej zapomnil, kdaj je zasedel Slovenijo!«

Že drugega dne je bila molniška četa razdeljena na tri skupine; to je bila nedvomno Kidričeva odločitev, zamisel pa je uresničil Ljubo Šercer. Prva skupina je ostala na Molniku in se je še naprej imenovala molniška četa. V njej so ostali

večinoma domači fantje iz okolice Polja, Zadobrove in Lipo-glava, ker so se najraje držali domačega območja in ker so oni začeli ustanavljati to taborišče. Ta sektor je bil najbolj delaven, saj je bilo tu največ komunistov. Toda ta četa je postala pozneje pasivna in jo je Franc Leskošek-Luka že v začetku oktobra 1941. leta imenoval »kurja farma«. Mislim, da niso delali posebnih patrolnih pohodov, za nekaj časa so celo skrili svoje mavzerice pod skale in hodili po hrano v do-lino neoboroženi. Italijani pa so se bali hoditi oziroma pošiljati svoje patrole v ta sektor, zato do posebnih bojov tu ni prišlo. Partizanska konspiracija je bila tedaj precejšnja — ni bilo slišati, kje so partizani, kaj delajo, koliko jih je itd., zato so se jih Italijani bali, ker o njih niso imeli podatkov. Pozneje so to četo razpustili, njene borce pa poslali v druge enote. Tako je bil Molnik začasno brez partizanov.

Druga skupina je odšla v gozdove okoli Višnje gore in Muljave, v skupino Franca Rozmana-Staneta, kjer je bila že osnovana druga grupa. Tretja skupina pa je bila tista četa, ki je razširila partizansko gibanje na mokrškem področju. V tej skupini sem bil jaz in Špan od Špacev (Mate je ostal v Molniški skupini). Ta četa se je imenovala mokrška četa — mokrški tabor in se je zelo razširila. Sprva je štela le 25 ljudi. Avgusta leta 1941 pa se je preimenovala v mokrški bataljon, kajti vanjo je prihajalo vse več študentov iz Ljub-ljane, v četi je bilo skoraj dve tretjini študentov, ena tretjina pa so bili kmetje iz okolice Ljubljane in z Mokrcra.

Komandant vsega področja je bil Jernej, ki so ga Italijani, ko smo šli 8. avgusta 1941 v večernih urah iz Molnika čez Ljubljansko barje na Mokrc, ujeli in kasneje ustrelili v Ljub-ljani.

9. avgusta okoli osmih zjutraj smo prispeli na vrh Mokrcra. Ustavili smo se, da bi se odpočili, medtem pa so odšli Slave Zidanek, Ljubo Šercer in Jože Špan-Nose iskat prostor za naše taborišče. Na Mokrcu smo nameravali ostati dalj časa. Res smo tu taborili dlje časa tik pod vrhom Mokrcra v neki kotlini. Zato je bilo treba prostor za taborišče izbrati zelo skrbno. Izdati nas ni smel ne dim, ne kakšen strel. Takega prostora pa je bilo na Mokrcu dovolj, zato smo se še tisti dan namestili in čez noč pospali pod smrekami, vsak pod svojo.

Mokrc pokrivajo obširni in gosti gozdovi (ti gozdovi so bili last turjaškega grofa), kar nam je zelo pomagalo. Spominjam

se, da smo srečali v gozdu grofove gozdne čuvaje. Poslali smo jih v dolino in jim prepovedali odslej hoditi po Mokrcu. Tako smo ostali sami, razen enega čuvaja, ki je delal z nami in je bil naš človek; stanoval je v hišici na vrhu Mokrcu.

Naše taborišče je bilo v dolinici blizu strmin, na robu same Iške. Iz Iške si lahko prišel na ta prostor le po skalah. Naš ogenj bi lahko opazili le z vrha Mokrcu, toda tam smo imeli postavljeno stalno stražo s strojnico. Ob prostoru je izviral majhen studenec, zato je bil kraj primeren za partizansko taborišče; studenec smo pozneje zajezili, da smo imeli dovolj vode za pitje, umivanje in kuho. Naslednjega dne je šla naša patrola že na Krim, ki je višji od Mokrcu. Od tam je poskušala opaziti naš tabor, a ga ni mogla odkriti niti ni opazila ognja, tako je bil skrit prostor za naše taborišče. Razumljivo je bilo tako početje, saj do tedaj še nismo imeli dovolj izkušenj glede prikrivanja. Prav zato pa smo tako pregledovali vse možnosti, da bi bili čimbolj varni pred sovražnikom.

Šotorov nismo imeli, zato smo nalomili smrečja in ležali na njem. Tiščali smo se skupaj, da nas je čimveč prišlo pod eno odejo. Potem smo si začeli postavljati iz tenkih smrek barake, ki smo jih pokrili s smrekovim lubjem. Tega je bilo dovolj po hosti; ostal je od gozdarjev, ki so belili mehko hlodovino. Napravili smo si še ležišča iz listja. Nekateri so imeli namesto listja slamo, ki so jo prinesli iz Iške vasi, kamor je bilo treba hoditi štiri ure. Postavili smo tudi kuhinjo in začeli kuhati. V začetku smo kuhali hrano v porcijah, ki smo jih prinesli s seboj v nahrbtnikih še z Molnika. Takoj smo začeli iskati oziroma organizirati razne kotle, da smo začeli kuhati za vso četo skupaj. Nekaj hrane smo nabrali še med potjo po vaseh v bližini Mokrcu, toda hrane je bilo bolj malo. Po petih dneh smo si morali urediti taborišče z barakami, da smo se v slabem vremenu zatekli vanje. Dve baraki smo postavili zelo hitro — v dveh urah. Vsaka baraka je lahko sprejela dvanajst tovarišev, pozneje pa tudi več, ker so začeli prihajati novinci. Seveda, ko so prišli novinci, smo morali ležati tesno drug ob drugem kot vžigalice. Obračali pa smo se na povelje. Toda tako je bilo le v slabem vremenu, kajti sicer nas je polovica prespala noči zunaj taborišča.

V našem taboru je bila vedno večja disciplina. Vstajali smo vsako jutro ob pol šestih, dvajset do trideset minut pa smo telovadili, nato je bilo umivanje, zbor, po njem pa dnevno

povelje in zajtrk. Kdor je šel ponoči po hrano, ker smo v tem času hodili iz taborišča samo ponoči, je lahko spal do pol-dneva.

S prvo skupino petih mož, ki je prispela iz Ljubljane in jo je pripeljal Ivan Jakič-Jerin, je prišel tudi Milan Majcen. Bil je velik in postaven, zelo resen. Postala sva zelo dobra prijatelja in sva vedno o vsaki zadevi skupaj ukrepala. Ko bi moral oditi zjutraj k telovadbi, se je začel Majcen upirati, češ da ne bo telovadil, da je prestar za telovadbo in da to ni zanj. Tako sem bil tudi jaz proti telovadbi, ki jo je pripravil komisar Slavc. »Tovariši,« je rekel Majcen, »mislim, da se bomo še dovolj natelovadili z Italijani!« Potem pa je odšel v gozd. Z njim sem odšel tudi jaz, da v jutranjih urah nisva delala v taborišču nemira, kadar je bilo treba telovaditi. S seboj sva vzela puške; Milan je imel precizno puško, prinesel jo je iz Ljubljane, zavito v odejo in jo je srečno pretihotapil mimo italijanske kontrole, mimo mitnice na Dolenjski cesti. Pravil je, da si jo je shranil ob razpadu jugoslovanske vojske, ker je že takrat slutil, da jo bo še potreboval. Njegovemu nasprotovanju proti telovadbi sem se, kot sem že omenil, priključil tudi jaz, saj sem se precej »natelovadil« v španski revoluciji. Tako približno pa sem tudi povedal svojim predpostavljenim.

Nekega dne mi je rekel Milan Majcen: »Pojdiva na lov!« Tako sva šla nekega jutra namesto k telovadbi v gozd na lov. Ni nama bilo treba daleč, kar sva zagledala srnjaka, ki je stal kakih sto metrov pred nama. Komaj je Milan dobro prijel puško, je že srnjak obležal — dober strel je dal dober lov. Tako se je tistega dne do sitega najedlo vse taborišče in to dobrega mesa! Prav to pa nama je dalo povod, da sva začela komandirja Ljuba Šercerja zafrkavati zaradi telovadbe. Na eni strani sva dokazala, da je bolje skrbeti za hrano, na drugi strani pa je vedno več utrujenih borcev, ki so se v jutranjih urah vračali iz različnih akcij in pohodov. Kasneje je komisar pristal na to, da telovadbe ni bilo več.

Kmalu smo začeli obiskovati okoliške vasi in bližnje kraje in vsak dan smo bolj spoznavali teren. V okoliških vaseh smo začeli nabirati tudi hrano. Večkrat nas je zaneslo tudi v Iški Vintgar. Ta kraj je bil do začetka vojne priljubljen turistični kraj, zlasti mladih ljudi, ki so živeli v iz vrb spletenih zasilnih kolibah ali pod šotori. Bilo je tu tudi nekaj počitniških hišic,

med njimi dve lepi, last prof. Siča in Marna. Mi smo te kraje večkrat nadzirali, seveda tako, da izletniki in letoviščarji niso vedeli, da taborimo na Mokrcu. Nekega jasnega večera pa sem se jim približal. Povabili so me k tabornemu ognju, razen mene pa tudi Milana Majcna. Oba sva bila do zob oborožena. Taborniki so naju kar gledali, ker so prvič videli tako oborožene civiliste, nekoliko pa so se naju tudi prestrašili. Hitro sva jih potolažila in umirila, rekoč: »Nič se ne bojte, midva sva partizana!« Na njuno prvo vprašanje: od kje sva, kje smo, sva hitro odgovorila: »Tu blizu vas smo.« Oni pa: »Koliko vas je?»

»Tega se pa ne pove,« jim je odgovoril Milan Majcen, »to je naša skrivnost!« Povabili so naju še bliže k tabornemu ognju; bilo je okoli devete ure zvečer. Zanimalo jih je vse, samo da sva začela govoriti in jim pripovedovati. Začela sva govoriti tudi o našem partizanskem cilju — o osvoboditvi, govorila sva jim več kot pol ure. Nato jih je še zanimalo, od kod sva pravzaprav. Tudi to sva jim povedala, jaz pa sem jim med drugim kakih petnajst minut govoril o Španiji. Vse so izvedeli od naju in tako napeto in zavzeto so naju poslušali, da so pozabili na drva na ognju. Ker jim je manjkalo drv, so jih začeli nabirati po hosti. Še midva sva jim priskočila na pomoč. Odložila sva puški in nabirala drva po hosti. Seveda sva bila oborožena tudi s pištolama in z ročnimi bombami, zato sva se med njimi lahko sprostila. Dali so nama jesti, nato pa sva se poslovila in odšla proti našemu taborišču. Po bližnjici, po kozjih stezah sva rinila navkreber in legla k počitku šele okoli ene ure ponoči.

Drugič sva jih obiskala nekega nedeljskega popoldneva; z nama je šel še neki partizan doma s Primorske. Vsi trije smo bili dobro oboroženi. Naj omenim, da na krajše in nenevarne pohode, kjer se mi je zdelo, da ne hodiyo Italijani, ponavadi nisem nosil s seboj mitraljeza, temveč sem ga pustil v taborišču, namesto njega pa smo vzeli s seboj puške. Ta dan pa sem vzel s seboj mitraljez. Tako oboroženi smo v lepi sončni nedelji odšli proti Iškemu Vintgarju. Ko smo se bližali koči, smo videli, da je polna izletnikov. Opozoril sem Majcna: »Paziti moramo! Nedelja je in nič ne vemo, kakšni ljudje so se zbrali v koči!« Milan pa mi je odgovoril: »Nič se ne boj! Jaz grem prvi pogledat. Če ne bo nikogar, ki bi nas izdal ali nas nadlegoval, bomo spili pol litra vina in kaj pojedli.«

Gostilničarka kočje je bila naša aktivistka, zato smo se ustavljali tu; dala nam je pijačo in hrano zastoj ali pa po lastnih cenah. Ona nam je sporočila vse novice o tem, kaj se dogaja toč okoli. Seveda: ona je vedela za vse naše namene oziroma cilje, vedela je celo, kje je naše taborišče, koliko nas je, skratka: bila je prava partizanka. Le za naše oborožene akcije ni vedela. Sicer pa je bilo bolje, da o nameravanih naših oboroženih akcijah ni nihče vedel, kajti to je bilo pravo prikrivanje. Če se tega ne bi držali, se naša partizanska borbenost nikoli ne bi tako visoko razvila.

Milan Majcen je prisljonil svojo puško ob grm, snel triglavko, zavihal rokave, vtaknil samokres za hlačni pas (vse to zaradi tega, da ne bi bil videti partizan) in odšel po kamenju čez Iščico proti kočji, v kateri je bilo gostišče. Dolgo časa se ni vrnil, zato naju je začelo skrbeti. Spraševala sva se: »Kaj se mu je zgodilo?« Ni nama bilo vseeno, saj sva tudi midva mislila na pijačo in jedačo. Denar smo imeli vsi, Milan Majcen pa ga je precej prinesel v partizane od doma. Ta dan sem po naključju imel s seboj zbrojevko, ker sem se hotel z njo nekoliko postaviti v kočji oziroma pred mladimi taborniki, ker so tudi oni zahajali v to gostišče na pijačo. Ni me bilo strah, ker je Milan odšel sam v kočjo, kajti vedel sem, če bo kaj narobe z njim, bo moja zbrojevka začela »delati« brezhibno, saj sem pazil nanjo kot na svoje oči.

S tovarišem sva se splazila za grmičevje še bliže h kočji. S seboj sem nosil na rami tudi Majcnovo puško, kajti mislila sva na vse. Če bi bilo potrebno, bi Majcnu hitro izročila njegovo puško. Videla nisva ničesar, ker je bil Majcen v kočji. Dolgo časa je že minilo, nenadoma pa sva zagledala skupino moških, ki so se v pretepu pripodili iz kočje in pred njo obstali. Preplašeni so vlekli izpod svojih suknjičev orožje. V hipu sem za grmom za nekim panjem naperil zbrojevko. Za vsak primer. Toda oni zaradi zmede niso mogli streljati, ker jih je Majcen obdeloval kar s pestmi. Ni se izdal, da je partizan in tudi ni streljal. Seveda, če bi streljal on, bi morala tudi midva takoj stopiti v akcijo. Nazadnje so moški vsi prestrašeni zbežali, le zadnjega je Milan dohitel, ga zgrabil za vrat, ga peljal do Iščice in ga potunkal v vodo. Verjetno je neznanega vročerkvneža zazebllo v vodi, zakaj hitro se je pobral in še sam začel bežati za drugimi proti Iški vasi. Midva pa sva oprezala v grmovju in pripravila puški na strel. Milan nama je

že od daleč vpil: »Tovariša, je že vse v redu! Iz koč je sem pognal samo šest gestapovcev! Kar pridita bliže, saj ni nikogar več.« Nisva hotela takoj zapustiti svojih položajev, dokler nama ni Majcen še enkrat zatrdil, da je vse v redu in da ni več nevarno. Nato sva stopila izza grmovja, nakar nama je začel pripovedovati, kako je bilo v koči.

Vest, da so partizani v koči namlatili gestapovce, se je hitro razširila med taborniki in izletniki po Iškem Vintgarju in po Iški vasi. V eni uri ni bilo o izletnikih ne duha ne sluha. Niti gestapovcev niti tabornikov ni bilo več. V Iškem Vintgarju smo bili sami, skupaj z gostilničarko v koči... Sedeli smo v koči, kjer smo se pošteno okrepčali. Majcen se je šalil, da smo mi nekakšni novi taborniki in da bomo kar tu ostali. Ko smo se dobro okrepčali, smo jo počasi mahnili na Mokrc. V večernih urah smo pririnjili v svoje taborišče, kjer smo pripovedovali, kaj smo doživeli v Vintgarju. Ljubo Šercer se je nam smejal, rekoč: »Toda sedaj ne bo več varno hoditi v Iški Vintgar, ker ga bodo začeli Italijani nadzorovati z močnimi patrolami.« Tako je tudi bilo.

Drugi dan, 7. avgusta, je odšla v Iško vas, kjer smo bili trdno povezani z OF, patrola. Navadno smo poiskali Janeza Japlja ali Šraja. V patrolo, ki jo je s puškomitraljezom vodil Šercer, so določili tudi mene, kamor je šel on, tja sem šel tudi jaz, saj sva bila nerazdružljiva. Nazaj grede smo nameravali prinesiti tudi hrano. Štirje smo bili oboroženi, šest fantov pa je bilo brez orožja, zato da bi nosili hrano, orožje pa bi jih oviralo. Hrano je bilo treba nositi zelo daleč in to čez ves Mokrc v naše taborišče. Do njega je bilo tri ure hoda, če pa smo bili oboroženi in s polnimi nahrbtniki, pa smo hodili tudi štiri ure. V taboru nam je že primanjkovalo orožja, ker je prihajalo vedno več novincev. Zato so tisti, ki so bili brez orožja, bolj trpeli, kakor pa tisti, ki smo bili težko oboroženi. Mladina iz Iške vasi, vključno mladina z Ljubljanskega barja, je napravila akcijo, da je nanosila toliko orožja, da v začetku oktobra 1941. leta v Iški vasi ni bilo nikogar, ki ne bi bil oborožen. Takrat nas je bilo že šestdeset. Ker so nas terenski aktivisti OF prosili, naj jim kaj več povemo o našem gibanju, smo se dogovorili, da bo ob desetih zvečer za cerkvijo v Iški vasi sestanek.

Naši aktivisti so nam pripravili hrano, najbolj pa smo se razveselili šestih pušk in mnogih nabojev. Nič zato, če je bilo

manj hrane, samo da smo bili vsi oboroženi. Lepo, iskreno smo se jim zahvalili za orožje in hrano, aktivisti pa so se oproščali, češ da niso mogli nabrati več, ker morajo delati za nas samo ponoči. To so bili dobri ljudje, po večini sami kmetje iz Iške vasi. Vračali smo se veseli in nasmejani, še zlasti, ker so nas terenski aktivisti povabili, naj se čez nekaj dni zopet vrnemo po hrano in orožje. Glavno zvezo z njimi je imel Ljubo Šercer.

Naš drugi obisk v Iški vasi pa se je končal čisto drugače. Takrat Ljubo Šercer ni bil z nami. Ostal je v taborišču, ker je bil od stalnih partizanskih pohodov ves ožuljen. Iz tabora na Mokrcu smo odšli v takem času, da smo prišli v goste še za dne. Najprej smo sedeli in oprezovali, če niso morda Italijani v vasi. Pošteno so nas že srbele roke in radi bi jih nagnali iz vasi. Predstavljali smo si namreč, da bodo Italijani zaradi naše aktivnosti v Iškem Vintgarju ukrepali z močnejšimi patrolami. Spustili smo se po gozdu proti hišam, in ker je bil še dan, smo zagledali na pobočju žensko, ki nam je prihajala naproti. Ko je prišla bliže, smo spoznali, da je to gostilničarka iz gostišča v Iškem Vintgarju. Prišla je čisto blizu nas in brez zadrege vprašala: »Kam pa vi?« Odgovorili smo ji: »Naprej!« Tak je bil vedno naš odgovor. Ko smo jo vprašali, kam je namenjena, nam je odgovorila, da je bila namenjena k nam v tabor. Vprašali smo jo: »Bi ga našli?«

»Kako ne, saj mi je poznan ves Mokrc in vem, kje približno ste.«

Nato nam je začela pripovedovati tole: »Veste, morala sem bežati. Kmalu nato, ko je Milan Majcen nagnal gestapovce iz naše koč, so se pri nas ustavili Italijani. Pripeljali so se z blindiranim avtomobilom in nekaj kamioni. Z vojsko so pregledali vso okolico koč. Odpeljali so mi moža in začeli spraševati, kje so partizani. Jaz sem jim pobegnila in prišla po bližnjici k vam povedat, da pojdite v koč in poberite vse, kar je v njej vrednega. V koči je dovolj hrane in vina. To vam vse dam, ker se jaz ne bom več vrnila v koč, ker nočem, da bi me dobili Italijani. Rekli so namreč, da se bodo vrnili in vse pobrali in požgali.«

To so ji Italijani zagrozili in tako so naslednjega dne tudi naredili. Po preudarku smo se le odločili, da ne bomo šli naprej, kajti Italijani bi nam lahko nastavili past. Zato smo se vrnili v tabor, ona pa je šla čez Mokrc do vasi Golo, kjer je

imela sorodnike. Tako smo ji mi svetovali. Vedeli smo, da bo to področje postalo nevarno, ker se bodo verjetno začeli boji med Italijani in partizani, torej z našo mokrško četo.

Ker nam je primanjkovalo hrane, so bili naši tovariši v taboru takoj za to, da odrinemo v kočo v Iški Vintgar. V taboru smo imeli kratek sestanek: komisar Židanek-Slavc, Šerčer, Majcen in jaz. Odločili smo se, da se bomo bolje pripravili na morebiten spopad z Italijani, kajti oni so že vedeli, da smo na Mokrcu, zato so bili tudi oni vse bolj previdni. Vendar natančno niso vedeli, kje smo in koliko nas je.

Tako smo drugega dne ob osmih zjutraj odrinili proti Iškemu Vintgarju. To je bilo proti drugi polovici avgusta 1941. leta. Začele so se oborožene »akcije«. Za nas ni bilo več miru, pa tudi za Italijane ne. Od tega časa naprej ni bilo več dneva, da ne bi peli mitraljezi ali puške. Bili smo vsako noč na nogah, vedno je šla iz tabora ena ali druga naša patrola. Takrat sem jaz nosil mitraljez, dva tovariša pa puški. Osem tovarišev je bilo brez orožja, le s praznimi nahrbtniki. Medtem ko bi mi trije stražili, bi oni izpraznili kočo in odnašali od koče v gozd hrano v bližino podnožja Mokreca in šele kasneje bi jo znosili v tabor. Hitro smo se spuščali po strmini proti Iški in ob njej previdno nadaljevali pot proti koči. Krenili smo po najbližji poti in skakali čez skale ob vodi kakor divje koze, ki jih je bilo tod zelo veliko. Po partizanski navadi smo šli zaradi varnosti po 10 metrov oddaljeni drug od drugega. Ko smo prišli na stezo blizu koče, bilo je še deset minut do koče, smo postali še bolj previdni in poslušali, če bomo slišali kakšen sumljiv glas. Nič ni bilo. Kar nas je bilo oboroženih, smo šli 100 metrov naprej. Mitraljez sem si pripravil na prsi in bil tako pripravljen vsak trenutek za streljanje, tudi stoje, če bi se srečali. Tako smo prišli na razdaljo sto metrov, ki so nas ločili še do koče. Zaustavili smo se, da ne bi povzročili šuma. Zaslišali smo nerazumljiv glas. Tovariše brez orožja smo pustili ob vodi, mi trije pa smo se splazili proti koči ob grmovju na razdaljo 30 do 50 metrov. Seveda smo se skrili za parobke in opazovali. Ko smo se ustavili, smo zaslišali sumljiv šum; čez nekaj minut smo razločili italijanske psovke. Zagledali smo italijanske alpiniste, ki so se začeli oddaljevati od koče in prihajati proti našim položajem. Verjetno so mislili postaviti zasedo. Vrteli so se okoli koče. Med njimi je bila tudi gostilničarka gostišča, ker se je vrnila ponoči v svojo kočo. Mislili

smo tudi na to, nismo pa bili prepričani, da bo tako predrzna, da bi se vrnila. Blizu koč je pasla živino dvanajstletna deklica iz Iške vasi. Opazila nas je in videla, da se pripravljamo na streljanje. Zapustila je živino in zbežala čez vodo, saj smo ji mi pokazali smer, kam mora bežati. Mi smo obležali za štorom, saj nam je bil dober zaklon. Skozi grmovje in vejevje nas Italijani niso mogli videti, čeprav smo jih mi odlično videli. Ko so opazili deklico, kako je bežala, jim je postalo sumljivo in so začeli gledati okoli sebe. Pred seboj so imeli žensko. Čakali smo in opazovali kot živ zaklon, kazalce pa smo držali na sprožilcih pušk in mitraljeza. Tovarišem, ki so nas čakali v hosti, nismo mogli sporočiti, da so Italijani že v koči, zato so nestrpno čakali, kdaj jim bomo dali povelje, da gredo lahko v koč. Pozneje, ko so zaslišali mitraljez, so jo sami pobrali nazaj na Mokrc v tabor, ker so uvideli, da s hrano ne bo nič. Malo so se tudi ustrašili, ker so bili brez orožja in so prvič slišali, kako pojo mitraljezi.

Italijani so se nam počasi približevali. Nismo smeli več čakati, ker bi se znašli preblizu in bi nam lahko tudi orožje odpovedalo. Bili smo samo trije dobro oboroženi. Italijanov pa je bilo kakih dvajset. In še nekaj! S seboj so imeli tudi žensko, ki je bila naša aktivistka. Moram priznati, da se nas je lotila lahka mrzlica, ker smo se priplazili le nekoliko preblizu. Končno so nas fašisti začutili, ker smo se začeli premikati in ropotati z zapirachi, ko smo repetirali. Njihove prve besede so bile: »Chi va la?« Odgovorili smo jim z mitralješkim ognjem. Italijani so se spustili v strašen beg in med begom streljali nazaj v zrak ali zemljo, samo da je pokalo. Nas ni zadel noben strel. Tudi mi nismo nič zadeli, ker smo se bali, da ne bi podrli ženske in smo streljali mimo. Pri vsem tem pa nismo pričakovali tako hitrega njihovega bega. Pri mlinu (kmetu Zalarju) so imeli Italijani dva kamiona, enega za sebe, drugega pa za naropano hrano in za vse drugo blago, ki je bilo v koči. Italijani so nas prehiteli in pobrali vse, kar je bilo koristnega v koči. Do kamionov so tekli, kot bi bili obsedeni. Tekli smo za njimi. Toda mi nismo šli daleč, ne več kot kakega pol kilometra, ker smo se bali, da bi naredili zasedo in se obrnili nazaj. Pozneje so pripovedovali ljudje iz Iške vasi, predvsem naši aktivisti, da so nekateri Italijani komaj ujeli kamion in se obesili kar na stranice svojih avtomobilov in se tako vozili proti Igu. Nato so avtomobili zdirjali proti Igu, kjer so se

ustavili. Tam so Italijani pravili, da je Vintgar poln banditov. Nam trem pa se je dobro zdelo. To je bil pravzaprav naš prvi spopad z Italijani.

Zapustili smo položaje in se vrnili v kočo, če je še kaj ostalo. Zaradi varnosti smo postavili zasedo, če bi se Italijani vrnili. Dva tovariša s puškama sta stala skrita v hosti. Počakal nas je samo en tovariš brez orožja. Tega je zanimalo, kaj je. Prišel je do kočice sam za nami. Drugi so ob streljanju pobegnili proti Mokrcu. Sedaj nas je začelo skrbeti, kako bomo spravili na varno hrano iz kočice. Italijani namreč niso pobrali vse hrane in vina.

Pri tem delu nam je mnogo pomagal tovariš, ki je ostal. Bil je nek študent iz Ljubljane. Ostala je tudi gostilničarka. Ta študent nam je tudi povedal, da si je hotel med borbo pridobiti puško. Toda, ko je prišel do kočice, ni bilo tam nikogar več. Zato se je kar lotil dela. Pomagala mu je tudi ženska. Najprej je skril v hosti šestdesetlitrski sod vina. Iz kočice je znosil tudi nekaj krompirja, makaronov, sladkorja in drugih živil, ki so mu prišla pod roke, saj smo pobrali ostanke za Italijani. Ko smo bili sredi dela in odnašali iz kočice vse, kar je bilo koristnega (v koči smo se zadržali slabo uro), smo na mah zaslišali brnenje tankov. Italijani so se vračali iz Ljubljane. Prišli so s tremi tanki in konjenico. Na konjih jih je jezdilo trideset. Umaknili smo se v podnožje na mokrški strani, kjer smo imeli dobro zaklonišče in bi se po potrebi lahko še naprej umaknili. Italijani so se zelo hitro vrnili iz Ljubljane. Mi smo začeli nanje streljati z vso silo. Konjenica se je preplašila in začela bežati proti Iški vasi, tanki pa so lezli naprej. Kakih deset minut za tanki se je pripeljalo še deset kamionov vojske. Tako so počasi med močnim obstreljevanjem prodrli do kočice. Mi smo se umikali proti vrhu. Pešci vojaki so šli v strelcih. Na vsak naš strel so nam odgovarjali z močnim tankovskim ognjem oziroma s topovskim in mitralješkim. Tako so prodirali od bližnjega mlina kmeta Zalarja do kočice polni dve uri. Ne prestano je pokalo in mokrški hrib je bil eno samo bobnenje. Mi smo se počasi vzpenjali od skale do skale proti vrhu Mokrcra, naravnost navzgor. Zakrivalo nas je grmovje ob skalah, tako da Italijani niso imeli pravega cilja za streljanje. Ko smo se povzpeli malo više v breg, smo spet spustili rafal iz mitraljeza in tako smo se pomikali naprej. Prišli smo že do polovice strmine Mokrcra, ko se je oglasil z vrha močnejši mitralješki

ogenj. To nas je zelo presenetilo, ker smo bili prepričani, da smo obkoljeni sredi največjih strmin. Seveda smo se tudi malo prestrašili. Morda je to italijanska pobočnica, ki ščiti kolono? Mislili smo tudi na to, če bi rob Mokrcra zasedli Italijani? Tako smo se posvetovali, kako se bomo potegnili iz obroča. Z vrha je prenehalo streljanje. Spustil sem v dolino rafal, da bi videl, kako bo učinkoval zaradi streljanja nad našimi glavami. S tem sem izdal naš položaj tistim zgoraj. Vedeli so tudi, da se umikamo. Italijani so zopet odgovorili s tankovskim ognjem. Tokrat pa so tisti zgoraj začeli čez naše glave streljati na Italijane. S tem je pri nas splahnel vsak strah, odleglo nam je, ker smo spoznali, da je nad nami neka naša patrola, ki nam je prišla na pomoč. Povzpel sem se na skalo in vprašal, kdo je tam. Zaslišal sem glas Ljuba Šercerja. Z njim sta bila tudi Vili Zakrajšek in Milan Majcen, ki je bil moj velik prijatelj mitraljezec. Z njim sva vedno hodila skupaj v akcije. V Iško pa zaradi tega ni šel z menoj, ker se je vrnil utrujen z nočne patrola po Ljubljanskem barju. Ob dolnjski železnici se je boril z neko italijansko patrolo. Kmalu smo prišli skupaj. Zdaj smo se počutili močnejše in bili smo bolj samozavestni. Za slovo smo spustili Italijanom še nekaj rafalov v dolino.

Začeli smo jim pripovedovati, kaj vse smo doživeli v tej akciji. Šercer je sklenil, da Italijani pač niso vojaki, temveč samo mevže. To smo ugotovili mi vsi v prvem spopadu že v začetku leta 1941. V dolini pa smo opazili gorečo kočo. Italijanom je bil to tudi edini cilj: prebiti se do koče, jo do konca oropati in požgati. Iz koče niso imeli več kaj odnesti, ker so jo delno spraznili oni, delno pa mi, zato so jo zažgali, prav tako tudi dve sosednji počitniški hišici. Italijani so najbrž mislili, da nas je zelo veliko, zato so se tudi kaj hitro pobrali iz Vintgarja. Zbežali so takoj po požigu. Resnično niso mogli dobiti natančne predstave o tem, koliko nas je, ker smo se skrivali za skalami in nanje samo streljali.

Tako se je končal boj v Iškem Vintgarju. Po krajšem počitku smo se vrnili v taborišče. Italijani so se vračali v borbenem razporedu proti Igu in to zelo previdno. Ogledovali smo jih z daljnogledom. Po tej akciji je postalo v našem taborišču bolj živahno. Še to noč smo šli iskat stvari, ki smo jih odnesli iz koče v podnožje Mokrcra. Po tem smo se stalno pogovarjali o borbah in o Italijanih, kakšni strahopetci so. To smo govorili tudi zaradi prihajajočih novincev, da so se opogumili. Ljubo

Šercer se je pripravljaj na večjo in še bolj uspešno akcijo. Koval je nove načrte, ker je bil komandir čete.

Do 18. septembra smo se v glavnem organizirali in širili ter povečevali naše taborišče. Okoli Ljubljane in barja so bile redke akcije. Postali smo tudi bolj pozorni in začeli nadzirati vse področje okoli taborišča. Jutranja telovadba je tudi odpadla in od takrat nisem nikoli več doživel »gimnastike« v partizanih, saj je bilo dovolj v zvezi s patrolami in borbenimi akcijami.

Italijani pa so nas pustili pri miru vse do takrat, ko so pripravili ofenzivo na Mokrc.

Najbolj živahno je bilo v našem taborišču proti večeru, ko smo se odpravljali na različne akcije. Kar nas je ostalo, smo si zakurili taborne ognje in pri njih sedeli in se pogovarjali. Spominjam se, da sem moral že drugi večer po akciji v Iškem Vintgarju pripovedovati, če smo srečali tudi v Španiji Italijane in če so tudi tamkaj tako radi bežali. Pripovedoval sem jim, kako sem postal v Španiji puškomitraljezec in kakšno borbo sem takrat doživel. Vsak borec lahko dobi tremo v prvi težji bitki. Tako sem tudi jaz imel precej treme, ko sem ležal s puškomitraljezom in čakal italijanske fašiste. To je bilo okoli 10. junija 1939. leta. Takrat smo se umikali od Barcelone proti francoski meji. Komandir voda je bil Srb Koturović, ki je kasneje tudi padel na jugoslovanskih bojiščih, ko se je vrnil in boril proti okupatorju. Naša četa je štela okoli trideset ljudi, naš vod pa približno petnajst. V vodu smo imeli tri lahke ruske mitraljeze, njihovi šaržerji so bili na 48 nabojev; te šaržerje smo imenovali krožnike. Teh nam ni manjkalo in jih je vsak nosil 6 do 9. Ko je močna italijanska kolona prodrla od Barcelone proti Figuerasu v Kataloniji, je naša četa napravila zasedo približno kilometer desno od glavne ceste. Bili smo krilo češkega bataljona, ki je držal glavno cesto in zaustavljaj prodirajoče italijanske motorizirane kolone. Skozi gozd, kjer smo imeli položaje, pa je tekla tudi železnica. Tako je moral naš vod braniti tudi progo. Na progi, desno od mene je bil mitraljezec Hrovat, po rodu Dalmatinec. Prvi Italijani so se približali po progi. Mitraljezec jih je pustil kakih petdeset metrov blizu. Italijanska predhodnica je tekla na vso moč. Tedaj je začel Hrovat streljati in podrl je mnogo Italijanov. Nekaj jih je začelo bežati proti meni. Naperil sem nanje mitraljez. Takrat še nisem imel treme, ker še ni bilo nobene nevarnosti.

Streljal sem samo toliko, da je moj prijatelj videl, da sem na položaju. Njegov mitraljez je pokosil ves italijanski vod. Potem je prišel k meni komandir Koturović in mi ukazal, naj se kar se da hitro, vkopljem v zemljo, vsaj toliko, da zakopljem mitraljez in glavo, ker bodo Italijani še močnejše pritisnili. Izbral mi je tudi nov položaj, saj je imel več izkušenj. Bil je pešadist, jaz pa sem bil prej artilerist težke kategorije. Nisem se še dobro vkopal, ko so že Italijani pritisnili po hribu, vendar nas niso opazili. Obrnili so se naravnost proti meni. Metali so ročne bombe in če bi se jim oglasili, bi s tem izdali naše položaje. Takrat sem dobil veliko tremo. Če bi bil sam, bi se morda bal in se izdal. Toda komandir nam je prepovedal vsak premik in vsak strel, dokler se nam Italijani ne približajo. Komandir je izjavil, da bo on dal povelje za »ogenj«. Tako smo ga tudi poslušali. Pred seboj sem videl le zeleni travnik in potoček. Nato je komandir odšel levo k tretjemu puškomitraljezcu. Italijani so bili prepričani, da nas ni in so se spustili v skupini po travniku do potoka, kakih trideset metrov od mene. Tako sem dobil pod svoj mitraljez vso italijansko četo. Poleg mene sta bila še dva borca s puškami in moj pomočnik. Ko sem začel streljati po Italijanih in porabil ves šaržer, sem dobil še večjo tremo. Ko sem menjaval šaržer, sem zaradi treme pozabil potegniti zapirač. Tolkel sem z roko po njem. (To je bila velika trema!) Ko je moj pomočnik videl, da hočem s silo vstaviti naboje, me je opozoril, naj vendar potegnem zapirač. Da me ni moj pomočnik opozoril, bi mogoče tudi tam obležal, ker se ne bi mogel več umakniti pred Italijani. Zapirač sem potegnil še preden so se Italijani znašli. Zopet sem streljal. Tu in tam je priletela tudi kakšna italijanska krogla. V tem položaju mi je imenitno pomagal puškomitraljezec Ličan Dakić, ki je bil takrat kakih sto metrov levo od nas. Skočil je približno 50 metrov naprej in tako sva dobila vso italijansko četo pod križni ogenj. Komaj je preteklo 15 minut, že ni bilo več italijanske čete. Vsi so ležali mrtvi ob potoku na travi. Le nekaj jih je s težavo zbežalo nazaj v zaklone, a samo tisti, katere smo pre-nizko zadeli — samo v noge. Ob tem sem dobil veselje in trema me je zapustila. Kmalu pa smo se morali umakniti na nove položaje, ker je začel prodirati proti nam po hribu ves italijanski bataljon. Pred begom smo pustili na položaju vse: odeje, plašče in torbe. Odnegli smo samo mitraljeze in šaržerje s strelivom. Morali bi preteči še približno tri kilometre po

ravnem gozdu, ko so nas opazili. To jim je vtilo poguma, da so še z večjo naglico prodirali za nami. Skoraj so nas že dohiteli. Približali smo se vasi in na cerkvi zagledali belo zastavo, ki so jo izobesili prebivalci. Stekli smo čez njo, široko kakih trideset metrov. Tedaj smo videli, da smo obkoljeni. Na drugi strani njive je bil gozd, od koder smo dobili od Koturovića povelje: »Stoj! Obrni se in streljaj! Glej Italijane!« Tam smo se obrnili in streljali nazaj; nismo imeli toliko časa, da bi se poplegli, Italijani pa se niso utegnili skriti. Čez pet minut so obležali vsi Italijani, ki so tekli prvi za nami. Niso niti mislili na to, da se bomo obrnili in kar stoje streljali na nje. Toda za njimi so pritiskali in gnali s samokresi v rokah svojo vojsko naprej drugi italijanski vodniki. Predvsem so bili to fašistični oficirji. Toda vse to ni nič pomagalo. Nazadnje smo kosili tudi oficirje, čeprav so si izbrali za zaklon debelo drevo, od koder je sem in tja priletela mimo naših ušes kakšna krogla. Borbe je bilo konec, mi pa smo se umaknili dalje. Tokrat so imeli Italijani namen obkoliti češki bataljon, ki je zapiral glavno cesto Barcelona—Figuras, toda naleteli so na Jugoslovane in pri tem imeli veliko mrtvih.

Take pripovedi so moji tovariši v taboru zelo radi poslušali. Po tej akciji v Iškem Vintgarju je prišel iz Ljubljane med petim in desetim septembrom 1941. leta Jerin in pripeljal s seboj deset novih partizanov. Podrobno nas je spraševal, zakaj smo napravili akcijo v Iškem Vintgarju. Takrat je vsakega političnega delavca zanimala vsaka sprememba na terenu. Naši terenci so se zelo bali, da ga ne bi oboroženi partizani kaj polomili. Ta akcija je postala takrat zelo znana, vendar Jerinu ni bila posebno všeč, ker smo s tem vzbudili pri Italijanih veliko pozornost. Ljubljansko barje je bilo od tega časa naprej zelo močno nadzorovano in tudi na civiliste so Italijani sedaj bolj pazili, kako in kje hodijo po Ljubljanskem barju.

Vendar smo Italijane s to akcijo tako prestrašili, da si niso več upali iti naprej od Iga. Zato se je tudi v našem taborišču vse pomirilo in življenje je teklo tako naprej kot poprej. Najvažnejša pa je bila borbena morala in od takrat je šel vsak borec raje v akcije na Ljubljansko barje kot pa v prehranjevalno akcijo z nahrbtnikom.

Nekega dne smo se Majcen, Jerin in jaz pogovarjali o lovu. Jerin je prišel iz Ljubljane v naš tabor za nekaj dni in se je

nato zopet vrnil v Ljubljano. Divjačine je bilo tam okoli zelo veliko in je bil poln ves Mokrc, zato smo se dogovorili, da gremo zjutraj na lov. Jerin nas je ozmerjal, zakaj si ne ubijemo divjad, da bomo imeli meso za kosilo, da ne bo treba nositi iz doline toliko hrane in da bomo s tem razbremenili naše tovariše. Ker pa smo bili disciplinirani, smo prosili za dovoljenje Ljuba Šercerja. Seveda nam prošnje ni odbil, posebno meni in Majcnu je dovolil, da se lahko ločiva od čete. Tako smo odšli zjutraj čez mokrško skalovje proti Iški. Tam so se najraje zadrževali gamsi. Ni minilo niti pol ure, ko je Jerin ustrelil gamsa, Majcen pa srno. Tako smo prinesli v tabor dovolj mesa. Tistega dne smo imeli dobro pojedino. Jerinu, ki je moral zopet v Ljubljano, pa smo za zajtrk postregli z gamsovimi jetri.

Tako smo se v taborišču dodobra odpočili. Kmalu pa nam ni žilica več dala miru. Premišljali smo, kako bi zopet izzvali Italijane iz njihovih gnezd. Tudi Šercer je premišljeval, kako in kje bi napravili kakšno bolj uspešno akcijo na Italijane. Saj to je moral, partizanska četa je bila že prevelika! Spraveval je svoje obveščevalce po novicah s terena. Nekega dne so mu prinesli terenci poročilo, da skoraj vsak teden po dvakrat zahajata na Kurešček Marko Natlačen in ljubljanski škof Rožman. Spremljajo ju izanski karabinjerji in civilna policija. Vse nas je obšla enaka misel: ujeti Natlačena in Rožmana. Ljubo Šercer je začel iskati še bolj natančne podatke. Poslal je posebno patrolo v vas Golo, da bi zvedela od kmetov, kdaj se navadno pripeljejo mimo Natlačen in Rožman s spremstvom in po kateri poti gredo na Kurešček. Patrola je zvedela, da se pripeljejo do gornjega Golega z avtomobilom, od tam naprej pa gredo peš z močnim spremstvom. Za Rožmanom in Natlačenom hodi deset italijanskih civilnih policajev. Vsi ti civilni policaji so bili tudi oboroženi. Orožje so imeli skrito pod civilnimi suknjiči in to kratke karabinke ali celo brzostrelke. Za njimi so stopali še izanski karabinjerji.

Tako je nekega večera Ljubo Šercer vprašal, kdo od nas se javi prostovoljno v akcijo. To je bilo okrog 5. septembra. Kakšna akcija bo to, sem vedel samo jaz, kajti meni je Ljubo vse zaupal. Javili smo se vsi, toda Šercer je rekel, da potrebuje največ petnajst mož. Tako je moral sam izbirati, bilo pa nas je okrog 60 ljudi. Izbral je 15 partizanov, med katerimi sem bil tudi jaz in mitraljezec Zakrajšek. Dva sva bila

oborožena z zbrojevka, drugi pa s puškami. S hrano smo bili dobro preskrbljeni. Posebno aktivna je bila organizacija OF v Iški vasi, ki je tudi dobila navodila od Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Slovenije, da nam morajo pomagati. Mi, ki smo šli v akcijo, smo se dobro okrepčali.

Vstali smo ob dveh, ob pol treh pa smo bili že na poti. Še ponoči smo nameravali priti na mesta, da nas ne bi nihče opazil. Vodil nas je Šercer. Hodili smo hitro. Od taborišča do mesta, kjer smo nameravali postaviti zasedo, je bilo tri ure hoda. Med potjo smo se tudi nekoliko ustavili, da je vsak še pokadil cigareto v gozdu in se dobro odpočil ter še zadnjikrat pregledal, če je orožje v redu. Glede orožja je bil Ljubo zelo previden in strog, vedno je moralo biti vse brezhibno. To tradicijo je prinesel še iz stare jugoslovanske kraljevske vojske, kjer je bil poročnik. Razen mene in Ljuba še nihče od tovarišev ni vedel, kakšno akcijo nameravamo napraviti.

Okoli pol sedmih smo bili na podnožju Kureščka in blizu mesta, kjer smo nameravali napraviti zasedo. Še preden smo napravili zasedo, mi je Ljubo naročil, naj za vsako ceno ujamemo Natlačena živega, prav tako tudi Rožmana, ali vsaj enega. Mi bi streljali samo na njihovo spremstvo in ne na ta dva, tako bi nam prišla živa v roke. Ljubo nam je dal nalogo, da smemo streljati samo na njihovo spremstvo. Na Natlačena smemo streljati samo, če bi nam hotel odgovarjati s strelji, če bi bil oborožen. Moja naloga je bila, da pustim škofa in Natlačena mimo, potem pa začnem streljati po njunem spremstvu. S tem bi ju ločili od spremstva in ujeli. Nekoliko naprej od mene je bil mitraljezec; oddaljena sva bila 30—50 metrov drug od drugega. Od čakanja v zasedi smo postali zelo nestrpni. Ležali smo ves dan na zemlji za grmovjem, štori in podobnimi zakloni. Čakali smo in čakali, gospoda Natlačena in škofa Rožmana pa ni bilo od nikoder. Čakali smo do štirih popoldne in se nato vrnili v taborišče. Odšli smo prikriti, da nas ne bi kdo opazil. Če bi Natlačen izvedel, da so na tem področju partizani, ali da smo imeli tu zasedo zaradi njega, bi se prestrašil in se ne bi več upal hoditi na Kurešček. O borbi v Iškem Vintgarju je sicer slišal. Toda on se je počutil zelo močnega s svojimi zavezniki in z njihovo zaščito.

Ko smo se vračali v tabor, smo bili malo slabe volje, ker nismo nič opravili. Vrnili smo se brez uspeha. Ljubo nas je

tolažil: »Nič zato, če ga ni bilo danes. Bo prišel pa jutri, ušel nam ne bo!«

Drugega dne smo se vrnili z istimi nalogami, le da se je povelje glasilo: »Natlačena ujeti ali ubiti, škofa Rožmana pa spustiti v Ljubljano.« To nalogo smo si zadali in smo jo hoteli za vsako ceno opraviti. In res: nismo čakali zaman. Okoli poldneva smo opazili, kako se pomika skupina z Natlačenom in škofom Rožmanom proti Kureščku. To smo opazili zelo zgodaj, do nas so imeli še kako uro hoda. Vsi smo bili vznemirjeni. Približali so se nam na razdaljo enega kilometra, tako da smo jih že razločili. Vznemirjen sem čakal, kdaj bom začel streljati z mitraljezem, seveda če se ne bodo hoteli ustaviti na naše povelje »Stoj!« Tedaj pa priteče iz našega taborišča za našimi hrbti četni komisar Židanek s poveljem, da ne smemo streljati ne na Natlačena in ne na Rožmana, temveč da jih moramo pustiti na Kurešček. To je bil sklep Osvobodilne fronte, da on ne bi vedel, kaj se dogaja v gozdovih in kako se razvija partizansko gibanje. Jerin je vse to točno delal po navodilih Glavnega poveljstva, ki je bilo takrat v Ljubljani. Takšno povelje nam je pred pol ure poslal Jerin. Prav takrat pa nam je tudi Šercer ukazal, naj ne streljamo. Tako smo se komaj utegnili dobro skriti in se zadržati, da nismo streljali in da nas niso opazili. Ves sprevod se je pomikal mirno mimo nas 30 do 40 metrov proč od naše zasede. Mi smo bili dobro maskirani v hosti. Nihče nam ni pojasnil tega čudnega povelja in ko smo se vračali, so bili partizani zelo nejevoljni zaradi take odločitve. Ljubo Šercer nas je tolažil, da bomo pač kje drugje napravili akcijo, tam, kjer nam ne bo mogel nihče dirigirati ali spreminjati naših načrtov. Ko smo se vrnili v taborišče, so nas tovariši, ki so ostali doma, spraševali, zakaj smo se tako kmalu vrnili in kje imamo Natlačena. Odgovori so bili naši jezni obrazi. Izmučila nas je neuspela akcija in tisto mučno in napeto čakanje. Predvsem pa to, da nismo smeli izvršiti te akcije. Ker so tovariši v taboru vedeli za komisarjevo prepoved, so nas o tem s smehom spraševali. Komaj smo se dobro odpočili, že smo začeli spraševati, kam pojdemo zdaj v akcijo. Toda Ljubo in Židanek sta bila redkobesedna. Rekla sta nam le to, da bomo šli čez nekaj dni. Na akcijo se bo treba dobro pripraviti, ker bo zelo težavna. To je bil napad na turjaške karabinjerje, kar sem že vedel. In res!

Čez nekaj dni smo šli v novo akcijo na karabinjersko postajo na Turjak. To je bilo okoli 10. septembra 1941. leta.

Za to akcijo smo se temeljito pripravili. Naša trojka je polne štiri dni zbirala in iskala podatke o italijanski postojanki na Turjaku. Načrt za akcijo je delal Ljubo Šercer sam in nam ga dan pred akcijo razložil. V pripravo za akcijo je sodilo tudi zbiranje zalog hrane. Računali smo na to, da bomo prišli iz te akcije utrujeni in da nekaj dni po akciji ne bomo smeli iz taborišča zaradi močnih italijanskih patrol.

Akcija na Turjaku je bila naša prva večja akcija, ker smo v njej vsi sodelovali, in je bil to prvi bunker, ki smo ga napadli.

Pred odhodom nam je Ljubo Šercer povedal, kako je postojanka močna, kakšno lego ima in od katere strani bomo napadli to hišo, ker je možno, da bi prišla Italijanom na Turjak pomoč. Svoje pripovedovanje je ponazoril z risbo. Tudi mi smo vsi dobro poznali okoliš in teren postojanke, ker smo hodili po hrano ponoči celo v Turjak. Zaradi tega smo tudi laže razumeli njegovo razlago, saj smo postojanko včasih ogledovali z daljnogledi.

V turjaški postojanki je bilo 5 karabinjerjev in bivši jugoslovanski žandar. Postojanka je bila v enonadstropni hiši blizu turjaškega gradu. Imeli so zasedene vse prostore v prvem nadstropju. Po vsej razlagi nas je Šercer še enkrat vprašal, ali nam je jasna akcija, ki je pred nami. Rekli smo mu, da nam je jasna. Vsi smo bili zadovoljni in smo hoteli čimprej oditi. Pogovarjali smo se med seboj, kako bomo napadli in lovili karabinjerje po veliki hiši. Ob desetih dopoldne smo dobili ukaz, da gremo spat vsi tisti, ki smo bili določeni za omenjeno akcijo. Izbrani smo bili vsi tisti, ki smo bili sposobni za boj in daljši pohod. Vsi drugi so ostali doma; to so bili kuharji, stražarji in tisti, ki so bili ožuljeni ali pa utrujeni od dolgih nočnih patrol. Na pot smo vzeli precej suhe hrane, mesa in kruha. Ti, ki so ostali doma, so morali stražiti taborišče in patrolirati po Mokrcu.

Ko smo ob osmih zvečer vstali, je bilo že vse pripravljeno. Pojedli smo in si pripravili orožje. Bili smo zelo veseli in nestrpni, zato smo se hitro odpravili. Odšli smo preko Mokrc, Zapotoka, čez Podturjak in na glavno cesto, ki pelje iz Ljubljane čez Turjak v Kočevje. V svetli mesečini smo gledali pred seboj Turjak. Pohod iz taborišča do Turjaka ni bil lahek, ker

smo morali hiteti v največji tišini čez doline vse do Turjaka, da nas ne bi kdo opazil. Navadno se hodi od Mokrcra do Kureščka štiri ure, toda mi smo bili na turjaškem območju že v treh urah. Ponoči se je bilo težavno premikati, ker so morali tovariši v predhodnicah stalno paziti na pravilno razdaljo od kolone, da ne bi izgubili zveze z njo, ali da ne bi padli v italijansko zasedo. Italijani so namreč potem, ko so zvedeli za partizane, postali aktivnejši in so postavljali med Ljubljano in Turjakom svoje patrole tudi ponoči. Naša skupina, ki je šla v akcijo na Turjak, je bila za tedanje čase še kar dobro oborožena in sposobna opraviti hiter manjši napad. Imeli smo dva puškomitraljeza, drugi pa so imeli puške, po eno ali dve bombi, več kot polovica pa tudi samokrese. Ko smo prispeli na turjaško cesto, nas je Ljubo Šercer razdelil v tri skupine, ki so imele nalogo vsaka s svoje strani napasti karabinjersko postajo, ki je bila pod hribom med cesto in turjaškim gradom. Napadli naj bi iz treh smeri in z veliko naglico, ker nismo bili tako močni, da bi se mogli zavarovati, če bi prišli napadeni postojanki na pomoč Italijani po cesti iz Ljubljane. Hoteli smo jih iznenaditi, da bi jih bolj zmedli in čim hitreje prišli v njihovo poslopje.

Ko smo prišli na cilj, smo se nekoliko odpočili, si ogledovali okolico in turjaško postojanko ter se še enkrat pogovorili o načrtu. Začetek napada je bil določen ob polnoči.

Noč je postala okoli polnoči zelo temna, ker se je močno pooblačilo, tako da nas je to oviralo pri napadu. Morali smo skoraj tipati do hiše, v kateri so bili karabinjerji. Postojanka je bila v enonadstropni hiši, ki se je dvigala nad drugimi in smo jo laže našli. Vreme je kazalo na dež. Zaradi močne teme in neznanega terena smo hodili okoli Turjaka zelo previdno. Ko smo prišli že blizu hiše, v kateri je bila postojanka, so se znašle vse tri skupine na enem kraju, tako da je bila nevarnost, da bi začeli napadati samo z ene strani. Kasneje sta se ostali dve skupini razporedili pravilno, vendar smo imeli večjo zamudo. Moja skupina je prišla prva tik pred hišo. Ko smo hodili po cesti gor in dol, so karabinjerji začutili, da nekdo hodi po cesti. Obstali smo nekako 50 metrov pred karabinjersko hišo in ogledovali, kako se ji bomo približali in napadli. Nameravali smo napasti skozi okna. Približevali smo se sosednji mali kmečki hiši v največji tišini ter opazovali. Ta hiša je bila poleg karabinjerske, oddaljena le 5 metrov. Nastala je

še večja tišina, ker smo bili skriti za hišami in smo zavzemali zaklone. Ko je prišla iz te sosednje hiše ženska v sami spalni srajci v mojo bližino in je opravila svojo potrebo, nas ni opazila in se je zopet vrnila. Ponovno so se Italijani pomirili. Tišina pa je nastala tudi zaradi tega, ker smo opazili, da je gledal skozi okno karabinjer in opazoval na vse strani. Stal sem na čistini, a ni opazil, da stoji tam človek. Ko se je karabinjer umaknil od okna, smo morali takoj zavzeti položaje okoli njihove hiše, jo obkoliti ter pričeti napad. Povelje za napad je bila raketa, ki jo je izstrelil Ljubo Šercer. Ko smo spoznali, da nimamo več mnogo časa, da moramo akcijo na hitro opraviti, smo se kar mimo hiše zagnali preko ceste na drugo stran. Karabinjer, ki nas je ponovno začutil, je glasno vprašal »Chi va la?« Nismo mu odgovorili, temveč smo začeli streljati v njegovo okno. Vnel se je boj. Bili smo petnajst metrov od njihove hiše, in to Šercer, njegov pomočnik in jaz. Drugi naši pa so bili na nasprotni strani ceste, vendar nismo mogli ničesar napraviti, ker hiša na tisti strani ni imela oken. Medtem se nam je približal nekdo s tiste strani, kamor smo mi streljali. Mislili smo, da je karabinjer, a bil je naš tovariš Franc Bratuš, dal nam je znak, kdo je in nam z roko nakazal, da ni treba več streljati, ker je on pod oknom postojanke. Predrzo se je zaletel proti oknu, skozi katerega je prej gledal karabinjer. Takoj smo začeli tudi mi jurišati na okna, da bi prodrli v postojanko. Tedaj pa nam je precej orožja odpovedalo. Nekaj tovarišev ni znalo uporabljati orožja, predvsem pa niso bili vajeni napadati bunkerjev in so bili prepočasni. Toda ne, da bi ne imeli poguma in volje do napada in boja, temveč so bili le prepočasni, ker niso vedeli, kako pomembno je presenečenje. Zaradi tega se nam je napad ponesrečil. Morali bi ves čas streljati, ker pa nismo, so karabinjerji pobegnili v prvo nadstropje in nas od tam skozi okna klicali: »Chi va la?« in kaj želimo. Seveda so močno streljali na nas. Tudi meni je odpovedal mitraljez, da nisem mogel več naprej; prav tako mojemu pomočniku Komanu Niku, ki je imel staro jugoslovansko policijsko puško. Prosil sem ga, naj da meni svojo pištolo. Poskušal sem z njo streljati proti oknu, a tudi meni se ni hotela sprožiti. Medtem ko smo mi prenehali streljati, so se karabinjerji znašli in začeli streljati počasneje, ker so tudi varčevali s strelivom. Toda njihovo streljanje ni bilo usmerjeno, saj niso niti poizkusili pokazati glav skozi okna. Stre-

ljali so v temo, od časa do časa pa so proti nam metali ročne bombe. Med tem so se drugi naši borci poskusili približati oknom, da bi napadli z ročnimi bombami v pritličju stavbe. Vsak je imel po eno. Poizkusili smo vžgati bombe, a tudi te niso vžgale, ker so bile pokvarjene in stare, menda tudi vlažne. Tako smo zmetali vse bombe skozi okna v postojanko, a bile so brez učinka. Ko nam je odpovedalo vse orožje, smo se umaknili na prejšnje položaje in ogledovali karabinjerje, ki so še kar naprej streljali, čeprav smo mi prenehali streljati in smo se že odmaknili od hiše. Streljali so do zore. Ko so opazili, da smo jih prenehali napadati, so tudi oni prenehali streljati in nas začeli spraševati, kaj želimo in kdo smo. Mi smo jih poslušali, toda že za hribom. Do tega časa jim še ni bilo jasno, kdo smo in kaj hočemo. Najbrž so hoteli vedeti, če smo partizani, zato so ponovno začeli skozi okna spraševati, kdo smo in kaj želimo. Kratko smo jim odgovorili: »Smo partizani. Z vami nismo zadovoljni, hočemo vas razorožiti in zajeti, ker na naši zemlji ne maramo okupatorja in ne prenesemo vašega zločinskega dela nad našimi ljudmi.« Med nami je bil borec, ki je znal dobro italijanski jezik; bil je doma iz Vipave, zato jim je vse lepo razložil v njihovem jeziku. Šerčer, ki je prišel k meni, je vprašal, če bo napad uspel. Ali naj ga ponovimo? Odgovoril sem mu, da ne moremo več naprej, ker nam je skoraj vse glavno orožje odpovedalo, karabinjerji pa so vsi v prvem nadstropju in mečejo na nas ročne bombe, tako da bi težko prodrli v njihovo postojanko. Ko je tudi sam ugotovil, da res ne bo nobenega uspeha, nam je odgovoril: »Vidi se, da ne bo nič.« Komisar Slavc, ki je stal na križišču ceste za nami, je tudi začel spraševati, kaj bo. Šerčer mu je odgovoril, da s tako akcijo ne bo uspeha ter da je zaman vsak nadaljnji napad. Ko je Šerčer videl, kako je akcija potekala in ugotovil, da smo se že odmaknili od postojanke, nam je ukazal, da naj se počasi vsi skupaj umaknemo proti kraju, kjer so se skupine razvrstile za napad. Umaknili smo se nazaj proti izhodnemu položaju in zapustili Turjak ter se zbrali na zbornem mestu. Umaknili smo se zelo načrtno in premišljeno, da nas ne bi mogel nihče videti in slutiti. Šele potem smo se začeli vzpenjati proti Mokrcu. Tako se je končala naša neuspešna akcija na postojanko Turjak. V postojanki je bilo tedaj 11 karabinjerjev, od katerih sta bila dva ranjena, od naših pa ni dobil nihče niti praske. Čeprav akcija ni uspela, je imela v voja-

škem pogledu ugoden odmev. O tej akciji so potem Italijani v postojanki na Turjaku in drugi ljudje razmišljali, ker smo jim povzročili veliko strahu. V okoliških vaseh pa smo si pri ljudeh pridobili velik ugled, saj so videli, da nismo samo ležali na Mokrcu. Ljudje so nam pripovedovali, da od tega časa naprej ni šel več iz postojanke en sam karabinjer, da ne bi bil oborožen. Do gostilne, ki je bila v njihovi neposredni bližini, sta hodila vedno vsaj po dva skupaj.

Na zbornem mestu je začel Ljubo Šercer takoj pregledovati, če ni kdo česa izgubil. Ugotovil je, da smo vsi in da ni nihče ranjen. Začel nam je dajati nova navodila za vrnitev v taborišče, pri čemer ni pozabil poudariti, kako moramo biti previdni na poti proti Mokrcu, ker bi se lahko zgodilo, da bi srečali Italijane, ki bi prišli na pomoč napadeni postojanki na Turjaku in bi nas lahko obkolili na območju Turjaka. Računali smo, da so Italijani v postojanki prosili za pomoč iz Ljubljane, ker so imeli z Ljubljano radijsko zvezo. Pot s Turjaka na Mokrc je bila težavna, ker se je ves čas vzpenjala, mi pa smo bili od nočne hoje z Mokrcja do Turjaka in od samega boja že zelo utrujeni. Tako smo se ob vzpenjanju proti Mokrcu kar vlekli drug za drugim. To govorim zaradi tega, ker dotlej še nismo imeli tako dolgih pohodov in še nismo bili utrjeni partizani...

Tako smo počasi hodili po gozdu; bili smo tudi lačni. Suhe hrane, ki smo jo nosili s seboj, nismo smeli jesti. Lahko bi naleteli na italijanske patrole in bi nastali še težji časi, zaradi tega smo morali prihraniti hrano do konca, dokler se ne vrnemo v taborišče. Tako smo se okoli druge ure popoldne vrnili. Med potjo smo se začeli pogovarjati o našem neuspehu na Turjaku. Govorili smo samo o tem, kaj bodo rekli naši fantje v taborišču, ko se vrnemo. Saj so tudi oni nestrpno pričakovali naš prihod. Preden smo šli na turjaško akcijo, smo rekli, da bomo zanesljivo pripeljali s seboj ujete Italijane in prinesli njihovo orožje. Sedaj pa nam lahko rečejo, da se bojimo petih karabinjerjev na Turjaku, čeprav jih je bilo več. Take misli so nas težile vso pot, zato je bil naš korak vedno počasnejši, ko smo se vračali v taborišče na Mokrcu.

Končno smo prispeli do stražarskega mesta. Stražar nas je začel gledati in v očeh smo mu videli, da išče Italijane v naši koloni in zaplenjeno orožje. Nato nas je vprašal, kje imamo ujete Italijane in zaplenjene puške. Ponorčevali smo se, da smo

pustili vse skupaj na Turjaku, ker smo bili preveč utrujeni od boja in pohoda. Prav tako so nas obsuli z vprašanji, ko smo prišli v taborišče, drugi tovariši. Pozneje smo jim povedali vse podrobnosti o napadu.

Čez nekaj časa pa smo zvedeli od patrol in ljudi, da se karabinjerji kljub našemu neuspehu tisto noč niso več upali iz poslopja in da sta dva karabinjerja ležala kar pod posteljami, dokler ni prišla drugega dne okrog poldneva pomoč iz Ljubljane.

Zaradi akcij v Iški vasi, na Turjaku in vaseh okoli Mokrcu ter po Ljubljanskem barju, so Italijani sklepali, da smo verjetno na Mokrcu. Predstavljali so si, da smo v večjih skupinah in da imamo močne obrambne linije. Zato so poslali na to področje vohune in obveščevalce, in to naše Slovence, ki so že bili njihovi plačani hlapci. Morali smo biti še bolj previdni. Najbolj nevarni sta se nam zdeli področji okoli Želimelja in mlin v Želimljah, v katerem je živel pravoslavni duhovnik. S tem mlinom smo imeli stalno zvezo. Zato so že vedeli vsi ljudje, da hodijo ponoči okrog tega področja naše patrole. Tu, v mlinu, smo dobili večkrat moko in drugo hrano. Pravoslavni duhovnik je bil zelo prijazen z nami. Pomagal nam je, kolikor se je dalo. Večkrat nas je na kaj opozoril, na primer na župnika z Golega. Katoliški duhovniki pa so ga sovražili, ker so vedeli, da se pri njem ustavljajo naše partizanske patrole. Niso pa imeli dokazov, ker smo bili zelo previdni in smo prihajali k njemu samo ponoči. Kmalu smo ugotovili, da se pravoslavni duhovnik ni motil. Župnik z Golega je bil res italijanski špijon. Italijanske patrole so stalno zahajale k njemu v farovž po podatke in navodila. Seveda je bilo to že prav od začetka italijanske okupacije. Potem smo tudi župniku zagrozili, da se zanj ne bo dobro končalo, če ne bo miroval. Zaradi velike naklonjenosti kmetov do nas in naše groznje, se je v farovžu poglelo in smo od tega časa naprej imeli mir.

Italijani pa so pošiljali za nami še druge špijone. Ko sem šel nekoč v patrolo z mitraljezom in dvema strelcema, so mi ljudje povedali, da so prišli na Mokrc nekakšni delavci sekati les. S seboj pa niso imeli pravega orodja. To se nam je zdelo sumljivo. In res smo srečali človeka, ki je šel naravnost proti našemu taborišču in to natančno po naših sledovih. Ko smo ga ustavili in vprašali, kdo je in kaj išče, nam je odgovoril, da je prišel gledat les, ki ga namerava kupiti za sečnjo. Nato

se je začel delati nevednega in nas spraševati, kdo smo. Povedali smo mu, da smo partizani in takoj nas je začel spraševati, kje imamo taborišče in kaj počnemo. To nam je bilo že zadosti. Ker bi se rad rešil zadrege, je odgovoril, da pozna Dakija in da bi rad govoril z njim. Bil je zelo zgovoren in nam je celo povedal, da bi rad prišel v partizane.

Partizani takih ljudi nismo sprejemali medse. Partizanske vrste so bile v tem pogledu čiste. Vsak novinec je bil pretehtan, ocenila pa sta ga tudi komunistična partija in OF, če je bil poslan prek mobilizacijskega sektorja Glavnega poveljstva. Če je prišel k nam kmet, smo ga pa že mi poznali s terena, ker je prej delal za nas, ali pa so jih k nam pošiljali naši politični delavci, ki so jih mobilizirali. Morali smo biti previdni, zato so nam tudi kmetje po vaseh vse zaupali; delali so z nami tudi tako, da so nam pošiljali samo ljudi, ki so bili zares zanesljivi. Tudi to je bil dokaz, da imamo popolno oporo na podeželju.

Pripravil sem ročni mitraljez in cev obrnil proti njemu. Takoj sem spoznal, da z njim nekaj ni v redu. Ko nam je ponovno začel zatrjevati, da pozna Dakija, smo se mu začeli smejati. Postal je ves preplašen in kri mu je stopila v glavo. Vprašali smo ga, če ima legetimacijo. Takoj smo opazili njegovo zadrego, zato sem premaknil mitraljez z njegovih prsi in zahteval, naj dvigne roke, da mu pregledamo žepe. Z menoj sta bila Kovač in Tilot, dva moja velika prijatelja. Kovač, ki je držal v roki svoj samokres, ga je takoj začel pregledovati, on pa je še bolj zardel. Pri njem smo našli pištolo kalibra 6,35. Kovač jo je potegnil iz njegovega žepa in se zasmel: »Sedaj imam pa v vsaki roki eno.« Fant se je začel izgovarjati, da je pištolo ukradel Italijanom. Pri zasliševanju ni hotel ničesar povedati. Trdil je le, da hoče ostati pri nas. Spraševali smo ga, če bo spoznal Dakija, pa nam je kot v začetku tudi sedaj zatrjeval, da ga bo spoznal. Končno sem se mu predstavil. Takrat pa je njegova zadrega dosegla višek. Lovili smo ga v besedah in poskušali kaj izvedeti od njega. Ko smo ga že precej časa zasliševali in ga prijeli še bolj trdo, je le priznal, da je prišel na Mokrc vohunit. Poslali so ga Italijani in mu za to delo plačali petsto lir. Toda svoje izdajalske naloge ni nikoli opravil. Obsojen je bil kot izdajalec na smrt z ustrelitvijo v taborišču. Še prej pa smo od njega zvedeli, da priprav-

ljajo Italijani proti nam večjo ofenzivo na ta del pogorja Mokrca.

Partizansko gibanje se je razširilo po vsej Sloveniji. Vedno več je bilo partizanskih skupin, ki so se začele preoblikovati v čete. Od terenskih aktivistov smo zvedeli za prvo tako skupino, ki se je preimenovala v borovniško četo. Takoj smo se z njo povezali in se dogovorili za stalno in trdno zvezo. Njihov kurir je ostal pri nas, mi pa smo jim poslali svojega.

Najtežja naloga je bila biti kurir. Ti so morali vedno potovati ponoči in podnevi, po čistinah in po obsežnih gozdovih. Bili pa so vsi borci, ki niso poznali strahu in se niso bali hoditi sami. Čez nekaj dni je prišel naš kurir s pismom, naj jim pošljemo na pomoč osem partizanov s puškomitraljezom. Seveda nismo vedeli, zakaj potrebujejo pomoč, dokler nismo prišli v njihovo četo. Napravili so načrt za napad na železniško postajo Verd. To je bilo 14. septembra. Lepa svetla in še topla noč je bila. Ljubo Šercer in Slave Židanek sta zbrala šest prostovoljcev. Med njimi sva bila jaz in Jože Nose-Špan. Pred odhodom smo dobili najboljše orožje, kar smo ga imeli. Zbrali smo ga sami v taboru. To je bil naš prvi daljši pohod na akcijo. Bili smo dobro založeni z bombami in strelivom, pa tudi s suho hrano in kmečkim kruhom, ki smo ga prinesli vsak dan v taborišče iz bližnjih vasi Golo, Zapotok, Škrilje in Iška vas, kjer so bili ljudje zelo požrtvovalni in naklonjeni partizanskemu gibanju. Pekli so nam kruh v kmečkih pečeh in smo ga imeli vedno na zalogi. Če nas ni bilo en dan ali dva, so že začeli skrbeti, kje smo. V akcijo v borovniško četo smo torej vzeli s seboj kruh, ki so nam ga spekli v kmečkih pečeh.

Vodil nas je njihov kurir. V borovniško četo smo prišli naslednjega dne ob sedmih zjutraj. Hodili smo šestnajst ur, ker se je tudi kurir, ki nas je vodil, izgubil; izgubili smo osem ur in tako hodili skoraj vso noč. Šli smo čez Iško pri Ustju mimo Sv. Vida, Otave naprej na Pokojišče. Taborišče borovniške čete je ležalo med Pokojiščem in Borovnico. Povzpeli smo se na vrh hriba, da smo imeli pregled in videli vse ceste pred seboj. Ker smo bili na vrhu, so nas oni zapazili in nam prišli s svojo patrolo naproti. V tej četi je bil tudi Tone Vidmar-Luka. Posebno zanimiv se nam je zdel njihov tovariš Janušek, železničar. Bil je majhne postave, zelo miren in skro-

men, pa vedno dobre volje. V pogovoru je bil zelo resen in njegove besede so bile zelo odločne. Najprej nas je vprašal, če smo lačni. V četi so imeli dovolj hrane, mi pa smo potrebovali tople hrane. Težave smo imeli le z vodo, ker je ni bilo v bližini. V teh hostah je sploh ni bilo. Po vodo so morali hoditi pod Ljubljanski vrh, štiri ure daleč in to za umivanje in kuhanje, zaradi česar se borci tudi po 3 do 5 dni niso umili. Postregli so nam s slabo kuhanim in prismojenim grahom. Zelo smo bili lačni in smo ga pojedli z veliko slastjo, saj tiste čase nismo bili izbirčni. Bili smo že tako vajeni, da nam je bila vsaka hrana okusna. Tudi nismo pomislili, da je hrana bolj pečena kot kuhana. Kasneje, ko so nas boleli želodci, smo ugotovili, da grah sploh ni bil skuhan, pač pa samo napet, pa tudi najedli smo se preveč, ker smo dobili, kolikor smo hoteli. Po grahu smo postali tudi zelo žejni, ker je bil precej začinjen. Imeli smo take trebuhe kot sode in samo še sapa je šla od nas. Ko smo vprašali borovniške tovariše za vodo, so se nam začeli smeјati. Prosili smo vodo za pitje, oni pa so odgovorili, da morajo z vodo varčevati celo pri kuhanju in pitju. Posode sploh nismo mogli pomivati z vodo, ampak smo jo brisali s smrekovimi vejami oziroma z listjem. Povedali so nam, da je štiri ure hoda do vode, zato ni šel nihče ponjo, ker smo bili vsi utrujeni in tako smo ostali žejni. Nato smo ves dan spali. Zvečer so nam razložili, kako bo potekal napad.

Še istega večera smo se odpravili na pohod. Spet smo prosili za vodo, vsaj toliko, da bi si zmočili usta. Odgovorili so nam, da bomo šli mimo nje in če bomo hitro stopili, bomo prišli do izvira v dveh urah. To so nam rekli samo zato, da bi hitreje hodili. Potolažili so nas, da bomo do tja že zdržali. Pred odhodom smo zopet imeli za večerjo grah. Tovariš Janušek je bil precej skop in nam je neprestano dopovedoval, da je treba živež hraniti za težje čase. Mi smo se smeјali, rekoč: »Saj težjih nam ni treba, utrujeni in lačni smo že sedaj.« Seveda nismo pojedli vsega graha za večerjo, saj nam je še od jutra obležal v želodcih, poleg tega pa, čeprav smo bili lačni, nismo mogli jesti, ker smo bili žejni. Tovariš Janušek je vsakemu posebej pojasnil, kako bo napad potekal, ker ni hotel dosti slišati o večerji. Mislil si je, če niste lačni, pa ni treba jesti. Vsakemu je tudi povedal, kakšno nalogo bo imel. Ker nas je bilo malo, smo se morali dobro pripraviti. Vsak je dobil svojo nalogo, ki jo je moral izvršiti. Bilo nas je zelo malo za tako prometno želez-

niško dvotirno žilo. Čeprav smo hodili po obsežnem gozdu, ki se širi med Verdom, Rakekom in Krimom, smo morali hoditi popolnoma tiho. Posebno nas je opozoril, da ne bi kdo prehitro sprožil puške v sami akciji ali že na pohodu. Luka pa tega ni posebno upošteval, temveč je soglašal z menoj in samo glasno klel, predvsem, kadar smo delali premike po tem velikem gozdu.

Discipline, kakršna je bila v borovniški četi, pri nas na Mokrcu nismo bili vajeni. Janušek je bil njihov komandir in smo ga mi začeli zafrkavati, kar je posebno ugajalo Luki. Mi smo bili vajeni, da smo na pohodu skozi gozdove zavriskali in zapeli. Celo v bližnjih vaseh smo v koloni v nočnih urah zapeli, kadar smo delali pohode po vaseh ali patrolirali. Peli smo revolucionarne partizanske pesmi. Pri borovniški četi pa smo smeli samo šepetati. Tone Vidmar-Luka nas je podražil, da smo turisti, ker smo bili preveč živahni in veseljaki in to tako, da je slišal komandir Janušek; Janušek se je v svojem taborišču zelo jezil, če nismo bili disciplinirani. Zaradi tega je kakšen tovariš z veseljem ustrelil med pohodom samo zato, da ga je podražil. Prvi je ustrelil Luka, ki je šel v sredini naše kolone.

Med potjo smo postali še bolj žejni. Neprestano smo spraševali, kdaj bomo prišli do vode. Končno smo po treh urah hoda prišli do nekih skal, kjer je izpod skal curljala voda v majhno kotlino, ki so jo sami skopali v skalo. Pri studencu smo se nekoliko odpočili, se napili vode in pojedli vsak nekaj mesa in kruha. Niso nas lahko spravili od vode stran, še posebno, ker je Luka te kraje poznal in nam povedal, da drugje ne bomo dobili vode. Čez tričetrt ure je dal Janušek povelje za odhod. Sedaj je šla naša pot po strmem skalovju. Kako uro hoda od Verda smo se ustavili. Še enkrat smo pregledali vsak svoje orožje, Janušek pa je ponovil naše naloge. Januškov načrt je bil ustaviti vlak med Verdom in Borovnico. Strojvodjo in kurjača bi pognali s stroja, lokomotivo pa spustili s polno paro na borovniški viadukt. Komandir se je že prej dogovoril z železničarji iz Verda, da bodo vlak ustavili, ko bodo zaslišali streljanje med Verdom in Borovnico in pobegnili proti Vrhniki vsi železničarji z lokomotive. Janušek je bil namreč poprej železničar, pa je mislil to akcijo tako opraviti.

Počasi smo se začeli približevati progi in pol kilometra od nje smo se ustavili in čakali. Nihče ni spregovoril, znake smo

si dajali samo z rokami in prisluškovali, če hodi kakšna italijanska patrولا ob progi. Tristo ali še nekaj manj metrov drug od drugega so stali ob progi italijanski bunkerji. Italijani so bili torej zelo blizu in lahko bi nas izdala že hoja po kamenju. Tudi mi smo slišali njihovo hojo, a nas to ni motilo. Tedaj je Janušek polglasno zaklical: »Ajde, vstanite, gremo naprej, v akcijo!« Tako je bilo povelje, Italijani so ga lahko slišali. Do proge smo prišli že razporejeni in vlak je zavozil v našo zasedo. Začeli smo streljati in čakali, kdaj se bo vlak ustavil, kot je bilo dogovorjeno. Drugače ga nismo mogli ustaviti, razen če bi ga minirali. Minirati pa nismo smeli, ker je bil naš načrt pustiti lokomotivo naprej na borovniški most. Toda to se ni zgodilo. Vlak je odpeljal mimo nas še hitreje. Janušek je začel glasno preklinjati železničarje, iz bunkerjev pa so se oglasili Italijani s strojnicami. Potuhnili smo se in obležali na kamenju nad progo, sem in tja smo se oglašali le s kratkimi rafali. Italijani pa so začeli metati v zrak rakete in patrolirati po progi z močnejšimi patrolami ter se prebijati od bunkerja do bunkerja. Od 20 do 30 Italijanov je šlo v strelcih po progi. Da nas ne bi opazili, smo se plazili po trebuhu od proge kakih 300 metrov daleč proč in jih začeli zapuščati. Zakaj ni uspela ta akcija, nam je bilo jasno šele pozneje. Ta vlak ni bil pravi, morali bi počakati na drugega, ki je takoj za tem pripeljal. Med umikom je nekaj tovarišev zakašljalo, postali smo tudi precej glasni, ker smo vsi preklinjali. Italijani so to slišali, vendar niso vedeli, kaj pomeni. V vlak u pa je imel strojevodja italijansko spremstvo in tudi brzostrelko, s katero se nam je oglašal. Italijani se od proge niso odstranili, zato smo se tudi lahko neopazno umikali v strelcih. Janušekovo povelje je šlo neopazno in šepetaje od ust do ust, od borca do borca, tako da Italijani našega umika sploh niso opazili, čeprav smo bili vsi vseeno glasni. Približno kilometer od proge je Janušek zbral vso skupino. Pot smo nadaljevali v koloni skupaj v trojkah. Posamezne trojke so bile oddaljene 10 do 15 metrov, nekaj borcev pa je ostalo zadaj. Pazili so, da nas ne bi Italijani zasledovali. Ko smo prišli v gozd že kakšno uro hoda daleč, smo sedli, da smo se malo odpočili, sicer bi popadali po tleh zaradi izmučenosti. Sedaj smo se že lahko glasneje pogovarjali. Seveda so tekle besede samo o boju in o neuspeli akciji. Od nas ni bil nihče ranjen, mislim pa, da tudi od Italijanov ne. Vsak borec je imel mnogo povedati. Imeli smo že vse ožuljene

noge, posebno mi, ki smo prišli iz mokrške čete, čeprav smo počivali skoraj ves dan. Sedaj pa nas je čakal dolg pohod.

Takrat, ko sem prišel v borovniško četo, sem Toneta Vidmarja-Luko prvič videl. Že takrat, ko je prišla v borovniško četo naša patrola, se je njihov komandir pritoževal čezenj, češ da je premalo oprezen, premalo discipliniran, premalo konspirativen in preveč živahen. V resnici pa je bil Luka preveč revolucionaren in borben za to četo. Tudi na pohodu se ni tako hitro izčrpal. Medtem ko smo drugi počivali, je on stal ali pa hodil okoli nas, se šalil, včasih pa celo začel peti s svojim močnim glasom.

Nameravali smo se takoj vrniti v svoje taborišče na Mokrc, kajti zaradi prevelike discipline nismo hoteli ostati v taborišču borovniške čete niti uro več. Ko smo se vračali v tabor borovniške čete, je Luka zagledal srno, ki mu je prečkala pot. Hoteli smo jo ustreliti, pa nam Janušek ni dovolil. Tovariš Luka mu je rekel: »Mar misliš, da bomo kar naprej mlatili grah?« Janušek pa mu je dokazoval, da bi s strelom lahko izdali, v katero stran se bomo umikali. Luka pa ga ni poslušal. Dvignil je puško in ustrelil na srno. Tudi drugi smo začeli streljati, toda nihče je ni zadel. Tedaj se je Janušek zopet oglasil: »No, ali je sedaj bolje? Porabili ste naboje in izdali položaj.« Seveda mu je Luka začel zopet ugovarjati: »Kakšen položaj? Saj se umikamo iz akcije in smo na pohodu.«

Tako smo med pogovori proti jutru prispeli v tabor borovniške čete blizu Padeža. Janušek nam je začel zopet kuhati grah. Vodo smo prinesli s seboj v čutaricah. Graha smo bili siti že od prejšnjega dne, zato nam ne bi teknil in ga niti nismo čakali, pa tudi vodo smo jim pustili in jo izlili iz čutaric.

Čez dobre pol ure smo odšli proti Mokrcu. Med potjo smo nameravali dobiti pri kmetih kaj hrane. V vaseh Otava in Šentvid nad Cerknico smo se ustavili pri kmetih in se pošteno okrepčali, saj so nam sami radi dali, ne da bi jih kaj preveč prosili. Napili smo se mleka in najedli žgancev, ki so nam jih skuhale naše simpatizerke, vendar smo bili še vedno napeti od graha, ki so nam ga skuhali v borovniški četi.

V glavnem smo že poznali ljudi, kjer se lahko ustavljamo. Tudi terenci so nam povedali, katere hiše delajo za partizane. Nato smo prebredli Iško in se dvignili na Krvavo peč. Bili smo previdni in pripravljeni na srečanje s kakšno italijansko

patrolo, ker je bilo še vedno nevarno, da bodo Italijani obkolili Mokrc. Do Krvave peči so večkrat prišle iz Velikih Lašč italijanske patrola v večjih skupinah.

V naše taborišče smo se vrnili šele drugi dan zjutraj in smo tako imeli za sabo 37 ur dolg pohod. V taborišču je bilo vse tako prazno, pusto in dolgočasno. Večina tovarišev je spala. Patrola, šlo jih je več kot pol tabora, ki je šla po hrano v vasi Golo, Škrilje in Zapotok, se še ni vrnila. Utrujeni smo plegli v barake, toda tovariši so nas obsipavali z vprašanji, kako je bilo. Povedali smo jim, da nismo nič opravili, da je bilo vse skupaj dolga pot in da smo strašno utrujeni. Mislili smo, da nas bodo pustili pri miru, če jim bomo na kratko odgovarjali. Pojasnili smo jim tudi, da smo zelo ožuljeni in da potrebujemo spanja. »Saj smo tudi mi utrujeni,« so nam odgovorili, »pa ne godrnjamo in javkamo tako kakor vi. Mar ni tudi to napor, tri, štiri ali celo pet ur stražiti? Tudi mi bi raje hodili v akcije, kot pa tu vse dneve stražili.« V taboru so ostali namreč samo tisti tovariši, ki so bili na stražarskih mestih, tisti, ki so bili ožuljeni in ena patrola, ki se je vrnila z Ljubljanskega barja. Ker se patrola, ki je odšla že prejšnji dan po hrano in jo je vodil tovariš Šercer, še ni vrnila, nam je Slave, komisar čete, rekel, da bi bilo dobro, če bi tudi mi stražili, da bi se dosedanji stražarji odpočili in naspali. Takrat je bilo namreč potrebno zelo pazljivo stražiti naše taborišče, zakaj Italijani so že nekoliko slutili, da se zadržujemo na Mokrcu. Mi pa smo bili tako utrujeni in zaspani od dolgega in napornega pohoda. Začeli smo kazati svoje ožuljene noge, a četni komisar nas je začel prepričevati, kako pomembno je, da stražimo prav mi. Ljubo Šercer se je dvanajst ur prepozno vrnil, zato je komisar čete ves položaj še bolj sumljivo opazoval. Vse naše besede so bile odveč, nič ni pomagalo, ni bilo opravičila. Na smrt utrujeni smo morali na stražo. Med prvimi tremi stražarji sem bil tudi jaz (tabor je imel tri stražarska mesta); določili so me na stražarsko mesto na vrhu Mokrcu proti Golemu. Stražil sem na stezi, ki je bila že uglašena in je vodila do taborišča. To stražarsko mesto je bilo najbolj važno. Prve tri ure sem še nekako vzdržal, tako da sem hodil sem in tja. Po dveh urah bi me morali zamenjati, kakor so nam tudi obljubili. Toda dežurni svoje obljube ni mogel izpolniti, ker je imel premalo ljudi. Taborišče je bilo skoraj prazno, v njem

nas je bila komaj četrtna, vsi drugi so bili na terenu. Tako sem moral stražiti še naprej. Sonce je močno pripekalo skozi gosto smrekovo hosto. Od utrujenosti in vročine nisem mogel več stati. Sedel sem na parobek poleg zbrojevke, da bi se nekoliko odpočil, ker me noge niso več držale. Toda, ko sem sedel, sem zaspal in spal približno tričetrt ure, dokler ni prispela mimo mene patrola z Ljubom Šercerjem na čelu. Prav on me je prebudil in me vprašal, zakaj spim na stražarskem mestu. Mislil me je razorožiti (v takih primerih je bilo pri nas zelo strogo). Ni dosti manjkalo, pa bi me ustrelil. Vendar zaradi najinega velikega prijateljstva tega ni storil. Vpričo vseh je rekel, da mi zaenkrat oprostí, ker sem vedno prvi med prostovoljci in dober borec. Tudi razorožil me ni. Pojasnil sem mu, kako sem izmučen in da sem zaradi tega zaspal. Seveda je Šercer vpil na mene in mi tudi zagrozil, da me bo poslal nazaj v tabor, kjer bom lahko huje kaznovan. Nato me je opozoril, da se kaj takega ne sme nikoli več zgoditi. Seveda je moral to storiti tudi zaradi drugih 40 borcev, ki so se v koloni pomikali proti meni. Bil je res zelo strog, čeprav sva bila velika prijatelja. Nato sem šel počivat; zamenjal me je nekdo iz njegove kolone. Na straži sem zaspal 14. septembra. Od tega časa je tabor štiri dni počival. Drugega opravila nismo imeli kot to, da smo stražili. Hrane smo imeli dovolj, ker smo imeli v taboru precejšnjo zalogo.

Naj mimogrede omenim, kako težavno je bilo v letu 1941 zbirati strelivo za nas partizane. Zbirali pa smo ga tudi sami; jaz sem se enkrat v času, ko sem bil na Mokrcu odpravil po strelivo na Bloško planoto. Zato sem šel do svojih bratov, ki sta se odločila, da sta delala za NOB. 9. avgusta 1941. leta sem odšel v vas Veliki vrh, svoj rojstni kraj. Tja sem prišel z nekim partizanom, ki je bil doma z Vrhnike pri Ljubljani. Imela sva vsak svoj nahrbtnik in sva nabrala že precej opuščenega streliva in nekaj ročnih bomb. Oborožena sva bila s samokresi, ki sva jih imela za pasom pripravljene na strel. Tako sva si naložila vsak po pol nahrbtnika tega streliva in zvedela pri sosedah, da ga imajo še drugi precej. Kasneje, šele v maju 1942. leta, smo ga pobrali z močnejšimi patrolami. Tako sva se spustila čez hrib mimo bloških kasarn, ki so jih zgradili že v stari Jugoslaviji. Obkrožila in ogledovala sva si jih, če niso kje italijanski vojaki. Sumljivo se nama je zdelo, ker so bile kasarne na videz prazne in sem si zato mislil,

da so Italijani nekje zunaj. Svojemu prijatelju sem rekel, da morava biti oprezna, ker Italijani ne morejo biti daleč. Ura je bila okoli ene popoldne, lepo sončno vreme, pripekala je vročina. Šla sva naprej in prišla v sosednjo vas Mlako, semkaj so naju poslali naši aktivisti, da bi se dogovorila za strelivo in pet pušk. Povedali so nama, kdo v vasi jih ima. Ko sva v vasi vse opravila, so naju opozorili, da so Italijani na vajah med Slivnico in Mlako. Koliko jih je, niso vedeli, vedeli pa so, da je vsa njihova vojska na vajah. Takrat so imeli Italijani v bloških kasarnah bataljon alpinistov. Zato sva šla nad cesto kilometer daleč od vasi, legla za grmovje in jih opazovala. Glej — Italijani se pomikajo po cesti v kasarno na kosilo! Po četah so razvrščeni in to prva, druga in tretja, lahko sva jih prešela. Torej je bil to ves bataljon, torej so bili vsi. Komaj sedaj sva lahko vstala, se spustila proti cesti in odšla po njej naprej. Želela sva skozi dve vasi in sekati Iško vas, čez njo pa v Mačkovec—Mokrc. Ko sva napravila po cesti dober kilometer, se je za hribčkom nasprotno v najino smer prikazala še ena italijanska četa vojakov. Dobrih petdeset metrov so še bili pred nama. Kaj naj storiva, kaj? Dogovorila sva se, da bova ostala mirna, saj naju bodo vojaki najbrž pustili pri miru. Stopila sva na travo in mimo korakajočih nadaljevala pot. Seveda so naju vojaki ogledovali. Za četo pa so stopali oficirji in podoficirji, bilo jih je pet, in opazil sem, kako naju motrijo in se pogovarjajo o naju. Res je bilo, zakaj potem je pristopil k nama podoficir in vprašal, kdo sva. Hladnokrvno sva odgovorila, da sva domačina. Tedaj je pristopil še drugi podoficir, ki je znal slovensko. K nama je stopil nato še oficir, takoj se je odmaknil na vzpetinico ob robu ceste in vprašal, če imava dokumente. »Seveda, imava jih,« sem odgovoril, on pa zopet: »Kam gresta?« Znašel sem se in mu ponudil dokumente in mu rekel: »Do bližnjega kmeta!« Oficir je pregledoval dokumente, ki niso bili na moje, ampak bratovo ime. Vsa četa se je nato ustavila. Podoficir je vprašal oficirja, če četa lahko odkoraka, ali naj še stoji. Kar zadovoljen sem bil, ko je oficir ukazal, naj četa odkoraka, kajti mislil sem si: če bo do česa prišlo, bom z njima samima laže obračunal, kot pa če bo zraven četa vojakov. Premišljeval sem, kako bom kar najhitreje izlekel izza pasa samokres. Oficir me je spraševal, če sem domačin in ko sem mu povedal, da sem iz Velikega vrha, ga je zanimalo, kdo je moj prijatelj. Oficirju

sem razložil, da sva prijatelja, da sva brezposelna. Podoficir, ki je bil vstric, je potipal moj nahrbtnik in vprašal, kaj imava v njem. »Malico in nekaj obleke,« sem odgovoril. Vsa sreča, da je potipal za žep nahrbtnika. Podoficir, ki je znal slovensko, je sproti prevajal v italijanščino. Spet so začeli nekaj med seboj razpravljati in spet so me vprašali, če sem iz Velikega vrha. Oficir je nato polglasno dejal: »Iz te vasi je tisti bandit.« Ob teh besedah sem zaslutil, da se bo tole srečanje končalo s strelji. Podoficir me je nato vprašal: »Poznate vse ljudi v vasi?« »Seveda, saj sem tu doma,« sem naglo odgovoril, on pa znova? »Ali ne stanuje v tej vasi neki bandit?« Znašel sem se, rekoč: »Naš sosed je, samo nič ne vemo, kaj je z njim, oziroma kje je.« Končno je oficir rekel, da nisva nevarna in da lahko odideva. Ko sem to slišal v italijanščini, nisem čakal na prevod, temveč sem se obrnil in takoj zgrabil dokument, ki mi ga je izročil oficir. Ko sva se s tovarišem oddaljila od njih dobrih pet korakov, mi je izpadel iz žepa dokument. Komaj pet korakov je bilo do zaklona za hribčkom, ko je podoficir videč, da sem izgubil dokument (to je bila neka polovična pola) zarjul: »Speta un poco. Documento, signore!« In res je podoficir pobral s tal dokument. Šepnil sem prijatelju: »Skoči po dokument, bom jaz pazil, če bo potrebno!« Ko se je prijatelj vrnil z dokumentom, sem se jim dvakrat zahvalil, toda želel sem se čimprej umakniti njihovim pogledom ter se skriti za rob. Kajti svet od roba naprej je bil že bolj valovit in bi se v njem laže umikala oziroma bi se lahko branila z bombami in samokresi, dokler se ne bi izmuznila v dobrih 30 metrov oddaljeni gozd. Toda nič se ni zgodilo, oficirja in podoficirja so odšli za svojo četo proti kasarni, midva pa sploh nisva vedela, kdaj sva se znašla v varnem zavetju gozda. Še dobrih sto metrov sva prodrla v globino, šele nato sva se odpočila; spogledala sva se, po čelu pa sva bila potna. Samo nasmejala sva se drug drugemu, v tem nasmehu pa je bilo spoznanje, da sva ušla Italijanom za las in da sva varna. »Vrži vsak eno bombo proti njim, do bodo videli, kakšno malico sva imela v nahrbtniku!« sem predlagal. Rečeno — storjeno! Bombi sta se razpočili, jaz pa sem potem še nekajkrat ustrelil iz 9 mm samokresa. Z varnega zaklona sva zrla v oddaljene Italijane in opazila, da se potikajo okoli hiš v vasi Mlaka. Potem pa sva z vso naglico ubrala pot pod noge proti Iškemu Vintgarju. Res, srečo sva imela pri nabi-

ranju streliva na Bloški planoti. Ta moj prijatelj pa je kasneje, ko se je vračal iz Borovnice čez Verd na Vrhniko po naključju padel v italijansko zasedo in so ga ubili.

Ko so se začele širiti govorice, da zbirajo Italijani sile za napad na Mokrc, se nismo vznemirili. In res, ni ostalo samo pri govoricah, saj smo kmalu videli večje italijanske premike po Ljubljanskem barju in v okolici Velikih Lašč. To zbiranje je trajalo štiri dni in 18. septembra 1941. leta so začeli ofenzivo proti nam. Trajala je dva dni, tretji dan pa so se umaknili. V ofenzivi je sodelovalo približno dva tisoč Italijanov. Pred ofenzivo smo v taborišču sestavili dve novi četi; eno je vodil Jože Nose-Špan, drugo pa jaz. V njej je bilo petnajst borcev, ki so bili naši stari prijatelji in z nami že od ustanovitve mokrške čete. S posebnim veseljem se je javil v novo četo Milan Majcen, ki je povsod iskal priložnost, da bi se umaknil iz taborišča in odšel v akcijo; še zlasti zato, ker bi bil lahko bliže svojega rojstnega kraja na območju Mokronoga. 15. septembra 1941. leta je odšla ta skupina na Dolenjsko proti Šentjanžu, na območje med nemško in italijansko mejo. Tako je bila konec septembra 1941 ustanovljena mokronoška četa, ki so jo sestavljali: komandir Milan Majcen, komisar Jože Nose-Špan in še naslednjih deset tovarišev: Vili Zakrajšek, Peče Aleksander-Saša, stari jugoslovanski mornariški podoficir Zeman, Prašnikov Ivan, Beli, Leopold Velepich, doma iz Vevč, Miloš Hočevnar iz Ljubljane, Karel Trampuš, prej je bil v radomeljski četi, zdaj pa se je priključil molniškemu logorju in z nami odšel na Mokrc in nato v mokronoško četo, Alojz Juvan-Jovo iz revirske čete je prišel na Mokrc in od tod pa je odšel v mokronoško četo, Franc Žlajpah, ki je bil aprila 1942 ustreljen, in Franc Gvamec, doma iz Celja (padel je kot član mokronoške čete na Bučki).

Čez mesec dni smo zvedeli, kako se je Milan Majcen boril pri Šentjanžu z Nemci. Ponoči je ležal 27. oktobra 1941. leta bolan v Vodenikovi hiši v Murnicah pri Šentjanžu. Nemci so ga obkolili in ga zjutraj okoli šestih napadli. Nemcev je bilo okoli štirideset, z Milanom pa je bil v hiši še Janči Mevželj, sedemnajstletni partizan, ki je zaradi hudih ran pozno zvečer 28. oktobra umrl. Toda Milan je vzdržal sam. Porabil je vse strelivo, kar ga je imel. Ko so Nemci uvideli, da ga ne bodo zlepa dobili, so začeli razen mitraljeza in pušk uporabljati še ročne, zažigalne in ofenzivne bombe. S tem so Milana

večkrat ranili, granata pa mu je odbila roko, ker je njihove bombe odbijal kar z roko skozi okno nazaj proti njim. Naslednja granata ga je zadela v trebuh, da so se pokazala čreva. Še vedno se je boril. Ko ni več mogel streljati, se je z zadnjimi močmi ustrelil sam, da ga ne bi Nemci dobili živega. Še pred tem pa je postrelil družino v hiši, ker je vedel, da so ga oni izdali in šli po Nemce. Po bitki, ko je bil Majcen že mrtev, so Nemci komaj upali v hišo. To pa je bilo že med deseto in dvanajsto uro dopoldne 29. oktobra. Milana Majcna so Nemci sami slovesno pokopali. Na grobu je govoril nemški oficir in ga postavil za zgled svojim vojakom, kako se je treba bojevati. rekoč, da bi morali biti vsi nemški vojaki taki borci, potem bi Nemčija gotovo zmagala. V tem boju je padlo osem Nemcev, 19 pa jih je bilo teže ranjenih. Tako junaške smrti je padel Milan Majcen, ki so ga kasneje proglasili za narodnega heroja.

Oba, šestindvajsetletni Milan Majcen in sedemnajstletni Janči Mevželj, bosta ostala v teh krajih in vsemu slovenskemu narodu svetel vzgled, kako neustrašno je treba braniti svobodo domovine, pa četudi za ceno lastnega življenja.

Hišo v Murnicah, v kateri sta padla Majcen in Mevželj, bo uredil Zavod za spomeniško varstvo SRS v spomenik, pri šoli Milana Majcna v Šentjanžu pa bodo ob 30-letnici boja in smrti postavili doprsna kipa obeh neustrašenih borcev.

Zaradi stalnega dotoka novih partizanov iz Ljubljane na Mokrc je bilo predvideno, da ustanovimo novo skupino desetih borcev. Določena je bila za Primorsko in bi morala potovati čez staro jugoslovansko mejo. V tej skupini so bili sami Primorci, ki so bili zelo hrabri borci. Dobro so se zavedali, da morajo oditi v domače kraje in tudi tam zanetiti plamen osvobodilne borbe. Skupina je bila sestavljena iz borcev, ki so se že pri nas izvežbali. Predvsem so bili fantje, ki še niso služili v nobeni vojski, razen dveh borcev, ki sta že služila italijansko vojsko. Za organizacijo in odpravo te skupine so določili mene, ker sem precej dobro poznal ta pota in kraje.

Kako sem organiziral to četo? Izbral sem 12 ljudi v mokrškem taborišču, ki so bili vsi iz Primorske. To nalogo mi je dal Ljubo Šercer, povelje pa je prinesel oziroma ga je dal Jakič-Jerin, ki je prišel iz Ljubljane v mokrški tabor 14. septembra 1941 (mislim, da je bil takrat član Glavnega poveljstva). Ko smo odšli 16. septembra 1941. leta iz mokrškega

taborišča, je šlo z menoj 13 tovarišev; 12 jih je bilo potrebno pripraviti za primorsko partizansko četo. Z Mokrcia smo odnesli eno zbrojevko, pet pušk, tri samokrese, vsak pa je imel po eno ali dve ročni bombi. Tako smo krenili po kosilu iz taborišča čez Bloško planoto. Po čistini smo hodili hitro, ne glede na to, ali nas lahko vidijo Italijani iz bloških kasarn ali ne. Ko smo prekoračili Bloško planoto, smo se ustavili v vasi Metulje, kjer sem pustil sporočilo organizaciji OF oziroma Šraju, češ da sem šel čez Bloke in da naj pride ponoči k meni v vas na sestanek. Ko je prišel, me je najprej vprašal, češ zakaj sem mu pustil pošto, ko bi lahko prišel sam. Nato je rekel: »Videli so te Italijani, karabinjerji in vsi smo te videli, kako hitro si šel po čistini čez Bloško planoto. Italijani so bili kar nekoliko prestrašeni, kaj to pomeni, mi pa smo se delali, kot da nam je to uganka.« Hitro sva bila dogovorjena, ker sva le malo govorila in še to napol v smehu. Šraju sem povedal, da potrebujem orožje in da mi ga naj prinese moj brat, ki ga ima zame že pripravljenega. Dogovorila sva se še, da mi bo priskrbel pet pušk, eno zbrojevko in več streliva. Povedal sem mu, da bom imel taborišče v gozdu »Farjevci« nad Loško dolino. Njemu sem vse zaupal in mu tudi povedal, kaj delam in kakšen je cilj te patrole. V Farjovcih naj bi jih naučil ravhati z orožjem, oboroženim preskrbel suho hrano in jih poslal čez staro jugoslovansko-italijansko mejo čez Snežnik na območje Ilirska Bistrica—Vipava—Nanos. Povedal sem mu, da je to zapoved Glavnega poveljstva.

Začeli smo torej sestavljati med Bloško planoto in Loško dolino primorsko četo. Zasilni tabor je bil v gozdarski baraki, kjer smo spali ponoči, drugače pa smo bili zunaj. Oboroženi smo bili že prvi dan. Imeli smo dva puškomitraljeza »zbrojevki«, deset mavzeric, vsak dve ročni bombi in štiri samokrese. Za vsak mitraljez je bilo 300, za puške pa po 100 nabojev. Potreboval sem 4 dni, da smo usposobili orožje in naučil fante rokovati z njim oziroma jih pripravil za nadaljnji pohod. Radi so šli in so se veselili svojega rojstnega kraja, svoje Primorske. Suho hrano in hrano za ta čas, ko smo kuhali, smo dobili v Loški dolini, v glavnem na Vrhniki pod Racno goro. Tudi sami prebivalci so nam jo nosili na pol poti do našega taborišča. Vse je bilo urejeno. 20. septembra 1941. leta je bila zjutraj četa pripravljena za odhod. Ta dan je prišel okrog enajste ure v taborišče Janez Hribar iz Loža; vodil je

vso organizacijo KP v Loški dolini, ki je bila zelo aktivna in močna. Na travniku je zbranim fantom govoril o nalogi čete, ki odhaja na Primorsko in o tem, kaj pomeni za nas Primorska Slovenija. Okupatorja je potrebno izgnati tudi iz Primorske, je poudaril ob koncu.

Popoldne okoli treh istega dne je bila četa pripravljena za odhod. Janez je nato ukazal, naj četo postrojim, da bo videl, kako so oboroženi, kako so založeni s hrano, kako oblečeni in podobno. Četa se je postrojila v bojnem stanju s polnimi puškami in nabitim mitraljezom. Eden od njih je imel napet mitraljez, česar pa nisem opazil. Postrojili so se v kolono po eden, mitraljezec pa je zbrojevko postavil na tla k nogam. Tisti hip je nekdo zadel ob sprožilec in kratek rafal je ranil tovariša pred njim in mu prebil nogo, da je bila takoj v krvi. Fantu sem hitro previl nogo oziroma mu ustavil kri, četi pa ukazal, naj leže po travi in čaka na moje novo povelje. Kasneje sem s četo in Hribarjem krenil proti Loški dolini; ranjenega smo oddali našemu kmetu na Vrhniki, Janez se je poslovil od nas, četa pa je odšla z vodnikom na čelu do Snežnika. Tu se je vodnik poslovil, pot pa so nadaljevali sami. Ko smo si ob slovesu stiskali roke, nam je bilo težko, ker smo se na pohodih in v bojih zelo navezali drug na drugega. To je bilo tovarištvo. Tudi jaz sem se poslovil od njih, Primorcev, in se vračal v taborišče na Mokrc.

Toda nadaljnja pot primorske čete ni bila srečna, kajti čez progo med Ilirsko Bistrico in Postojno so se spopadli z italijanskimi patrolami, kakor smo zvedeli kasneje. Italijani so jih razbili in razhajkali. Nekaj mladincev so zajeli in še isto leto je bil v Trstu proti njim sodni proces. Niso pa jih obsodili na smrt, ker so bili mladoletni. En mladinec je med spopadom pobegnil in se spomladi meseca marca vrnil k partizanom.

Nekaj podatkov o tej četi Primorcev je razvidnih tudi iz spisov vojaškega sodišča (Tribunale militare) v Trstu, oziroma po zasliševanju zajetih partizanov in njihovi izpovedi, čeprav so izjavljali, da niso bili partizani. S tem pa so pretentali italijanske sodnike, da jih niso obsodili na smrt. Iz spisov tega procesa je tudi razvidno, da so si obtoženci pomagali s svojci in znanci. Zanimivo je še to, da so Italijani dobili podatke o organizaciji primorske čete iz drugih virov, v njih pa je omenjeno, da sem četo organiziral jaz in da sem jo pospremil

in vodil do stare jugoslovansko-italijanske meje. Naj v ilustracijo navedem nekaj podatkov iz omenjenega procesa.

32 »TRIBUNALE MILITARE 1942 št. 1632,

PROCES PROTI: Zamanu Jožetu, Pečniku Ivanu, Oprešniku Miranu.

2.44 Zaman Jože, roj. 1921, stanuje v Ljubljani, ulica V. Emanuele III., št. 42. Slikar. Njegove slike je občudoval dr. Baggiano Pico. Ta mu je pomagal, da je vložil prošnjo in dobil štipendijo za študij v Italiji. Dobival je partizanska grozilna pisma, zato je šel 27. 9. 1941 s trinajstimi tovariši na Ig z avtobusom. Bil je v taborišču le dva dni. Bolan. Tov. Bojan ga spremlja nazaj. Slikal je za Baggianija kralja, princa. Dobil 3000 L.

Pečnik Ivan: roj. 1923, je študiral v Krištofovem zavodu. Stanuje: Na peči 25. Srpan Stanko, pek na Peči, ga poveže. Mu grozi. 27. 9. ob 5. uri in je šel s tremi v taborišče. Med njimi je bil Zaman.

Komandant Slavko — 10 mož s 3 puškomitraljezi. Dobi partizansko ime: Vatom. Njegova četa je bila primorska četa (6 Primorcev, ki so govorili italijansko). Po štirih dneh dobi (torej 1. 10. 1941) ukaz za premik: 8, da je bilo vseh tovarišev, 5 Primorcev. (Opomba: Tu je zmeda. Prej pravi 6. Juvančič.) Premik se izvrši 2. 10. 1941 ob 13. uri. Z njimi so: Daki, Černe, Lojze (zadnji, da je bil italijanski vojak v Črnomlju, vojskoval se je v Afriki). Ti trije so bili oboroženi, »mi ne«, pravi. Pohod tja vse popoldne do 2. ure v gozdu. Na Metulje (Velike Bloke) (gre najbrž za Metlje — opomba Juvančič). Zjutraj gredo v neko barako v bližini. Daki in Janez pa v Metlje po orožje, ki ga prineso s tov. Raubšicom. Naslednjo noč, 4. 10., gresta Daki in Janez nazaj na Mokrc po odeje, se pa zjutraj vrneta, ker so Italijani že obkolili taborišče.

V Metljah zve za nalogo: V Primorju zbrati močno četo in jo prepeljati v Slovenijo (to pozneje prekliče: ostala naj bi na mestu). Drugič: vršiti propagando proti... 6. 10. je prišel vodič Ervin, gozdni čuvaj Windischgraetza iz Postojne (do Blok se je pripeljal z avtom). Ima poln nahrbtnik literature. Daki se vrne. Janez vodi do meje. Dalje vodi Ervin: bilo je 6. 10., vso noč. Počivamo dve uri. Hrana: konzerve. 8. 10. v gozdu blizu Št. Petra na Krasu. Tu pustim orožje, opremo. Jaz in Ivan na stražo. Ervin gre na Staro Sušico z drugimi Primorci k nekemu prijatelju. Prej je že povedal, da bomo orožje spravili pri neki

cerkvi blizu Sežane; da nam ne bo nič manjkalo. »Jaz in Ivan zbeživa. Čez Postojno v Ljubljano.«

9. 7. 1942 prosi Pečnik za vstop v italijansko armado (S 43). Je za zmago fašizma. S 45: Potrdilo Krištofovega zavoda »alibi: da je bil 22. 9. 1942 pri odprtju šole in naslednje dni v šoli...«

Oprešnik Miran, dijak 7. razreda gimnazije Bežigrad, rojen 1925. Oče: lastnik tovarne testenin. Novembra 1941 je šel v partizane. Povezal ga je Virant. V taborišču 200 mož. Bil je brez orožja, po 14 dnevih se je vrnil. Zaslišuje ga sam Gueriglia. Na strani 28 pravi, da so ga topli, da je v izjavah vse izmišljeno. Vse prekliče. Ta sploh ni bil na Krimu. Ravnatelj Kolarič potrdi, da je bil v šoli. Od 26. 9. do 3. 10. je bil v Trstu: dokaz očetu poslane razglednice. Opomba: te so od 9. 9. in 15. 9., kar še Lahi najbrž niso opazili: ne izključujejo njegovega partizanstva: Juvančič.)

29. avgusta sodba: Prva dva »non punibili« nista kaznjiva. Tretji oproščen zaradi nezadostnih dokazov. (Opomba: Glede Pečnika je že obtožba mila: da je bil gotovo prisiljen iti v partizane. Za Zamana se zanima sam Grazioli in prosi za prepis obsodbe.)

Ko sem se vračal proti Mokrcu, so mi med potjo pravili ljudje, da so na Mokrcu močnejše italijanske sile, da je vse zeleno od italijanske vojske. Tem vestem nisem mnogo verjel, vendar sem hodil previdno. Ko sem se približeval Krvavi peči, sem zagledal sveže stopinje vojaških čevljev. Previdno sem prišel v vas in šel naprej proti Mokrcu. Na njivi blizu vasi sem zagledal žensko, vendar je nisem nič spraševal. Čeprav so bili ljudje tod zelo dobri in nam naklonjeni, sem moral biti previden. Ne da bi ljudi kaj izpraševal, sem bral z njihovih obrazov, da se tukaj nekaj dogaja, da so na tem področju Italijani in so gotovo bili nasilni, verjetno, da so plenili po hišah. Ljudje so bili prestrašeni in niso mnogo zaupali drug drugemu; bali so se izdajalcev in ker so jim Italijani grozili.

Kar naprej sem hodil po italijanskih sledovih proti Mokrcu. Zdelo pa se mi je, da so se Italijani že vrnili v svoje postojanke, ker so bile njihove sledi obrnjene z Mokrcu. Pa vendar lahko bi srečal na Mokrcu njihove patrole zaščitnice glavnine? Moral sem biti zelo previden. Ves čas sem imel puško pripravljeno za strel. Če bi jih srečal, bi se Italijani prestrašili in preden bi se znašli, bi mi najbrž uspelo pobegniti. Približal sem se taborišču, toda iz previdnosti nisem šel takoj vanj, ker bi

10. 5. 1944
tam lahko Italijani postavili zasedo in čakali, da se bo kdo od naših vrnil v taborišče. Dobro pol ure sem se potikal okoli taborišča, preden sem se napotil vanj. V njem ni bilo nikogar, vse pa je bilo požgano in razbito. Pregledal sem še okolico taborišča, a nikjer nikogar. Kam so se umaknili? Povzpел sem se na griček blizu taborišča in opazoval okolico. Toda tudi tam ni bilo nikogar. Pod sabo sem videl le požgano taborišče, o naših tovariših pa ni bilo ne duha ne sluha. Ugotovil sem, da so se umaknili in odnesli s seboj vse, kar smo imeli, razen dveh loncev, ki sta bila zelo velika in nerodna za prenašanje. Nikjer nisem videl nobenih sledov. Posebno skrbno sem pregledoval, če so kje kakšni sledovi krvi. Oba velika lonca, ki sem jih omenil, sta bila prestreljena in prebodena z bajoneti, da sta bila videti kot ribniško rešeto. Kaj sedaj? Sem premišljeval.

Pa sem se po drugi poti vrnil nazaj na Krvavo peč. Previdno sem hodil in imel ves čas pripravljen samokres, puško in še ročno bombo za obrambo. Ko sem stopil iz gozda, sem videl na njivi isto žensko, ki sem jo opazil prej, ko sem šel na Mokrc. Zdaj sem se ji približal in stopil do nje. Bila je že bolj priletna ženica; pospravljala je z njive repo, kar so jo še pustili Italijani, saj so napravili z repo tako kot divji prašiči: vse je bilo poteptano, repa pa izpuljena. Ženska je bila slabe volje in me je zelo osorno pogledala, kajti ni vedela, ali sem partizan ali pa sem prišel vohunit. Mislila je, da so se vrnilo Italijani. Ni me prepoznala ali pa me ni hotela, saj sem bil že večkrat v njihovi hiši, ko smo se ustavljali v tej vasi, vsaj tako sem iz njenih odgovorov sklepal. Molčala je dolgo časa, potem pa je povedala: »Poglejte, koliko repe so mi Italijani populili! Kar je niso pojedli, so jo pa razmetali in pohodili, ti polentarji. Bilo jih je kot listja in trave. Šli so na Mokrc nad partizane, pa so dobili, kar so iskali. Nazaj so peljali svoje ranjence. Partizana nisem videla nobenega, da bi ga gnali, ne živega ne mrtvega.« Potem pa se je nasmejala, rekoč: »No, kaj repa, samo da niso dobili nobenega partizana.« Nisem pa iz nje mogel izvleči, da bi povedala, kje so partizani. Zato sem odšel kar na slepo srečo naprej po stezi do Krvave peči; utrujen sem legel in zaspal na robu Iške in Mokrc.

Ko sem se prebudil, sem bil prepričan, da bo kdo od naših prišel. Nikogar ni bilo, zato sem se spustil v dolino na ustje Iške in Zale, zakuril ogenj in začel kuhati slive, ki sem jih nabral po poti okoli Krvave peči po vrtovih. Povzpел sem se

na griček, da bi bolje videl, če bi se mi kdo približal oziroma niti nisem hotel sam sedeti zraven ognja. Zaradi previdnosti. Kmalu sem opazil, kako prihaja od Zale proti Iški neki človek in zdelo se mi je, da se pomika naravnost proti mojemu ognju, ker je zagledal dim. Pri ognju sva se srečala in povedal je, da je zbiral porazgubljene partizane okoli Mokrc. To je bil tovariš Kogoj iz naše čete. Nato sva sedla na skalo, kjer mi je priporočeval o italijanskem napadu na naše taborišče.

Najprej so Italijani obkolili Mokrc od vseh strani s številnimi silami. Naši so računali, da jih je bilo okoli pet tisoč. Vse italijanske kolone so prodirale proti partizanskemu taborišču na vrhu Mokrc. Glavna kolona je prišla z Golega in je prodirala iz Iške vasi ob Iščici do sotočja Zale in se tam ustavila, da ne bi mogli partizani zbežati proti Krimu, tretja kolona pa je prodirala na Mokrc iz Velikih Lašč čez Rob in Krvavo peč. Toda naši so bili že pripravljeni. Ko so prišle italijanske predhodnice do našega stražarja, jih je ta zaustavil z mitralješkim ognjem. Italijani se niso mnogo zmenili za streljanje, ampak so napadali naprej in se pomikali proti stražarju. Naši, ki so bili že v zasedi, so odgovorili z ognjem iz puškomitraljezov in petih pušk. Takoj je padlo osem Italijanov. Med tem časom je Ljubo Šercer skočil še z dvema puškomitraljezcema pomagat stražarju. Zdaj so naši združeno streljali na Italijane. Ko pa je Šercer ugotovil, da naši ne bodo mogli dolgo držati položaja, je zahteval umik. Res, Italijanov je bilo preveč, okrog tisoč oboroženih vojakov z vsem mogočim orožjem. Moji tovariši so se umaknili zelo hitro, saj jim je že prej naročil Šercer, da se morajo hitro v sili in previdno zateči v skalovje Iškega Vintgarja proti Krimu. Umik je bil pravilen, toda od Kureška napredujoča italijanska kolona jih je hotela presenetiti tako, da bi jih dobila v past in obroč ter tako zajela žive. Pa se Italijanom ukana ni posrečila. Res so zajeli drugega stražarja, toda ko so ga hoteli razorožiti, so se dobrih deset metrov vstran oglasili z mitraljezom trije naši borci, ki so tekli pomagat stražarju. Med Italijani v tej predhodnici je bila zmeda in so ostali od osmih Italijanov živi samo trije, drugi pa so obležali ranjeni. Med tiste tri Italijane so naši vrgli ročno bombo, Italijani, ki so bili še zadaj, so se prestrašili in zbežali proti svoji glavni koloni, ki se je premikala proti vrhu Mokrc. Kolona, ki je čakala kakih dvesto metrov daleč v gozdu, nas je iskala, zakaj čudno se jim je zdelo, da na nas še niso nale-

teli. Tako se je naš stražar rešil in se pridružil patroli. Naši so se potem naglo umaknili, Italijani pa so bili prepričani, da je na Mokrcu strašno mnogo partizanov. Prav zato so začeli še močnejše pritiskati v gozd, kjer so nas slutili. Toda zaman, naši so se medtem že umaknili. Tretja italijanska kolona, ki je prišla od Krvave peči, bi morala skleniti obroč okoli našega taborišča oziroma napasti partizane v hrbet. Vendar ni imela zveze z drugimi kolonami in je prodirala kar na slepo. Boj se je začel, sprožile pa so ga naše patrole. Vendar se zaradi pogostega streljanja iz gozda italijanske kolone niso mogle spoznati oziroma si pomagati med seboj niti z znaki niti z orožjem. Vse so le vedno močnejše streljale proti vrhu Mokrcu. In tako se je zgodilo, da je italijanska kolona, ki je prišla iz Krvave peči v prazen partizanski tabor, streljala na svoje kolone, ki so prodirale od Golega in Kureščka proti vrhu Mokrcu. Polne tri ure so streljali drug na drugega in so se njihove glavnine razvile v borbeno linijo druga proti drugi, preden so spoznali svojo napako. Pozneje so nam ljudje pravili, da so odnesli Italijani iz tega boja zelo mnogo ranjencev in mrtvih; baje je bilo 25 mrtvih in okoli 30 ranjenih. Take podatke so nam dali kmetje, ki so gledali skozi okna na odhajajoče Italijane...

Tovariš Kogoj mi je še naprej pojasnjeval, kako so moji tovariši odnašali iz taborišča opremo. Skupina se je morala razdeliti na manjše dele in se skrivati ob skalovju Iške, ker niso mogli skupno prebresti Iške, da jih ne bi Italijani opazili. Italijani so nam postavili na nasprotni strani blokado, da smo morali partizani čakati v skalah do večera. Ponoči pa so se umaknili v nasprotno stran Mokrcu, v soteske v dolini Zale. Tako drugi dan na Mokrcu ni bilo partizanov, Italijanov pa je bilo kot listja in trave. Čez dva dni so se Italijani, ne da bi uspeli v boju proti partizanom, umaknili. Polovica naših tovarišev pa se je medtem že zbrala v novem taborišču Zala, drugi pa so še bili razkropljeni po Krimu in v Iški. Mokrška četa je zdaj ustanovila taborišče »Zala« in tu se je potem začelo širiti močnejše partizansko gibanje.

Ko sem pojedel češpljevo jed, sva se dogovorila, da greva naravnost v taborišče. Posebno se mi je mudilo zaradi tega, ker bi rad čimprej videl svoje prijatelje, zlasti Ljuba Šercerja. Tako sva se napotila ob Zali proti taboru. Pot je bila zelo težavna, saj sva hodila po vodi, skakala s skale na skalo in tudi plezati sva morala. Preden sem prišel v taborišče, sem moral

plezati tudi po srobotju, ki je bilo napeto kot vrh. Nikoli si nisem predstavljal, da so v Zali take kozje steze iz Iškega Vintgarja v Iško in to zraven mojega domačega kraja, kjer sem rasel.

Naše novo taborišče je ležalo v strmini pod skalami na Bloški planoti, kakih dvesto metrov nad vodo Zalo. Z nobene strani ga nisi mogel opaziti. Tudi dim iz kuhinje se je izgubljal med skalami v teh strminah. V taborišču sem zagledal najprej Šercerja, ki je sedel in premišljeval. Ko me je zagledal, je zavpil: »Daki, si že prišel! Misli sem, da boš padel Italijanom naravnost v roke in da te ne bomo nikoli več videli. Bali smo se edino za tebe, ker nisi vedel, da je na Mokrcu ofenziva in bi te Italijani lahko zajeli, ko se boš vračal na Mokrc.« Seveda sem mu moral takoj povedati, kako sem našel taborišče in kako sem stikal po Mokrcu. Nato sem si ogledoval tovariše: med njimi so bili skoraj vsi, ki sem jih zapustil na Mokrcu. Od starejših borcev ni nihče manjkal, le nekaj novincev nisem poznal. Nekateri so kopali ležišča okoli smrek, ker sicer ni bilo mogoče ležati. Začel sem se norčevati, češ da bodo morali na puške navezati vreče, da jim ne bodo zdrsele v dolino.

Tudi jaz sem prvo noč prespal tako, da sem se uprl z nogami ob smreko, sicer bi zdrsel v dolino. Tako so ležali vsi, ki si niso pripravili ležišča. Tudi kopati si ga nisem hotel. Zdravnik je imel privezan nahrbtnik k smreki, drugače bi izgubil vsa zdravila, če bi se nahrbtnik prevrnil. Ob njem je ordiniral in zdravil. Največ dela je imel z žulji na nogah tovarišev že od italijanske ofenzive z Mokrcu. Veliko smo hodili, naši čevlji pa so bili slabi. Zato je bilo dosti ožuljenih.

V letu 1941 smo imeli še dokaj nove čevlje, ki smo jih dobivali iz Ljubljane od akcije OF za partizane. Teže je bilo v poznejših letih, ko smo bil napol bos in nas ni imelo kaj ožuliti.

Pozneje smo pri ambulantni zdravniški toliko prostora, da sta lahko stala na njem zdravnik in en bolnik. Kuhinja je bila skrita pod skalo, kjer je bilo še največ prostora ob izviru vode, majhnem studencu, ki se je stekal v Zalo.

Zanimalo me je, če bomo še dolgo časa na tem tesnem in neprimernem prostoru, Ljubo Šercer mi je pojasnil, da se bomo preselili v dolino Iške k Zali, vendar moramo ostati tukaj tako dolgo, da bomo natančneje preučili razmere okoli Mokrcu in dočakali, da se bodo vrnili vsi razkropljeni tovariši. To ča-

kanje je trajalo več, kot smo pričakovali, toda v dolino ob Zali smo se le preselili.

Italijanske sile, ki so bile v ofenzivi na Mokrcu, so po akciji ostale v vseh bližnjih postojankah: v Velikih Laščah, na Igu, Turjaku, v Gornjem Igu in pod Krimom. Zato smo morali biti stalno pripravljeni na novo ofenzivo, oziroma, da bodo napravili vsaj kakšno akcijo proti nam.

Italijanska ofenziva je naše gibanje še bolj okrepila. Razumljivo, saj so ljudje uvideli, da je bila italijanska ofenziva brezuspešna in da so vsi partizani ostali, čeprav je na Mokrcu zelo pokalo. Zaradi tega so mladinci dobili korajžo za odhod v partizane. Dobili smo precej novincev, največ jih je prišlo iz Ljubljane po dolini Iške. Prišel je tudi zdravnik dr. Južnič, ki je začel takoj urejati bolnišnico oziroma ambulanto. To pa je bilo zelo težavno, ker nam je primanjkovalo sanitetnega materiala, dokler ga niso poslali iz Ljubljane aktivisti OF nekaj nahrbtnikov. Nekaj smo ga dobili pri naših organizacijah OF na terenu po vaseh Ljubljanskega barja. Doslej nismo imeli niti ranjence s čim prevezati. Nekaj zdravniških potrebščin je prinesel dr. Južnič s seboj v polnem nahrbtniku. To je bilo za nas bolje, kot če bi prinesel orožje. Toda potreba po večji ambulanti je bila vsak dan nujnejša, saj se je taborišče v Zali povečalo, povečal pa se je tudi mokrški bataljon. Zlasti novinci, ki še niso bil vajeni naporov, so v začetku radi zboleli, da ne omenim samo tistih, ki so bili ožuljeni. Bolne tovariše pa so jemali v oskrbo tudi kmetje v bližnjih vaseh. Res, zaledje je imelo tedaj pglavitno vlogo, hvaležni pa smo bili našim političnim delavcem — aktivistom.

Poglejmo, kako je potekalo politično delo med partizani. Politkomisarji so imeli takrat težavno nalogo, ki so jo dobro zastavili in jo tudi dobro izvajali. Taborni ognji, ki so jih pripravljali komisarji, niso bili navadna srečanja partizanov, temveč so le ob teh priložnostih našli čas in zbranim partizanom govorili, jim predavali in razlagali politično stran boja. Lahko rečem, da je bila to druga stran boja, prav to pa je nas borce tesneje povezovalo med seboj, a tudi borce in teren.

V začetku oktobra 1941 so nastale velike spremembe. V našem taborišču nas je bilo že toliko, da je prostor v Zali ob vodi postal pretesen. Taborišče se je preimenovalo v »šolski logor«, ker je v njem novi komandant taborišča uvajal oziroma navajal novince na partizansko življenje, jih učil tudi upo-

rabljati lahko orožje, jih seznanjal s partizansko taktiko in podobno. Ta čas je bilo v šolskem taborišču osemdeset partizanov in je bilo največje taborišče, kajti v drugih četah je bilo komaj po dvajset borcev. Takrat sta prišla iz Ljubljane v Zali tudi tovariša Dušan Majcen-Nedeljko in Dušan Pirjevec-Ahac, ki sta predstavljala štab bataljona in osnovala v Zali štab bataljona v šolskem taborišču. Štab je imel pregled nad delom svojih čet na terenu in nad šolsko četo v Zali, kot so jo imenovali. Ko so imele čete že po 20 borcev, jih je štab bataljona razporedil po področjih in jih kasneje dopolnjeval. Prva četa je ostala v taborišču kot nekakšna predhodna četa in obenem šolska četa. Njena naloga je bila sprejemati novince, ki so prihajali iz raznih krajev in jih potem razporejati v druge čete. Zbirala oziroma nabirala je hrano v okoliških vaseh. Se pravi, da je imela težavno nalogo zbirati in prinašati hrano za vse druge. Komandir prve čete je bil hkrati komandant taborišča. Borci so dali komandantu vzdevek »partizanski general«, ker je bil zelo visok oziroma postaven in dokaj domišljav. Nosil je tudi mornariško sabljico stare jugoslovanske mornarice. To ime mu je tudi ves čas ostalo. Bil je lep človek in ker je znal spretno govoriti in se je ponašal kot bi bil mir, je bilo videti, da je zelo predan našemu gibanju. A to je bilo le navidezno. V prvem boju z Italijani se je predal Italijanom pri Turjaku. Z njegovo izginitevijo pa je bil v Zali tudi razpuščen šolski logor.

Druga četa je bila robska četa in je odšla na področje okoli Roba in Mačkovca. Komandir čete je bil Franc Hudel iz Rudnika pri Ljubljani. Četa se je po njegovi zaslugi obnesla kot najbolj borbena in disciplinirana. To je bil mož vesele narave in dober pevec. Dostikrat je govoril, da bo sestavil pevski zbor. In to smo si vsi želeli, a četa je imela toliko dela, da to ni bilo mogoče. Škoda je bilo, da je tako kmalu padel v Ložu v pouličnih bojih, ko je pred svojo četo jurišal v sredino mesta in se spoprijel z italijanskimi oficirji. Bilo je to 19. oktobra 1941. leta in sem bil tudi jaz prisoten. Ko je bil zadet, je živel še kakih deset minut in nas neprestano vzpodbujal: »Tovariši, borite se in potolcite vso to sodrgo italijansko! Jaz sem ranjen, z menoj je konec. Držite se dobro in pazite, da še koga ne zadene. Bil sem premalo oprezen.« To je govoril z zadnjimi močmi, da bi dajal drugim spodbudo. Pri teh njegovih besedah sem skočil k njemu, ker sem mislil, da ga

bom še rešil, a zanj ni bilo več pomoči. Poleg mene in mojega zgovornega mitraljeza je izdihnil.

Komisar te čete je bil Ante Novak, ki so ga imeli borci zelo radi, ker se je vedno držal čete in je bil v vsakem boju prvi. Nosil je majhno pelerinico, v kateri je bil videti kot mlada »frajlica« in se je neprestano smejal. Nikoli ga niso oplašile ne sovražne patrole ne streli in ne pohodi, vse je s smehom vzdržal. Nikoli ni tožil, nikoli ni omagal.

Tretja četa, ki je štela okrog osemnajst ljudi, je dobila nalogo, da uredi novo taborišče v Loški dolini. Postavila si ga je med Loško in Bloško planoto in se imenovala loška četa. Njen komandir je bil Ljubo Šercer, eden izmed prvih oficirjev jugoslovanske vojske, ki je bil tudi v avgustu 1941. leta organizator mokrškega taborišča in čete. Šercerja smo imeli borci zelo radi, ker se je neprestano družil z nami in se z nami tudi rad posvetoval. Neprestano je koval načrte za nove akcije proti Italijanom. Bil je zelo aktiven. Ni se zanimal za politiko, zelo pa kot komandir za akcije in za partizansko taktiko. Tudi pozneje, ko so ga Italijani v Ljubljani ujeli, je ostal trden. Ni jim hotel odgovarjati. Komisar čete je bil od začetka Florjan Močnik iz Ljubljane, ki je kasneje padel na Primorskem; bila sva zelo velika prijatelja.

Četrta četa je bila na borovniškem področju Kožljek—Borovnica; komandir čete je bil Mirko Bračič, komisar pa Janušek, ki je to četo tudi osnoval, kasneje pa je dobil komandirja Bračiča. Bračič je bil zelo dober borec in strog, hiter pri vsaki stvari. Bil je podoficir jugoslovanske vojske in je že od začetka sodeloval v narodnoosvobodilnem boju. Za politiko se ni dosti zanimal, najraje je deloval kot vojak in je postal kasneje partizanski taktik (o njem bom pisal še kasneje).

Tako je bil ta štab osnovan v Zali s svojimi četami, razmeščenimi po vsej Notranjski in v bližini Ljubljane. Ko so osnovali štab bataljona, je hotel Slavc Židanek, ki s to preureditvijo ni popolnoma soglašal s štabom bataljona v Zali, in ker ni imel več kaj delati, osnovati na Mokrcu v bližini Kureščka nad vasjo Zapotok, sprejemno bazo. Slavčkov pomočnik je postal Kogoj. Novo bazo so partizani imenovali »Jazbino« in tu so sprejemali nove borce in jih pošiljali v šolski tabor v Zalo.

Jazbino so imenovali partizani zato, ker je bila naravna luknja v zemlji, kot medvedov zimski dom pod koreninami in vejami. Bila je toliko velika, da je v njej lahko spalo do deset

ljudi. Ko je novinec prišel v partizane, so ga peljali semkaj v nočnih urah, da ni vedel, kje je hodil oziroma kje se nahaja. Če bi ga sovražniki ujeli, ne bi mogel povedati, kje je bil oziroma kje je skrivališče. Vsak je v »Jazbini« ostal dan ali dva. Ko je prišel v partizane s polnim nahrbtnikom hrane, so mu jo pobrali, češ da ne potrebuje hrane, če gre v četo oziroma v šolski tabor, ker imajo tamkaj dovolj hrane in živijo dobro. Čeprav so se čete zelo mučile z zbiranjem hrane, so v »jazbini« ob mladem smrekovem gozdiču ležali na soncu in gledali v lepo naravo, ki se je raztezala do Turjaka in Ljubljane. Menim, da je bil eden izmed načinov, kako se umakniti boju in sovražniku. Vsak novinec, ki je prišel iz Ljubljane, je poskusil to bazo, ne glede na to, od kod je bil. Poleg takšnega pota za hrano, pa so v »jazbino« dobivali hrano še iz planinskih koč, ki so bile zelo blizu. Posebno v koči na Kureščku so partizanom kar preveč stregli; lastnica koč Stana Žitnikova je bila partizanom zelo naklonjena. Nobenega partizana ni bilo, ki se ne bi oglasil v tej koči, če je šel mimo, pa tudi nihče ni odšel lačen iz nje. V »jazbini« so kuhali pod zemljo tako, da so spe-ljali dimnik skozi zemljo in da se je dim dvigal dokaj oddaljen od skrivališča. Dima pravzaprav sploh ni bilo videti. V tem brlogu so tudi spali. Za to skrivališče je vedela tudi Žitnikova. Kljub temu pa je bila »jazbina« skrivnost, saj so iz skrivališča odhajali samo ponoči. Podnevi pa so se lahko gibali okoli koč in okoli Kureškega samo prebivalci »jazbine« in tako je postala »jazbina« kmalu popularna. Zlasti za novince, ki so jih tu preizkušali in jim tu prikazovali partizansko življenje. Tukaj pa se, razumljivo, novinec ni imel česa naučiti. Da, »jazbina« je bila med partizani kmalu tako znana, da smo si začeli kmalu krajšati čas na račun »jazbine« s tem, da smo se šalili: »Ali nisi nič prinesel? So ti v jazbini vse odvzeli?«

Nekega dne smo zvedeli, da je bila »jazbina« izdana in da so jo odkrili Italijani. Smejali smo se v vseh četah, rekoč: »Prav je! Kam bodo šli sedaj?« Italijani v »jazbini« niso našli ničesar, razen nekaj loncev in smrečja. Baje jo je izdal neki pater, ki se je izdajal za dobrega prijatelja partizanov in je začel vzdrževati zvezo z njimi. Mislim pa, da je bil okupatorski hlapec naš izdajalec. Hodil je na Kurešček in prišel na sled, kje je »jazbina«.

Kmalu po prihodu komandanta Dušana Majcna-Nedeljka, ki je bil daljni sorodnik Milana Majcna, in komisarja Dušana

Pirjevca-Ahaca (Dušan Pirjevec je bil študent, semkaj ga je poslalo Glavno poveljstvo), ki ju takrat še nismo poznali, nas je večina starih znancev odšlo z območja Mokrcu, tu pa so ostali samo še tisti iz štaba in taki partizani, ki so prišli semkaj za dan ali dva. Jaz sem bil z Ljubom Šercerjem v tretji četi v Loški dolini in sem ostal v njej ves čas kot mitraljezec. S štabom bataljona in šolskim logorjem smo imeli zvezo po kurirjih, ki so nam prinašali navodila ali pa pripeljali k nam nove partizane.

Največ hrane, orožja in oblek je dobival šolski logor v Zali iz Ljubljanskega barja. Vendar so jo nanosili komaj za sproti, ker je bil velik pritisk novincev. Zelo nam je pomagal tudi lastnik iškega mlina, ki je dajal vso moko za taborišče Zala in smo vedno dobivali tudi svež kruh, ki ga je pekel ponoči in podnevi samo za partizane. Žito so vozili z vozovi iz Lavrice in Barja. To je organiziral sam mlinar in tudi sam vozil. Tako je imel ves bataljon vsak dan svež kruh. Ker pa je bilo ljudi vedno več, je vseeno primanjkovalo orožja in so se vadili s tistim orožjem, ki so ga imeli. Tako je bilo od štirideset do šestdeset borcev še vedno brez orožja. Novinci so komaj čakali, da so šli v čete, ko so jih razporejali, kajti v četah je bilo res pravo partizansko življenje. V četi, na primer, če je bilo treba iti po hrano, je šla vsa četa, v šolskem taborišču pa so prinašali hrano samo tisti, ki niso bili oboroženi. Prinašanje hrane je mnoge borce »zamorilo«, ker so se fantje vedno vračali v bataljon ožuljeni. Bataljon je štel sedaj že okoli 250 ljudi, razdeljeni pa smo bili v štiri čete.

Robska četa je kmalu doživela večji italijanski napad. Morala se je umakniti proti Mokrcu, ker ni vzdržala italijanskega pritiska; Italijani so skoraj vsak dan napadali iz Lašč, kjer so imeli postojanko. Ko so se Italijani s tega področja umaknili, se je četa vrnila nazaj. Takrat sva bila s Šercerjem v štabu bataljona, ker sva dobila nalogo, da pripraviva in izvedeva posebno akcijo v Loški dolini. Naj omenim, da Ljuba Šercerju in meni ni ugajalo pri štabu bataljona. Prišla sva, ker naju je klical v Zalo štab bataljona, in nama dali navodila z zahtevo, da opraviva akcijo. Če si ostal pri štabu kakšen dan, so te že poslali po hrano na teren. Zato sva bila v štabu bataljona samo en dan in se takoj vrnila v loško četo.

Od 5. do 19. oktobra 1941 je bila četa Ljuba Šercerja v Loški dolini; tako smo jo namreč imenovali. Četa Ljuba Šercerja

je imela boljšo organizacijo, to pa so pripomogli tudi terenci in aktivisti iz Loške doline. Kmetje so namreč sami zbirali hrano za četo in jo pripeljali kar z vozmi v taborišče. V začetku je bila ta četa brez komisarja; začasno je vodil komisarско delo Bunker, doma iz Ljubljane, kasneje pa ga je zamenjal Florjan-Močnik, ki pa so ga kmalu poklicali v Zalo, v štab bataljona. Za njim je prišel za komisarja Ante Novak iz robske čete. Tako so se komisarji menjali skoraj vsak dan. Le Ante Novak je vztrajal in je ostal komisar vse dotlej, da smo pripravili napad na Lož oziroma v vsej borbi in še nekaj časa po napadu na Lož.

Anteja Novaka so imeli borci zelo radi; bil je preprost človek in se je zelo rad šalil s tovariši. Živel je stalno med njimi, delal pa je brez počitka.

V naši četi je bilo zelo prijetno, čeprav je Šercer zahteval strogo vojaško disciplino. Med borci so bila zdrava, tovariška razmerja, a tudi Šercer je imel tovariške odnose z vsemi, čeprav je bil v stari Jugoslaviji poročnik kraljeve vojske in torej vajen drugačnih odnosov z vojaki oziroma s podrejenimi. Tovarištvo in disciplina — oboje je rodilo v četi veliko borbenost.

Nekega dne so poklicali Šercerja v Ljubljano. Takrat sem bil na poti iz bataljona Zale v četo v Loško dolino, kajti večkrat sem hodil sem in tja. S Šercerjem sva se srečala na Bloški planoti. Bilo je zgodnje popoldne. Na čistini sva sedla v visoko zapuščeno travo v podnožju hriba Bloška in se pogovarjala, kakšen položaj je na tem področju. Vse je bilo mirno in urejeno. Šercer mi je prepustil četo, rekoč, naj s četo opravim tudi že prej določeno akcijo. To je bilo med 8. in 10. oktobrom 1941. leta, in o tej akciji sva se pogovarjala še pred mojim odhodom v Zalo. Štab bataljona nam je pred sedmimi dnevi ukazal napasti italijansko skladišče streliva v vasi Klanec. Deset dni sva si vzela časa, da sva zbrala podatke in se pripravila na akcijo. Ko je šel Ljubo Šercer v Ljubljano, je bilo v glavnem vse gradivo že zbrano, mimogrede je bilo potrebno videti še teren, čeprav sva ga oba dobro poznala. Pri akciji je z menoj sodeloval Kovač-Smeli, doma iz Loža, mornariški podoficir. Za NOB ga je pridobil in ga poslal k nam Janez Hribar iz Loža.

Sredi vasi je bilo v navadni kmečki shrambi (kašči) skladišče streliva. Bilo ga je nekaj vagonov. Italijani pa so ga uporabljali za razstreljevanje utrdb na nekdanji jugoslovan-

sko-italijanski meji, tako imenovani »Rupnikovi liniji«. Skladišče je stražilo okoli petnajst Italijanov. Močnejši italijanski postojanki pa sta bili v Ložu in Starem trgu, vsaka oddaljena pol ure od skladišča. V obeh postojankah je bilo okoli dvesto do tristo Italijanov. Prav zaradi tega se Italijani niso dosti bali za skladišče, ker je bilo obkoljeno z močnimi italijanskimi postojankami. Ponoči smo nameravali napasti stražarje in jih tiho, brez streljanja, razorožiti. To bi nam zanesljivo uspelo, če bi jih resnično iznenadili. Tudi okolico skladišča smo si že ogledali. Pripravili smo celo domače fante, da bi nam po akciji pomagali odnesti strelivo, za katerega nismo želeli, da bi eksplodiralo v vasi (tako mi je razlagal Ljubo Šercer). Razpravljala sva polno uro samo o akciji, namreč o tem, kako bomo napadli skladišče. Potem sva se razšla, jaz k četi, on pa proti Ljubljani čez Velike Lašče, kjer je šel na vlak. V Ljubljano je odšel po plačo, ki so jo dajali Italijani bivšim jugoslovanskim oficirjem in podoficirjem, s tem denarjem pa je preživel svojo mater. Takrat v Ljubljani še niso vedeli, da je Ljubo Šercer v partizanih. Ob odhodu mi je rekel, da se bo morda vrnil še pred to akcijo, oziroma da se v Ljubljani ne bo dolgo zadrževal. Toda ni ga bilo nazaj.

Šercer mi je predlagal, naj bi si še prej dobro ogledali vas Klanec; tu je imel svoje sorodnike Smeli, ki je bil v naši četi. Podnevi naj bi jih obiskal in si ogledal, kako imajo Italijani razporejeno stražo, kje spijo in kje natančno je njihovo skladišče in kako bi bilo najlažje in čimbolj neopazno priti do njega. Smeli in jaz, oba preoblečena v kmečka fanta, sva se v nedeljo, bilo je okoli 10. oktobra, odpravila na pot. (Smeli, ki je pozneje junaško padel na Primorskem, je bil po osvoboditvi proglašen za narodnega heroja.) Šla sva mimo Loža po cesti blizu italijanske postojanke in zavila po bližnji poti v vas Klanec. Tod sva hodila po stranski poti, po kateri so se ljudje vračali od maše iz Starega trga, da ne bi vzbudila pri Italijanih preveč pozornosti. Pod suknjičema sva skrivala samokresa in ročne bombe. Italijanski stražar se ni dosti zmenil za naju. Stopala sva zelo blizu njega s konca vasi in zavila v srednino vasi med druge Italijane, nato pa sva hitro stopila h kmetom na dvorišče, k Smelijevim sorodnikom. Pri njih sva se delala, kot da kupujeva živino. Gospodar, ki je vedel, da je Smeli pri partizanih, je nekaj zasumil, zato ga je vprašal, če se ne boji Italijanov. Smeli se je brezskrbno smejal in dejal, naj raje

pokaže v hlevu živino. Tako naju je gospodar vodil sem in tja, da sva si lahko ogledovala italijansko skladišče in preštela vse italijanske stražarje. Pri našem ogledu je bil ves čas navzoč italijanski podoficir, ki je takoj za nama prišel h kmetu. Smeli je zbijal ceno za kravo, jaz pa sem metal oči za Italijani po vasi in si skrbno ogledoval vse italijanske razporeditve skladišča v poslopju. Ko sva uvidela, da je gospodar le spoznal, kakšna »kupca« sva, mu je Smeli zašepetal, čemu sva prišla v vas oziroma k njemu. Gospodar se je samo nasmehnil. Ko naju je nato povabil v hišo, se nam je pridružil tudi italijanski podoficir. Znova smo se začeli pogovarjati o kravi in kdaj jo bomo lahko odpeljali. Obenem je kmet prinesel na mizo žganje in prigrizek. Italijana naš pogovor ni posebno zanimal, ker smo se pogovarjali le o živini, on pa nas niti ni razumel. Prepričan je bil, da sklepamo kupčijo za kravo. Vprašal pa naju je, od kod sva. Odgovorila sva mu, da sva iz Loža in da sva prišla h gospodarju kupovat kravo danes, ko je nedelja, ker sicer nimava časa, in da sva zvedela, da je krava na prodaj. Znova naju je vprašal, zakaj sva prišla prav k temu kmetu. Smeli mu je odgovoril, da je ta gospodar njegov sorodnik in da mu je že prej ponudil kravo. V šali je še dodal, da bo morda dobil kravo ceneje. Z odgovori je bil Italijan povsem zadovoljen. Po prigrizku sva odšla iz vasi po cesti v smer, od koder sva prišla. Tudi italijanski podoficir je šel z nama do sredine vasi. Tam sva se od njega poslovila tako, da je njihov stražar videl naše poslavljanje. Ko sva šla nato mimo stražarja, naju je stražar pozdravil: »Saluti!« Ko sva bila kakih osemsto metrov zunaj vasi, sva previdno pogledala na vse strani, če naju morda ne opazuje kakšen Italijan, nato pa sva hitro izginila v gozd. Po tej poti, po kateri sva prišla, si nisva upala več hoditi daleč, da ne bi na stranskih cestah srečala kakšno italijansko patrolo, ali pa, da je ne bi za nama poslali Italijani, ki bi naju lahko legitimirali. Tega sva se najbolj bala, ker sva bila oborožena in bi se morala »legitimirati« z orožjem, če bi nama hoteli brskati po obleki oziroma po žepih. To so Italijani zelo radi delali. Težko bi jima ušla po čistini in še to pri belem dnevu, saj sva bila malodane sredi italijanskih postojank.

V taborišče sva prispela šele proti večeru, ker sva morala napraviti ovinek okoli Loža. Spoznala sva, da streliva ne smeva zažgati pri našem napadu, temveč da morava zbrati kmečke fante, ki naj bi ga nam pomagali znositi iz vasi. Zato smo

poiskali terensko organizacijo OF, ki nam je priskrbela dvajset fantov domačinov; fantje so obljubili, da bodo prišli pomagat. Organizirali so jih s pomočjo OF in partije; tu je sodeloval že Janez Hribar iz Loža. Predvideli smo, da bi najprej osvobodili vas in šele potem bi lahko znosili strelivo iz vasi. S fanti smo se dogovorili, da nas bodo počakali naslednji večer, to je v torek, ob enajstih med Ložem in vasjo Klanec na neki kmečki poti; potem bomo šli vsi skupaj v vas Klanec.

Naslednjega dne smo pripravili v taborišču vse potrebno za napad. Terenska organizacija nam je priskrbela hrano, da ne bi šli v akcijo lačni; prinesli so jo s seboj fantje Loške doline. In tako je bilo tudi dogovorjeno, da bodo vsi fantje vse prinesli s seboj.

Okoli osmih zvečer smo šli iz čete v akcijo; bilo nas je dvanajst. Oboroženi smo bili z dvema ročnima zbrojevka, ročnimi mitraljezi, s puškami in bombami. Ko smo prišli na mesto, kjer bi nas morali počakati fantje, kakor smo se prej dogovorili, ni bilo nikogar. Čakali smo jih skoraj do polnoči. Že smo imeli zamudo. Med čakanjem smo še enkrat razdelili naloge med tiste, ki bodo šli na delo in tiste, ki bodo stražili. V vasi smo najprej nameravali pobiti stražarje tako, da bi se tiho priplazili do njih, nato pa poskakali v njihove sobe, kjer so spali drugi stražarji. To bi moralo biti opravljeno hitro, da v desetih minutah ne bi bilo nobenega Italijana več. S tem pa bi bila uničena tudi postojanka. Tak je bil naš načrt.

Toda sedaj smo morali čakati fante. Po dveh urah čakanja so vendarle prišli, toda bilo jih je samo osem. Ugotovili smo, da nas je premalo in da ne bomo mogli znositi vsega streliva in eksploziva iz vasi. Če pa bi zažgali strelivo v vasi, bi uničili vso vas. Mislili smo tudi na tretjo možnost, da bi samo pobili Italijane, toda tudi pri tem bi se strelivo lahko vnelo in vse skupaj bi nas pognalo v zrak, oziroma razneslo. Ker strelivo ni bilo dovolj zavarovano, bi po nesreči lahko padla ročna bomba med strelivo in vse bi razneslo. Zato smo morali akcijo preložiti. Vseeno smo sedeli še dobro uro ob poti in se pogovarjali o različnih stvareh. S fanti smo se pogovarjali tudi o tem, zakaj niso prišli vsi. Preprosto — ni jih bilo, je bil odgovor. Fantje so nam prinesli precej hrane, ki smo jo hitro pospravili, saj smo bili že lačni in tudi v taborišču smo na to hrano že mislili. Ko smo se najedli, smo si napolnili z živili še žepe, se poslovili od fantov in odšli smo proti svojemu tabo-

rišču pod Racno goro nad Loško dolino »Farjovce«. Hodili smo zelo počasi, saj smo bili nekoliko poparjeni zaradi neuspele akcije. Res: akcijo bi lahko opravili, pa je nismo smeli, ker bi strelivo poškodovalo ali pobilo prebivalce. Fantje so se od nas poslovili ter odšli. Vseh osem fantov je bilo iz Starega trga. To so bili že naši aktivni fantje na terenu, ki so delali za nas. V taborišču so nas tovariši spraševali, kako smo opravili s skladiščem. Pričakovali so, da bodo slišali močno eksplozijo, ko pa so čakali zaman, so domnevali, da smo se najbrž premislili in da akcije sploh nismo začeli. Sploh pa, ker ni bilo slišati nobenega strela, je njihovo domnevo, da smo odnehali, še bolj potrdilo. Pojasnili smo jim, kako je bilo in da sami ne bi mogli znositi streliva iz vasi, ker bi sami morali držati zasedo, da ne bi prišli od Starega trga in z Loža stražarjem na pomoč Italijani, in da je tudi prišlo na pomoč premalo fantov iz vasi, samo osem jih je prišlo namesto dvajset, kakor je bilo dogovorjeno, prišli pa so šele opolnoči. Do jutra, smo zatrjevali, sploh ne bi mogli končati predvidene akcije. Če bi Italijani iz omenjenih postojank pridrveli proti vasi Klanec, bi nas napadli, nas, 20 partizanov pa bi z dvema puškomitraljezoma lahko odbijali njihov napad le kakšne štiri ure, dokler bi fantje praznili skladišče, seveda če bi prišlo vseh 20 kmečkih fantov, kot smo se prej dogovorili. Omenjeno akcijo smo nameravali opraviti prihodnjo nedeljo, toda medtem se je položaj v našem bataljonu spremenil.

Istega dne, okoli tretje ure ponoči, se je vrnil iz Ljubljane Ljubo Šercer in najprej se je zanimal, kako nam je uspela akcija. Spet smo morali pojasnjevati. Ljubo nas je opozoril, da to akcijo moramo opraviti, ker nam je tako ukazal štab bataljona. Rekel nam je tudi, naj se prav vsi dobro pripravimo na akcijo, ker jo moramo opraviti, sicer nam bo slaba predla, kajti tu je še Glavno poveljstvo... Štab bataljona je še vedno nestrpno čakal na naše poročilo o opravljeni akciji. Kurir, ki smo ga poslali v štab bataljona v Zalo, se je vrnil naslednjo noč z obvestilom, naj se četa takoj vrne v štab bataljona v Zalo. Tako smo 14. oktobra 1941 odšli proti Zali, kamor smo prišli drugi dan zjutraj. Ker četa ni izvršila akcije, je morala vsa oditi svojih osem ur daleč do bataljona; štab bataljona je nameraval reorganizirati to enoto.

Ko smo se spuščali po strmini v Zalo, se nam je zdelo, da nas ne čakajo nobene dobre novice, se pravi, da nas bodo

v Zali v štabu bataljona sprejeli slabo razpoloženi. Ko smo se javili, smo se morali takoj postrojiti pred štabom bataljona. In čeprav smo jim omenili, da bi potrebovali počitek, ker smo izmučeni, niso hoteli o tem niti slišati. Pred četo sta stopila komisar in komandant bataljona in zahtevala, da sva Ljubo in jaz stopila iz stroja. Onadva sta pregledala četo, midva pa sva stala pred strojem in čakala, kaj se bo zgodilo. Ko sta komandant Dušan Majcen-Nedeljko in komisar Dušan Pirjevec-Ahac pregledala četo, sta stopila pred njo, poklicala iz stroja Smelija in mu predala četo. Tako je postal Smeli komandir čete. Nama pa je komandant bataljona ukazal, naj oddava orožje, zahtevajoč od komandirja čete Smelija: »Vzemi jima ga!« Takoj ko sva bila razorožena, sta naju dva kurirja štaba bataljona odpeljala k šotoru štaba bataljona, kjer sva sedla pod smreko. Tu sva, zastražena z dvema kurirjema, čakala polne štiri ure na smrt, zakaj odločeno je bilo, da bova ustreljena. Videla sva vse, kaj se dogaja okoli naju, a tudi tovariši v četi, ki so dobili počitek, so naju gledali, ko sva bila razorožena. Sama sva se pogovarjala vpričo stražarjev, kaj bodo naredili z nama. Takrat sem videl Ljuba Šercerja, kako je bil hladnokrven. Pripomnil sem mu: »Ustrelili naju bodo.« On pa: »Kaj se bojiš? Če vedo, da je tako prav, pa naj naju ustrelijo. Vendar ne vem, kaj sva zagrešila. Če pa mislijo, da sva kriva, ker akcija ni bila opravljena, no, prav, bova padla za revolucijo...« Ko je on tako govoril, sem dodal, da je bolje, da naju ustrelijo, kakor pa, da bi tako opravila akcijo, da bi vas Klanec uničili. Tamkaj bi bilo več škode. Pri akciji bi bilo mnogo prebivalcev mrtvih, in ker akcije ni bilo, a tudi žrtev ne, bodo naju ustrelili? Akcija, pri kateri bi bile žrtve med civilisti, bi bila napravila tudi politično škodo v vsej Loški dolini in Loška dolina nam ne bi pozneje nikoli več zaupala.

Ljubo in jaz sva se še naprej pogovarjala in pričakovala, kaj bo. Zdelo se nama je, da zelo slabo mislijo o nama, morda celo menijo, da sva saboterja. Kasneje se je izkazalo, da to nisva in še preden je minilo teden dni, sva to tudi dokazala. Okoli dvanajste ure so začeli razpravljati o nalogi, ki je nismo opravili, okoli treh popoldne pa so sklenili, da pojdeva nazaj proti Ložu oziroma, da se bova vrnila v četo kot borca. Potem so naju izpustili. Četa pa je dobila nalogo, da mora opraviti v nekaj dneh akcijo. Tako je spet vsa četa odšla v Loško dolino; vodil jo je Smeli, ki so mu poverili, da izvrši to akcijo,

katere smo zamudili. Še tisto noč smo se vrnili v Loško dolino; to je bilo 16. oktobra 1941. leta. Štab bataljona je dal Smeljevi četi za okrepitev še četo iz Roba, robsko četo; ta četa, ki je štela okoli 25 borcev, je prišla v Smeljevo četo 17. oktobra. Naj omenim, da je Šercer v štabu bataljona pripomnil, da bo predvideni napad bolj uspel, če nas bo več oziroma je predlagal, naj napademo Lož. Soglašali so, midva pa sva se dogovarjala, kako bo akcija na Lož potekala in kako jo bomo opravili. Dva dni nisva nič spala, saj sva hotela vse urediti in pregledati. Vse podatke je zbral Smeli, ki je bil doma z Loža. 16. oktobra 1941. leta, bilo je v jutranjih urah, okoli štirih, smo po neprepani noči sedli skupaj Smeli, Ante Novak, Florjan Močnik, Ljubo Šercer in jaz in dokončno sklenili, da ne bomo napadli skladišče streliva v vasi Klanec, temveč, da bomo napadli močno italijansko postojanko v Ložu in jo uničili. V noči od 16. na 17. oktober je odšel naš kurir v Zalo s pismom, v katerem so štabu sporočili, da se pripravljamo za napad na mesto Lož, še več, določili smo, da bo to 19. oktobra, v nedeljo popoldne ob petih. Štab bataljona je takoj ukazal Mirku Bračiču, to je borovniški četi, naj napade vas Bezuljak pri Cerknici, kjer je skladišče italijanskega streliva stražilo petnajst italijanskih vojakov. Bračiču smo dodelili tudi šolsko četo iz Zale. Predvideno je bilo, da bi opravili obe akciji istočasno. Štab bataljona pa se je priključil naši — Loški četi; to je bilo 18. oktobra. Taborišče Zala je bilo s tem opuščeno oziroma v Zali in na Mokrcu je ostala samo še kakšna patrola. Sedaj smo napravili nov načrt za napad na Lož, načrtovali pa smo ga trije. 16. oktobra je prišla za nami še robska četa. Vodstvo napada na Lož je prevzel Ljubo Šercer, jaz pa sem bil mitraljezec. Tako sva se tudi dogovorila. Akcija je bila dokaj podrobno načrtana, vsi pa so vedeli, kaj bodo morali narediti. Smeli naj bi vodil skupino, ki bi zavarovala pot od Starega trga, komandir robske čete je imel poglobitveno nalogo — napasti središče mesta Loža, na čelo za juriš pa sem bil določen tudi jaz.

V Ložu je bilo 100 italijanskih vojakov, v bližini, v Starem trgu, dober kilometer od Loža, pa je bilo še okoli 60 italijanskih vojakov. Loška četa je takrat štela okoli 30 borcev, s štabom bataljona in robsko četo pa nas je bilo 59 partizanov. Napad na Lož sva vodila Šercer in jaz oziroma sva napad do začetka juriša na Lož pripravljala skupaj. Akcije same pa ni

bilo treba več voditi. Odložili smo se za juriš tako, da bi jaz streljal z mitraljezom oziroma bi z njim vodil boje na ulicah mesta, kajti taki boji morajo biti hitri. Jaz pa sem imel tovrstne izkušnje iz bojev v Španiji.

Četa, ki jo je tedaj vodil Mirko Bračič, je štela s šolsko četo 60 oboroženih ljudi. Bračič je s svojo četo napadel postojanko Bezuljak pri Cerknici, kjer je bilo skladišče streliva (s tem strelivom so rušili linijo). To so bile kombinirane akcije, ki jih je razporedil štab mokrškega bataljona. Vse je bilo pripravljeno za napad, toda od 59 partizanov je bilo določenih za napad na Lož samo 49 borcev. Deset jih je ostalo v taborišču: stražili so in kuhali. Sklenili smo, da bomo presenetili Italijane, napad pa naj poteka čim hitreje, da Italijani ne bi mogli dobiti okrepitev. Šerčer je izbral za vdor smer od Starega gradu, ki je bila za nas najbližja, od tod pa so Italijani najmanj pričakovali nevarnost. Še več, tu je bila velika strmina, skalovje, in tako smo bili dobro zavarovani. Čeprav so Italijani imeli nekaj podatkov o Osvobodilni fronti in partizanskih silah, vendarle niso vedeli, kako hitro se razvija naša osvobodilna borba. Kljub temu pa so bili previdni, zakaj nekateri ljudje so jim sporočili, da se zbiramo v hostah med Bloško in Loško planoto. Italijani so res vedeli, da se zadržujemo v teh gozdovih, toda kakšne namene imamo, tega niso vedeli. Na tem področju so si zato postavili zasilne bunkerje.

Mi pa smo se že prej tesno povezali z Osvobodilno fronto v Loški dolini; odbor OF na tem področju je vodil Janez Hribar. Moram priznati, da je bil zelo dobro organiziran in zelo delaven. Dajali so nam najrazličnejše podatke in nas oskrbeli s hrano za nekaj dni. Vse to so delali naši terenci, ki smo jih takrat hitro organizirali in jim tudi povedali, da gremo v boj, toda ne, kam in kako, ker nismo vedeli, kaj nas čaka po napadu. Povedali pa smo jim, da ne bomo več ostali v tem taborišču.

Vsi smo bili oboroženi, vsakdo izmed nas 59 je imel puško in bombe ter dovolj streliva. Oboroženi so morali biti tudi tisti, ki so ostali v taborišču. Za vsak primer, razumljivo. Saj smo predvideli celo možnost, da bi prišli Italijani v naše taborišče pred nami oziroma bi nam presekali pot, ki pelje v taborišče.

Pred napadom smo vse borce izurili, kako naj ravnaajo z orožjem, Ljubo pa je vsakemu pregledal orožje. Tako so bile

priprave za napad v glavnem končane. 18. oktobra sta morali obe četi k počitku že okoli sedme ure in tisti, ki so bili določeni za akcijo, so spali do sedmih zjutraj. Stražili so borci, ki se zaradi žuljev na nogah niso mogli udeležiti pohoda (bilo jih je 10). Štab bataljona pa je šel v napad z borci, sposobnimi za boj.

19. oktobra zjutraj nas je sklical Ljubo Šercer in nam pojasnil, kako naj se vsak pripravi za pohod, ki se je začel ob desetih dopoldne. Ob sedmih smo vstali, dve uri smo imeli časa, da smo se najedli in pripravili za odhod v napad na Lož. Okoli desete ure smo se zopet zbrali za odhod proti Ložu. Čez pol ure smo odšli v koloni; drug od drugega smo bili oddaljeni dva do tri metre, tako, da nas je bilo videti manj. Ker je že odpadalo listje z dreves in grmovja, smo se morali skrivati in se plaziti od grma do grma ter preskakovati od enega zaklona do drugega, da nas ne bi kdo opazil. Večinoma so nas vodili domačini, ki so prav dobro poznali teren, hočem reči, bolje so poznali skrivna in bolj nevidna pota. Do Starega gradu nad Ložem smo prišli neopaženo in do tod je šlo vse v redu, čeprav smo hodili več časa, kot je bilo predvideno. Tudi disciplina je bila popolna. Ura je bila 16.30, torej še zgodnji smo bili. Šesturna hoja nas je nekoliko utrudila. Italijane smo hoteli napasti ob 17. uri, tedaj, ko bodo v zboru za večerjo, torej brez orožja. Juriš je bil predviden v hipu, ko bi italijanski trobentač klical vojake v zbor k večerji. Tako bi bilo vse naenkrat: Italijani v zbor, mi pa na juriš. Čakali smo za hribom v bližini Starega gradu, zadaj za razvalinami gradu, od koder je bilo do Loža po strmini pet minut. Vdreti smo nameravali naravnost v središče trga, kamor bi prišli pravočasno. Italijani so imeli zbor vedno v sredini na glavnem trgu in pri pošti; tam so bili vedno zbrani tudi oficirji. Drugo zbirališče so imeli pri gasilskem domu ob svojih zasilnih bunkerjih. Ta skupina je varovala mesto in bila določena za obrambo Loža pred napadom iz gozda in z glavne ceste. Tedaj so se že bali partizanov oziroma so videli, da so tukaj v nevarnosti, zato je bila tudi tukaj močna postojanka, Italijanski bunker je bil oddaljen od trga le 200 metrov. Tretja italijanska postojanka (konjušnica) je bila na južni strani Loža v smeri proti Staremu trgu, nekako med postojankami Loža na koncu Loža in druge strani zavarovana s postojanko v Starem trgu.

Ždeli smo za Starim gradom in čakali na trenutek, ko bomo začeli jurišati izza grada na Lož. Vsak zase je tiho računal, kako bo potekalo. Od čakanja se nas je prijemala kar mrzlica in čimbolj se je bližal napad, tembolj smo postajali glasnejši v pogovoru. V zadnjih minutah so bile vse puške in mitraljezi napolnjeni. Streliva smo imeli malo, saj smo morali z njim varčevati. Vsak borec je imel le po trideset, mitraljezci pa po sto dvajset nabojev. Četi sta bili razporejeni v tri kolone: v vsaki po en puškomitraljezec, le v centru čete sta bila dva. Komisar bataljona Dušan Pirjevec-Ahac in komisar čete Ante Novak sta nas pred napadom še opozorila, da moramo čimmanj streljati. Spominjam se, kako je Ante Novak skakal od borca do borca in vsakemu posebej pripovedoval, kako mora biti vesten, kako se ne sme ustrašiti Italijanov, čeprav bodo ti streljali, kako mora vsakdo hitro jurišati. Ante Novak je bil vedno hladnokrven, tak pa je bil tudi v tem boju ter ni zaostajal za drugimi. Borci so bili razpoloženi, Ante Novak pa je začel kasneje z vpitjem dajati borcem podporo, se pravi takrat, ko smo bili že izdani in so nas Italijani že opazili. Nestrpnost smo čakali, kdaj bo začelo pokati. Vsak trenutek bo trobentač zatrobil zbor... Čakali smo... Obrazi borcev so bili napeti... Gledamo, poslušamo... Ura je bila že pet proč, a Italijan še ni zatrobil za zbor oziroma večerjo. Še deset minut je preteklo. Ljubo Šercer je postajal nestrpen; v roki je držal uro in čakal, kdaj bo lahko dal povelje za napad. Borci so začeli godrnjati in mrmrati, seveda dokaj tiho, ter se spraševati, če morda Italijani ne nameravajo večerjati. Končno se je v sredi mesta le oglasila trobenta. Toda ni dala znaka za zbor, temveč za preplah. Prevarili smo se! Bila je nedelja in Italijani so imeli vsako nedeljo zbor že ob pol petih popoldne. Še vedno smo mislili, da je to znak za zbor k večerji, ker nismo razlikovali znaka za zbor in alarm. Toda trobenta je dala znak za alarm, kajti Italijani so nas opazili okoli Starega gradu. Pravzaprav so videli nekaj naših glav, ki so jim bile sumljive, zato so dali znak za alarm. Ljubo je zavpil na ves glas: »Tovariši, v napad, na juriš! Italijani se zbirajo. Sedaj je čas!« Res smo videli Italijane, ki so se zbirali v zboru, toda ne s porcijami, temveč z orožjem v rokah. Ko smo jih zagledali, smo imeli že pripravljene puške na strel. Italijani so se pripravljali na obrambo mesta. Dogodki so se razvijali bliskovito. Naš nenadni juriš je zmedel Italijane. Vse tri kolone so začele naglo pro-

dirati vsaka v svoji smeri, mi pa v sam trg. Prva je šla proti sredini, druga proti gasilskemu domu, tretja naj bi zasedla konjušnico in zaprla pot med Ložem in Starim trgom. Jurišali smo kot letala in se kosali med seboj, kdo bo bolje streljal na Italijane in kdo bo bolje in hitreje opravil svojo nalogo. Ta kolona je morala jurišati okoli tristo metrov po nezavarovani čistini, dokler se ni prebila do zaklona pri sami konjušnici. Toda kljub vsemu se je povsod začelo močno streljanje in hitro se je vnel silen boj. Od gradu do središča mesta je kakih dvesto petdeset metrov in borci so vpili: »Juriš!... Juriš!... Hurá!« V vse tri kolone so se pomešali civilisti in od zmedenosti in strahu niso vedeli, kam bi se skrili oziroma, kaj se sploh dogaja. Ko so spoznali, da je boj resen, so zbežali v hiše. Bili smo že sredi trga, ko so bili Italijani še vedno zmedeni in so skakali od hiše do hiše. Ker civilisti še niso bili vsi v hišah, smo jih morali priganjati, da so se umaknili z ulic in cest. Italijane smo napadli in jih iznenadili, ko še niso bili vsi v zboru, zato so se razkropili. Toda bilo je že prepozno. Italijani so bili zelo zmedeni in so tekali sem in tja. Mi pa smo jurišali in napadali na njihovo postojanko brez usmiljenja. Oficirji se za ta napad niso dosti zmenili. Pred Svetovo hišo so kramljali z dekleti in čakali, da bodo njihovi vojaki v zboru. Niso niti vedeli, kaj je in od kod prihajamo, sploh pa si niso predstavljali, da bomo tako hitro vdrli v središče mesta, ker nismo niti streljali, dokler jih nismo zagledali in prišli čisto na sredino trga med njih.

V taki popolni zmedi smo morali paziti, da ne bi pobijali civilistov. Začeli smo kričati na ves glas: »Italijani, roke kvišku! Civilisti, bežite v hiše!« Prebivalci so nas poslušali in se poskrili v hišah. Italijani pa so še vedno skakali sem in tja in iskali svoje orožje in zaklone. Gledali so nas kot čudo, medtem pa so naše strojnice neusmiljeno kosile. S svojim mitraljezom sem najprej vžgal po italijanskih oficirjih, ki so se med tem že znašli in zbežali v Svetovo hišo. Zadel nisem nobenega. Začel se je razvijati silen boj. Že po naših prvih streljih je padlo nekaj italijanskih vojakov alpinistov. Brez težav in ne da bi bil kdo med nami ranjen, smo prišli v sredino mesta, pred pošto, ki je stala v sredini trga. Italijani so se še bolj zmedli. Nekoliko bolj urejena se je branila le italijanska skupina pri gasilskem domu, ker je naša skupina nekoliko zamudila in so Italijani uspeli napraviti barikado pred svojim bun-

kerjem. Tam nismo uspeli, ker je bil naš mitraljezec prepočasen. Namesto, da bi jurišal na gasilski dom in se pomikal naprej, je čepel v zaklonu in streljal na dvesto metrov oddaljene Italijane. Zakopal se je v zaklon z mitraljezom ob cesti, namesto da bi jurišal na gasilski dom. Obležal je ranjen v zaklonu in ni mogel več streljati. Takoj smo ga odpeljali nazaj, od koder smo prišli.

Kolona, ki je napadla konjušnico, je ujela italijanskega kapetana, komandanta te posadke. Ujeli so ga na sprehodu z ženo in otroki. Oborožen je bil le s pištolo bereto, z njo pa se ni mogel braniti pred partizansko skupino, ki je zasedla položaje okoli kapelice pred trgom. Moral je dvigniti roke, ker ni utegnil napolniti novega šaržerja. Mitraljezec Janežič, mlad suh fant, doma iz Ljubljane, star okoli sedemnajst let, je skočil predenj in mu bliskovito vzel samokres prav takrat, ko ga je hotel napolniti. Čakali so namreč tako dolgo, da je prvi šaržer izpraznil. Ta fant je bil zelo hraber borec. Ker je italijanski oficir prvi menjaval šaržer in je naš borec ta hip izkoristil in skočil pred njega z mitraljezom in nameril mitraljez nanj, je oficir le moral dvigniti roke, ker mu ni preostalo drugega. Družina je brez očeta odšla v stanovanje.

Potem so našli v konjušnici še pet Italijanov. Medtem ko smo mi po trgu preganjali Italijane, je doživela kolona pri konjušnici novo preizkušnjo. Iz Starega trga se je pripeljal na pomoč Italijanom tovornjak italijanskih vojakov in oficirjev. Skupina, v kateri je bilo petnajst borcev, jih je pustila čisto blizu in jih šele nato napadla. Italijani so se s kamionom zaleтели v kapelico, kjer so obstali; ker je bil šofer ranjen. Pri tem se je nekaj italijanskih vojakov ubilo, med njimi tudi italijanski podpolkovnik, komandant posadke v Starem trgu. Drugi so poskakali s kamiona in se skrili za kapelico, a se od zmedenosti in strahu niso branili. Tudi naš mitraljezec oziroma naše puške so jih nekaj pokosile. Vnel se je hud boj. Naš mitraljezec in še nekaj partizanov s puškami so čakali, da ne bi prišel še kakšen kamion, drugi pa so začeli preiskovati konjušnico in iskati skrite Italijane, ker se jih je medtem nekaj poskrilo v jasli v konjušnici. Ko se na poziv niso hoteli predati, so jih naši borci polovili z vpitjem brez strelav.

Zajetega oficirja so naši odpeljali proti Staremu gradu nad mestom Lož, kjer smo imeli dogovorjeno zborna mesto. Njegova žena in otroci so jokali in prosili, naj ga pustimo. Odgo-

varjali smo jim, naj se ne bojijo, da partizani nismo zverine in da ga ne bomo ubili in da gre z nami le za kratek čas. Tako se je žena nekoliko pomirila. Italijanski oficir pa je šel v naši sredini med umikajočo se kolono po opravljenem napadu.

Druga skupina, ki se je bojevala pri gasilskem domu, ni imela takega uspeha: ni se ji posrečilo razorožiti Italijanov niti jih prisiliti, da ne bi več streljali. Skupina je nekajkrat poskušala jurišati, a je bilo zaman. So pa Italijane v gasilskem domu zadrževali, da smo bili mi, ki smo bili v sredini mesta, varnejši. Pri drugem jurišu so Italijani našega mitraljezca teže ranili v nogo. Kljub temu so potolkli precej Italijanov, nekaj se jih je umaknilo v gozd, nekaj pa jih je ostalo v bunkerjih.

Skupina, ki se je bojevala v središču, je imela več sreče. V njej sta bila Ljubo Šercer in komisar Ante Novak, ki se je ves čas bojeval, komandir pa Franc Hude z Lavrice. Hude je bil zelo dober borec. V napadu na Lož se je zlasti izkazal pri zavzetju pošte. Pomagal je tudi meni. Žal je ta junaški komandir že po desetih minutah boja padel. Ustrelili so ga italijanski oficirji, ki so se skrili na podstrešju Svetove hiše, ki je bila poleg pošte. Opazil sem, da se je zrušil na cesti nasproti Svetove hiše. Skočil sem na cesto in začel hišo tako hitro obstreljevati, da se je cev mojega mitraljeza že močno segrela. Vode ni bilo in je tudi nisem utegnil iskati. Znašel sem se in si pomagal s svojo vodo. Videl sem, da mi mitraljez zaradi vroče cevi posikuje, zato sem moral to napraviti, da sem zamenjal cev. V torbi pa sem imel še nekaj streliva, se pravi nekaj več »rezerve«. Kar se da hitro, sem opravil, nato pa sem spet zagnal rafale proti Svetovi hiši. Zaradi streliva se nisem bal, saj sem imel še okoli štiristo nabojev. Zato so se tudi moji tovariši spraševali, od kod imam toliko streliva. Tudi Šercer me je vprašal, in ko sem mu odgovoril, da ga imam oziroma, da sem ga pač dobil, se je nasmejal, rekoč: »Ne bojim se zate!« Stal sem sredi ceste, kjer je bil najboljši razgled na Svetovo hišo. Moj mitraljez je sejal smrt. Ko sem opazil, da je komandir že v zadnjih zdihljajih, sem streljajoč z mitraljezom tekell proti hiši. Toda komandir je bil že mrtev. Nisem ga utegnil spraviti na varno. Italijanski oficirji so se še vedno močno branili. Pustil sem mrtveca poleg sebe in še naprej streljal. Komandir je obležal v mlaki krvi, kri pa je tekla po cesti.

Sedaj sem se moral še maščevati. Oficirji so za hip prenehali streljati, naši pa so to hoteli izkoristiti in se umakniti iz sosed-

nje hiše, kjer so bili ves čas pod italijanskim ognjem. V hiši je bilo pet naših borcev, ki pa niso mogli iz nje zaradi italijanskih strelcev. Tako sem jaz odbijal napad in streljal po Italijanih, da so lahko naši zapustili hišo. Obrnil sem se proti pošti in zagledal v oknih italijanske alpince, ki so se začeli zopet zbirati oziroma urejati vrste in počasi streljati. Zopet sta bila dva partizana ranjena; prvi v roko, drugi v nogo. Začeli smo še srditeje streljati. Čeprav so bili italijanski vojaki brez komandanta, zakaj mi smo njihovega komandanta ujeli, druge oficirje pa pobili ali jim onemogočili poveljevanje, so se Italijani srdito upirali. Največ jih je bilo na pošti in so gledali skozi okna. Pred sebe so postavili štiriletno deklico, a jim to ni nič pomagalo. Obrnil sem proti njim zbrojevko in že je bil v oknu rafal, s katerim sem jih odpodil od oken. Iz mojega mitraljeza so vžgali rafali. Deklica takrat še ni bila ranjena, ker sem se je z rafali ogibal. Kasneje je bila tudi ta deklica žrtev boja, ker so jo Italijani uporabili za zaklon. Nikakor je nisem mogel rešiti. Potem se nas je zbralo pet borcev, ki smo se zaleteli v glavna vrata pošte. V veži smo začeli Italijane pozivati, naj se predajo, vendar se ni nihče oglasil. Kogoj je poskusil odpreti vrata sobe, pa so bila zapahnjena. Ker je bil močan in odločen, jih je hotel razbiti kar s puškinim kopitom. Opozoril sem ga, da je to še nevarno, ker se lahko pripeti, da ga skozi vrata sami Italijani ubijejo s puško. Poslušal me je in prišel ven. Italijanski oficirji so se med tem časom zopet začeli oglašati iz Svetove hiše. Ker je primanjkovalo streliva že vsem borcem (meni še ne), se je naš položaj poslabšal in je bilo slišati le posamezne strele. Imel sem še 150 nabojev, za katere ni nihče vedel; to je bila moja zlata rezerva. Zdaj so mi prišli zelo prav. Italijanski oficirji so se pomaknili že čisto v podstrešje hiše in od tam streljali. Toda jaz sem jim dobro posvetil! Začel sem streljati kar po strehi, da sem jo precej odkril in streljal v oficirje, da so še ti trije zbežali, ker so moje krogle prebijale opeko. Tako sem jih spet utišal. Pa sem se zopet obrnil proti pošti. Moj pomočnik je imel angleško ročno bombo, s katero pa še ni znal ravnati. Na hitro sem mu pojasnil, kako deluje. Udaril je ob puškino kopito in že je sfrčala. Rekel sem mu, naj jo vrže skozi okno v sobo, v kateri je največ Italijanov. In dobro naj meri, sem poudaril, da se ne bi odbila od železnih rešetak in priletela nazaj. Zabobnelo je — ročna bomba je opravila svoje. Skočil sem v vežo, za

menoj še štirje borci. »Glejte,« sem jim rekel, »kako je treba odpirati vrata!« in spustil v ključavnico rafal, na kar so se vrata na stežaj odprla. Hitro smo si ogledali sobo: Italijani so se bili poskrili za vrata, za peč in pod posteljo. Vse je bilo prevrnjeno. Se se je kadilo, a se je dim hitro razpršil, ker na oknih ni bilo nobenega stekla več. Čeprav so držali Italijani na strel pripravljene puške v rokah, so bili vsi tako preplašeni, da se nihče ni upal uporabiti orožja. Podoba je bila, kakor da od strahu sploh ne vedo, da imajo v rokah puške, obrnjene proti nam. Od 12 Italijanov jih je bilo 10 mrtvih in 2 ranjena. Postelje so bile razmetane in krvave. Ranjence smo takoj poslali ven, rekoč, naj takoj odidejo k loškemu zdravniku po prvo pomoč, saj smo ga zanje takoj mobilizirali. Z njimi je šlo nekaj naših fantov, da nam Italijani ne bi ušli ali pa izkrevaveli. Ko smo pregledovali naslednjo sobo, smo našli pod oknom težko ranjeno deklico, ki je še jokala; zato jo je nekdo od naših odnesel na cesto. Začeli smo rjoveti oziroma spraševati, čigava je ta punčka, a se je tako hitro pojavila njena mati, da sploh ne vem, čigava je bila. Naš tovariš je punčko hitro izročil materi v naročje in z njo je mati, vsa objokana, tekla mimo vogala pošte zraven mene. Pogledal sem dekletce, a je bilo nezavestno in je v materinem naročju že umiralo. Gledali smo njene rane in videli, da je ni ranil rafal, temveč ročna bomba po hrbtu in glavi. Dekletce je bila hčerka bivšega jugoslovanskega žandarja, ki je služboval v mestu Ložu.

Tudi v drugi sobi smo našli skrite Italijane, ki se niso hoteli predati, temveč so se poskrili. Bili so pod posteljami, dva pa v omari. Delali so se, kot da spiyo. Za šalo je Kogoj nemu izmed njih ustrelil mimo glave. Oglasil se je z nič kaj zaspanim glasom in začel rjoveče zatrjevati, da je že od nekdaj komunist. No, brez vzdih: »Mamma mia«, ni šlo. Na moč prestrašeni so se oglasili tudi drugi, da so tudi oni že od nekdaj komunisti. Res — zdaj so nenadoma vsi postali komunisti. Prosili so nas, naj jih pustimo pri življenju. Le s težavo smo jih spravili iz skrivališč; morali smo jih vleči za noge in roke, da smo jih zvlekli izpod postelj in omar. Odpeljali smo jih s seboj. Tako je bila pošta »očiščena«. Ko sem stopil na prag glavnih vrat, sem opazil, da oficirji še vedno streljajo s podstrešja sosednje hiše. In spet sem se zaletel proti Svetovi hiši in omogočil tovarišem, da so se umaknili še zadnji, ki so mi pomagali držati ogenj. Že smo se začeli umikati iz področja pred pošto.

Našega mrtvega komandirja smo pustili ležati pred hišo, ker ga nismo utegnili prenesti na varno, oziroma da bi ga kasneje pokopali. Morali smo se hitro pripraviti na nov spopad z Italijani, ker smo že zaslišali brnenje avtomobilov, ki so se približevali, to pa je bila pomoč napadeni italijanski posadki. Težko nam je bilo, ker smo imeli mrtvega tovariša in čeprav smo razmišljali, kako bi ga spravili na varno, nismo uspeli.

Boj v Svetovi hiši je bil končan, mi pa smo pobrali še nekaj oficirskih uniform, ki so ležale na klopeh pred hišo. Tako sem zaplenil oficirski opasač in na njem pištolo. Kajti Italijani so metali s sebe vse, tudi pištole. Medtem je poklical Kogoj druge tovariše, jim izročil zajete Italijane, s prstom pa je pokazal na pošto, kjer je ostala še nedotaknjena poštna blagajna. Nekateri tovariši so se lotili streliva, drugi pa blagajne. Streliva je bilo precej, štiri zaboje. Kar osem tovarišev ga je nosilo. Prav veseli smo bili streliva, ker smo mislili, da smo sedaj zelo bogati in preskrbljeni z njim. Težka je bila tudi poštna blagajna, saj so jo trije partizani težko nosili. Prinesli so jo neodklenjeno na sredo mesta Lož, nato pa jo je nekdo razbil s kladivom. Ko smo odhajali, so poslali Italijani za nami še dva rafala izpod strehe, kjer sta ostala živa in zdrava še dva oficirja. Ko sem jim vrnil nekaj rafalov, so umolknil oziroma se zopet poskrili na varno na podstrešje. Z mitraljezom sem razbil polovico opeke na Svetovi hiši.

In kaj je bilo v poštni blagajni. Odprli smo jo, prepričani, da bomo našli v njej važne italijanske dokumente in denar. Naše začudenje pa je bilo takšno kot njena teža: v blagajni sta bili samo dve papirnati liri, drugih dokumentov pa ni bilo. Po boju smo se vsi še večkrat iz srca nasmejali temu dogodku oziroma zaplenjenemu »bogastvu«. Takrat pa se nismo utegnili dosti več smeјati. Neprestano smo morali biti previdni in hitri pri izvrševanju nalog in pri umiku proti Staremu gradu. Težavno smo se umikali, ker smo se morali vzpenjati po skalovju do vrha gradu.

Ljubo Šercer je ukazal, naj poberemo ves plen, se pravi orožje in strelivo in se z njim hitro umaknemo do gradu. Tisti, ki so nosili, so hodili spredaj, drugi pa smo se počasi pomikali za njimi; ena trojka s puškomitraljezom pa je pospešeno hitela na vrh Starega gradu, ga zasedla, da bi nam — če bi bilo potrebno — ščitila umik. Nekateri so vleкли s seboj jahalne konje, ki so jih dobili v konjušnici, vendar so morali konje

kmalu spustiti, ker konji niso zmogli poti po skalovju proti Staremu gradu. Pri tem seveda nismo mogli izbirati ne poti, ne steze, temveč smo morali priti čimprej na varno. To je bila tudi prava partizanska taktika!

Zaboji streliva so bili zelo težki, toda ko smo jih odprli, smo bili razočarani, kajti v njih je bilo največ — praznih tulcev. Da, med njimi ni bilo niti toliko nabojev, kolikor smo jih porabili v boju za postojanko. Še dolgo časa smo se smejali temu zaplenjenemu strelivu! Zaboje s praznimi tulci smo pustili kar za Starim gradom, naboje, kolikor jih je bilo v zabojih in tiste, ki smo jih nabrali pri vojakih, pa smo razdelili; vsak borec je dobil 50 nabojev.

Boj v Ložu je trajal približno 40 minut skupaj z umikom, sam boj pa komaj 15 minut. To je bila bliskovitost! Ko smo prispeli že na vrh Starega gradu, so pridrvili v Lož z vseh strani italijanski avtomobili. Zato smo se tudi hitro umaknili, ker ne bi mogli vzdržati njihovega pritiska. Italijanov je bilo mnogo, nas pa le štirideset. Pripeljali so se od Mašuna mimo gradu Snežnika in skozi Kozaršče, pa od Rakeka in od Bloške planote in čez Gornje Jezero. Skratka: Italijani so hiteli na pomoč napadeni postojanki v Ložu po vseh cestah. Šercer je takoj ukazal skupini, ki se je bojevala pri gasilnem domu, naj ob cesti, ki vodi iz Rakeka, od daleč napade Italijane, da se bodo zmedli in da ne bodo prehitro za nami. To je uspelo in Italijane smo zadržali, da smo se laže umaknili, oziroma da se je ta skupina začela pomikati v smer proti Rakeku in se od tam povzpela po pobočju z nami na Stari grad. Ta skupina je tudi videla, kako Italijani tiščijo proti Ložu kar na kamionih. Skupina je imela bogat plen: sedem italijanskih ujetnikov, in sicer šest vojakov in komandanta posadke v Ložu. Šercer je ukazal najstrožjo tišino, da nas Italijani ne bi slišali. Znočilo se je že — to je bilo 19. oktobra — in ponoči je hojo po kame-nju slišati zelo daleč. Vsak borec bi se seveda najraje pogo-varjal, kaj je doživel in kaj je zaplenil. Vendar smo bili disciplinirani in smo se tiho umikali proti svojemu taborišču. Ujetnike smo razdelili med borce v kolono tako, da je imel borec pred seboj po enega Italijana; zanj je tudi odgovarjal.

Ko smo se že nekoliko oddaljili od gradu, smo začeli pregledovati ranjence. Vsi so lahko hodili razen mitraljezca Jake, ki je bil ranjen v nogo. Imeli smo šest ranjencev, izgubili pa smo tri tovariše: komandirja čete in dva borca, ki smo jih pustili

v Ložu na bojišču. Padlo je 29 italijanskih alpinistov, ranjenih pa je bilo približno še enkrat toliko (in to s tistimi vred, ki so se ponesrečili s kamionom pri kapelici v Ložu). Ranjene Italijane smo pustili v Ložu; verjetno je imel z njimi precej dela domači zdravnik v Ložu, dokler ni dobil pomoči iz Ljubljane. Že prej smo se namreč dogovorili, da bomo ranjencem pomagali, ne glede na to, čigavi so.

Skupina, ki je postavila Italijanom zasedo nad Ložem, je, ko je prehodila okoli dvesto metrov, spustila nekaj strelcev proti prodirajočim Italijanom v kamionih. Italijani so poskakali s kamionov in se razporedili v strelce. Tako so počasi obkoljevali Lož, ker so mislili, da smo mi še v mestu. To pa jih je tudi zmedlo, da si niso mogli biti na jasnem, kaj se dogaja v Ložu oziroma, kje smo mi. Pri tem po smo mi pridobili čas za umik.

Med počitkom za Starim gradom, kjer smo bili vsi zbrani, smo poslušali boj, ki se je vnel v Bezuljaku pri Cerknici, ko je napadel Bračič s svojo skupino postojanko. Boj je trajal, toda naši so kmalu prenehali napadati. Ko smo nadaljevali pot, smo zaslišali silno eksplozijo, to pa je bilo nekakšno znamenje, da je konec borbe: kajti eksplodiralo je skladišče v Bezuljaku. Pozneje smo od naših kurirjev zvedeli, kako je bilo, da je razneslo skladišče. Z eksplozijo pa sta bili končani naši dve kombinirani akciji: na Bezuljak in na Lož. Medtem ko smo se mi umikali proti Travnici gori, se je Bračičeva četa umikala čez cesto in progo Ljubljana—Trst v Dolomite in tam živela do 5. januarja 1942. leta; tedaj se je pridružila našemu novemu taborišču na Kožljeku.

Dobre pol ure potem, ko smo odšli iz Loža, so Italijani, ki so se pripeljali s kamioni, z ropotanjem strojnic in rjoventjem svojih kolon v »jurišu« zopet zavzeli Lož. Tako je bil Lož, ki smo ga 19. oktobra 1941. leta osvobodili, svoboden samo eno uro.

Morali pa smo se hitro umikati, kajti Italijani so se že bližali Staremu gradu. Ugotovili so namreč, kam smo se umaknili, se pravi, zaznali so, da se umikamo proti Knežji njivi. Od loškega gradu naprej smo hodili počasneje zaradi ranjencev in ujetnikov, ki so nas ovirali. Ujetniki so zelo tarnali, ranjence pa smo nosili na slabih zasilnih nosilih, ki smo jih naredili iz kolov bukovih drevesc in iz svojih odevj. Ker pa so nas nosila z ranjenci zelo ovirala, smo nosili ranjence kar na svojih ramah;

vsak ga je nosil nekaj sto metrov tako, da je dal ranjenec noge za vrat. Potem smo hitreje napredovali skozi temo in gozd do Knežnje njive, kamor smo prišli ob deseti uri zvečer. Šercer in nekdo izmed ranjenih partizanov sta predlagala, naj bi ga pustili pri nekem kmetu. Tako smo tudi naredili. Odšli smo k bogatemu kmetu, k takemu, ki nam je bil najmanj sumljiv in mu zagrozili, naj ranjenca zakoplje v seno in seveda, da ga ne sme izdati Italijanom. Da ne bi o tem vedeli še drugi kmetje, smo hodili po vsej vasi od hiše do hiše, da ni nihče vedel, kje smo pustili ranjenega partizana. Vsa navodila sta dobila ranjenec in kmet, se pravi, kako se morata obadva vesti, dokler spet ne pridemo po ranjenca. Nadalje smo naročili kmetu, da mora ranjenca dobro hraniti in mu vsak dan prevezati rano, dokler ne bo prišel zdravnik. Kmet je ranjenca vzel pod streho. Prihodnji dan smo sporočili organizaciji Osobodilne fronte v Loški dolini, kje smo pustili ranjenca. Že ponoči pa smo poslali našo patrolo, da si je na licu mesta ogledala, kako je z našim ranjenim tovarišem. Terenska organizacija je takoj tudi preskrbela zdravnika. Po nekaj dneh je prišla k ranjencu zdravnica dr. Pavla Jerin, čez mesec dni pa je bil naš ranjenec že zdrav. (Dr. Pavla Jerin je odšla kasneje na Primorsko, kjer je ustanovila »bolnišnico Pavlo«.) Toda zaradi visokega snega se ni mogel vrniti v našo četo, tisti čas pa se je naša enota razformirala. Pri kmetu je moral čakati do novega leta, potem pa se je vrnil k nam, tokrat v novo taborišče Kožljek.

Pot smo nadaljevali, in čeprav smo imeli enega ranjenca manj, zelo počasi in prišli šele zgodaj zjutraj v taborišče, na moč utrujeni. Povrhu tega pa so nam začeli nagajati ujeti Italijani, češ da ne morejo več hoditi. Res, bili so izmučeni. Zlasti pa smo morali paziti na italijanskega oficirja, ki nam je venomer delal preglavice, opazili pa smo celo, da nekaj namerava. Zato smo morali večkrat počivati in ga med počitkom opozarjati, kako naj se obnaša, oziroma, naj ne poskuša pobegniti.

Kuhar in deset tovarišev, ki so zaradi ožuljenih nog ostali v taborišču, so nam pripravili večerjo, vendar smo večerjali šele 20. oktobra zjutraj okoli pete ure. Bili smo tudi dogovorjeni, da se bomo vrnili zvečer. Naš kuhar Matej je bil star že okoli šestdeset let in se je kljub temu hotel udeležiti napada na Lož. Vendar ga nismo mogli vzeti s seboj in smo mu tudi razložili, zakaj ne more z nami. Z nami pa je šel kuhar, njegov

mlajši tovariš, ki smo mu rekli Stari Miki. Zdaj je mlajši kuhar prišel k starejšemu in mu rekel: »No, Matej, poglej me, ranjen sem! Dobil sem jo v peto!« Matej se mu je začel smejati: »No, ker si ranjen, ti bom dal večjo porcijo, čeprav ne vem, če si jo zaslužil, saj si moral hitro bežati, da si jo skupil prav v peto.« Pojasnili smo mu, da se je njegov tovariš ves čas pogumno boril. Mlajši kuhar pa je medtem z velikim tekom jedel zasluženno večjo porcijo. Matej pa je v smehu godrnjal: »Dobro, da nisem šel jaz, da bi zaslužil večjo porcijo in bil namesto tebe ranjen.« Tudi drugi borci, ki so ostali v taborišču, so godrnjali in preklinjali svoje žulje, ker se zaradi njih niso mogli udeležiti napada na Lož. To pa še bolj zaradi tega, ker so videli, kako smo uspeli z napadom na Lož.

Med »jutranjo večerjo« smo morali na dolgo in široko pripovedovati vse podrobnosti o napadu. Sedaj, ko smo jedli, smo imeli čas pojasnjevati tovarišem, kako je bilo v akciji. Najteže nam je bilo povedati, kako smo izgubili komandirja Hudeta. Prvi ga je pogrešil kuhar. Ko smo povedali, kako junaško je padel v boju, so tovariši prenehali jesti, kuharju pa je padla zajemalka kar v kotel. Vsi smo utihnili in vsem so pritekale solze. Borci so bili še posebej žalostni, ker nismo s seboj prinesli komandirjevega trupla. Razložili smo jim, da smo imeli odmerjeno vsako minuto za umik, kajti Italijani so že dobivali pomoč in smo morali reševati predvsem ranjence. Tudi nam je bilo zelo težko, da smo ga pustili na bojišču.

Tudi italijanskim ujetnikom smo dali jesti; odstopili smo del svoje hrane zanje. Stražili so jih trije tovariši. Opazili pa smo, da oficir na škornjih nima več ostrog. Vprašali smo ga, kam jih je odvrigel? Šerčer nas je opozoril, da so Italijani sicer prebrisani, a še premalo. Med potjo so odmetavali dele svoje opreme, da bi puščali sledove Italijanom, ki so nam sledili. Šerčer nas je opozoril, da moramo ujetnike skrbno paziti, toda vsi skupaj, ne pa samo tisti, ki so bili zadolženi zanje. Po zajtrku smo odšli takoj k počitku; toda pripravljeni in oboroženi smo tako zaspali pod smrekami. Začelo se je pripravljati na dež. Počivali smo samo dve uri oziroma sede spali. Stari kuhar, ki smo ga imenovali »Očka«, še ni legel, temveč je pristavil nov obrok hrane. Okoli desetih ali enajstih smo nameravali odriniti iz taborišča, ker smo domnevali, da bodo začeli Italijani na tem področju ofenzivo oziroma tako imenovano hajko za nami. Tu ni bilo več varno. Očka kuhar je v dveh urah

skuhal in nam pripravil dobro hrano. Najedli smo se mi, jesti pa smo dali tudi ujetim Italijanom, ki so se čudili, da tako dobro ravnamo z njimi in so postali tudi nekoliko bolj razpoloženi. Pripravljeni smo bili za odhod, v tem pa se je nekoliko ohladilo in megla je bila tako gosta, da smo videli komaj dvajset metrov pred seboj.

Ko smo bili pripravljeni za odhod, nam je patrola iz Knežje njive prinesla sporočilo, da je povsod mnogo Italijanov. Nismo imeli več časa; zato smo pojedli še napol kuhano hrano in nismo več čakali. Okoli osmih smo zaslišali strele v bližini našega taborišča. Torej se je naša domneva, da bodo začeli Italijani prodirati za nami že navsezgodaj, uresničila. Čeprav smo še neprespani in izmučeni, smo se morali hitro pripravljati za umik iz taborišča. Tako smo bili v koloni za pohod že ob sedmi uri in takoj smo se začeli pomikati iz taborišča proti najvišjemu sosednjemu hribu proti Račni gori. Ko smo bili že okoli dva kilometra iz taborišča v hribu proti Račni gori, smo komaj še videli, kako Italijani obkoljujejo naše zapuščeno taborišče. Kajti začelo je pršeti, kasneje pa snežiti. Vsako minuto je bilo huje, megla in sneg sta nas povsem skrivala, toda tudi pohod je bil težaven in nevarno je postalo, da ne bi padli v italijansko zasedo in se znašli drug pred drugim. Italijani so naše taborišče zelo lahko našli, ker smo pustili mnogo sledov. Obkolili so ga, mi pa smo jih gledali z vrha Račne gore in se smejali: »No, nihče vam ne bo pobegnil.« Od časa do časa se je megla pretrgala in veter je divjal. Norčevali smo se lahko, ker nismo predvidevali, da se bo vreme 20. oktobra za dalj časa poslabšalo. Nenadoma smo v zraku zagledali rakete: Italijani so dali znak za napad na naše taborišče. Potem pa so začele sipati strojnice ogenj proti taborišču. Slišali smo tudi, kako so vojaki kričali: »Regocia-regocija!« Ko so bili že blizu taborišča, so začeli metati vanj še bombe. Opazili smo, da so postali tudi naši ujetniki bolj veseli in jim je šlo kar na smeh, ko so zaslišali strele italijanskih mitraljezov in eksplozije bomb. Seveda veselili so se, da so njihovi vojaki prišli tako hitro za nami in ker so videli, kako močno so napadli naše taborišče. Pričakovali so najbrž, da bodo vsak čas napadli tudi nas (čeprav so italijanski ujetniki na svoje oči videli našo taktiko in to, da smo zviti). Toda napad na taborišče nas ni ogrozil, saj smo bili že toliko oddaljeni od njega, da smo lahko nadaljevali pohod in vmes tudi počivali.

Ker so Italijani tako hitro našli naše taborišče, smo sklepali, da so nas najbrž izdali domačini iz Loške doline in jih tudi pripeljali do taborišča; da, to so bili le nekateri, ki so se vdinjali Italijanom in delali zanje, za okupatorja. Ujeti Italijani so nas vprašujoče gledali, v njihovih pogledih pa je bilo tudi občudovanje, ker smo tako lahkotno prenašali vse težave, slabo vreme, dolgo pot, lakoto, najbrž pa so občudovali tudi našo disciplino. Vprašali so nas celo, če se ne bojimo Italijanov, ki gredo za nami. Odgovorili smo jim: »Zakaj? Saj smo vedeli, da nas bodo napadli oziroma hajkali za nami. Če ne bi bilo slabo vreme, bi se jim kar tukaj zoperstavili. Napadli bi jih in njim bi bilo težavno, ne pa nam.«

Neusmiljeno smo gnali naprej ujetnike, kajti opazili smo, da hočejo namerno zavirati naš pohod in umik. Niso radi šli hitro, ko smo pospešili korak proti Petelinjemu vrhu. Celoranjence — bili so samo laže ranjeni — smo prijeli pod pazduhe, da smo lahko hodili čim hitreje. Do Petelinjega vrha smo prišli zvečer istega dne. Ves dan nas je spremljal dež, pomešan s snegom. Ujetniki so koracali sredi naše kolone, borci pa so jih priganjali, da so se premikali po naši zahtevi hitreje in bolj disciplinirano. Kako smo bili mokri, napol premraženi in lačni, no, to je razumljivo. Pred četo je šla trojka s puškomitraljezom; v njej sem bil tudi jaz. Pregledali smo ves Petelinji vrh, posebno pa kraje, kjer bo hodila naša, že izmučena kolona. Spredaj sem stopal jaz s puškomitraljezom, ker sem pot najbolj poznal oziroma sem poznal kraje že od prej. Italijani nam niso pripravili zasede, pot je bila varna. Seveda, saj tudi niso mogli tako hitro za nami, najprej pa so morali »osvoboditi« Loško dolino in šele potem bi hajkali za nami, da bi nam odvzeli ujetnike.

Tako slabega vremena, kot smo ga imeli tedaj, nisem doživel nikoli prej niti kasneje. Zaradi mraza in dežja so najbolj trpeli ranjenci, saj so zaradi mokrih ran zelo tarnali. Vse smo dali za ranjence, da smo jim vsaj nekoliko olajšali pot in bolečine. Tudi italijanski ujetniki niso bili primerno oblečeni, niti niso bili vajeni tako naporne hoje, kot je bila ta. Vsakemu smo dali odejo, s katero so se pokrili kar čez glavo. Oficir je vse bolj lezel v dve gubi, poskusil pa je celo odvreči pas in kapo. Ko so borci to opazili, so ga opozorili, naj kaj takega več ne počenja, ker bi ga to utegnilo stati življenje. Res je ubogal, saj je videl, da tudi smo natančni in da se vse to ne bi dobro

končalo zanj. Ko smo ga vprašali, zakaj odmetava predmete, je priznal, da bi bili ti sled za Italijane in znamenje, da je še živ.

Tako smo prispeli v podnožje Petelinjega vrha. Šercer je med počitkom odšel z menoj na najbolj razgledno točko, od koder je lahko videl vso Loško dolino in kraj, kjer je bilo prejšnje naše, zdaj že opuščeno taborišče. Zaradi megle in slabega vremena sicer ni bil najboljši razgled, ker pa se je sem in tja nekoliko posvetilo, smo pričakovali lepše vreme. Slišala pa sva italijanske strojnice in opazila celo, kod se pomikajo Italijani: za nami so šli po sledovih čez Racno goro. V dveh smereh iz našega zapuščenega taborišča, druga enota pa je šla po drugi strani Racne gore iz Loške doline. Zato smo morali biti silno, silno previdni. Napeto smo opazovali, kam bodo Italijani zavili; njihovo smer smo ugotavljali po njihovih streljih. Venomer so streljali in kazalo je, da obkoljujejo Racno goro. Za našimi sledovi so se pomikali proti Racni gori, ko pa so videli naše sledove še naprej v globino gozdov, so se spet obrnili proti Loški dolini. Zbali so se noči in si niso upali naprej od Travne gore po naših sledovih do Petelinjega vrha. Zemlja je bila razmočena in so se čevlji globoko vdirali vanjo, v blato, zato pa smo puščali za sabo vidne sledi, ki jih resnično nismo mogli skriti. Tako je italijanska vojska dokaj lahko spoznala, kam gremo oziroma kam se pomikamo. V podnožju Petelinjega vrha smo imeli daljši počitek, saj smo počivali do jutra 21. oktobra.

Petelinji vrh, ki je bil med Loškim potokom, Prezidom in Čabrom, je bil za naš nočni počitek najbolj varen. Tu je tudi gosta hosta in precej skalnat vrh. Nanj smo prispeli okoli štirih popoldne. Prenehalo je tudi deževati in na vrhu Petelinjega vrha je sijalo sonce. Samo uro nas je razveseljevalo, kajti potem je spet začelo deževati in snežiti. To vreme nas je spravilo v slabo voljo in nam otežilo položaj. Potem je snežilo tri dni in zapadlo je poldrugi meter snega. Tedaj so se začele za nas hude težave.

Počivali smo pod skalami na Petelinjem vrhu, ob majhnih ognjih, ki so jih kurile posamezne skupine in se sušili. Tako smo preživeli vso noč, skoraj vsak zase pa smo si kuhali v porcijah hrano. Šercer in še nekateri smo se povzpeli na vrh in opazovali glavne ceste, če nas morda po njih ne zasledujejo italijanske kolone ali pa če že ne obkoljujejo vse tri sektorje:

Loško dolino, Bloke in Loški potok. Nič posebnega nismo opazili, le v Loški dolini so brneli avtomobili, ki so prevažali vojsko. Pravzaprav so Italijani delali samo »manevre« s kamioni, namreč s praznimi po glavnih cestah. V oddaljene in velike gozdove pa si niso upali, ker so se nas bali. Tedaj namreč še niso imeli nobenih podrobnih podatkov o nas: koliko nas je, kako smo oboroženi in kje se zadržujemo. Pri ognjih smo imeli tudi ranjence, ki smo jim temeljito posušili obleko, jim zamenjali obveze na ranah ter jim tudi skuhalo vse, kar se je dalo. Kuhar je skuhal ranjencem boljšo hrano iz rezerve, ki smo jo imeli v nahrbtnikih. Še preden smo zjutraj odrinili naprej, je Šerčer odločil, da bomo ranjenca pustili na Petelinjem vrhu. To smo lahko storili, kajti sledi od njih ni bilo več, ker je 21. oktobra sneg že vse pokril; do osme ure ga je zapadlo pol metra. Tudi ranjenca sta s tem soglašala; z njima je ostal Matiček, doma z Rudnika pri Ljubljani, ki naj bi skrbel zanju in se povezal s terensko organizacijo v Loškem potoku (bili smo namreč bliže Loškemu potoku, kakor do drugih naselij). Ranjencema smo pustili vso hrano, kar smo jo imeli, da sta bila preskrbljena za mesec dni. 21. oktobra okoli dveh popoldne smo šli naprej. Pod skalovjem smo napravili dobro skrito in suho taborišče za oba ranjenca in za njunega zdravega tovariša.

21. oktobra smo spet nadaljevali pohod. Nameravali smo se prebiti čez Loško dolino in v zadnjo vas v njej, ki leži ob robu Travne gore, v vas Bele vode, kjer bi počivali, se pri ljudeh najedli, potem pa bi se umaknili v hoste Debelega rta v bližino vasi, kjer bi dobili tudi hrano. Do tu je šlo vse po načrtu.

Po deseti uri zvečer smo bili spet na poti — po dolini Loškega potoka, mimo vasi Hrib do Bele vode. Začelo je spet deževati. Vendar smo sedaj hodili hitreje, ker nismo imeli s seboj ranjencev in ker smo bili spočiti ter siti. Vasi se nismo izogibali. V vasi Hrib smo šli zelo blizu karabinjerske postaje. Bila je temna noč, deževalo in snežilo je; snega je bilo že pol metra. Hoja nas je zopet izmučila, bili pa smo tudi lačni. V Bele vode smo prišli 22. oktobra zjutraj okoli treh. Bili smo vsi premočeni. Še preden smo prišli v vas, smo postavili okoli vasi straže, tako da v vasi sploh niso vedeli, da so vas obkolili partizani. Nameravali smo se tukaj ustaviti. Zato smo bili previdni, da nas ne bi kakšen vaščan naznanil karabinjerjem, ki so bili oddaljeni od vasi Bele vode dobre pol ure. Bili smo

v precej kočljivem položaju, zato nismo mogli ravnati drugače kot nastopiti s silo ali z orožjem. Toda v tej vasi so bili ljudje tako dobri, da smo jim govorili, da so predobri z nami. Sedaj smo se precej odmaknili Italijanom, čisto smo preusmerili smer, da nas ne bi mogli slediti, toda kljub temu smo prepovedali vsakomur, da bi se oddaljil iz vasi.

Najbolj izmučeni so bili ujeti Italijani. Sedaj se nismo več bali, da bi nam kdo izmed njih pobegnil, ker so bili tako utrjeni, da so se komaj premikali. Celo opešali so, posebno njihov oficir. Res, pot jih je izmučila, pa tudi mráz in dež. Niso bili utrjeni kakor mi. Telesno so bili popolnoma izčrpani. Nazadnje so se nam še zasmilili. Poslali smo jih k velikemu kmetu, da jim je skuhal toplo hrano in jih posušil, hkrati s tem pa smo jih imeli vse skupaj v eni hiši, da nam ni bilo treba toliko stražarjev. Italijani so se smilili tudi domačim, posebno ženskam, ki so jih nahranile. Zato smo jim dovolili, da so jih postregle, kar si pač ujetniki želijo.

Ko smo Italijanom povedali, da smo na cilju, so samo govorili: »Jesti, jesti, spati, spati...« Spravili smo jih v hišo in jih zastražili. Ničesar drugega niso govorili niti čutili niso, da so vsi premočeni in premraženi. Niti straža ni imela več kaj delati. Tudi niso vedeli, kje so in niso vedeli, kako bi skušali pobegniti. Stražar, ki je bil pri njih, je imel puško prislonjeno k zidu. Če bi hoteli Italijani le poskusiti pobegniti, bi stražar samo poklical dežurnega čete, ki je bil vedno v pripravljenosti. Venomer je hodil po vasi, ni pa smel v nobeno hišo. Po drugih hišah v vsej vasi smo se namestili mi.

Ljudje so bili dobri in so nam dali vse, kar smo potrebovali in kar so imeli. Sami so rekli: »Za partizane vse, saj ste naša slovenska vojska.« Bogati tako niso bili, saj so bili to bolj ali manj pasivni kraji — ljudje so se preživljali predvsem z delom v gozdu, ne pa od kmetij. Čudno pa se jim je zdelo, od kod imamo Italijane. Povedali smo jim, da smo napadli Lož. Priznali so, da so slišali streljanje čez hribe v Loškopotoško dolino, da so slišali pokańje bomb in sikanje mitraljezov, niso pa vedeli, kaj se je sploh dogajalo. Začudeno so ogledovali Italijane, ki so kar naprej vpili, da so lačni. Ljudje so jim prinesli hrane, da so se do sitega najedli.

Ves naslednji dan je snežilo, pritisnil pa je še mráz. Podnevi nismo mogli iz vasi. Tretjina borcev je morala ves dan čepeti v zasedi v globokem snegu, saj so nam iz vasi Hrib, tam, kjer

je bila karabinjerska postojanka, prinesli ljudje poročila o Italijanih. Ljudi, ki so prišli iz vasi Hrib, smo zadržali v vasi, da smo tako bili varnejši. Bali smo se, da ne bi kdo, če bi se vrnil v vas Hrib, sporočil Italijanom, kje se zadržujemo. Vas pa smo podnevi in ponoči imeli vedno zastraženo. V mraku je Šercer sklical vso skupino, pripravljali smo se za odhod. Vaščani pa niso smeli vedeti, kam gremo. Seveda tega nismo mogli popolnoma skriti, ker je bilo snega že nad meter, za nami pa je ostala močna in edina sled, ki je vodila iz vasi. Naš cilj je bil Debeli vrh, kjer so bile gozdarske hiše oziroma koče. Pot do teh koč je bila težavna in tudi poznali je nismo. Zato smo vzeli za vodnika nekega zanesljivega vaščana; bil je iz hiše, ki je že ves čas delala za partizane. Že naslednje leto je šel ta fant v partizane skupaj s še tremi svojimi brati. Vsa družina je bila dober partizanski podpornik. Vsem vaščanom smo naročili, da ne smejo Italijanom povedati, kam smo šli in kdo nas je vodil. Vsi so se držali, samo nekdo ne — o tem pa kasneje.

Iz vasi Bele vode smo odšli na pot zvečer 23. oktobra 1941. leta takoj po večerji, ko smo se še dobro najedli pri vaščanih. Zaradi debelega snega in ker je še neprestano snežilo, smo prišli na Debeli hrib le z veliko težavo in zelo pozno, šele okoli druge ure zjutraj. Tu je bilo že poldrugi meter snega. Če bi bilo normalno oziroma lepo vreme, bi prišli do koč lahko v eni uri in pol, mi pa smo morali sneg odmetavati in smo hodili od devete ure zvečer pa do dveh zjutraj, to je pet ur. Pot nas je premrazila, bili smo premočeni in izčrpani. S sabo smo imeli poleg vsega še za en dan hrane, ki so nam jo dali vaščani. Predvideli pa smo to hrano zdaj kar za dva dni, kajti hraniti smo morali še ujete Italijane, ki smo jih vodili s seboj. Najprej smo sredi največje koč zakurili ogenj, posedli okoli njega in se posušili ter ogreli. Glede Italijanov so bile pripombe že v vasi Bele vode. Nekateri so menili, naj bi jih spustili, ker je tako slabo vreme. Potem nas Italijani zanesljivo ne bi več zasledovali, če bi jim vrnili ujetnike. In če bi jih že prej izpustili, bi se tudi mi vsi lahko laže reševali v takem položaju. Morda bi celo ostali na Debelem hribu, če bi nas Italijani pustili na miru. Mi smo hoteli te Italijane, ki smo jih vodili s seboj, zamenjati za svoje ljudi, ki so jih imeli Italijani zaprte v Ljubljani. Nato smo v majhne koče namestili Italijane, da so bili ločeni od nas. Zelo smo bili previdni, da ne bi slišali naših

pogovorov, a tudi, kolikor se je dalo, smo pazili, da nas ujetniki niso nikoli mogli prešteti, torej da bi zvedeli, koliko nas je.

Naslednjega dne smo nameravali oditi proti Ribniški kotlini, predvsem zaradi pomanjkanja hrane. Zato smo čakali, da bo prenehalo snežiti, saj je zapadlo ponoči še pol metra snega. Zdaj ga je bilo skoraj dva metra na Debelem hribu. Da, po štirih dneh bivanja v kočah na Debelem hribu nam je resnično zmanjkalo hrane; že dva dni smo bili lačni.

Zato je Šerčer četrtega dne, to je bilo 27. oktobra, poslal osem borcev v vilo pri Dragah po krompir in drugo hrano, kar bi pač dobili. Menili smo namreč, da naj bomo še vedno tukaj skriti, da nas ne bi odkrili Italijani. Borci so odšli od koč že popoldne. Vodil jih je komisar bataljona Dušan Pirjevec-Ahac. Do večera naj bi prišli v Drago, tam prespali, drugega dne v zgodnjih jutranjih urah pa naj bi se s hrano vračali proti taborišču. Do Drage je bilo štiri ure hoda; po snegu, ki ga je zapadlo okoli dva metra, pa mnogo več. S seboj so imeli dva para smučí (te so dobili v vasi Bele vode), kar jim je deloma olajšalo hojo. Drugi pa so si delali pot tudi s puškinimi kopiti.

Drugega dne smo pričakovali tovariše zelo nestrpno in se veselili, da bomo dobili hrano. Lačni smo jih čakali, toda vse korajže je bilo kmalu konec. Ker nismo mogli več vzdržati, smo iz nekaj mesnih konzerv in krompirja, ki smo ga našli v nahrbtnikih, skuhali juho, bolj vođeno. Poglavitno je bilo, da smo dobili nekaj toplega. Potem smo spet poglobili in premišljevali, kje bomo dobili naslednji obrok. Ves dan čakanja nam je bilo že dovolj, zunaj pa je še vedno snežilo. Začelo se je že mračiti, tovarišev pa še od nikoder, čeprav sta minila noč in ves dan. Ker je lakota vse bolj pritiskala, smo poslali v Bele vode novo patrolo po hrano. Italijanski ujetniki, ki so bili tudi lačni, so menili, da jim nalašč ne damo hrane, da bi jih sestradali. Ante Novak jim je razložil, da zaradi visokega snega primanjkuje hrane — še kar potolazili so se. Tedaj seveda še nismo vedeli, da nas je izdal neki kmet iz Belih vod Italijanom. Borci, ki so odrinili po globokem snegu v Bele vode, so prišli v vas okoli enajstih zvečer. Iz naše strani so prišli neopazno v vas in kazalo je, da so jih Italijani spustili v vas. Mi smo potem ugotovili, da so Italijani mislili, da je to predhodnica naše glavnine. Niso se več vrnili. Ta naša skupina ni opazila nobenih italijanskih patrol in tudi v snegu ni bilo nobenih sledi. Zato so se počutili varne. V vasi so se dobro okrepčali

in si oprtali veliko hrane. Ko so se opolnoči vračali, so padli v italijansko zasedo v hosti nad vasjo Bele vode in našim taboriščem Debeli vrh, dobra dva kilometra od našega taborišča, kjer so bili popolnoma brez skrbi in so se že vzpenjali po Debelem hribu proti našemu taborišču. Naši so utegnili le nekajkrat ustreliti, potem pa so jih Italijani pokosili. Mi, ki smo bili v taborišču, nismo slišali strellov. Iz zasede je ušel samo en naš borec; k nam se je vrnil šele prihodnji dan okoli enajstih dopoldne. Izgubil je nahrbtnik in puško. Pripovedoval nam je podrobno, kaj se je zgodilo, toda zdaj nismo mogli nič več pomagati. Naš položaj je bil vse težavnejši in premišljali smo, če naj bi poslali še eno patrolo proti Dragi (že dve patroli se nista vrnili), ali pa bi raje poslali močnejšo patrolo kam drugam po hrano. Lakota nas je močno pritisnila, zato smo se morali odločiti za novo skupno akcijo.

Končno smo sklenili, da odidemo v Glažuto, kjer sta žaga in gostilna in trije kmetje Kočevarji. Pri njih bomo dobili hrane, smo si dopovedovali. Na gozdni specialki smo iskali pot, število hiš in strmine. Florjan, Šercer, Novak in jaz, ki smo preučevali karto, smo menili, da bi bilo potrebno napraviti v vasi Glažuta močno akcijo, vendar moramo biti previdni, ker so Kočevarji dobro oboroženi. Glažuta je bila po snegu tri ure hoda oddaljena. Proti vasi bi se spuščali po drči. Nameravali smo obkoliti vas, da ne bi noben vaščan mogel pobegniti v Ribnico in javiti naš prihod Italijanom, potem bi pa naglo napadli in vaščane razorožili. To bi naredili takole: pred vrata vsake hiše bi se postavil borec, orožje bi imel skrito, ko pa bi gospodar odprl vrata, bi planili v hiše, jim pobrali orožje in zaplenili še druge predmete, koristne za nas.

V akcijo smo šli vsi, razen dveh stražarjev, ki sta stražila Italijane, zaprte v baraki, ujetnikom pa smo zagrozili, da bodo ustreljeni, če bi hoteli ponoči iz barake. Tudi stražarjema smo naročili, naj streljata, če bi hoteli ujetniki oditi iz barake. Če pa bi po naključju naše taborišče ponoči napadli Italijani, naj ne streljata, temveč naj po sledih odideta za nami.

V akcijo v Glažuto smo odšli okoli sedme ure zvečer vsi, razen dveh stražarjev in enega lažjega ranjenca, ki je bil ranjen še v akciji, ko smo napadli Lož, torej 35 borcev. Do Glažute smo prišli okoli polnoči.

Poglejmo sedaj, kako je bilo z borci tega pol mokrškega bataljona, ki je vodil akcijo na Lož! Trije so padli v Ložu, eden,

ki je bil teže ranjen, je ostal na Knežji njivi, dva ranjenca in en zdrav borec so ostali na Petelinjem vrhu, osem jih je šlo v Drago po hrano v Mikličevo vilo, od koder se niso vrnili, sedem pa jih je padlo pri Belih vodah v italijanski zasedi. Doslej smo izgubili že 22 borcev; nekaj jih je padlo, nekaj jih je bilo odsotnih. O skupini, ki je šla po hrano v Mikličevo vilo, še nismo vedeli, kaj se je z njo zgodilo.

Pohod v Glažuto sta vodila Florjan Močnik in Ante Novak, jaz pa sem bil sam s puškomitraljezom v predhodnici, ki sem jo moral voditi. Zaradi velikih izgub smo hodili zelo previdno. Predstavljali smo si, da so nas Italijani v širšem obroču že popolnoma obkolili, kar smo ugotovili po naših patrolah, ki se niso vrnile. Bili smo pripravljeni na morebitni spopad z Italijani. Pred Glažuto smo morali zaradi globokega snega počivati, čeprav smo drčali po drči do same Glažute.

Pred Glažuto smo šli naprej jaz in deset borcev in začeli obkoljevati vas. Vedeli smo, da so Kočevarji oboroženi, zato smo naglo naskočili. Po hišah so se prižgale luči, ker smo jih zbudili. Tudi odprli so nam, saj niso vedeli, da so v tem slabem vremenu prišli partizani, zato nam tudi ni bilo treba razbijati vrat, pa tudi nobenemu Kočevarju se ni nič zgodilo. Vdrli smo v hiše in prebivalce razorožili brez streljanja. Uvideli smo, da tu še ni Italijanov, zato smo zlahka opravili akcijo. Dobili smo sedem mavzeric, nekaj lovskih pušk, tri pištole, ročne bombe in številne naboje. Pobrali smo tudi zimsko obleko, čevlje, mast, riž in meso in videli smo, da so bili Kočevarji dobro založeni tudi z živili. Krompirja nismo jemali, ker se ga nam ni izplačalo nositi v hrib, saj nas je bilo premalo. S Florjanom sva vzela tudi dva para smučī, vsak svoje, in se tudi s smučmi vzpenjala nazaj na Debeli hrib.

V Glažuti smo ostali okoli dve uri, nato pa smo se odpravili proti Debelemu hribu v svoje taborišče. Pot je bila zelo težavna, saj smo bili zelo natovorjeni. Okoli devete ure zjutraj prihodnjega dne smo prišli do koč, utrujeni legli, tovariši, ki so ostali v koči, pa so pripravili hrano. Imeli smo samo dva stražarja; eden je bil daleč od nas na stezi proti Glažuti, ki smo jo naredili, eden pa pri barakah, ker ni bilo bojazni, da bi Italijani na hitro vdrli v naše taborišče zaradi visokega snega. Tistega dne smo se do sitega najedli okusne mastne rižote; tudi Italijani so se najedli in rižote niso mogli prehvaliti. Bili

so tudi že močno sestradani, zato smo jim dali, kolikor so hoteli.

Po kosilu, okoli dveh, po krajšem počitku — počivala sva samo tri ure — sva se Florjan in jaz s Šercerjem in drugimi dogovorila, da bova odšla v patrolo. Pripela sva si smuči in se spustila v Drago poizvedovat, kaj je z Ahačevo patrolo. Ko sva bila okoli tristo metrov stran od našega stražarja (naš stražar naju ni niti videl, ker sva šla kar vprek in tam zavila v drugo smer), sva zaslišala strel. Začela sva smučati s primerno hitrostjo drug za drugim; puški sva obesila na rame, pištoli pa sva pripravila za vsak primer. Za pasom sva imela tudi tri ročne bombe. Vozil sem za Florjanom, ki se je pošalil, češ da ga bom težko dohajal, ker je on dober športnik. Odgovoril sem mu: »Glej, da te ne povozim.« Sicer pa sva bila oba dobra smučarja, zato se nisva ustrašila vožnje. S pomočjo kompasa sva se usmerila naravnost proti Mikličevi vili. Ko sva bila oddaljena kakih 500 metrov od taborišča, od stražarja pa približno 300 metrov, se je Florjan ustavil, se ozrl proti meni, rekoč: »Daki, si slišal strel iz smeri naše včerašnje poti iz Glažute?« Ustavila sva se in snela z ramen puški. Nato sva zaslišala še dva strela iz iste smeri. Nisva več ugotavljala, od kod prihaja streljanje, temveč sva razmišljala, kaj naj storiva. Soglašala sva v tem, da je streljanje zelo blizu, zato sva se odločila, da se najhitreje, kar se da, vrneva v taborišče, celo mimo našega stražarja, ki je najbrž tudi slišal strele. Menila sva, da so streljali Italijani, ker so odšli naši v drugo smer. Hitro sva prišla k našim in sva iz barake takoj poklicala Šercerja in Anteja Novaka. Povedala sva jima, zakaj sva se vrnila in kakšen je položaj. Dokaj tiho, toda zelo hitro je bil v taborišču alarm, da tega italijanski ujetniki sploh niso slišali, torej niso vedeli, kaj se dogaja. V tem času smo že slišali strel s stražarskega mesta pred taboriščem. Še vedno nismo vedeli, kaj se dogaja, le ugotavljali smo in čakali, da se bo vrnil stražar. Pa ga ni bilo. Zato je odšla proti stražarju trojka, ki pa je naletela na italijansko kolono. Za pogovor ni bilo mnogo časa, ker je spet odjeknil strel izza barake. Stražarja še vedno ni bilo. V vsej naglici smo bili na položajih in začel se je boj na življenje in smrt. Bežno smo pobrali nekaj hrane, orožja in streliva. Posedli smo po snegu za drevesi, dokler nismo dobro ugotovili, kaj se dogaja: Na Italijane, ki smo jih vodili s seboj kot ujetnike zato, da bi jih zamenjali za naše borce, zdaj nismo

več utegnili misliti. Zaprli smo jih v barako in jim zagrozili, da ne smejo iz nje, sicer bo stražar nanje streljal. Ujetniki so slutili, da se jim bliža svoboda, toda ven si le niso upali. Še isti dan so jih Italijani dobili zaprte v baraki, mi pa smo se umaknili izza barak v gozd med zasnežene skale.

Silen boj se je vnel in precej Italijanov je obležalo v snegu. Predvsem pa se Italijanom ni posrečilo, da bi nas obkolili. Neusmiljeno smo tolkli po njih. Tudi mi smo izgubili nekaj borcev. Patrola, ki je šla proti stražarju, se ni več vrnila, zajeli so jo Italijani. Stražarja so ubili. Boj je trajal do mraka, bojevali smo se srčno in vztrajno. Šele proti večeru, v mraku smo uspeli zapustiti položaje in se začeli umikati v notranjost gozda. Tako smo zapustili položaje, ki smo jih držali okoli petsto metrov od našega taborišča polne štiri ure. Kolona je torej zapustila položaje in odšla. Pred kolono je šel Florjan, ki je imel na nogah smuči; z njimi je delal gaz in tlačil sneg, da so drugi lažje šli po snegu. Za kolono sem hodil kakih sto metrov; zbrojevko sem naslonil na prsi, pripravljena je bila na strel. Ker sem imel tudi jaz na nogah smuči, sem vozil cik-cak, da sem zamešal sledi. Tako sem zavozil enkrat na levo, drugič na desno, od kolone stran tudi do 300 metrov, od strani pa sem spuščal rafale proti Italijanom, da so mislili, da smo še vedno na položajih oziroma da smo blizu njih. Stalno sem jih opazoval, kaj delajo. Tako smo Italijane dokaj zmedli.

Kadar so se nam Italijani približali, sem vanje spustil rafal; tako sem omogočil naši koloni, da se je umaknila. Sneg je bil moker in bili smo čisto premočeni. Pa nismo imeli časa, da bi mislili na mokroto, ker smo se morali čimprej prebiti čez cesto pri Jelenovem žlebu proti Travni gori. Kolona je šla tako počasi, da je v eni uri prehodila komaj kilometer. Da, morali smo se prebiti čez Travno goro v Ribniško dolino in to je bil naš cilj. Italijani so nas stiskali v obroč s svojimi zasedami. Ko smo se izvili iz obroča, so šli Italijani za nami, vendar smo se jim močno upirali. Ker so imeli Italijani precej žrtev — koliko, tega nismo vedeli — so se tudi ustavili.

Ko smo se zvečer približali cesti med Žlebom in Belimi vodami, smo opazili, da so postavili Italijani zasedo na vsakih petsto metrov. »Zgradili« so si bunkerje v snegu, iz njih pa so gledale cevi težkih mitraljezov. Snežni zakloni pa se niso obnesli tako, kot so si Italijani zamislili! Takoj smo jih videli in jih začeli obstreljevati. Da, bilo nas je še 19 in morali smo se

prebiti. Šlo je za življenje... Tudi na hrano nismo več mislili, čeprav smo bili lačni in telesno popolnoma izčrpani. Jedli smo kar surovo hrano in lizali sneg, ker nas je zaradi lakote in izčrpanosti mučila še žeja. Kuriti nismo smeli. Čakali smo, da se bo znočilo, ker se nismo želeli prebiti podnevi, kajti Italijanov je bilo preveč. Nočni juriš oziroma preboj nam je uspel in cesto smo prečkali samo okoli trideset metrov stran od italijanskega bunkerja.

Mislili smo, da bomo proti jutru že prišli v Ribniško dolino, pa se je Šercerju pokvaril kompas. Nekaj časa smo krožili po gozdu Travné gore, ko smo šli iz obroča in prečkali cesto proti Jelenovemu žlebu; to je bilo okrog 1. novembra 1941. Potem smo se orientirali po zvezdah in odšli proti Ribniški dolini.

Vedno težje smo hodili; bili smo lačni, utrujeni in mokri, snežilo pa je še vedno. Toliko snega je bilo, da smo ga morali odmetavati s puškinimi kopiti, če smo hoteli narediti gaz. Po preboju iz italijanskega obroča sva tudi midva s Florjanom odvrгла smuči, saj jih nisva več potrebovala. Morala sva se priključiti koloni in ji pomagati delati gaz, ker so bili že vsi popolnoma izčrpani. Tako smo se menjavali in vsi smo prišli na vrsto, da smo »čistili« pot. Proti jutru smo se ustavili, zakurili ogenj, skuhali juho in pogreli konzerve. Potem smo odšli naprej.

Italijani so nas v noči, ko smo se prebijali mimo njihovih bunkerjev, dobro videli, toda potuhnili so se in nas spustili mimo. Nas, ki smo se umikali z Debelega hriba, je bilo še 19; drugi so padli v boju. Torej v tem zadnjem boju se je 9 borcev izgubilo (oziroma so se razkropili). Italijani so, ko so našli Italijane, naše ujetnike v koči, nekoliko prenehali napadati, zato smo se laže umikali proti Travní gori. Zdaj pa se je začelo novo obdobje naših naporov, zla in novo tveganje. Da, to so bile poslednje težave in zadnji ostanki tega mokrškega polbataljona.

Pomikali smo se čedalje težje, naslednjega dne pa smo začeli že omagovati. Vsake pol ure smo počivali v snegu. Ves dan smo hodili brez hrane in brez daljšega počitka. Nas, 19 borcev, se je oprijemala popolna onemoglost. Tretjega dne pa smo bili tako izčrpani, da nismo mogli več naprej. Komaj smo še razgrebli sneg, zakurili večji ogenj in pospali okoli njega kot ubiti. Italijanom smo se že umaknili in se jim izgubili v ribniških gozdovih Travné gore. Sled, ki smo jo pustili v snegu, pa

je na našo srečo zamela in zabrisala burja. Tako tudi stražarja ni bilo treba več postaviti. Ni bilo več nevarnosti, da bi nas presenetili Italijani. Zadnji dve, po pol kilograma težki mesni konzervi, ki smo ju še imeli, smo razdelili na devetnajst delov. Vsak borec je dobil po žlico konzerve in si jo v svoji menažki raztopil s snegom na ognju. Te slabe juhe je bilo malo, a bila je topla in smo se vsaj nekoliko okrepili. Spali smo na smrečju in odritem snegu. Kazalo je, kot bi bili divji prašiči. Bil je prevelik sneg, zato tudi ni bilo nobene divje živali, ki bi jo lahko pobili in skuhali in se z njo nekoliko opomogli. Res, nismo imeli sreče. Drugo jutro smo sklenili, da moramo za vsako ceno nadaljevati pot, ker se nam je zdelo, da smo že zelo daleč v gozdovih in da bi lahko zaradi oslabljenosti za vedno ostali v njih. 2. novembra je v teh gozdovih sredi Travnice gore sklicala Ljubo Šercer zbor; pravzaprav zbora ni bilo potrebno sklicati, ker smo bili tako vsi okoli ognja. Toda — še smo imeli moralo! Začel je ukazovati, naj skrijemo oziroma zamaškiramo vse orožje in vojaško opremo, obdržimo naj samo pištole in ročne bombe. Tako razbremenjeni prtljage smo zjutraj odšli dalje in veliko lažje smo hodili oziroma napredovali. Pred odhodom smo popili malo toplega čaja, skuhanega iz lubja. Ko smo hodili dobre tri ure, se pravi, ko smo bili že pet kilometrov bliže Ribniški dolini, smo zaslišali piskanje vlaka. Postali smo takoj bolj živahni oziroma dobili smo še večje zaupanje vase. Šercer, ki nas je vodil (orientiral se je po karti in po mahu na drevesih), je ukazal polurni počitek; slutili smo, da bomo kmalu zapustili gozd. Počivali pa smo eno uro; sedeli smo v snegu, naslonjeni na drevesa. Potem pa spet naprej, prebijajoč se po dva in pol metra visokem snegu. Ko smo se spet razvrščali v kolono, smo pogrešili enega borca. Preiskali smo okolico, misleč, da je zaspal za kakšno smreko, ali pa da je od onemoglosti omahnil v sneg. Našli smo njegove sledove, ki so kazali proti Ribniški dolini. Občudovali smo njegov pogum, da se je sam prebijal po snegu v Ribniško dolino. Zakaj se je oddaljil od nas, oziroma zakaj nas je zapustil? Najbrž ga je pisk kočevskega vlaka tako razveselil, da si je zahotel drugačnega življenja, kot je bilo partizansko, rešitev pa je videl v tem, da se je šel v Ribnico predat Italijanom. Kako je prišel do njih, nismo nikoli mogli ugotoviti. Naj omenim, da nam ta človek, še preden je pobegnil od nas, ni bil simpatičen; izhajal je iz pol proletarskih vrst. Vedno je mislil le na to, kako bi se

napil in najedel. No, zdaj, ko nam je tako trda predla, pa jo je tudi popihal. Spomnili smo se, da se je vso pot, ko smo se pomikali proti Ribnici, v koloni čedalje bolj čudno obnašal — Šercer je po njegovem pobegu dejal: »Kar pričakoval sem, da jo bo popihal, kajti vedno mi je bil sumljiv. Italijani ga bodo zelo veseli in mu bodo dali jesti in piti. Še dobro, da mu nismo nič zaupali.« Res, ubežnik ni poznal nadaljnjih načrtov po prihodu v dolino.

Ko smo kasneje v Ljubljani poizvedovali za njim, smo izvedeli, da je odšel k partizanom samo zato, ker si je predstavljal, da bo med njimi bolje živel kakor v Ljubljani kot navaden delavec. Zdaj pa nam je nakopal še eno težavo: bali smo se, da nas bo izdal Italijanom, še preden bomo prišli v dolino. In naša bojazen ni bila odveč! V Ribnici je odšel naravnost v italijansko postojanko; Italijani so ga takoj odpeljali v Ljubljano. To je bilo dobro za nas, da mu niso ničesar verjeli, ker so ugotovili, da je eden izmed izgubljenih iz bojov na Debelem hribu. Verjetno pa ga Italijani tudi niso prav dobro razumeli.

Še tistega dne smo prispeli na rob Travne gore, od koder smo videli vso Ribniško kotlino, ki se je razprostirala pod nami. V bližini smo našli imenitno drčo in tako nam ni bilo treba hoditi več navzdol. Peljali smo se po debelem snegu navzdol dober kilometer kar po zadnjicah. S svojimi močmi pa smo bili že čisto na koncu in vsakdo je razmišljal le, kako se bo odpočil in najedel, pa čeprav bi se morali spopasti z Italijani, saj smo imeli dovolj bomb, pištole, zanje pa vsak po 40 nabojev.

V mraku smo dosegli Ravni dol; za vrtovi v hosti smo še čakali, da se je popolnoma znočilo, potem pa smo se spustili za gospodarsko poslopje in se ustavili pri kmetu Šegi; zanj so nam povedali aktivisti, da simpatizira s partizani. Vsi smo čakali pri skednju. Šercer pa je sam odšel h kmetu v hišo. Čeprav je bil Šega naš simpatizer, smo vendarle morali biti previdni, ker nismo vedeli, kaj se dogaja v Ribniški dolini, lahko pa bi Italijani to področje obkolili, če nas je izdal tisti naš borec. Kmet, ki je videl, da smo popolnoma premočeni in izčrpani, nas je povabil v skedenj. Sicer pa mu je Šercer že prej razložil, v kakšnem položaju smo. Ker kmet ni imel toliko oblek, da bi se vsi preoblekli in posušili svoje mokre cunje čez noč, smo se zavili kar v odeje in vreče, ki nam jih je prinesel Šega iz hiše in iz konjskega hleva. Da, pobral je vse odeje in vreče, kar jih je imel. Ko pa je odnesel naša mokra oblačila v hišo, je rekel:

»Fantje, srečo imate! Moja žena je prav danes spekla kruh. Sicer pa imate dvojno srečo! Prvič: toplo peč in drugič: topel kruh! Ker je peč dobro razgreta, se bo vse hitro posušilo.« Kmeta je še zanimalo, kako to, da smo naleteli prav nanj, pa se je Ante Novak hitro znašel in mu odgovoril, da ga pozna, da je on pglavitni aktivist na tem področju Travne gore in da je bil pri njem že pred tremi meseci.

Prinesel nam je nekaj hlebcev svežega kruha in polno skledo fižolove solate, ki jo je pripravil za svojo družino. Fižola je bilo toliko, da smo kar svetlo gledali, od kod ima toliko kuhanega fižola. Rekel je, da si ga je sposodil še pri sosedih, da ga bo več za nas. Mi smo samo molčali in jedli. Ko smo vse pospravili, nam je prinesel še mleka. Jed nam je razvezala jezike. On pa je rekel: »Slutil sem, da se bo nekaj hudega zgodilo. Že nekaj dni sem premišljeval, kje so partizani, da ni nikogar več na spregled oziroma, da se nihče ni pri meni javil.« Potem pa smo začeli govoriti mi in kmet nas je poslušal z velikim zanimanjem. Povedali smo mu tudi, da smo mi ostanek dveh čet mokrškega bataljona, ki smo napadli mesto Lož. Drugi dve četi tega bataljona pa da sta napadli Bezuljak pri Cerknici. Več sreče je imela — smo poudarili — tista četa, ki se je potem umaknila čez progo Ljubljana—Postojna in se prebila v Dolomite. Naši dve četi, ki sta napadli Lož, sta šteli tedaj 59 ljudi, sedaj nas pa je le še 18. To je ostanek; druge so ali ujeli, ali pa so padli v bojih z Italijani. Potem smo začeli razpravljati, kaj bomo storili oziroma kakšen je naš načrt. Kmetu Šegi smo zaupali, da bomo odšli v Ljubljano, se tamkaj pri naših ljudeh poskrili toliko časa, da bo vsaj nekoliko ugodnejše vreme, vsaj toliko, da se bo sneg unesel. Razumel nas je in je tudi soglašal z nami. Pomagal nam je kovati nove načrte in nam dal tudi nekaj pametnih nasvetov.

Šega je bil dober človek in je sklenil, da nas bo razmestil po svojih poslopih. Ko je bilo že okoli devete ure zvečer, nas je poklical, naj pridemo posamič v hišo, čeprav so takrat šli sosede že k počitku in nas niso opazili, smo bili vseeno previdni. Drug za drugim smo stopali v hišo, posedli okoli mize, nekateri pa okoli tople peči. Najprej smo se preoblekli v svoje, zdaj že posušene obleke. Takoj smo se počutili bolje. Šegova žena nam je prinesla za večerjo veliko skledo žgancev in mleka; žgance je skuhal v največjem loncu, kar ga je imela. Jaz sem se tako najedel, da sem komaj dihal, tako pa je bilo tudi z drugimi

tovariši. Šegi smo zaupali vse; postali smo pravi tovariši in smo se vso noč pogovarjali. Sam nam je razložil tudi, kakšen je položaj v Ribniški dolini. Ko smo ga vprašali, kako bi prišli varno do vlaka, nam je svetoval, naj pri njem prenočimo, zjutraj naj se potuhnemo v njegov skedenj, kjer bi prebili dan, zvečer pa bi odšli proti železniški postaji. Sprejeli smo njegov nasvet in šele 5. decembra zvečer smo se od njega poslovili.

Pred odhodom smo se razdelili v manjše skupine; prva skupina je odšla proti Ribnici. Ta skupina je bila večja, zato se je po prihodu v Ribnico razdelila na več manjših, da niso vsi hkrati prišli na železniško postajo v Ribnici. Druga skupina, v kateri smo bili: Florjan, Ante Novak, Zakrajšek (to je bil moj prijatelj iz Most pri Ljubljani), dva študenta iz Ljubljane in jaz, je krenila proti Sodražici. Toda v Ljubljano smo se nameravali odpeljati s prvim jutranjim vlakom šele prihodnji dan s postaje Žlebič. Zato smo morali prespati v Sodražici. Šega nam je povedal, kateri ljudje v Sodražici so partizanski simpatizerji in najbolj zanesljivi, da se nanje obrnemo za pomoč. V Sodražico smo prišli šele zvečer ob deveti uri in namenili smo se h gostilničarju Drobničju, ki je tudi že sodeloval z Osvobodilno fronto v Sodražici. Njegova gostilna je bila zelo blizu karabinjerske postaje. Stopili smo v vežo. Z glave sem snel svojo kapo in previdno pokukal skozi vrata v gostilniško sobo. V sobi, kjer je še gorela luč, je bilo zelo živahno; za mizo so sedeli štirje karabinjerji. Napol priprta vrata sem hitro zaprl in v veži stoječim tovarišem s prstom zažugal, naj bodo tiho. Potem smo tiho odšli v kuhinjo. Zaposlili smo gostilničarjevo ženo, naj pokliče iz gostilniške sobe svojega moža, ker bi se radi z njim nekaj pogovorili. Takoj se je znašla in naročila možu, naj gre v hlev, ker da ni nekaj v redu pri kravi. Slišali smo jo. Sama je namreč takoj videla, da smo sumljivi in da smo partizani. Potem je ona ostala v lokalu, da bi zamotila oziroma zadrževala karabinjerje, ki so bili zelo razporejeni in smo njihov smeh slišali še v kuhinjo. Gospodar nas je ljubeznivo sprejel in nas prosil, naj počakamo toliko časa, da bodo odšli karabinjerji, ker bo potem lahko zaklenil gostilno in bomo ostali sami. Vrnil se je v gostilniške prostore h karabinjerjem.

Mi smo v kuhinji sedeli za vrati tako, da nas kdo izmed karabinjerjev, če bi po naključju odprl kuhinjska vrata, ne bi mogel videti. Zelo pa smo si želeli, da bi Drobnič čimprej odpravil karabinjerje. Drobničeva žena je postavila pred nas

liter domače slivovke, rekoč: »Da se ne boste prehladili, ker ste prepoteni in premočeni,« prinesla še slanino in vložene jurčke. Vsi smo začeli jesti, razen Novaka, češ da slanine ne prenese. V tem se je Drobnič za hip izmuznil karabinjerjem in prišel v kuhinjo pogledat, kako se počutimo. Ko je videl, da Novak ne je, ga je vprašal: »Zakaj ne jeste tudi vi? Mar slanina ni okusna?« Ante mu je odgovoril: »Res, ne jem špeha, rajši bi dve ocvrti jajci.« Gostilničar je odgovoril: »Glej jih, glej, sedaj pa bi radi še izbirali!« in se vrnil h karabinjerjem. Gostilničarka je Novaku ustregla. Ko smo se najedli, nismo dolgo čakali, ker so karabinjerji kmalu odšli domov. Gostilničar nas je povabil v gostilniško sobo in zaprl vsa okna. Posedli smo na veliko peč. Prinesel je vino. Zanimal se je za nas in za naše napore. Vse ga je zanimalo, mi pa smo mu vse pojasnili. Malodane dve uri smo se pogovarjali, da smo se kar dobro posušili in ogreli. Končno nam je Drobnič povedal, kje bomo prenočili, dogovorili smo se pa tudi za naslednji dan, kako bomo odšli iz Sodražice. V popolni tišini, da nas ne bi slišali sosedje, smo odšli z njim v senik. Z nami je spal tudi domači hlapec, samo zato, da bi bili varni pred morebitnimi drugimi ljudmi, ki bi zašli v senik. Spal je poleg vrat in gospodar mu je naročil, če bi se kdo pojavil na seniku, naj govori, da spi sam na seniku, ker da je skregan z gospodarjem. Naslednjega jutra smo se iz Sodražice odpeljali s Fajdigovimi poštnimi konji na postajo v Žlebič. Zavedali smo se, da moramo biti oprezní, ker bi nas lahko izsledili karabinjerji.

Zjutraj smo vstali in posamezno eden po eden odšli v kuhinjo in se umili oziroma očistili. Drobničeva žena je skuhala koruzne žgance in nalila nanje mleko. Ko smo pojedli, smo se odpravili v sredino Sodražice pred gostilno Fajdiga, kjer so bili konji že vpreženi v sani. Še za hip smo stopili v kuhinjo pri Fajdigi, Fajdiga in Drobnič sta bila namreč dogovorjena, kako nas bosta iz Sodražice spravila na železniško postajo Žlebič oziroma do vlaka. Fajdiga nas je še počastil z domačim žganjem in pri tem pripomnil: »Le dajte, fantje! Saj vam je bilo sedaj težko. Drobnič mi je povedal. Le pijte, boste bolj korajžni na postaji Žlebič in do Ljubljane!« Odpeljali smo se proti Žlebiču; vozil nas je poštar, ki je hodil po pošto vsako jutro do vlaka, ker sta imela vlaka v Žlebiču srečanje. Na postajo smo prisankali brez presenečenj. Toda na postaji v Žlebiču je bilo okoli dvajset Italijanov — planincev. Sumljivo so nas začeli ogledovati od

glave do nog. Čeprav smo se delali, kot da jih ne razumemo, smo v glavnem razumeli njihov pogovor: »Ali so to banditi, ali pa so kmetje?« Neki alpinec me je skoraj minuto dolgo opazoval od glave do nog in rekel svojemu tovarišu: »To so kmetje. Najbrž gredo na semenj.« Nam pa je bilo kljub mrazu pošteno vroče, čeprav smo imeli v žepih pištole. Ante Novak se je kar okoli njih vrtel in se smejal. Menda nas je rešilo naslednje: bili smo zelo izčrpani, pa smo bili res podobni od dela izmučenim kmetom. Da, to je bilo novembra 1941. leta...

Ko smo se z vlakom končno srečno pripeljali v Ljubljano, smo se raztepli na vse strani: Florjan Močnik v svojo smer, Ante Novak v drugo, Miki Zakrajšek in jaz pa na njegov dom v Šušteršičevo ulico v Moste. V tem času oziroma še pred našim prihodom pa je delal po Ljubljani veliko škodo izdajalec partizanov, prosluli Franc Rozman. On je bil leta 1941 sam partizan; prav pri nas na Mokrcu, v našem bataljonu je bil. Toda pobegnil je, ker si ni predstavljal, da bo v partizanih toliko težav, naporov in trpljenja. Pobegnil je v Ljubljano in se udeležil Italijanom; postal je poklicni izdajalec in provokator. Da, zadeva o Rozmanu pa je bila prva neprijetna novica po prihodu v Ljubljano. Številni uniformirani ljudje, ki smo jih srečevali od ljubljanskega kolodvora dalje, so nas silili k silni previdnosti in opreznosti, včasih celo k pretirani predrznosti.

V Ljubljani smo ostali več časa, jaz celo štirinajst dni. V tem času smo se obiskovali; zdaj sem obiskal Ljuba Šercerja v Šiški, drugič svojo sestro, tretjič pa, ko sem se počutil bolj varnega, sem odšel tudi k Florjanu Močniku na Mirje, ki je stanoval pri svojem prijatelju, ne pa pri svoji ženi ali pri svoji materi. Svoje najbližje je le redkokdaj obiskal. Sicer pa smo zaradi varnosti večkrat menjali stanovanja.

Nekoč me je soborec Miki Zakrajšek, ki je sodeloval v loški akciji kot mitraljezec, povabil, naj se vrnem spet k njemu, češ da bom že kje spal in da bom tam bolj na varnem. Izdajalec Rozman je namreč že izvohal, da je partizanska skupina z Mo krca v Ljubljani in čutili smo, da nas celo zalezuje. Naj omenim še tole! Rozman je bil z nami v partizanih, toda ni bil toliko časa, da bi si nas lahko kar najbolje zapomnil po obrazih. Kdo ve, kako je izdajalec Rozman to izvrtal, toda (tako smo zvedeli pozneje) prav on je javil italijanski policiji, da je Daki v Ljubljani in da zahaja k Zakrajšku v Šušteršičevo ulico. To mi je bilo jasno šele potem, ko so me aretirali. Bilo je okoli

25. novembra 1941, ko sem prenočeval pri Zakrajšku; v eni sobi nas je na treh posteljah spalo sedem. Na postelji pri zidu smo ležali: jaz, Miki in njegov brat, ki je delal v Saturnusu, na drugi postelji: dve mlajši sestri, stari 15 in 17 let, na tretji postelji pa njihova mati in starejša sestra; očeta niso imeli.

Zvečer smo odhajali spat že okoli devetih prav zato, da ne bi vzbujali pozornosti pri sosedih. Usodno noč, ko smo legli k počitku, nismo imeli nobenega občutka za nevarnost. Okoli ene ponoči pa smo zaslišali brnenje avtomobilov, ki so se ustavili pred hišo nasproti naše. Najprej jih je zaslišala Zakrajškova mati. Čutil sem, da je ona prva skočila iz postelje in izdala iz sebe: »Ježeš, fantje, kaže, da so Italijani.«

Mi trije smo bliskovito premišljevali, kaj naj bi napravili. Skočili smo k oknom in videli italijanske vojake s puškami, pripravljenimi na strel. Še več — obkolili so hišo. Mati je bila vsa nervozna, mi pa smo jo tolažili: »Mamica, lezi, nič ne bo hudega! Če bodo prišli k nam, delaj se neumno. Za vse, kar te bodo vprašali, odgovarjaj, da ne veš in da ni resnica!« Spet smo sredi sobe in preudarjamo, če bi še lahko zbežali. Stopil sem k vratom in poslušal: zunaj, tik pred vrati sem slišal sope-nje. To so Italijani, vse so že zastražili, celo pred vrati so: ubežati torej ne moremo več. Kaj sedaj?

Mati je vsa drhte vstala, prišla k nam, ki smo spet zlezli v posteljo in nas šepetaje vprašala, kaj naj napravi. Tiho smo ji naročili: »Če bodo hoteli Italijani vdreti skozi vrata, jim jih raje odpri. Mi se bomo delali, kot da spimo. Kako bo pa potem, no, prepustite nam, vi ničesar ne naredite ali recite!« Italijanski vojaki so začeli razbijati po vratih našega stanovanja...

Mati, ki je spoznala, da ni drugega izhoda, je odprla vrata. V hipu jo je obkolilo sedem fašistov v črnih srajcah in vsi so namerili vanjo puške. Zahtevali so, naj prižge luč. Komaj je zasvetila luč, so fašisti naperili puške proti nam, ki smo bili v posteljah. Grobo so zahtevali, naj vstanemo. Dekleta so bila v kombinezah, mi vsi v spodnjih hlačah, le Zakrajškova mati je bila v spalni srajci. Sprva dekleta niso hotela vstati, zato jih je eden izmed fašitov začel s puškinim kopitom naganjati proti sredini sobe. Štirje fašisti so nam pritiskali na prsi puški-ne cevi, drugi trije vojaki pa so začeli brskati po posteljah, omarah in drugje. Po končani preiskavi so nam fašisti s surovimi kretnjami pokazali, naj se moški oblečemo, podobno pa

so naročili naposled še materi. Hčerke so morale ostati še naprej sredi sobe, kar tako, čisto po vojaško v vrsti, dokler nismo odšli s fašisti iz sobe. To je trajalo okoli dvajset minut, nakar je prišla druga skupina Italijanov, ki so zahtevali, naj hitro odidemo iz sobe. Nas tri moške — Mikija, njegovega brata in mene so spremljali vojaki do avtomobila, vanj pa smo vstopili v spremstvu šestih fašistov. Čez nekaj minut so pripeljali še mater. Zaprli so vrata avtomobila in nas odpeljali v sodne zapore na Miklošičevo cesto. Tamkaj so nas znova brez besed preiskali — prebrskali še žepe, pregledali listine v denarnicah. Brata Zakrajška sta imela osebne dokumente in denar, jaz pa sem imel osebno izkaznico s svojo sliko na ime Franc Kumer; to izkaznico mi je izdala partijska organizacija za čas bivanja v Ljubljani. Vse so nam odvzeli in nas vsakega posebej zaprli v svojo celico.

Prvi dan, ko so me poklicali iz celice k zaslišanju, sem na hodniku srečal Ljuba Šercerja; bil je uklenjen. Ko sva se srečala, je bil videti popolnoma miren in se ni hotel niti ozreti name; samo z očmi me je ošinil. Na njegovih očeh sem videl, da sem se mu smilil. Da bi se ozrl, tega ni hotel. Takoj sem ugotovil, da on ve, da sem v zaporih in če bi me on pozdravil, bi Italijani skleпали, da sem njegov znanec, oziroma da sem bil borec v njegovi četi. Zato tudi jaz nisem hotel pogledati in sem šel mimo njega, kot da ga ne poznam. Italijani so vedeli, da je Ljubo Šercer vodil akcijo oziroma napad na Lož. Toda kako je mogoče, da so ga ujeli oziroma aretirali? Za njegovo aretacijo je kriv v glavnem Kosec, major bivše jugoslovanske vojske.

Teden dni preden so Italijani aretirali mene, so aretirali Šercerja kar doma pri njegovi materi. Toda kako! Major Kosec ga je prišel obiskat, pravzaprav: pred hišo ga je v avtomobilu pripeljal italijanski policaj. Policaj je ostal v avtomobilu. Kosec pa je šel v stanovanje k Ljubu, ki je stanoval v podstrešni sobi pri svoji materi. Potem je major Kosec zvabil Šercerja v avtomobil s pretvezo, da morata takoj oditi v oficirski klub (tako imenovani »oficirski klub« so ustanovili Italijani za oficirje bivše jugoslovanske kraljevske vojske, da so jih imeli »pri roki«). Tako se je Ljubo hitro odpravil in odšel v avtomobil s Koscem. Ko se je odpeljal, je mislil, da ni nič hudega, in da se bo takoj vrnil. Toda odpeljali so ga naravnost v zapore na Miklošičevo cesto 9. In tu je bil zaprt, dokler ga ni prepoznal še nekdo drug. Kdo in kako?

Vse ljudi, ki jih je major Kosec prijavil Italijanom, si je obvezno ogledal tudi tisti italijanski kapetan, ki smo ga ujeli pri napadu na Lož in ga nekaj dni potem skozi neurje vodili s seboj, dokler ga niso Italijani pri gozdarskih kočah spet našli. Seveda, ta oficir nas je dobro opazoval in si nas tudi zapomnil. In tako je takoj spoznal Ljuba Šercerja, ki je bil zaprt v sodnijskih zaporih. Ta oficir pa je prepoznal še sedem naših tovarišev, ki so bili potem skupaj z Ljubom Šercerjem obsojeni na smrt in ustreljeni.

Srečo pa sem imel jaz! Omenjeni italijanski oficir me ni prepoznal. Morda zato, ker sem ležal v kotu zopora, pa me ni najbolje videl...?

Zanimiva pa je še naslednja podrobnost. Okoli 20. novembra, dober teden preden so me aretirali Italijani, sem obiskal Ljuba Šercerja na domu. Bil je doma in je v kuhinji s še nekaj oficirji bivše jugoslovanske vojske, ki so hodili k njemu, igral karte. Po obisku sem ga poklical iz kuhinje na hodnik in ga opozoril, naj se pazi teh ljudi, ker slutim, da ga bodo ti ljudje izdali. Opozoril sem ga zato, ker me je predstavil svoji kvartaški družbi, rekoč: »To je Daki! Moj prijatelj!« Ljubo me je zavrnil, češ da so to njegovi prijatelji, ki vse vedo o našem delu. Tisti dan pa, ko je stal pred njegovo hišo avtomobil, sem ga hotel spet obiskati. Ko sem zagledal avto in v njem dva človeka, sem se takoj umaknil za vogal, neopazno oziroma skrivaj pogledal na hišo, nato pa sem hitro, toda previdno odšel v mesto. Ves čas pa sem mislil na Ljuba in sem bil prepričan, da so ga prišli aretirat. Tako je tudi bilo, čeprav sem to zvedel šele nekaj dni kasneje.

Dodelili so me v celico št. 9. Ob vstopu sem zagledal med priporniki moškega močne postave, črnih las in okroglega obraza. Zdel se mi je znan. Ko so za menoj zaprli vrata, se mi je ta moški približal in me pozdravil: »Zdravo, Daki!« Res tega ni preveč glasno izrekel, tako da je drugih osem jetnikov v sobi skoraj preslišalo ime Daki. Kljub temu pa me je kar mraz stresel. Zato sem šel čisto k njemu in se mu predstavil: »Franc Kumer!« Takoj sem ga še vprašal: »Koliko časa ste že tukaj?« Odgovoril mi je: »Okoli tri tedne.« Šepetaje sem ga vnovič opozoril: »Bodi tiho, Italijani ne vedo, kdo sem! Tedaj pa sem se nečesa spomnil, namreč, da je ta človek tisti partizan, ki je bil z nami v šolskem taborišču v Zali na Mokrcu in v mokrškem bataljonu. Spomnil sem se tudi tega, da smo o njem v parti-

zanih že govorili, in sicer o tem, kako se je predal Italijanom in tako postal — izdajalec... Zdaj, ko sem ga prepoznal, se z njim nisem hotel pogovarjati, izogibal pa sem se tudi vseh drugih pogovorov, samo šalil sem se še. Legel sem na pod in ležal na trebuhu. Vsiljivi partizan se mi je kmalu spet pridružil in legel poleg mene. Siknil sem vanj: »Pusti me pri miru! Težave imam, ker ni vse v redu z mojim želodcem.«

Naslednjega dne okoli osmih, ko je bila soba že pospravljena, so se odprla vrata in Italijan, ki je vstopil, je zaklical: »Franc Kumer!« Brez pojasnila, kam in zakaj, sem odhitel iz sobe na hodnik, kajti nisem želel, da bi v sobi govorili o meni. Odpeljali so me z marico (kmalu za mano pa še oba brata Zakrajška) na kvesturo na Bleiweisovo cesto. V avtomobilu je bil poleg nas policist, zato se nismo mogli karkoli dogovoriti, le z nekakšnimi migljaji smo skušali drug drugemu reči, da se moramo dobro držati. Čez čas pa je začel Miki obujati spomine, kako sva v Šentvidu delala kot steklarja (on je bil nekoč tamkaj zaposlen kot steklar). To je bilo njegovo pametno opozorilo, kako moram govoriti in kako pojasnjevati na zaslišanju, namreč, da se z Zakrajškom pozna in da sva prijatelja. Na kvesturi so nas odpeljali v sobo in nas razvrstili k zidu; tu smo čakali do 11. ure ponoči. V tem času so pripeljali tudi neko dekle, staro okoli sedemnajst let (bila je vsa objokana in pretepena) in jo postavili poleg nas. Tiho smo jo začeli spraševati, kaj se je zgodilo. Od muk in joka nam ni mogla odgovoriti, temveč je na naša vprašanja samo prikimala ali odkimala. Med seboj smo si z očmi govorili: »To čaka tudi nas!« Toda v olajšanje smo si spet kar z očmi zagotavljali, da bomo vse to nasilnežem še tisočkrat lahko povrnili, če bomo uspeli spet zapustiti kvesturo in oditi k partizanom.

Po enajsti uri je končno prišel policist in poklical starejšega Zakrajška. Čez dve uri so poklicali Zakrajška mlajšega in ga odpeljali v tretje nadstropje (kasneje sta mi povedala, kako sta se brata srečala na stopnicah in kako je starejši s kretnjo opozoril mlajšega, naj se dobro drži). Po dveh urah sem prišel za Mikijem na vrsto končno tudi jaz. Ko so me vodili v tretje nadstropje, sem na stopnicah srečal Mikija, ki je tudi mene z očmi opozoril, naj se dobro držim. Zdelo se mi je, da od njega niso ničesar zvedeli o tem, kaj smo delali doslej.

Pri zasliševanju so v začetku z menoj lepo ravnali. Ponudili so mi stol pri mizi in cigarete; vzel sem jih in kadil. Poleg

mene je sedel ob mizi tudi prevajalec; suh italijanski poročnik — fašist pa je sedel za pisalno mizo. Začel me je izpraševati, vsako vprašanje in moj odgovor je prevajalec sproti prevajal. Najprej, kako se pišem. Odgovoril sem: »Franc Kumer.« Spet vprašanje: »Zakaj sem spal pri Zakrajšku?« »Bil sem brez posla, nimam stanovanja, nimam sredstev. Zato sem prijatelja naprosil in on mi je dovolil, da lahko pri njem prenočim,« sem zatrjeval. »Kako živim, ker sem brez posla?« je zanimalo izpraševalca. »Iščem delo, poleti prelopatam kakšen vrt, opraviim kakšno drugo priložnostno delo, cepim drva in podobno,« sem odgovoril. Na obrazih fašistov sem zaznal čuden smehljaj. Nenadoma je oficir v italijanščini rekel prevajalcu: »Pomislite na Dakija!« Razumel sem, kam meri in že sem slišal prevod v slovenščini: »Vi, ki se zadržujete doli v Mostah, ali veste kaj o tem, da je zahajal v hišo, v kateri ste tudi vi prenočevali, človek z imenom Daki?« Vprašanje je bilo tako nespretno postavljeno, da sem že iz samega vprašanja razbral: nekaj vedo o Dakiju, niti najmanj pa ne slutijo, da imajo pred seboj pravega Dakija. Hladnokrvno sem odgovoril: »Ne poznam ga in sploh ne vem, kdo je Daki.« Brž ko je prevajalec moj odgovor prevedel v italijanščino, mi je prisolil fašist krepko zaušnico. Torej — sem pomislil, začelo se je »resno« zasliševanje. Nato so mi pokazali razne priprave, ki so jih uporabljali za mučenje naših ljudi. Torej: zdaj mi že grozijo. Zasliševanje se je nadaljevalo in v dobrih dveh urah, kolikor časa je trajalo, so me menda še šestkrat vprašali za Dakija, jaz pa sem jim vztrajno odgovarjal, da ga resnično ne poznam. Začeli so me tudi spraševati, s kom sem politično povezan. Odgovoril sem, da z nikomer, ker ne poznam v Ljubljani ljudi. Ko sem jim še večkrat zanikal, da nikogar ne poznam in da ničesar ne vem o vsem, kar me sprašujejo, so me začeli mučiti z elektriko. Ko so spuščali v moje telo volte, so me venomer pozivali, naj povem, kje je Daki. Toda moje telo je bilo tiste čase že odporno, saj je preživelo že eno revolucijo — špansko —, poleg tega pa sem bil pred vojno še športnik. Moč električnega mučenja so povečali, a vse sem zanikal. Proti koncu, ko sem uvidel, da bo vse mučenje zelo težko vzdržati, sem se naredil nezavestnega, se pravi, še bolj kot sem v resnici bil. Padel sem s stola in pri padcu se je zlomil stol. Ko sem se spet zavedel, sem vrtal in naivno resno vprašal, kaj bo sedaj, ko sem zlomil stol (zlomila se je noga stola). S tem vprašanjem

sem oba Italijana spraval v dobro voljo: pričela sta se glasno smejati, prevajalec pa mi je zagotovil, da to ni nič hudega. Potem so me odpeljali spet v podzemeljske prostore, kjer so imeli priprave za drugačno mučenje ujetnikov. Kletna soba je bila vsa oškropljena od krvi; soba je bila videti kot klavnica ... Oba Zakrajška sta še vedno čakala name; ko sem se jima po zaslišanju pridružil, smo bili dve uri skupaj v tej podzemeljski mučilni sobi. Kazalo je, da imajo v sobi skrite prisluškovalne naprave, zato so nas dali tudi skupaj. Nato pa so — tako se nam je zdelo — čakali, če se bomo pogovarjali, da bi nas tako lahko kasneje ujeli na laži. Tudi na vratih je bila skrita linica za opazovanje. Oba Zakrajška nista sprva nič govorila. Ko pa je hotel Mikijev brat spregovoriti, sem začel jaz, ki sem bil v kotu, jokati, hkrati pa sem pokazal na ustnice, češ naj molčita. Razumela sta me in tako je bilo slišati le stokanje in tarnanje. Po dveh urah je prišel fašist in ukazovalno zakričal: »Vsi ven!« Na dvorišču so nas zbasali v marico in nas odpeljali v zapore.

Takoj po prihodu v sobo me je začel že omenjeni izdajalec spraševati, kako je bilo. Povedal sem mu, da je bilo zelo hudo, on pa je široko nasmejan zatrdil, da to še ni nič hudega. Njegovih groženj sem se bal: bolečine so že nekoliko popustile, vendar nisem mogel več stati. Vso noč sem ležal tako, da sem imel glavo obrnjeno proti zidu. Drugega dne, spet ob sedmih zjutraj, so nas znova odpeljali na kvesturo.

Začeli so me zasliševati podobno kakor prvi dan. Po daljšem zaslišanju, ki se je končalo okoli štirih popoldne, so me odpeljali še enkrat v isto mučilnico na kvesturi, ki je bila že na prvi pogled vsa krvava. Tudi pogled na vse mučilne naprave ni bil vabljiv. Videti je bilo zopet sveže sledove mučenja. Ko sem vstopil v mučilnico, sem zagledal v njej starejšega Zakrajška: ves je bil v krvi in brez zob, ki so mu jih fašisti očitno malo prej izbili.

Z Zakrajškom si nisva dala nikakršnega znamenja, niti nisva spregovorila (podobno kot prvi dan), temveč se samo gledala iz oči v oči. To, da so naju spet skupaj zaprli, se nama je zdelo zelo sumljivo, saj sva bila pripravljena še na hujše mučenje v tej klavnici. Dali pa so naju skupaj semkaj notri samo zato, da bi videli, kaj bova naredila ob drugem snidenju (nama namreč ni ušlo, kako so zunaj poslušali pri vratih, če in kaj bova govorila). Skozi neopazne luknjice so naju ves čas opa-

zovali. Stala sva in povsem nema čakala do osmih zvečer, ko je prišel po naju fašist in naju odpeljal k avtu, v katerem je bil že Miki. Njega niso mučili; povedal je, da so ga pustili pri miru verjetno zato, ker je bil telesno zelo slab. Ko smo se zvečer spet vrnili v zapore, sem se moral z izdajalcem znova pogovarjati, kajti od mene je želel marsikaj izvedeti. Pravzaprav sem pustil, da je največ on govoril. Rekel mi je, da bo jutri še hujše zasliševanje. Pogledal sem ga ob tej pripombi, mislil pa sem si svoje.

Tretji dan so nas znova odpeljali na kvesturo, zasliševali pa so vsakega posamezno, vendar po dosedanjem vrstnem redu. Toda to zasliševanje so pričeli lepo in tudi lepo končali. Ko sem prišel namreč kot tretji na vrsto, sem na stopnicah srečal Mikija, ki mi je zašepnil: »Grem domov, izpuščen sem! Kazalo je, da velja to tudi za tebe in brata.« In res, vojak, ki je spremljal Mikija, ni z njim več tako grobo ravnal.

Ob vstopu v sobo so mi ponudili stol in me kar prijazno vprašali, če bom vse, kar sem izjavljal pri zasliševanju, potrdil s podpisom, se pravi, podpisal. Odgovoril sem: »Da.« Drugo vprašanje je bilo, če bom podpisal, da se v prihodnje ne bom vmešaval v nikakršno politiko oziroma se z njo ukvarjal. Pritrdilno sem jim odgovoril: »Politika sploh ni zame! To je za gospode. Zame je delo, jaz sem steklar in nič drugega.« Potem so mi ponudili polo, češ naj jo podpišem, še prej pa so me vprašali, če naj mi preberejo, kar je napisano, ali bom sam prebral. Dejal sem, da bom vse, kar je zapisano z zaslišanja, podpisal. Potem so me odvedli v pritličje, kjer sta me že oba Zakrajška pričakovala; bila sta že v marici, a šele zvečer so nas spet odpeljali na Miklošičevo cesto v iste prostore, v katerih smo bili že dva dni prej. Izdajalec v sobi, kamor so me strpali, je spet prihitel k meni in povprašal, kako je bilo. Zlagal sem se mu, češ da so me hudo mučili, da me vse boli in da me bodo še zasliševali. Izdajalcu sem se zlagal zato, ker sem se bal, da me ne bi prezgodaj izdal. Na njegovem obrazu pa sem videl, da mi vse to privošči.

Če bi bil dan, bi nas izpustili iz ječe še tisti dan, toda obljubili so nam zanesljivo, da nas bodo naslednji dan zjutraj izpustili. Zdelo se mi je, da izdajalec tega ne sme vedeti.

Četrtega dne zjutraj so nam res odprli vrata. Paznik je zaklical: »Franc Kumer!« Z njim sem odšel v pritličje kaznilnice v pisarno, kjer sem videl polno dokaj dobro razpoloženih oku-

patorjev. Tam so nam vrnilo naše dokumente in denar; hitro je šlo, brez kakšnih pripomb in razgovorov — z mano sta bila tudi Zakrajškova — vsi trije smo nestrpno pričakovali, kdaj nam bodo odprli glavna vrata. In ni minilo niti pol ure, ko smo zares končno stopili na tlak Miklošičeve ceste. Počutil sem se lahkega kot ptičje pero. Potem pa so bili moji koraki vse hitrejši; namerili smo jih proti glavnemu kolodvoru ljubljanske železnice. Najeli smo taksi in se odpeljali do Trnovega, kjer sem jaz izstopil, Zakrajška pa sta se odpeljala naprej. O vsem tem smo se namreč dogovorili že po poti, šepetaje, da voznik taksija ni mogel ničesar slišati. Miki Zakrajšek je vedel, kje se bom zadrževal oziroma da bom pri Stritarjevi družini, pri znanih pevkah. Zakrajškova sta se, kot sem že omenil, odpeljala proti Mostam k svojim starim prijateljem. Spet sta začela aktivno delati za OF, toda v svoje staro stanovanje nista prišla več. Kasneje sta bila spet izdana in ujeta, spomladi leta 1942 pa so ju Italijani ustrelili.

22. decembra 1941. leta so Italijani v Tomišlju na skrivaj ustrelili Ljuba Šercerja. Pripeljali so ga iz Ljubljane v skupini sedmih partizanov, v kateri je bil tudi Kogoj. Za njihovo usmrnitev smo zvedeli še isti dan dopoldne, vendar je bilo prepozno; sporočili so nam preko OF iz Ljubljane naši obveščevalci. Kraj usmrnitve je bil od nas oddaljen dobre štiri ure hoda. Tomišelj je na drugi strani Krima, na strani Ljubljanskega barja, mi pa smo bili na borovniški strani. Če bi zvedeli za to vsaj 21. decembra 1941. leta, bi zanesljivo rešili osem partizanov. Kljub temu smo popoldne hiteli čez Krim, toda slišali smo samo italijanske strele v Tomišlju, pod katerimi so omahnili naši tovariši. Nismo mogli priti tja, ker je bilo ogromno snega. S tovariši pa smo bili v mislih. Že smo bili na pol poti, pa smo se vrnili, ko smo zaslišali strele. Samo ena patrola je šla do Iške vasi in se prihodnji dan vrnila...

Zakrajškovo mater so prav tako zaprli, vendar nje v začetku niso zasliševali. To je bila za nas sreča, kajti sicer se naše in njene izjave prav gotovo ne bi ujemale. In to bi bilo za vse nas slabo. Fašisti so Zakrajškovo pridržali za kasnejša zasliševanja, kasneje so jo tudi zasliševali, nas pa izpustili izza zapahov. Zakrajškovo so iz zaporov prepeljali v internacijo v Italijo.

Iz Trnovega sem se ves truden in izmučen od zasliševanj namenil v Gosposko ulico k Stritarjevi družini, iz katere je imel bojni tovariš Florjan Močnik ženo. Tu sem se počutil zelo

dobro, saj mi je Stritarjeva mati dva dni na vso moč lepo stregla. Na kavču v kuhinji sem samo poležaval, da sem nekoliko pozabil na trpljenje in bolečine in se pripravljaj za odhod iz Ljubljane. Vsakdo mi bo rad verjel, da sem komaj čakal na dan, ko bom znova prijel v roko svojo partizansko puško ali zbrojevko. Sicer pa sem imel tudi oseben dolg do Italijanov. Vsak dolg pa rad kar se da hitro poravnam...

V času, ko sem bil pri Stritarjevih, sem po zvezah Osvobodilne fronte in od tovariša Florjana Močnika zvedel, da so bile pol ure po mojem odhodu iz jetnišnice po vsej Ljubljani racije. Zmedeni Italijani so se tolkli po glavah, ko so izvedeli, da so imeli v zaporu Dakija in da so ga meni nič, tebi nič izpustili. Ljudje so govorili: »Italijani so že imeli Dakija v zaporih, pa niso vedeli, da so ga izpustili.« Izdal me je namreč že omenjeni izdajalec iz jetniške sobe, ki je Italijanom povedal, da sem Daki. Po mojem odhodu je ta izdajalec sprva res mislil, da me še naprej zaslišujejo, in šele ko so mu Italijani, ki so me izpustili, povedali, da so izpustili mene, jim je povedal, da so izpustili samega Dakija in jim natančno povedal, kdo sem pravzaprav. Ime omenjenega izdajalca sem pozabil. Čeprav sem ga srečal v partizanih, se sprva zanj nisem posebej zanimal, ampak šele potem, ko je pobegnil iz naših vrst. Toda bilo je že prepozno. V zaporu pa si ga nisem upal vprašati, od kod je in kako se piše, ker bi to škodovalo samo meni. Že takrat pa sem si mislil, da sodeluje z izdajalcem Rozmanom s Prul v Ljubljani. Toda vse njihove racije so bile tedaj že brez uspeha.

Tri dni se nisem premaknil s kavča, na katerem sem ležal v kuhinji pri Stritarjevi mami v Gosposki ulici. Njene hčerke pa so vsakogar, ki jih je prišel obiskat, sprejele v sprejemnici, kjer so se učile peti. Tako ni nihče prišel v kuhinjo in zato sem lahko brezskrbno tri dni poležaval na kavču. Po treh dneh sem se poslovil od Stritarjeve družine in se v spremstvu tovariša, ki je bil doma iz Borovnice, politično pa je delal v Ljubljani na terenu, odpeljal z vlakom v Borovnico; z vlakom zato, ker sem pravilno računal, da Italijani niso računali na tolikšno mojo predrznost. Take direktive je dobil tudi moj spremljevalec od OF in partije. Iz Gosposke ulice sva odšla na glavni kolodvor, opremljena s predpisanimi legitimacijami, kupila vozne listke in se na videz brezbrizno odpeljala v Borovnico. Tam so me sicer vznemirili Italijani, ki jih je bilo na kolodvoru precej. S tovarišem sva se obnašala kot nakupovalca živine. Na sebi

sem imel celo kratek usnjen suknjič. Vpričo Italijanov sva že na kolodvoru pričela z nekim kmetom »glihati« za njegove prašiče. Kmetu se je kar čudno zdelo, ko sva mu le za malenkost manj ponudila, kot je postavil ceno on. Fašisti so nekaj časa gledali za nama, ko pa so videli, da se zanimava zgolj za živino, so naju spustili izpred oči. Podobno sva se smukala še okoli štirih drugih kmetov, dokler nisva prišla neopaženo in neovirano bliže gozda. Ko sva bila dovolj blizu, sva skočila pod streho skozi most in takoj v gozd. Hodila sva še vse popoldne in še vso noč, dokler nisva prišla v naše novo partizansko taborišče na Kožljeku, ki ga je osnoval Janušek-Žan, stari komandir borovniške čete, že avgusta 1941. leta.

Tako sem stopil v partizansko hosto 6. decembra 1941 v enako strupeni zimi in znova postal aktivni partizan. V tem taborišču sem po navodilih prevzel komando taborišča in te kožlješke čete. Poslej sem bil dobro oborožen in nikoli več nisem tajil, da sem — Daki. Imel sem priliko obračunati celo s tistim fašistom, ki me je zasliševal in mučil na kvesturi, na Bleiweisovi cesti v Ljubljani in stal poleg mene kot podoficir in izvrševal povelja fašističnega oficirja. Fašist je potoval v Italijo z vlakom, katerega sem napadel z brigado Toneta Tomšiča pri tako imenovani »ravber komandi« nad Postojno.

S spremljevalcem sva upala, da bova na Kožljeku slišala kakšne vesti o partizanih, ko sva prišla čez borovniške gozdove in zavila v vas Kožljek pri Cerknici. Vedela sva namreč, da imajo tu partizani zveze z vaščani. Stopila sva v gostilno; v sobi so sedeli fantje, ki jih nisem poznal, zdelo pa se mi je, da so zelo podobni partizanom. Nenehno sem jih opazoval in skušal priti z njimi v pogovor. Ko sva tako sedela, so naju začeli sami spraševati, kdo sva in kaj iščeva tukaj. Vsi smo bili zelo previdni drug do drugega. Kmalu smo se sporazumeli in se prepričali, da smo vsi partizani. Ko smo se tako pogovarjali, je iz kuhinje prišla oborožena partizanska patrولا. Povabili so naju s seboj v njihovo taborišče. Odgovorila sva jim, da sva prišla k njim. Moj vodnik je pripomnil: »Pripeljal sem vam komandirja vaše čete. To je Daki. Saj ste že slišali zanj?« In pritrdilno so odgovarjali. Zaradi dobre zveze so nosili borci polne nahrbtnike hrane iz Cerknice in Begunj, ki so jo do tu pripeljali kmetje.

Moj spremljevalec, vodnik iz Ljubljane, jim je povedal: »No, tovariši, zdaj smo na čistem. To je Daki in midva veva, da ste

partizani iz tega taborišča. On gre sedaj z vami, jaz pa se lahko spet vrnem v Ljubljano. Ker sem sam, grem čez Cerknico in na vlak na Rakek.« Še smo popili liter vina, plačal pa ga je gostilničar. Bil je zadovoljen, da smo se tako hitro sporazumeli, rekoč: »Ta hiter sporazum je vrreden liter vina!« Tako smo se razšli in začeli smo se pomikati čez vas Kožljek naravnost v taborišče.

Do taborišča smo hodili dobro uro v globokem snegu. Imeli pa smo dobro narejeno gaz, utrjeno od stalnega pohoda partizanskih patrol, ki je šla vsak dan zjutraj in zvečer do Kožljeka. V taborišču je bilo devet ljudi. Med njimi sta bila Tone Vidmar-Luka in Janušek Žan; Žan je bil tudi komandir in komisar te partizanske skupine.

V taborišču me je čakalo obvestilo iz Ljubljane, da bom odslej jaz komandir te skupine in taborišča. Žan je prevzel mesto komisarja (to mi je sporočil Janušek, ki je dobil sporočilo po svojih kanalih iz Ljubljane), Tone Vidmar-Luka pa je prevzel mesto kuharja. Večjih akcij tako nismo imeli, če pa je bilo kaj takega, je šel v bojno patrolo tudi Tone Vidmar, ki je bil sicer izvrsten kuhar in je imel tudi stalno dežurno službo nad stražarji. Sedaj nas je bilo že 14, skupaj s temi, ki smo prišli skupaj s Kožljeka.

Ko je nekoliko popustil mraz, so takoj začeli prihajati novi partizani, ki jih ni oviral sneg. 15. decembra nas je bilo že trideset in smo se lahko razdelili v straže in dežurne in že začeli sestavljati številnejše patrole. Z Brezovice in iz Notranjih Goric je prišlo 15. decembra 1941 petnajst fantov. Ko smo se tako pomnožili, ni hotel Tone Vidmar nič več kuhati, zlasti, ker je bil Žan zelo varčen s hrano, da, čestokrat je s hrano celo skoparil. Neprestano je opominjal Vidmarja, naj varčuje z mastjo in drugimi živili. Luka pa je borcem zelo rad dobro zabelil. Tako sta bila s komisarjem stalno v prepiru, seveda v domačem, partizanskem. Kljub temu je Luka gledal, da med nami ni bil nihče lačen. Kuharsko mesto je zapustil, kuhar pa je postal Abi, ki je prišel 7. decembra s skupino z Brezovice; bil je zelo dober in vesel ter tudi korajžen fant. Toda tudi novi kuhar se je stalno prepiral s komisarjem Žanom. Abi je vedno napolnil lonec do vrha, ne da bi Januška vprašal. Žan nam ni privoščil dobre mastne hrane, čeprav smo se morali izdatno hraniti zaradi mraza. Neprestano je mislil na še hujše čase in na slabo vreme, v katerem ne bi mogli priskrbeti nove hrane. Če

je bilo bolj slabo kuhano ali manj okusno in če je kdorkoli kaj zagodrnjal, ga je Abi s smehom zafrknil: »Čakaj, saj bodo še hujši časi, vsaj tako nam pripoveduje komisar čete Janušek.« Tako smo imeli vsega zadosti, saj so bile notranjske vasi močno povezane z Osvobodilno fronto.

Na Žanov račun smo se včasih tudi smejali. Ko je nekoč Abi kuhal koruzne žgance, je Žan spet nadzoroval, kako kuha in koliko bo porabil moke. Dopovedoval mu je, da jo je vsul preveč v kotel. Začela sta se prepirati in kuhar mu je razložil, da ne more kuhati iz »nič« in da nas je vendar petintrideset. Izgovarjal se je, da mora v tem snegu in mrazu obilno nahraniti ljudi in ker prihajajo vedno novi borci, mora skuhati vsak dan več oziroma, da mora imeti vsaj nekaj porcij več za rezervo. Žan ga je prepričeval, da je to hribovska moka, ki se bolj nakuha kot nižinska. Mi smo kar naprej prerivaje se hodili okoli kuhinje, se grel in smejali. Nazadnje pa smo jedli precej prismojene žgance. Sicer je bilo kuharju res težko delati, ker nas je bilo polno okoli loncev. Če se je kuharju prismojilo, smo vseeno jedli. Kuhar je dejal: »No, sedaj pa imate hribovske žgance z mlekom (mleko smo nosili s Kožljeka), prismojene!«

Samo zaradi zavednosti okoliških kmetov smo lahko vzdržali v hudem mrazu in globokem snegu. Na tem področju smo ostali približno do 5. januarja 1942. Kmetje, od katerih smo bili oddaljeni od ene do treh ur hoje, so za nas nabirali orožje, hrano in obleko. Med nami je bilo tudi nekaj domačinov, ki so z aktivisti Osvobodilne fronte iz bližnjih vasi postavili zveze že daleč naokoli. V Osvobodilno fronto je bilo vključenih večina kmetov. Tu ni bilo več nobene nevarnosti, ali potujemo podnevi ali ponoči. Sem pa tja so se sicer pojavili še izdajalci, a bilo jih je zelo malo. Toda kljub izdatni pomoči vaščanov smo bili slabo oboroženi, zlasti nam je primanjkovalo pušk. Orožje je bilo zaradi mraza in snega težko dobiti, ker je bila vsa zemlja zmrznjena oziroma pokrita s snežno odejo, saj se je temperatura včasih znižala do —30 stopinj Celzija, mi pa smo bili v barakah v gozdu. Kmečki fantje so nam obljubili puške, ki so jih spravili ob razsulu stare Jugoslavije, vendar so bile zakopane po hostah, pokrite z debelo plastjo snega.

V taborišču smo prosti čas izkoristili za spoznavanje orožja. Prirejali smo tudi politične ure. Predaval je Žan. Med nami je bilo dosti mladih fantov. Ko so zvedeli, da sem sodeloval v španski državljanski vojni, sem jim moral pripovedovati o vojni

v Španiji. Nekega večera so me ob tabornem ognju spraševali, kako sem se počutil, ko sem se prvič boril z Italijani. Začel sem jim pripovedovati naslednji dogodek: Do leta 1939 sem bil pri topništvu. Maja tega časa so začeli fašisti frankovci hitro prodirati od Barcelone proti Figeresu. Zadrževali smo njihovo prodiranje, da se je lahko pred njimi umikalo civilno prebivalstvo. V internacionalni brigadi so mi dali ročno strojnico; bila je ruska strojnica na boben, pripravnejša kot italijanska. Takrat sem bil v balkanski četi, ki je štela dvajset mož; komandir čete je bil Srb Katulović, ki je padel v Jugoslaviji kot partizan leta 1942. Že sedem dni smo se pomikali proti francoski meji, ne da bi spali in jedli. Tako smo na večer sedmega dne prispeli do mesta Figeres. Utrujeni in izmučeni smo se namestili v hiše, dvorane in gostilne. Nismo še zatisnili oči, ko smo zaslišali rahel glas topovskega ognja. Domnevali smo, da so to naši protiletalski topovi. Tako smo mirno, na pol v spanju še naprej poslušali glas naših topov in kmalu smo brez skrbi zaspali. Prebudilo pa nas je brnenje tankov, ki so obkoljevali mesto. Zanimivo je bilo, da sovražnik ni vedel, da obkoljuje mednarodne čete. Sicer pa, če bi to vedeli, ne bi tako hitro obkoljevali, kajti bali so se internacionalnih brigad.

Hitro smo se razporedili po ulicah in nismo dolgo časa čakali, ko so pridrveli na avtomobilih v mesto. Štab mednarodnih brigad je bil na robu mesta blizu postaje in od tam je tudi pridrvela njihova glavnina proti središču mesta. Tako se je spustil štab prvi v boj. Razvila se je ulična borba, ki je trajala dve uri. Med lajanjem mitraljezov in topov so pokale ročne bombe. Frankovci niso pričakovali tako močnega odpora in so izgubili precej svojih vojakov. Imeli pa so precej italijanske vojske in so izgube nadoknadili. Končno pa so se umaknili in nam pustili prost izhod iz mesta. Ko smo bili okoli pet kilometrov iz mesta, smo se utrdili in čakali na njihov nov napad; medtem smo poslušali, kako so zavzemali mesto. Morali pa smo jih zadržati, da smo ščitili civilno prebivalstvo, ki se je umikalo pred fašisti; le-ti so že od vsega začetka ubijali in grozotno klali civilno prebivalstvo, če so le osumili, da je bil kdo v zvezi z republikansko vojsko. Češki bataljon je zasedel glavno cesto, na njegovi desni strani pri železniški progi je bila naša četa, na drugi strani proge pa druga četa. Čeprav nas je bilo le okoli 80, smo se razvlekli v okoli tri do štiri kilometre dolgo bojno črto. Imeli pa smo dobro oborožitev, saj je imel skoraj vsak peti

mitraljez. Sam sem se zakopal s strojnico med progo in cesto in sem bil tako sredinski mitraljezec naše čete, ki naj bi branila štiristo metrov dolgo črto med češko četo in progo. Moji tovariši so imeli še tri ročne strojnice.

Kmalu so se pokazali Italijani. Videli smo, da nameravajo obkoliti češki bataljon. Čehi so jih odbili, a Italijani so poskušali prodreti na naše področje. Nas niso videli. Mislili so, da ni nikogar tamkaj in da bodo lahko prišli češkemu bataljonu za hrbet. Medtem pa smo jih mi opazovali, kako so stopali po progi; bilo jih je okrog šestdeset. Proga je bila na nasipu in zato nekoliko više kot naši položaji. Med nami in progo je bila čistina.

Tako so bili Italijani popolnoma odkriti pred našimi strojnicami, ker z nami niso računali. Čudil sem se, ker še nisem slišal Mirkovega mitraljeza, ki je bil na desni strani v majhni dolinici proti progi. Ustrašil sem se, da sem morda ostal sam. Bilo je namreč popolnoma tiho, ozračje pa polno pričakovanja. Mirko pa je spustil italijanske fašiste zelo blizu, nekako od štirideset do petdeset metrov, nato pa jih je neprestano kosil s svojim mitraljezom. Videl sem, kako so Italijani cepali po progi, skakali z nasipa in bežali nazaj. Toda teh je bilo malo. Več jih je ostalo ranjenih in mrtvih na progi. Hitro sem obrnil mitraljez na levo in neusmiljeno streljal za umikajočimi se Italijani.

Italijanski vod je zaradi precepa dveh mitraljezov ostal na progi. Utihnili smo in čakali na nov napad. Komandir Seljo je ukazal, naj molčimo. Seljo je bil sicer Mirkov komandir, toda za nas je veljalo tudi njegovo povelje. Medtem se je iz gozda oglasil le posamezen strel ali pok ročne bombe. Italijani so pričakovali, da se bomo oglasili in tako izdali svoje položaje. K meni je stopil komandir voda Koturović, rekoč: »Sedaj pazi, Daki! Ali slišiš, kako signalizirajo? Kmalu se bodo približali, ker korakajo po hosti in nadzirajo, če nas ni več, ali če se bomo kje oglasili!« Pri meni so bili še trije fantje s puškami in pomočnik mitraljezca. Koturović je bil že pri drugih borcih. Pregledoval je, če so vsi dobro vkopani. Pred nami se je odprla kakih štirideset metrov široka in kakih sto metrov dolga dolinica, porasla z mehko travo, v njej pa se je vil lep potoček. Vse je bilo v pričakovanju in vsi smo bili pripravljeni.

Nisem čakal petnajst minut, kar so prišli na travnik prvi trije fašisti. Že so prekoračili potok in stekli proti meni. Ko so

bili le kakih trideset metrov oddaljeni od mene, sem že name-
raval spustiti rafal. Tedaj pa sem zagledal, kako je pridrvelo
iz hoste okoli petdeset fašistov. Zavpil sem fantom, naj stre-
ljajo s svojimi puškami. Ustrelili so prve tri fašiste, jaz pa sem
z mitraljezom odprl ogenj po glavnini, ki se je valila iz gozda.
Glavnina kaj takega ni pričakovala, ampak je mislila, da je vse
prazno in da so prvi trije fašisti že prešli potoček. Bil sem
nervozen in imel tremo. Meril sem prenizko in to na njihove
noge. Takoj so skoraj vsi posedli in se vlekli po tleh. Hitro
sem odstranil prazen šaržer in ga hotel napolniti. Zaradi treme
pa sem pozabil potegniti zapirac. Medtem pa so nad našimi
glavami že žvižgali njihovi prvi strelj. Moj mitraljez pa se ni
in ni oglasil. Udaril sem enkrat, dvakrat s pestjo po njem,
potem pa so tekle sekunde in moj pomočnik je zakričal: »Zapi-
rac je zaprt!« Tako mi je pomočnik pomagal, da sem se izmazal,
kajti nad mojo glavo je švigalo vse več italijanskih svinčenk.

Stisnil sem mitraljez in svinčenke so neusmiljeno letele proti
italijanskim fašistom. Tako kot pomočnikova puška, je bil tudi
moj mitraljez tako vroč, da se je od njega kadilo. Vsi fašisti
so obležali pri potoku. V tej bitki mi je pomagal Dakič (kasneje
je padel v narodnoosvobodilni borbi); videl je namreč, da sem
pustil fašiste preblizu in mi je v tistem odločilnem trenutku
pomagal z mitraljezom na italijanskem boku, da so bili Italijani
v navzkrižnem ognju.

Ko smo pokosili Italijane, nam je komandir ukazal, naj se
umaknemo na nove položaje. Komaj smo stekli za njim, že se
je pojavila nova kolona Italijanov. Bilo jih je zelo veliko.
V naglici sem pozabil na položaju plašč, za katerega sploh
nisem vedel, kdaj sem ga slekel. Sicer pa tudi odej nismo
utegnili vzeti s seboj. Brez prestanka smo tekli po ravnini
kaka dva kilometra. Bili smo čisto premočeni in zadihani. Mi-
traljezci smo tekli drug za drugim. Na mah pa smo zaslišali
komandirjevo povelje: »V strelce, obrnite se! Ogenj!« Takoj
smo se obrnili in zagledali fašiste, kako tečejo za nami. Nismo
imeli časa poiskati si zaklone, ampak smo morali obračunavati
s fašisti kar stoje. Kar se da hitro smo odprli hud ogenj in
pokosili polovico italijanske kolone. Med nami sta bila samo
dva borca laže ranjena. Druga polovica presenečenih Italijanov
se je spustila v beg, toda njihovi oficirji — fašisti so jih s sa-
mokresi v roki podili nazaj proti nam. Tako smo mitraljezci, ki
smo bili dvajset metrov drug od drugega, pokosili še tiste

vojake, ki so jih nagnali proti nam oficirji. Pomerili smo tudi na šest oficirjev, ki so začeli hitro iskati zaklone okoli dreves in streljati na nas. Toda zaman. Vsi so obležali pod drevjem. Z Dakičem sva jih namreč zopet dobila v navzkrižni ogenj. Dakič, ki je bil poprej v pešadiji (jaz pa pri topničarjih) je imel izkušnje v takem načinu vojskovanja. Ker sem bil zdaj z njim, sem se od njega marsikaj naučil, on pa me je v boju tudi spodbujal.

Ko smo opravili z Italijani, smo se lahko začeli počasneje umikati mimo vasi, kjer je na cerkvenem zvoniku že visela bela zastava. To pa je pomenilo, da smo obkoljeni, da smo v obroču. To pa so vedeli tudi fašisti, vendar so čakali, kaj bomo naredili mi, borci mednarodnih brigad. Umaknili smo se tako, da smo se v koloni drug za drugim pomikali v jarku okoli pol kilometra in se tako brez boja izvili iz obroča... To je bil moj prvi težki mitralješki krst in od takrat nisem več poznal treme. Spoznal sem, da lahko zadene vsaka krogla, če uporablja orožje spreten človek.

Tako sem moral pripovedovati svoje spomine na Španijo v vsakem prostem času.

Kmalu smo začeli postavljati barake za nove partizane, ker smo vedeli, da bodo prišli. Imeli smo samo eno in se v tej stiskali. Bila je premajhna. Slamo smo dobili v najbližjih vaseh pri kmetih, ki smo jih dobro poznali in tudi oni nas. Vedeli so, v kako težavnih razmerah smo in kako se borimo proti zimi. Tako smo v pogovorih in v pričakovanju lepšega vremena preživeli nekaj časa. Na veliko pa so začeli prihajati k nam novi borci. Uredili smo si že taborišče in se razdelili v dve četi. Nabrali smo si tudi toliko orožja, da smo bili vsi dobro oboroženi, razen tega pa smo ga imeli še za nove borce, ki so prihajali brez orožja. Imeli smo osem zbrojev — ročnih strojnic, kar je bilo tedaj za partizane močna oborožitev. Ti dve četi sta imeli okoli 70 ljudi.

Partijska celica je ta čas izkoristila za politična in strokovna predavanja. V taborišču smo imeli namreč eno celico, ki je konec leta 1941 štela že štirideset članov. Vsi najboljši in najzavednejši in hrabri borci so postali komunisti. Sekretar partijske organizacije je bil komisar taborišča Janušek.

Ker je bilo taborišče razdeljeno v dve četi, so bili potrebni novi komandirji čet; jaz pa sem bil še komandant taborišča. Četo smo razdelili v dve četi, ker je bilo v njej že toliko bor-

cev, da sta bili že dve četi veliki. Razdelitev je bila koristna, saj je šla ena četa lahko po hrano, druga pa je doma stražila oziroma počivala. Tako je bila ena četa vedno pripravljena na obrambo oziroma na boj z Italijani, ki so nam bili že na sledi, kje se zadržujemo in celo za približno število, koliko nas je, so vedeli. Seveda oboroženih akcij še nismo mogli začeti, saj je bilo še preveč snega. Pripravljeni pa smo bili na obrambo. No, a tudi Italijani se nam zaradi visokega snega niso še upali približati.

Kasneje, okoli novega leta, je bila partijska celica razdeljena tako, da so se komunisti razdelili po četah. To delo je opravil Janušek in postal hitro partijski; seveda je dobil za to spremembo navodila od nadrejene partijske organizacije. Komunisti, ki so bili razdeljeni po četah, so vodili partijske organizacije oziroma so bili zanje odgovorni.

V skupini, ki je prišla iz Ljubljane nekaj dni za skupino iz Notranjih goric, ni bilo dosti novincev, temveč mnogo starih borcev, ki so bili že pri partizanih, preden je zapadel sneg. Med njimi je bilo mnogo komunistov, ki so bili člani partijske organizacije v Zali v mokrškem bataljonu.

Tako se je partijska organizacija v koželješkem taborišču povečala, sekretar celotne organizacije pa je bil Ante Novak; komisar taborišča je bil tedaj Janušek. Komunisti so borcem predavali o pomenu Osvobodilne fronte, o boju proti okupatorju in o naših nadaljnjih nalogah, razlagali pa so tudi pomen boja proti razrednemu sovražniku ter domačim hlapcem okupatorja, ki so se začeli tedaj že pojavljati. Iz teh hlapcev, izdajalcev je tudi nastala bela garda — domača vojska, ki je služila okupatorju in mu je bila zvesta do njenega propada.

Prav iz takih vrst so se kaj kmalu rodili najhujši izdajalci, morilci in vojni zločinci. Tak pojav je bil značilen za nekatere predele na Dolenjskem, saj so bili na čelu takih zločincev in morilcev duhovniki — vojni kurati. Toda zaradi političnega položaja na terenu smo morali po navodilih partije marsikje in marsikateremu takšnemu dušnemu pastirju odpustiti oziroma celo spregledati njegovo sovražno, protiljudsko propagando. Vendar v zgodovini ni mogoče zanikati ali celo izbrisati direktnih posegov duhovščine v bratomorno vojno na Slovenskem. Naj pa omenim, da so bile tudi častne izjeme, naklonjene nam, še več, ki so delali z roko v roki z nami. Z velikim spoštovanjem se spominjam že pokojnega Toneta Črnuglja iz Babnega

polja pod Snežnikom, ki je bil zaveden Slovenec in pravi ljudski duhovnik (odlikovanje, ki ga je prejel za sodelovanje, je shranjeno v oddelku NOB Notranjskega muzeja v Postojni).

Konec leta 1941 oziroma v začetku leta 1942, ko smo bili v kožlješkem taborišču, pa smo že zvedeli, da ustanavljajo v vseh oddelke tako imenovane vaške zaščite. Ob tej priložnosti naj omenim še naslednje:

Kakor hitro se je pričela po vaseh širiti organizacija OF, tako so tudi naši nasprotniki pričeli pridobivati prve zaupnike ter začeli tudi oni organizirati vaško zaščito in potem belo gardo. Kako je nastala bela garda? Poglavitno negativno vlogo v zgodovinskem obdobju naše revolucije je odigrala predvsem duhovščina, ki je nevedno prebivalstvo nenehno ščuvala na »sveti boj proti komunizmu« kot edinemu sovražniku vere ter zasebne lastnine. Predstavniki cerkve v zaledju so budno spremljali naše boje oziroma delovanje proti okupatorju ter izkoristili vsako našo napako, ki so jo napihovali. Nespodbitna resnica je, da je bila duhovščina naš najbolj zagrizen ideološki sovražnik, in da je duhovščina novačila v belo gardo v glavnem kmečke fante, iz katerih so že pod zaščito Italijanov nastale prve operativne enote ter iz njih kasnejši prosluli udarni bataljoni. Slovenske domobrance so prek zime 1943.—1944. leta izvežbali Nemci v tako imenovani »Ljubljanski provinci«. Omenjeni udarni bataljoni slovenskega domobranstva so imeli poleg vseh drugih postojank svoje vodilne sedeže v Velikih Laščah, na Rakeku, v Št. Vidu na Dolenjskem, Stični ter v Novem mestu.

Še za časa italijanske okupacije so prav župnišča v sporazumu z Italijani poskrbela, da so se možje in fantje vrnili iz internacije pod pogojem, da se vključijo v belo gardo. Spričo navedenih in drugih dejavnikov v Ljubljani je našim sovražnikom uspelo organizirati močne sovražne formacije, s katerimi smo imeli nenehne operativne stike ter najhujše in surove boje z njimi.

Politično delo naše partijske organizacije je bilo zelo uspešno in je kazalo svoje sadove — borci so bili pogumni, pripravljeni za boj in prenašanje vseh težav, predvsem pa: iz dneva v dan je naraščala njihova zavest, da je edino pravilna pot za osvoboditev, za lepšo prihodnost hraber in neusmiljen boj proti sovražniku in domačim izdajalcem.

Vpliv partijske organizacije se je poznal tudi pri disciplini. Partizani niso poznali vojaške discipline in je tudi niso potrebovali zaradi svoje zavednosti, temveč jim je tako disciplina bila v oporo in pomoč, kot nekakšen zgled za resnične in dobronamerne stike z ljudmi na terenu. Borci so po zaslugi partije postali na terenu samostojni in ni bilo vprašanja, kateri borci naj gredo v samostojne akcije, temveč, kateri borci so bolj spočiti, da so se lahko odpravili v akcije.

Postati komunist pa ni bilo lahko! Borec je moral opraviti kakšno pomembno in junaško delo, pri tem pa pokazati mnogo predanosti. Moral je vestno opraviti vsako nalogo, moral se je tudi izkazati s tovariškimi odnosi do ljudi. V boju in na pohodih pa je moral borec, ki je hotel postati član partije, vztrajati in biti drugim tovarišem za zgled.

Posebno obsešne dolžnosti pa so čakale naše partijske organizacije pozneje in v sredini januarja leta 1942, ko smo snovali v kožlješkem taborišču bataljon in nas je sovražnik vedno silneje napadal. Takrat se je partijska organizacija povečala na osemdeset članov.

Ko se je bataljon razdelil na štiri čete, so ostale osnovne organizacije tudi po četah. Določili so komisarje čet — sekretarje partijskih organizacij, ki so bili hkrati tudi namestniki komisarjev. Delo naše partijske organizacije se je pokazalo tudi, ko je naš bataljon doživel naš najhujši udarec in se je moral zaradi močnega pritiska Italijanov umakniti. Sovražnik je izgubil mnogo vojakov, mi pa smo izgubili samo komandanta bataljona Miloša Zidanška.

Miloš Zidanšek je bil iz Savinjske doline, za časa stare Jugoslavije je bil pilot, sicer pa star komunist in član centralnega komiteja. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki je bilo v Ljubljani, je poslalo Miloša Zidanška na Kožljek za komandanta tamkajšnjega bataljona in on je bil tisti, ki je ustanovil prvi Šercerjev bataljon na Notranjskem. Resnici na ljubo naj povem o njem še tole! Bil je izvrsten, neustrašen borec in odločen komunist, vendar pa je bil v težavnih prilikah preveč sporazumen s svojim namestnikom Mirkom Bračičem, ki je po njegovi smrti tudi prevzel bataljon.

V taborišču je bilo tudi nekaj ljudi, ki so mislili, da bodo pri partizanih samo poležavali. Tak je bil na primer fant, ki si je predstavljal partizanski boj čisto drugače, namreč, da ni utrudljivih pohodov, lakote, tavanja po globokem snegu, utrujenosti

in strahu. Še več! Ni pričakoval ostrih spopadov s dobro oboroženimi in dobro opremljenimi Italijani. Nanj oziroma na tako njegovo predstavo partizanstva nas je opozoril Tone Vidmar. Menil je, da je ta partizan postopač, ki ne bo dolgo vzdržal med nami. Stalno smo morali paziti nanj, če se ni obnašal tako kakor drugi. Domneve so bile pravilne. Nekega dne, okoli desettih dopoldne, je pobegnil iz taborišča. Zanesljivo smo vedeli, da nas bo izdal Italijanom. Borci so sicer streljali za njim, a ga ni nihče zadel. Tone Vidmar-Luka je pograbil mitraljez, streljal za ubežnikom in ga zadel v nogo. Zelo se je razburjal, ker je fant pobegnil. Nismo pa se več menili zanj in smo ga pustili, ker je bil ranjen. Nihče ni hotel teči ponj, ko se je še vedno umikal z ranjeno nogo. »Ne bo prišel daleč!« je pripomnil Vidmar. »Mogoče samo do Biča, do koder ima še pol ure.« Tako je šla proti večeru naša patrola v vas Bič in ga našla pri kmetu, h kateremu se je zatekel in se zdravil. Patrolo je obvestil kmet, pri katerem se je fant skrival, saj so vsi kmetje delali za nas in smo takoj zvedeli za vsako stvar ali spremembo na terenu. Ker je bil ranjen, smo ga pustili pri miru. Kasneje smo zvedeli, da se je v Borovnici javil Italijanom, le-ti pa so ga takoj odpeljali v Ljubljano. Kaj se je potem zgodilo z njim, tega nismo zvedeli. Takih primerov nismo imeli mnogo, kajti tudi si niso upali bežati iz partizanov; vsakdo je namreč vnaprej vedel, da je odhod od partizanov izdaja, dezerterstvo.

Do tega časa je bilo tudi vse bolj normalno zato, ker Italijani zaradi mraza in visokega snega niso pošiljali svojih patrol proti nam. Od 20. decembra 1941. leta dalje pa so bili že bolj aktivni in nas pričeli nadlegovati s patrolami, ki so poizvedovale za nami. Zaradi tega smo imeli v taborišču večkrat preplah. Še nekdo je pobegnil od nas, in sicer član patrola, ki je bila poslana proti Rakitni. Ko se je patrola vračala v debelem snegu, jo je borec Lipe zapustil in sam ne vem, kako je mogel pobegniti čez Rakitno in Ljubljano v ljubljansko okolico na področje Ljubljanskega polja, tja, kjer so bili najbolj napredni in najbolj aktivni v boju proti okupatorju. Jaz, kot dežurni taborišča, sem poslal za njim trojko, da bi ga ujela in ga pripeljala v naše taborišče, toda patrola ga ni našla. Kasneje sem ga zopet videl med partizani. Pripovedovali so, da so ga lastni starši nagnali nazaj k partizanom.

Okoli 20. decembra je odšla naša patrola po zvezo na begunjsko in cerkniško področje; vodila sta jo Popek — Vandek in

njegov brat Maks, doma iz Bezuljaka (po domače se je pri njih reklo pri Toplaku). Od novembra pa dotlej Italijani niso pošiljali na naše področje svojih vojaških patrol, posebno ne ponoči. Pripravljali so večjo ofenzivo na kožlješko taborišče. Dobili so o nas zelo dobre podatke in so računali, da smo močnejši, kakor smo v resnici bili. Njihova predhodnica, ki je prišla iz Cerknice, se je poskušala čimbolj približati našemu taborišču, do zadnjih vasi pred našim taboriščem. Naše patrole pa so jo ustavile že v bližnjih vaseh; bili smo že precej dobro oboroženi in izurjeni.

Ta večer sta se vračala Maks in Vandek s patrolo iz Begunj, ustavila sta se še doma pri svojcih. Nikjer niso zapazili nobenih Italijanov. Tako so se doma v Bezuljaku odpočili; orožje so odložili po kotih v hiši, Toplakove sestre pa so jim pekle palačinke. Da, borci so si želeli odpočiti in okrepčati. K Toplakovim so prišli okoli enajste ure ponoči. Najbolj se je razveselila borcev mama, ko je zagledala med njimi oba sinova zdrava in dobre volje. Zato je pekla palačinke, Vandkovo najljubšo jed, s katero mu je postregla. Nekoliko kasneje jih je zmotil glas avtomobilskega motorja — v vas se je pripeljal kamion italijanskih vojakov, ki so se razporejeni v strelce zelo hitro približevali hiši. Kazalo je, da so izdani (kasneje so to tudi ugotovili). Vandkova sestra Milka, ki je šla iz hiše proti hlevu, je zapazila Italijane že pred vrati hiše, vendar se je izmuznila, skočila v vežo in dala znamenje, kaj se zunaj dogaja. Italijani pa so že obkoljevali hišo. Dobro oboroženi partizani so imeli tako en sam izhod, kajti italijanski mitraljezi so bili naperjeni proti hiši. Drug za drugim je vseh pet borcev poskakalo skozi kuhinjsko okno, ki je bilo obrnjeno proti hribu. Pot so si utirali z ročnimi bombami, da bi se izvili iz obroča. Italijani so bili za hip presenečeni in zmedeni, potem pa so ostro streljali proti ubežnikom. Brata Vandek in Maks in še nekdo, ki ga je ranil italijanski rafal, so srečno ušli. Zlasti Vandek je bil zelo hiter in odločen in se je tudi prvi izmuznil. Ko je pobegnil pred italijanskimi rafali in se oddaljil okoli petsto metrov od hiše, se je obrnil, našel zaklon in začel sam voditi boj z Italijani. Tako je Italijane zmedel in s tem pomagal, da niso Italijani znova streljali na našega ranjenca. Tako je Vandek rešil brata Maksa in ranjenca.

Tudi v taborišče je bilo slišati, da je prišlo do spopada. Zato sem hitro poslal močnejšo patrolo 15 borcev z dvema mitra-

ljezoma, ki je na vso moč hitela na pomoč tovarišem. Kmalu smo zaslišali mitralješki ogenj, medtem ko smo prej slišali samo pokanje ročnih bomb, kar pomeni, da je bilo še pravočasno. Pritekli so na hrib nad Bezuljakom. V strelcih naj bi se spustili proti vasi, tako sem jim ukazal. Vandkov dom je bil že v plamenih, v njej pa sta bila še dva naša tovariša. Naša patrola je imela še dosti časa, da jima je pomagala, čeprav sta se tudi sama upirala Italijanom. Medtem so prišli iz Kožljeka aktivisti, ki niso soglašali s tem, da bi napadli Italijane. Čeprav je bilo Italijanov samo dvajset. Res je, da so se aktivisti stalno zadrževali ponoči po vaseh v bližini našega taborišča; z njimi smo imeli stalne stike. Tistega dne pa bi bilo bolje, da ne bi bili v vasi Kožjek, ker so ustavili našo patrolo, ki je iz taborišča hitela na pomoč naši napadeni patroli. Tak način italijanskega napada, da so se v visokem snegu odpravili iz Cerknice proti Bezuljaku brez vsake zaščitnice, me je presenetil. Kajti če bi jih mi naskočili, se ne bi mogel niti en Italijan rešiti, niti s kamionom ne bi mogli pobegniti, ker bi jim pot zaprla z mitraljezom s hriba in bi bili dejansko oni obkoljeni. V takem snegu bi bila vsaka intervencija zaman, ker drugod Italijani ne bi mogli iti kakor po zgaženi cesti, ker je bilo snega ogromno, poleg tega pa še svetla noč, tako da bi jih naši mitraljezi lahko »nadzorovali«.

Ko sem prišel še jaz s svojimi desetimi tovariši na hrib med Kožljekom in Bezuljakom, sem videl, da stojijo vsi aktivisti in naša patrola in gledajo s hriba, kako gori hiša v Bezuljaku. Niso še natančno vedeli, kaj gori, a naši so ugotovili, da je to Vandkov in Maksov dom. Ko sem se še jaz približal, sem najprej vprašal našo patrolo, kaj dela tukaj, če varčuje z mitraljezi in strelivom. Hotel sem jim ukazati, naj se skupaj z menoj podajo v akcijo. Komandir moje predhodne patrole mi je odgovoril, da ne smejo streljati, češ da tega ne dovolijo aktivisti. Nato se mi je približal Franc Popit-Jokel, ki je bil takrat sekretar okrožja Vrhnika in je vodil politično delo na vsem tem področju. »Ne dovolim, ker bi bilo potem še slabše! Italijani bi začeli prodirati na vse področje proti Kožljeku in taborišču in bi se morali od tu umakniti,« je govoril Jokel. Spominjam se, da sem samo enkrat ubogal politične aktiviste — ne prej ne potem nikoli več; zato so o meni kot odločnem v boju venomer pravili, da sem anarhist. A jaz na te besede nisem nič dal in jih nisem jemal resno, temveč sem se vedno le nasmehnil. Prepričali so nas, da

Srečko — padel v avgustu 1942 na sektorju Loškega potoka (komandant V. Notranjskega odreda)

Sodišče, davkarija, notarjeva hiša, zgoraj grad — Lož

je bolje, če imamo samo dva mrtva tovariša, kakor pa, da bi jih imeli še več. Tako Italijanov nismo napadli, saj smo morali delati sporazumno z aktivisti.

Italijanom je prišlo na pomoč še pet kamionov vojakov, ki so pričeli takoj napadati hišo. Ta je že skoraj popolnoma pogorela, prišli so samo zato, da bi zaščitili umik svojih napadalcev iz Bezuljaka. Toda umaknili so se proti Cerknici, ker jih je bilo strah, da bi se ponoči premikali po gozdovih.

Žalostne so bile naše patrole, ko so se vračale proti taborišču. V gostilni v Kožljeku smo se ustavili in vsakdo je popil kozarček žganja. Bili smo premraženi. Jaz sem vso pot godrnjal in niti govoriti nisem mogel; bil sem razburjen in slabe volje, saj sta vendar za vedno ostala v goreči hiši dva naša borca. Potem sem legel in utrujen zaspal.

Borci pa so v taborišču posedli okoli ognja in še dolgo časa razpravljali o Vandkovi patroli, ki je odšla v Begunje oziroma Bezuljak. Razmišljali so o usodni napaki, ki jo je napravila patrola. Ne samo, da Vandek ni postavil straže v sredo vasi, ki bi se lahko takoj uprla Italijanom, brž ko bi jih opazila in se nato umaknila k Vandku proti hiši, temveč je bil Vandek preveč korajžen in se ni nikogar bal.

Sicer pa sta nam jih Vandek in Maks prihodnji dan dobro napela in še prav sta imela. Toda tudi Vandek je priznal, da je bil premalo previden, ko se je ustavil doma, ker ni postavil straže. Popek-Vandek je padel leta 1943 kot komandant Cankarjeve brigade.

Kmalu po tem dogodku, 20. decembra 1941 smo se ne glede na mraz in sneg številčno zelo okrepili. Tako je prišla iz Brezovice nova skupina borcev — 15 kmečkih fantov oziroma z njimi nekaj študentov. Med njimi so bili samo nekateri oboroženi, zato smo dali drugim orožje, ki smo ga imeli v rezervi. Začeli so se vračati tudi stari borci, ki so jeseni odšli iz enot, ker so bile le-te razpuščene zaradi snega oziroma neugodnega vremena. S seboj so imeli orožje, ki so ga že novembra skrili oziroma shranili. Tako so se vrnili vsi komandirji in komisarji čet bataljona z Mokrcia in Zale, in sicer Ante Novak, Florjan Močnik, Bavec-Cene in komisar bataljona Dušan Pirjevec-Ahac. Tako je bil ta bataljon, ki ga je organiziral Zidanšek v taborišču Kožljek, zdaj dobro oborožen, v njem pa je bilo več kot tri četrtine starih borcev. Bataljon, ki je bil zdaj pripravljen na

vsak boj, so sestavljali v glavnem študentje iz Ljubljane in kmetje z Ljubljanskega barja, z Brezovice, Vrhnike, Verda, Borovnice, Iške, Škofljice in iz drugih bližnjih vasi ter zaselkov. Resnično: bataljon je bil zdaj dobro oborožen, borci pa so imeli pravo borbena moralo, pravo borbenost.

Sedaj nas je bilo v kožlješkem taborišču okoli osemdeset; imeli smo osem ročnih mitraljezov. V taborišču je bilo prijetno, saj smo se čutili močne in dobro organizirane ter pripravljene na vsako akcijo, ki bi jo bilo potrebno opraviti. Čas je hitro mineval ob tabornem ognju, kjer sem zbranim pripovedoval zgodbe iz španske revolucije. Tako sem nekega dopoldneva pripovedoval, kako so me poslali iz pešadije v Almusafes v topništvo, kjer je bil center za topništvo.

V tem mestu so nam dali Španci na voljo samostan, v katerem so prej živele nune. Španci so zavzeli samostan, ki so ga nune branile z orožjem v roki, v samostanu sem videl še sledove boja, polovica samostana pa je zgorela. Okoli njega in po dvorišču je bilo polno krvavih sledov, kajti nune so se upirale več kot štirinajst dni. Tudi vseh mrličev še niso odstranili. Sami smo očistili samostan, še preden smo se v njem nastanili. Ko smo očistili nadstropje, smo odšli v kletne prostore, kjer so bili na vse strani podzemeljski rovi. To so bile starodavne utrdbe in v rovih smo našli še precej različnega materiala, orožja in hrane. Da, v času, ko so prebivalci v mestu stradali, so bila samostanska skrivališča do vrha napolnjena s hrano. Res, polno zaloge so imeli! Ko so civilne oblasti pričele prazniti ta samostan, se je prehrana v mestu takoj izboljšala. Med tovariši je krožila tudi skrivnost oziroma šala, češ da je v kleti skrit tudi nekakšen zaklad. Tako je nekdo izmed borcev nalahno trkal s puškinim kopitom po zidu. Nenadoma smo zaslišali votlo bobnenje v zidu. Dva prijatelja iz naše jedilnice sta začela razkopavati zid z krampi, mi pa smo iz radovednosti prisostvovali temu delu, radovedni, kaj bomo našli oziroma odkrili. Naenkrat se je beton pod močnim udarcem vdrl. In kaj smo videli? Namesto zlata, čisto majhno, komaj rojeno dete. Kopali smo še naprej in našli še več trupel dojenčkov. Poklicali smo komisijo, ki so jo sestavljali vojaški in civilni zdravniki iz mesta Almusafes. Ugotovili so, da so to trupla novorojenčkov, ki so jih rodile nune in da bi jih skrile pred svetom, so jih zakopavale v te rove. Zdravniška komisija je tudi predlagala civilnim oblastem, naj pokažejo prebivalstvu, kaj so delale nune, njihove

»svetnice«. Kmalu so res začeli prihajati ljudje, ki so se zgrajali nad takim početjem. Medtem smo mi zapustili taborišče in se nastanili v razdejanem delu samostana, ki je tako postal vojašnica brigad »Internacional grupo eslovo«.

Okoli desete ure sem končal pripovedovati, kmalu zatem pa je z borovniškega sektorja po grabnu prišla navzgor patrola s sporočilom, da se čez Padež približujejo Italijani. Druga skupina, ki je patrolirala okoli Kožljeka, pa nam je sporočila, da se pomikajo Italijani skozi Kožljek in da so namenjeni naravnost proti nam, ker da že zavzemajo bližnje hribe. Takoj smo bili vsi na nogah in naše patrole so se obrnile in odšle proti Italijanom na vse štiri strani. Morali smo se razdeliti. In vse štiri naše patrole so nas obvestile, da gredo Italijani proti nam po vseh naših stezah. Cene Bavc, ki je bil mitraljezec, je vodil patrolo, ki je odšla proti Padežu, da bi zaustavila Italijane na poti v naše taborišče in se z njimi udarila. Kmalu smo neda leč od našega taborišča zaslišali streljanje. Vsi bi morali oditi na položaje, zakaj Bavcu bi morali pomagati, ker je bila to samo mitralješka trojka. To je bilo med enajsto in dvanajsto uro, tik pred časom, ko bo kosilo. Prav tistega dne pa je kuhar Abi skuhal imenitno kosilo: ričet s prekajenim mesom. Komisar Žan je zopet grajal kuharja; to je bilo tik pred streljanjem, ko se je Bavc spoprijel z Italijani. V loncu je bilo več reberc kot ričeta. Kuhar in komisar sta se začela prepirati, na Italijane pa ni nihče kdo ve kaj pomislil, saj nam do tedaj še niso bili jasni njihovi nameni. Pozabili smo tudi na strele, ki smo jih pred tem slišali iz Bavčevega mitraljeza. Prav tisto noč je sneg zamedel vse sledi. Fantje so uživali v smehu in čakali, kdaj bo kuhan ričet in poslušali prepir med kuharjem in komisarjem. Bili so lačni in jih ni bilo mogoče odgnati od kotla, v katerem je bilo tako dobro kosilo, ki so ga pričakovali. Poslušal sem streljanje, hkrati pa tudi komisarja in kuharja Abija. Ko sem slišal, da čedalje bolj poka in se mi je zdelo, da se streli približujejo taborišču (kazalo je, kakor da se Bavc pomika proti taborišču), sem takoj ukrepal.

Zarjovel sem: »Fantje, na položaje! Gremo na pomoč Bavcu. Ali ne vidite, da se bojuje z Italijani?« Komisar in kuhar sta kljub temu še nekaj godrnjala. Borci, eni s puškami v rokah, drugi brez njih, ker so jih naslonili ob drevesa, komisar pa s samokresom, bolj okrogel, majhne postave, je skakal okoli kuhinje kot veriverica. Ponovno sem zarjul: »Preplah, hitro se pri-

pravite!« Kuharju, ki je še kar naprej kuhal, sem dejal: »Ti kar naprej kuhaj, samo puško čez hrbet!«

Nihče se ni zmenil za moje povelje; nisem jih mogel odstraniti od kotlov, čeprav so v dolini še kar naprej rjuli naši in italijanski mitraljezi. Bilo je pet vojaških kotlov. Zopet sem zarjul: »V teku na položaje!« Vsi so žalostni ogledovali kotle. Zato sem skočil do kotlov in vsakega posebej prevrnil po hribu. Bal sem se namreč, da nas ne bi Italijani presenetili prav v kuhinji. Fantje so sicer napravili kisle obraze, kuhar pa je rekel: »No, najbolje je tako! Sedaj pa ima komisar dovolj hrane v travi. Zdaj grem še jaz na položaje!« In res je vzel puško in odšel na položaj z drugimi lačnimi borci, saj je bil kuhar eden izmed dobrih borcev. Vso pot smo se na ta račun smejali. Kuhar je celo menil, da sedaj lahko zapustimo taborišče, saj je hrana prevrnjena in nimamo kaj več iskati, druge hrane tako nimamo in smo zato lahko ves dan na položajih.

Na poti smo srečali Ceneta Bavca, ki je vodil patrolo proti Padežu in se je sedaj vračal. Rekel nam je, naj se kar vrnemo, ker se Italijani že umikajo in streljajo le iz strahu, da jih ne bi zasledovali. Postali smo in prisluhnili mitraljezu Cenetu in drugim, ki so bili. Tudi kuhar Abi je poslušal in se smejal. Bavc ga je vprašal: »Zakaj se smeješ?« »Mi smo prevrnili kotle zaradi tebe. Zdaj nimamo nobenega kosila.« Bavc je samo zavzdihnil, rekoč: »Pa tako sem lačen.« Čez čas pa nam je takole povedal:

»Ko smo tekli od taborišča navzdol, smo slišali v daljavi govorjenje in šumenje. In vse bliže je bilo. Ko smo prišli v dolino na čistino, smo mislili ob grmovju čez vodo na pot. Seveda sem nosil mitraljez v rokah na prsih. Že sem repetiral. To je bila moja sreča. In drugi, ki so šli za menoj, so imeli puške pripravljene na strel. Vsi smo bili pripravljeni. Skočil sem dobrih sto metrov ob grmovju po ravnini in zavpil: »Italijani!« Ni mi preostalo drugega, kakor da sem spustil rafal, še preden so se oni znašli. To je bila samo ena predhodnica Italijanov, s katero smo se srečali na čistini na deset korakov. Seveda smo močno streljali in tudi hitro zbežali nazaj. Sedem Italijanov je obležalo, našemu pa ni bilo nobenemu nič. Hitro smo se umaknili za hribček in gledali, če bodo šli Italijani za nami. Seveda se je potem njihova glavna kolona razvila v strelce, toda niso šli daleč, ker niso mogli gaziti snega. Pokalo pa je zato toliko, ker so Italijani sami streljali, da so rešili svoje

mrtve in ranjene; ne vem, koliko je mrtvih ali ranjenih, smo se prehitro umaknili. Italijani so držali tak ogenj samo zato, da so povlekli svoje z bojišča. Umaknili so se proti Padežu in Borovnici.«

Kuhar Abi je ob koncu zopet pripomnil: »No, Daki, čeprav si prevrnil kosilo, Italijani so jih pa le dobili. Bomo pa drugega skuhali ali pa tega po tleh pobrali, saj je tam čisto, saj je vse od snega.«

Sklenili smo si ogledati bojišče. Pomikali smo se previdno, samo Bavec je šel naprej, seveda pripravljen za strel, mi pa za njim. Bavec nam je rekel: »Nič se ne bojte, nikogar ni, ker so vsi zbežali.« Ko smo prišli do bojišča, smo v snegu videli, kako so Italijani popadali in kako so svoje mrtve in ranjene odnesli z bojišča ... Potem smo se vrnili v taborišče in žalostno ogledovali ričet v snegu. Pobrali smo le meso in ga razdelili med vse enako. To sta potem delala komisar in kuhar, vendar kuhar Abi z velikim smehom; sicer pa je on vse, kar je delal, delal s smehom.

Sčasoma se je vreme poslabšalo. Pritisnil je še hujši mraz in tudi snežilo je še. Snega je bilo malo manj kot meter, termometer pa je kazal 25 do 30 stopinj pod ničlo. Tako nas je mraz prisilil, da smo imeli posebnega dežurnega, ki je vedno nalagal v barakah na ogenj, pa še tako ni bilo dovolj toplo. Tudi ponoči smo sedeli okoli ognja, ker zaradi mraza nismo mogli niti spati in smo le bolj dremali. Imeli smo odeje in se tesno tiščali drug drugega, da smo se morali obračati na povelje vsi naenkrat. Bilo je nekoliko bolje, vendar nas je vseeno še zeblo. Vsak dan smo čistili ročne strojnice samo s ovlaženo cunjo z oljem, ne da bi kaj mazali, pa še to nas je »neslo«. Pozneje, ko smo dobili železno peč, je bilo spet nekoliko bolje. Peč je iz Bezuljaka prenesel Vandek z nekaj fanti iz svoje požgane hiše, ki so jo Italijani pred desetimi dnevi požgali. Tako je postalo vse bolj živahno in neprestano smo se prerivali okoli pečice; kar v izmenah smo hodili v barako, da smo se lahko ogreli.

Tudi v tako trdi zimi smo morali odhajati na teren, kjer smo zbirali orožje, in od koder smo prinašali hrano. Morali smo več jesti, kot človek porabi, ker smo potrebovali močnejšo hrano za naše napore.

Poglavitna v skrbi za orožje na tem terenu, ki sta ga dobro poznala, njiju pa tudi ljudje, ki so jima zaupali tukajšnji

kmetje in drugi prebivalci in seveda sta imela veliko uspeha, sta bila Tone Vidmar-Luka in komisar Žane. Bila sta na tem področju domačina, poznala sta mnogo ljudi, ki so jima zaupali in izročali orožje. Delala sta vse poletje leta 1941 na tem področju.

Četa se je povečala, zato je bilo potrebno priskrbeti še več hrane. Vidmar je bil vedno nekako bolj samostojen, bil je za vse, kot človek reče. Enkrat tu, drugič tam. Če je bila kakšna težja akcija, je bil on tisti, ki se je zanjo sam stalno »mobiliziral«. Nobene akcije se ni bal, take ali take, in vse mu je uspelo. Poznal je dobro teren in je tudi vsako stvar prevzel. S svojim močnim glasom je zarjovel ali zaklel, kakor je naneslo. Borbenost pa je izražal na vsakem koraku. Ko je primanjkovalo hrane, ni nikoli dovolil, da bi bili lačni, zato je sam vodil skupino, ki je šla po hrano.

29. decembra 1941. leta je prišel k nam kurir s sporočilom, da bo v kratkem prišlo iz Dolomitov 70 partizanov, ki jih vodi Mirko Bračič. Nanje, ki so bili v Dolomitih, so začeli pritiskati Italijani, ki so se okoli oziroma blizu njih močneje zgrnili, zato so se že pred tem umaknili čez progo Ljubljana—Trst in prišli v sestav kozlješkega bataljona. Bili so dobro oboroženi in kot partizani znani še od avgusta, septembra in oktobra meseca 1941. leta. Umaknili so se zaradi nenehnih italijanskih napadov; to je bil ostanek mokrškega bataljona iz Zale, katerega skupina je 19. oktobra 1941 napadla italijansko skladišče v Bezuljaku. Bili so zelo utrjeni in premraženi od bojev in pohodov. Za komandanta tega bataljona, ki se je povečal še za 70 partizanov iz Dolomitov, je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet poslalo Miloša Zidanška, ki je sam takoj organiziral štab bataljona. Prvi dan se je ta bataljon imenoval kozlješki bataljon, nato pa se je na zahtevo Glavnega poveljstva preimenoval v bataljon Ljuba Šercerja. Vsi komandirji, ki so se vrnili v sestav bataljona, so bili stari borci. Komandir prve čete je bil Stjenko, druge Cene, tretje Arti, četrte čete pa Smeli; komandant bataljona je bil Miloš Zidanšek, namestnik komandanta bataljona Mirko Bračič, komisar Dušan Pirjevec-Ahac, njegov namestnik pa Ante Novak.

Spet je primanjkovalo hrane, zato je zbral Luka 50 borcev in odšel z njimi po hrano na Vrhniko. Pot ni bila lahka, saj je bilo treba gaziti v celo ter prekoračiti progo Ljubljana—Trst, ki so jo Italijani vedno nadzirali s patrolami, posebno tam, kjer

so bile sledi. Še več: zgradili so številne bunkerje in iz njih oprezovali za nami. Sicer pa je bila njihova obrambna linija železniške proge močna, saj so imeli ob progi precej vojakov. Tako bi Italijani lahko opazili, če ne bi tja in nazaj gazili po drugih poteh po celem snegu, sledove, zato smo sledi po snegu vedno »mešali«, sneg pa vedno na sveže gazili.

Kako smo prekoračili take točke? Vedno premišljeno in previdno, nikoli s silo, zakaj glavne prometne sile je sovražnik dobro zavaroval z bunkerji. Vselej smo morali postaviti zasede. In Vidmar je tako s 50 borci uspel, da so prinesli z Vrhnike polne nahrbtnike hrane, ne da bi se morali boriti z Italijani, Luka je tudi sam vzel v roke mitraljez, da bi z njim streljal, če bi bilo potrebno. Zato je tudi imel uspehe. Sam se je postavil na progo in dajal koloni povelje za hitrejši premik oziroma prehod čez progo. Vsak je prinesel do 30 kg težak nahrbtnik hrane. Težko so nosili dva dni, zato so vsi počivali v taborišču. To je bilo ravno za novega leta dan, 1. januarja 1942.

Do Vrhnike je bilo v tej zimi šest do osem ur hoda v eno smer. Ta dolga pot pa se nam je splačala, saj so nam vrhniški aktivisti zelo pomagali in nam pripravili vedno dovolj hrane. Tako so nam pripravili izdatno hrano in dobrote tudi za novo leto; hrano je prinesel v taborišče Luka s svojimi fanti. Italijani so nas pustili za novega leta dan pri miru. In že smo mislili, da se bomo imeli prijetno, saj smo imeli ogromno potic, šunke in drugih dobrot. Za to, Lukovo kolono pa se je pojavila nova kolona, ki je prišla v sestav našega taborišča — 50 borcev iz Dolomitov.

Italijani so slutili, kje je naše taborišče, saj so ga oblegali oziroma so se mu približevali različni ljudje in prav s pomočjo teh so dobili vse podatke. Izdali so nas izdajalci. Italijani pa so lahko tudi sami videli naš ogenj, saj smo kurili zaradi mraza ponoči in podnevi. Žal, v takem položaju ni bilo mogoče prepovedati ali omejiti kurjenje ognja. Pretila je še nevarnost, da bi nas bombardirala italijanska letala, saj so njihova letala večkrat preletavala kraje, zlasti gozdove, da bi zasledili naša taborišča.

Pri partizanih je bilo najpomembnejše prikrivanje. Prav zaradi takšnega ravnanja smo bili lahko uspešni. Da, prikrivanje, to so bili tudi dolgi pohodi, brez šepetanja, pogovora, kajenja itd. Kadar sta se na obhodu srečali dve partizanski patroli, si nista povedali, od kod sta in koliko borcev je v njihovem tabo-

rišču. Če sta se že od prej poznali, oziroma če je kdo iz ene patrrole poznal nekoga v drugi patroli, je bilo srečanje mirno oziroma brez sitnosti. Če pa se borci v patroli niso med seboj poznali, so si povedali, iz katerih čet so in kdo je njihov komandir, kajti borci so partizanske komandirje pretežno poznali.

Zdelo se jim je, da so nas polni gozdovi. Mi pa smo morali hitro napadati in sovražnika presenečati, potem smo se hitro umikali in se pojavili drugje, zato so nas videli zdaj tu, zdaj tam. Če smo hoteli, smo sprejeli boj ali pa ga nismo in smo se jim samo pokazali. Tako smo se tudi v enem dnevu pojavili po večkrat na več krajih, kar nas je tudi močno utrujalo, toda to je bil naš uspeh. S tem smo utrudili tudi sovražnika in ga zmešali. Postal je boječ in živčen, saj nikoli ni vedel, od katere strani bomo prišli in kje bomo napadli. Ker smo varčevali s strelivom, smo v bojih streljali le takrat, kadar smo zanesljivo vedeli, da bomo zadeli in razdražili sovražnika. Tudi po strelih niso mogli natančno ugotavljati, kje smo. V nekaterih primerih smo celo namenoma puščali opremo v taborišču oziroma jo kje v gozdu skrili, samo zato, da smo bili bolj gibčni. Ker smo se torej pogosto premikali, smo se morali tudi sproti prilagajati vsakemu terenu. Seveda so nas povsod podpirali domačini. Kmetje so se zavedali, da morajo pomagati slovenskemu partizanu, ki se bori proti tujcu. Včasih so nam na hitro dali suho hrano ali pa so si npr. odtrgali od svojih ust kosilo, če so vedeli, da se nam mudi naprej. Če so manjše italijanske patrrole naletele na naše partizanske, so se hitro umaknile, borile pa so se le, če so jih v boj prisilili partizani. Ali se italijanskim patrolam nismo nikoli ognili. Sicer pa smo bili vedno obveščeni, ali je to samo sovražna patrola ali večja kolona, kajti na terenu smo imeli dobro razpredeno obveščevalno mrežo. Tako smo se lahko na napade dobro pripravili in pravočasno zasedli položaje oziroma smo se na boj pripravili že v zatišju. Čeprav je bilo 30° pod ničlo, so bili borci v taborišču dobro razporejeni. Skakali smo po snegu, da smo laže prenašali hud mraz. 2. januarja 1942. leta so poskušali Italijani napasti naše taborišče. O njihovi nameri smo bili pravočasno in natančno obveščeni in smo že vnaprej vedeli, kje bodo prodirale njihove kolone. Napasti so nas nameravali od treh strani: iz Cerknice, Borovnice in Rakitne. Te podatke so nam priskrbeli aktivisti v kožlješki gostilni, kjer so nam zbirali obvestila. Sporočili so nam, da se Italijani premikajo iz Cerknice, Borovnice in celo na področju Rakitne (Ra-

kitna je bila za Krimom in če ne bi bilo snega, bi jo mi že zdavnaj napadli).

Skupina, v kateri je bilo okoli tisoč Italijanov in je prodirala od Borovnice, se je razdelila v dve skupini. V raketniški skupini je bilo okoli petsto vojakov. Mi smo že zgodaj zjutraj zapustili taborišče in odšli na položaje, ker smo se na boj pripravili že ponoči; prejšnji večer smo se razdelili v štiri skupine.

Vreme je bilo slabo; snega je bilo približno tričetrť metra in to starega in trdega, vendar premalo, da bi držal človeka, termometer pa je kazal okoli 30 stopinj pod ničlo. Zaradi mraza nas je skrbelo, kako bodo delovali mitraljezi. Temeljito smo z njih odstranili mast in jih znova premazali s tanjšo plastjo masti. Vse to smo delali ponoči in v mrazu. Na položaju pa smo mitraljeze zbrisali s suho cunjjo, da je bilo orožje brez vsake maščobe.

Naša prva skupina je zasedla položaje na čistini proti Kožljeku. Obvladala je vso planoto okoli Kožljeka ter vso čistino okoli oziroma proti Kožljeku in Begunjam ter proti cerkniški dolini tam, kjer je začela prodirati največja italijanska skupina. Tako smo celo videli, koliko je sploh Italijanov. Italijani so prodrli proti drugi skupini do prvih gričkov pod Kožljekom in nad Begunjami zasedli štiri kilometre dolge položaje. Mi smo bili od njih oddaljeni dober kilometer na hribu in smo vse lahko nadzorovali. Ko so opazili naše borce, so se ustavili in niso niti enkrat ustrelili. Iz snega smo si delali zaklone, od časa do časa pa je kdo od naših borcev pokazal glavo, da so Italijani lahko videli, da smo še na položajih. To je trajalo od sedmih zjutraj do večera. Tu sta bili razporejeni dve četi. Nismo sicer mogli naprej, a tudi nismo tega nameravali, Italijani pa se po čistini niso upali z jurišem začeti boj oziroma nas naskočiti.

Druga skupina se je namestila po strmih pobočjih, ki se spuščajo proti Borovnici; skupino je vodil Tone Bavc-Cene. Italijani so sicer izvedli manjši napad, so pa takoj spoznali, da na tem območju ne bodo uspeli, ker bi jih po strmini lahko en sam naš mitraljez odbil. Bili so odbiti in se niso več upali prebijati naprej proti našim zasedam. Obdržali so svoje položaje tako, da so imeli z eno našo četo ves dan manjše boje.

Italijani bi se morali prebijati v naše taborišče čimbolj tiho in po skrivnih poteh. Po njihovem premiku smo tudi videli, da imajo tak načrt, vendar jim to ni uspelo. Težavno pa bi bilo, če bi se drug drugemu čisto približali, ker zaradi mraza ni

delovalo niti naše niti njihovo orožje. Prišli so do kozljeških žag, od koder so se pomikali po jarku. Mi nismo pričakovali, da se bodo spustili po tej poti. Ena njihova skupina se je spustila za vasjo Kožljek, ker je mislila, da je ne bomo opazili, vendar so se v tako visokem snegu težko skrili. Naša patrola jih je odbila samo s streli iz pušk, brez mitraljeza. Od te strani torej niso več poskušali prodirati naprej, tu so ostale samo še naše patrole in Italijane še nadalje zadrževale. Italijani so se popolnoma zavedali, da bo vsak vojak zadet, če bi se premaknil naprej. Cene jih je namreč s svojo četo ves čas držal v šahu. Sporočil nam je celo, da Italijani samo ležijo in da ni nobene nevarnosti.

Partizanska skupina, ki smo jo poslali proti Rakitni, je prišla skoraj do Rakitne in obvladala rakitniško kotlino. Tu so Italijani poskušali priti do Otav. Prišli so pa do Biča, zato so se naši morali vrniti z rakitniških položajev in zasesti nove, ki so bili bliže nas. Ustavili so se v sosednji vasi Bič, se namestili in nato prenočili v kmečkih hišah. To so morali storiti, saj zaradi ostrega mraza ne bi zdržali na snegu. Ta skupina se je čutila močno; saj se je lahko — štela je okoli tisoč mož. Zato so se tudi drznili to narediti, se pravi, se namestiti v hišah.

Proti večeru sta se druga in tretja skupina premaknili k prvi skupini; tako jih je združeval sam komandant bataljona, s tem pa smo dobro zavarovali dostop do taborišča. Na Rakitniški planoti je brila močna burja, najhuje pa je bilo, da so nam zaradi mraza odpovedali mitraljezi in večina pušk.

Kako je bilo to videti, tega ni moč opisati. Mi, partizani, smo težko prenašali mraz, ker smo bili utrujeni, čeprav smo v takih situacijah živeli stalno zunaj v gozdu. Kako pa so se počutili Italijani, ki so prišli iz kasarn v takem vremenu? Samo pogledjte: polovico naših borcev je dobilo zmrzline. Bratušu na primer, dobremu mitraljezcu pa sta celo odpadla dva prsta! Kasneje smo ga s pomočjo članov OF poslali čez Cerknico in na vlak v Rakek, od tam pa v bolnišnico.

Ko smo odšli na položaje na čistino hribov nad Kožljekom in Begunjami, so se tudi Italijani pojavili na sosednjih hribih in tamkaj ostali. To je bilo 2. januarja 1942. leta okoli 8. ure zjutraj, ko so se Italijani že pripravljali, da bodo začeli prodirati naprej. Mislili so namreč z mitralješkim ognjem narediti nekakšno »podržko«, vendar je bilo slišati do nas le šklocanje mitraljezov, iz mitraljeza pa niso izstrelili niti enega strela. Tudi mi smo jim poskušali odgovoriti, vendar tudi nam niso delovali

mitraljezi. Le sem in tja je kdo izmed naših borcev oddal strel iz puške. Hodil sem od mitraljezca do mitraljezca in ker ni kazalo drugače, smo začeli čistiti mitraljeze s krpami, ki smo jih odtrgali od svojih srajc, ker nismo imeli drugega pri roki. Ko smo jih očistili, so postali naši mitraljezi spet »sposobni za delo«. Pa še vedno nismo streljali, temveč smo ves dan kazali Italijanom samo svoje glave. Italijani pa nam svoje! Mi smo jim celo mahali z rokami, slišali pa smo, kako so preklinjali in se jezili. Tako smo preživeli ves dan na položaju do mraka. Jedli smo suh kruh, ki nam je še ostal od novega leta in skoraj vsak borec je imel nekakšne skorje v nahrbtniku. Tako smo preživeli ves dan ob tej hrani.

Italijanom se ni godilo nič bolje. Najbrž so bili manj utrujeni kot mi, vendar manj odporni v takem mrazu. Opazovali smo jih, kako so si prizadevali, da bi usposobili zamrznjeno orožje. Če oni ne bi imeli ročnih bomb, bi jih mi lahko zelo enostavno prepodili. Italijani pa se niso niti premaknili. Tako je mineval čas, proti večeru pa so se Italijani obrnili in odšli proti Cerknici. Mi smo se počasi pomikali proti Otavam. Tako je dan minil brez boja, ves dan smo samo gledali drug drugega. V Otavah smo se hoteli pri kmetih nekoliko ogreti in najesti. Odhod s položajev je ukazal Miloš Zidanšek, komendant bataljona. Nismo vedeli, kam gremo, dokler nismo prišli v vas Otave, kamor smo prišli zvečer vsi premraženi in premrli. Razpršili smo se po hišah, tu in tam nekaj pojedli in se le toliko okrepčali, da smo bili zopet sposobni za pohod. Kmetje so nam dali mleko, kruh in vse, kar so imeli toplega — hrano so nam odstopili od ust. Potem pa spet povelje: »Zbor v sredi vasi!« In začel se je nov pohod... Prispeli smo v taborišče in naša misel je bila, da bomo zopet kuhali in v taborišču prespali. Ko je štab uvidel, da ne bomo mogli vzdržati v taborišču, da ni dovolj hrane za vse borce, da v taborišču nismo varni in da nas prihodnje jutro lahko Italijani nenadoma napadejo, ker so že bolj skoncentrirani in končno, ko sem Mirku Bračiču predlagal, da je bolje, da se vrnemo v Otave, kjer bomo lahko kuhali in prespali pri kmetih v toplih hlevih in na kmečkih pečeh, je Miloš Zidanšek z mojim predlogom soglašal. Torej — odhod in pohod proti vasi Otave, ki naj bi nam dala dovolj prostora in zavetje. Takole je bilo tistega dne: hoja eno uro tja, eno uro zopet nazaj, podnevi pa smo ves dan »preskakali« na položajih, da nam niso zmrznile noge. Toda okoli osmih zvečer

— 2. januarja 1942 smo v vasi Otave le zaspali... Mene so še naprej pustili za komandirja v taborišču oziroma izpadel sem iz kombinacije, po kateri naj bi prišel v organizacijo bataljona.

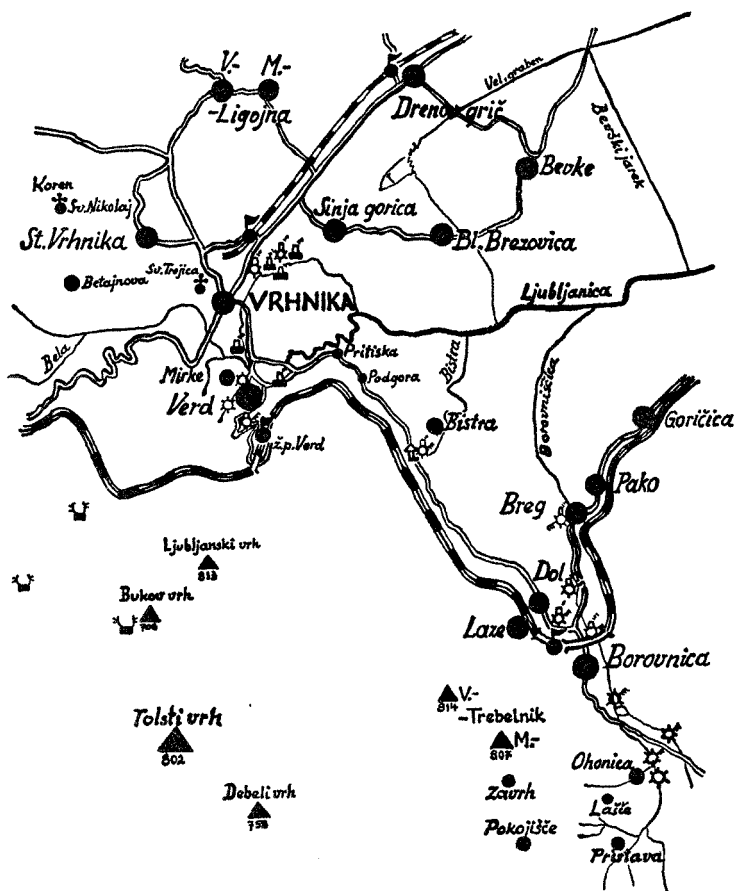
Miloš Zidanšek je zdaj začel znova skupaj z Bračičem pripravljati bataljon za napad na progo Ljubljana—Trst. To akcijo sta pripravljala pravzaprav že od tistega dne, ko sta prišla skupaj v taborišče, ne da bi kdo vedel za to. Napasti sta nameravala med Logatcem in Verdom. Da bomo napadli Italijane, sem sklepal po tem, ker si je moral bataljon še isti dan priskrbeti za nekaj dni hrane.

Zato smo po vseh okoliških vaseh še isti dan obiskali vse kmete. Suho meso smo imeli še od prej shranjeno, aktivisti, ki so bili o našem obisku vnaprej obveščeni, pa so za nas še zbrali hrano. V terenskih organizacijah so se čudili, zakaj na mah potrebujemo toliko hrane, saj niso vedeli, da nas je že cel bataljon, da nas je že 120. Nismo jim povedali števila, rekli smo jim le, da nas je že »velik« bataljon.

Oviral nas je meter visok sneg, saj v teh hribih zima še ni popustila. Ko si je bataljon priskrbel hrano, smo zvečer v mraku odšli iz Otav nazaj v staro taborišče, kjer so nam razložili akcijo za napad na progo oziroma postajo Verd.

Akcijo so si zamislili tako, da bi pred borovniškim viaduktom z mitraljezi napadli vlak proti Ljubljani. Ta sistem napada je bil tedaj že četrtič uporabljen v partizanski taktiki, toda doslej se je še vsak izjalovil. Bračič si je zamislil, da vlaka ni potrebno ustaviti, pač pa bi z obstreljevanjem dosegli, da bi vlak pospešil hitrost, lokomotiva bi z veliko hitrostjo pridrvela na viadukt in podrla konstrukcijo. S tem pa bi zaustavili oziroma prekinili železniški promet med Ljubljano in Trstom. Tak zastoj bi zelo škodoval sovražniku, saj so po progi vozili vojake in vojaški material. Mi pa bi tudi demonstrativno napadli postajo na Verdu, da Italijani ne bi vedeli, za kaj gre oziroma s tem bi zamaskirali naše namene pred Italijani in jih zbegali.

Za napad je bil določen 3. januar 1942. Bataljon je odšel iz taborišča ob sedmih zvečer, da bi bili ob polnoči pripravljeni za napad oziroma že razporejeni ob železniški progi in blizu postaje. Pot je bila zelo dolga in težavna, zaradi temne noči in visokega snega. Bilo je oblačno. V eno smer smo hodili šest ur in gazili sneg do pasu. Na cilj nismo prišli pravočasno. Noč in sneg sta nam prekržala račune za nekaj ur in za neuspelo

akcijo. Bili smo lačni, mokri, utrujeni in nesposobni za boj. Borci so se neopaženo približali progi. Komandirji so si ogledovali položaj in to že z zamudo. Nekateri borci so ležali prav v bližini italijanskih bunkerjev, saj v tem snegu ni bilo težavno priti v bližino, da bi v pravem času vdrli na postajo. Drugi pa so čakali na vlak. V popolni zimski tišini je bilo okoli dveh ponoči iz Logatca slišati sopihanje vlaka. To je bilo že pozno za tako obsežno akcijo. Ko se je vlak približal, so ga začeli borci obstreljevati, vendar brez uspeha. Vse je bilo tako videti — kot mi je pripovedoval Luka — da se je strojevodja samo nekoliko sklonil in dodal lokomotivi le toliko pare, da je nekoliko povečal brzino. Vlak je začel res hitreje voziti in ko je zavil na viadukt, se ni nič zgodilo — vlak je pobegnil čez viadukt. Nato so se ti borci, ki so obstreljevali vlak, obrnili proti postaji Verd, ki so jo napadali že prej drugi borci. Zavzeli so prometno pisarno in del sob, v katerih so bile italijanske straže. To je uspelo oziroma, kakor mi je pripovedoval Luka, je ta akcija v glavnem uspela, ker je on sam in prvi skočil v prostore postaje. Razbili so brzojavne, telefonske in signalne naprave. Potem se je bataljon umaknil brez tistega uspeha, ki bi ga moral napraviti. Pri nas smo imeli dva laže ranjena borca. Pri umiku Italijani niso zasledovali bataljona, čeprav je puščal za seboj dobro vidno sled v snegu. Italijanom pa je bilo znano, da so to partizani s Kožljeka, zato so bili še naprej skoncentrirani v Cerknici, Borovnici in Rakitni za nadaljnji napad. Čakali so le lepšega vremena, na otoplitev, na čas, ko bo spet lahko delovalo orožje. Pri napadu nisem sodeloval, ker se nismo sporazumeli z Bračičem; Zidanšek je namreč vedel, da jaz ne bom sodeloval v napadu s takim sistemom. V akciji bi morala biti z Lukom na položaju kot glavna mitraljezca pri napadu na postajo Verd. Tako pa je Luka sam »obdeloval« postajo Verd. Če ne bi bilo njega, še tega uspeha ne bi bilo, kolikor ga je bilo. Luka je vdrl v postajo in na postaji takoj pokosil nekaj Italijanov oziroma nekatere ranil, ko si je utiral prosto pot z mitraljezom v postajo. Za njim je skočil še štab bataljona, ki je na postaji »stisnil« vso italijansko vojsko.

Vso pot sem šel v bataljonski koloni, a že med potjo sem se naredil, da sem bolan. To je bilo prvič in poslednjič, da sem bil v partizanih bolan, no, pa še tokrat sem bolezen hlinil. Za moje hlinjenje oziroma simulantstvo je vedel Luka Vidmar, komandant bataljona Miloš Zidanšek pa je to občutil, toda ni

mi hotel nič očitati. Pač pa mi je dal tole priporočilo: »Daki, če le moreš, vzdrži v tej akciji!« Odgovoril sem mu: »Ne morem, tovariš! Saj tako ne bo nič uspeha, kaj se bom pa mučil. Saj bo opravil Luka, ki je zanesljiv in bo vseeno dobro.«

Zanesel sem se na Luko kot na sebe in tako sem ostal v vasi Bukovci. To je bilo še pol ure od samega napada. Tudi mitraljez mi je ostal, ker ga ni hotel nihče nositi v tem visokem snegu. Vsakdo se ga je branil, saj še pušk niso mogli nositi, ker so bili vsi borci v bataljonu tako izmučeni, da so sami komaj hodili. Tako sem se zavlekel v neki senik in spal. Seveda, če bi prišli Italijani, bi se moral boriti, a se jih tudi nisem dosti bal. Mislil sem si, jih bom že obvladal. Toda ni jih bilo. Bil pa je tudi tako visok sneg, da se tudi Italijani niso upali spuščati v neznane »bojne« avanture. Seveda kot borec in član partizanskega bataljona nisem storil pravilno. Moral bi iti z njimi in izpolniti ukaz brez pripomb. Bolezen sem hlinil s tem, da sem jim dopovedoval, da me boli želodec, križ, noge in da sem prehlajen.

Dremal sem na seniku, ko me je prebudilo streljanje. »Aha, sedaj je pa Luka že v akciji,« sem si dejal. Zaslišal sem njegov mitraljez: napadal je s kratkimi rafali in neprestano. To je bilo slišati okoli četrte ure zjutraj. Po bojih sem ugotovil, da akcija ni uspela in da niso dosegli zaželenega uspeha. Čakal sem in čakal... Zdanilo se je že. Gledal sem, kdaj se bodo pojavili Italijani, a jih ni bilo. Okoli sedme ure zjutraj sem se umaknil iz senika v gozd nad stezo, ki jo je naredil bataljon; za vsak primer, sem si dejal. Okoli osme ure je prišla kolona bataljona, na čelu Luka. Skočil sem k njemu in ga vprašal, kako je bilo. Luka pa izbruhne: »Sram me je! Saj sem tudi jaz vedel, da ne bomo uspeli!« Nato sem se vključil v kolono in šel poleg Luke na čelu kolone. Postal sem nenadoma zdrav in nisem več tarnal. Tako smo hodili do popoldneva, vsi izmučeni, do taborišča pri Kožljeku. A samo nekoliko smo se odpočili in že je bilo povelje — v vas Otave. Odšli smo zato, da bi se bataljon bolje odpočil in pri kmetih okrepčal. V vas smo prispeli v noči 4. januarja 1942. leta. To je bila moja prva napaka, ki mi jo je Bračič zameril, ker je tudi on rekel, da ni akcija uspela zato, ker ni sodeloval v akciji še en mitraljez. Luka pa mi je odgovoril: »Prav si naredil, Daki, saj sedaj laže hodiš kakor mi.« Vse bi bilo pozabljeno, če se čez nekaj dni ne bi hotel Bračič »revanžirati«...

Ko smo bili zopet v taborišču, smo legli k počitku. Bili smo izmučeni, lačni, mokri in potrebovali smo dva dni, da smo bili zopet dobre volje. Zidanšek je sklepal, da bo kmalu spet prišlo do večjega boja, če bodo Italijani pričeli z ofenzivo. In ni se motil! Komaj smo se nekoliko odpočili, že so se pričeli Italijani zbirati iz vseh bližnjih postojank in prodirati s treh strani proti našemu taborišču. Italijani so namreč še vedno mislili, da smo v taborišču, ne pa v vasi. To je bilo 4. januarja 1942. leta, isti večer, ko smo se vsi utrujeni vrnili iz akcije na Verdu. Prva sovražna kolona je prodirala iz Cerknice čez Begunje proti Kožljeku; v Begunjah sta se ji pridružili dve topniški bateriji, ki sta venomer streljali čez naše položaje v taborišče. Potem so še te vojake poslali v pešadijo oziroma so peš odšli v akcijo proti nam, topove pa so pustili v Cerknici. Imeli so dobre podatke o taborišču, toda v taborišču ni bilo nobenega borca več. To je bilo oddaljeno uro hoda od Otav in smo celo slišali, kako so napadli naše staro taborišče. Druga kolona je odšla po naši sledi z Verda in se je ustavila blizu naših položajev pri kožljeških starih žagah v grabnu, ni pa se spustila po pobočju do taborišča. Čakali so nas, ker so mislili, da bomo bežali iz taborišča in prileteli naravnost v njihove roke kot mušice ali miši. Mi smo bili stran od našega taborišča in smo imeli položaje po hribih Kožljek—Otave, kar v snegu in okoli smrek, da smo bili čimbolj zamaskirani. Tretja kolona je prodirala iz Preserja čez Rakitno na Otave in nam hotela priti za hrbet. Ustavila se je v vasi Bič in to potem, ko je že opravila napad na taborišče.

Bila je jasna in mrzla zimska noč s 25 stopinjami pod ničlo. Gazili smo po meter visokem snegu, ki se je na površini lesketal v neskončnem številu majhnih lesketajočih se kristalov. Nobena naša manjša patrola se ni mogla odcepiti od bataljona. Morali smo hoditi v več patrolah, zato je bil vedno ves bataljon utrujen. Roke so se nam lepile na ročne bombe. Puške in mitraljeze smo težko odpirali, ker je olje zamrznilo, ali pa je že mitraljez brez olja »zašklocal«. Nепrestano smo ga brisali, a ni mnogo pomagalo. Ko bi se moral začeti boj, ni bilo iz naših mitraljezov nobenega glasu — bili so nemi. Med nami in Italijani je bilo dober meter razdalje. Skakali smo iz zaklona v zaklon, ne da bi napredovali. Tudi Italijani so ostali na položaju. In tako smo gledali drug drugega. Italijani so najbrž mislili, da nas je desetkrat več, kot nas je v resnici bilo, saj

Lož

Narodni heroj Luka-Tone Vidmar

so videli — kamor so se obrnili — vsepovsod v snegu stopinje. To ogledovanje je trajalo do tri ure. Okoli desetih dopoldne, ko se je ozračje že ogrelo, smo očistili orožje in začeli obstreljevati italijanske zaklone. Italijani so takoj poskakali v zaklone in se niso več pokazali. Čudili so se, kako da nam mitraljezi delajo. Slišali smo jih namreč, kako bentijo, ker jim brede niso delovale. Zato, razumljivo, niso mogli, niti si niso upali naprej, ker so bili brez uporabnega orožja. Končno so spoznali, da je boj v takem snegu in mrazu zaman in so se umaknili vsi, razen kolone, ki je prispela iz Rakitne do vasi Bič. Ta se ni upala vrniti ponoči, zato je ostala v vasi Bič; tu je prespala in pošiljala okoli vasi močnejše patrole. Tudi v vas Otave so eno poslali, ker si niso niti predstavljali, da smo v vasi mi. V začetku nam ni bilo popolnoma razumljivo, kaj nameravajo v vasi, ker bi se morali vrniti v vas Rakitno. Postavili pa so močne straže okoli vasi in čakali, da jih bomo napadli. Zelo so bili v strahu (to so nam kasneje pripovedovali kmetje), čeprav jih je bilo okoli tisoč in so zasedli vse hiše v vasi Bič. Za stražarje so na hitro zbili lesene bunkerje iz drv, ki so jih imeli kmetje na dvoriščih.

Proti večeru se je tudi naš bataljon umaknil s položaja. Da Italijani ne bi vedeli za naš umik, smo se umaknili v vas Otave v temni noči. Bili smo zelo premraženi, mnogim so ozeble noge. Sedaj pa ni šlo več za boj, temveč samo zato, kako se bomo rešili mraza in groze v tem snegu.

Dvema borcema smo sami pomagali tako, da smo jima drgnili noge s snegom. Tega je bilo v zadnjih dneh vsak dan več.

Tistega dne je dezertiral Purkatov iz vasi Otave; bil je za Lipetom, ki je pobegnil k Italijanom v Cerknico in jim je kasneje kazal naše aktiviste in jih vodil proti našim taboriščem, ki jih je poznal, a so bila že prazna. Purkat sicer ni mnogo vedel o nas. Izdal je taborišče Kožljek, prazno hosto in nekaj kmetov v bližnjih treh vaseh. Italijani so Purkata celo oblekli v vojaško uniformo, toda tudi to jim ni mnogo pomagalo, kajti povsod je bilo vse polno ljudi, ki so nas podpirali. Kmetje — aktivisti so zabrisali vsako sled za nami. Tako so nazadnje Italijani več verjeli kmetom, kakor njemu, izdajalcu, dezerterju.

Bataljon, ki je štel približno sto petdeset ljudi, je zasedel v vasi Otave vse hiše, a kljub temu je bilo še premalo prostora za vse. Fantje oziroma moški so se priključevali bataljonu

vsak dan, tako da je 4. januarja 1942 štel bataljon že okoli 150 ljudi.

Še vedno me je imel štab bataljona za vse. Tako me je tudi po razporeditvi bataljona v Otavah po hišah, poklical štab bataljona, ki je bil sredi vasi, v kmečki gostilni, kjer je bilo največ prostora. Določili so me za dežurnega partizana v bataljonu. In kaj je pomenilo biti v bataljonu dežurni partizan? Razpored straž, razpored čet po hišah, razpored, kje bo kuhinja, kaj se bo kuhalo, nabava hrane. Še največja pa je bila skrb, da nas sovražnik ne bi presenetil. Tu si se moral torej zanimati za vse. Če ni bilo kaj v redu, si bil lahko ob glavo. Moje mišljenje pa je bilo, da dežurni ni potreben, temveč, da bi morali imeti stalno v pripravljenosti eno izmed organiziranih borbenih enot iz svoje sredine. To naj bi bila enota, ki ne sme spati, ne sme biti kje skrita v kakšnih hlevih, temveč mora držati orožje v roki in biti vsak hip pripravljena, da stopi v akcijo. Če bi padel strel, že mora biti na svojih položajih, reševati mora stražarje in se že bojevati, dokler se drugi borci ne bi zbudili. Tako sem predlagal, vendar me v štabu niso hoteli poslušati, temveč so mi celo ubili voljo do vsakega drugega dela v bataljonu. Takole je bilo tole videti!

Vsako noč sem bil dežurni za postavljanje straž in zasede, trojk okoli vasi. Zidanšek mi je ukazal, da moram zaradi varnosti vasi Otave varovati položaje z močnejšimi zasedami. Tako sem naredil in sem tudi bil vedno sredi vasi. Zidanšek me je ponovno poklical v gostilno, kjer sta mi on in Bračič ukazala, naj ustrezno ukrepam, ker da so Italijani oddaljeni od nas le kakih 15 minut, in sicer na drugi strani hribčka v vasi Bič.

Po ukazu sem takoj razdelil čete tako, da je vsaka zavarovala dostop v vas, na poglobitve utrdbe pa sem postavil celo mitralješke trojke. Seveda sem to naredil takoj, ko je bataljon zasedel vas. Na straži sta bila dva mitraljezca, nato pa sem okrepil straže še z dvema borcema. Potem sem obšel vse straže in mitralješke skupine v zasedi, končno pa sem odšel v štab in jim sporočil, kako je vas zastražena. Dali so mi novo nalogo; Zidanšek in Bračič sta namreč gledala po karti. Meni pa se je zdelo, da je v tem snegu kar preveč straž. Zato sem poklical komandirje čet v sredo vasi, nedaleč od gostilne, dobrih petnajst metrov od štaba. Prvi je prišel Cene z dvema borcema, nato še eden in dva borca, nato mitraljezec, ki pa je naslonil mitraljez na vogal gostilne. Stal sem sredi te skupine in komandirjem

ukazoval, kaj morajo narediti. Prvi je bil na vrsti Cene: rekel sem mu, naj postavi še eno desetino na stražo proti Biču, ker je tamkaj najbolj nevarno.

Kot sem omenil, je ostala ena italijanska kolona v vasi Bič. Italijani, ki niso slutili, kakšne sosede imajo v svoji bližini in so pošiljali patrole iz vasi, so po naključju poslali eno patrolo v Otave. Tako smo se nenadoma med pogovorom znašli med italijanskimi vojaki, ki so nas obkrožili; bilo jih je dvanajst. Ni nam bilo takoj razumljivo, kako so prišli mimo naših zased in mitraljezov. Toda — sedaj so bili tu, in obkrožili so nas. Nisem niti mislil, da so tu Italijani in ko sem ukazoval Cenetu, kam naj postavi stražo z mitraljezom, češ da je največja nevarnost od Biča, sem nekoliko bolje pogledal in videl, da nekdo bulji vame. Res — Italijan je gledal na moje prsi, kjer je bila na reverju usnjenega povrnšika jugoslovanska trobojnica in skoraj zarjul je: »Banditi!« Znašel sem se, rekoč: »Fantje, streljajte! Italijani!« In znova sem ukazoval: »Streljajte! Italijani!« Italijani pa po svoje: »Banditi! Banditi!« Nastala je zmeda, italijanska patrola je začela bežati, mi pa smo začeli segati po orožju. Bil sem brez orožja, zato sem skočil proti gostilni, kjer je bil štab bataljona. Na vogalu sem zagledal mitraljez, ga pograbil in že so se usuli rafali za bežečimi Italijani. To je bilo vse v hipu. Streljati so začeli tudi moji borci in komandir Cene. Naš ogenj je bil silovit, med streljanjem pa smo tekli za njimi, vendar brez uspeha. Sneg je bil previsok. Italijani so bili hitrejši, začeli so bežati po otavskih vrtovih. Medtem so tudi drugi borci slišali naše vpitje in planili z orožjem v rokah iz hiš, malodane ves bataljon, a je bilo že prepozno. Okoli 80 nas je bilo, ki smo tekli za Italijani, vendar samo do zadnjih hiš v vasi, zakaj naprej zaradi snega nismo mogli. Enega Italijana smo sicer ranili, a tudi ta nam je ušel. Šele kasneje, ko so bili Italijani že zelo daleč iz vasi, so začeli streljati proti vasi. Nam se po snegu ni splačalo iti za njimi, ker bi lahko še kdo izmed nas po nepotrebnem dobil strel.

Zanimal sem se, kako to, da je prišla italijanska patrola mimo naše zasede, ne da bi bilo slišati kakšen strel. V zasedi na koncu vasi so bili štirje borci in so bili obrnjeni z mitraljezom na glavni poti proti Kožljeku in Cerknici. Italijanska patrola je prišla z druge, napačne strani. Približala se je naši zasedi in nadaljevala pot proti vasi. Ko je šklocnil mitraljez, ki ga je imel v rokah Maks, ki je bil v zasedi na koncu vasi, so se Itali-

jani sicer ozrli, toda ker niso najmanj pričakovali, da smo mi lahko tako blizu, so mislili, da je zaradi mraza počila veja. Naša zaseda — patrola pa je utihnila oziroma se je potuhnila, ko jih je zagledala. Vendar si je mitraljezec zaman prizadeval, da bi jih pokosil z mitraljezom. Zaradi mraza ni deloval. Ko pa so šli Italijani mimo njih, se je vseh pet naših borcev potuhnilo v sneg. Če je Maks še tako poskušal streljati, ni in ni mogel. Ko jih torej iz zasede niso mogli zaustaviti, je Maks dejal fantom, naj bodo tiho in naj puste Italijane v vas, češ saj jih je samo dvanajst in jih bodo že naši borci v vasi ukrotili in z njimi temeljito obračunali. Seveda je Maks naredil napako, ker jih je spustil v vas mimo sebe, saj bi moral s puškami streljati za njimi, ko so bili Italijani v vasi. S tem bi nas, ki smo bili v vasi, opozoril, da je nekaj narobe, še več: ves bataljon bi lahko skočil na noge in polovili bi lahko vseh dvanajst Italijanov brez strela, ko bi se Italijani zmešali med naš bataljon. Tako pa jim je Maks omogočil, da so pobegnili iz vasi. Po drugi strani sem pa sam dal mitraljezcu prav in sem ga tudi pred štabom bataljona zagovarjal, ko ga je Bračič kritiziral oziroma karal, češ da si ni upal streljati na Italijane. Zaseda je bila okoli 500 metrov zunaj vasi, na hribčku, preko katerega se je spuščala cesta v vas. Tu je bil sadni nasad tako gost, da so bili v senci. Ko sem šel gledat italijanske sledi, sem videl, da je bilo res najbolje, da je Maks spustil Italijane mimo sebe čisto blizu in jih je takrat hotel z mitraljezom pokositi, vendar žal, mitraljez ni delal. Če pa bi Maks prvi napadel Italijane s puškami, bi ga Italijani zanesljivo pobili.

No to pa je bila po Bračičevem mišljenju spet moja napaka in zopet me je kritiziral, češ da zagovarjam borce.

Skratka — Italijani so nemoteno prišli v vas; mislili so si celo, da ni nikogar izmed nas v vasi in da smo odšli prenočit v svoje taborišče. Maks je tedaj pravilno ukrepal, ker bi sicer imeli kakšnega mrtvega ali celo lahko še več, ker se brez mitraljeza ne bi mogli braniti. Mitraljez pa je odpovedal zaradi mraza in zaradi tega ni bil kriv Maks. Seveda, ves dan smo bili v zasedah v snegu, v mrazu 25 do 30 stopinj pod ničlo. Zaradi vsega tega je lahko prišla kakšna kepica ali gruda snega v mitraljez. Kasneje sem sam poskušal streljati z mitraljezom, pa ni šlo toliko časa, dokler ga nisem s krpo dobro očistil.

Zdaj pa je bil ves bataljon na nogah. Okoli desete ure zvečer smo se pognali za bežečimi Italijani. Zato smo morali

postaviti čez noč zasedo proti vasi Bič. Nameravali smo presenetiti tudi Italijane v Biču in jih napasti nepripravljene v jutranjih urah, ko se bo začelo daniti. Vendar so tudi oni postali oprezní, ko so zaslišali streljanje. V splošni zmedí pa smo izgubili sled za italijansko patrolo na hribčku, ki je mejil na vasi Otave in Bič. Burja je bila ponoči tako močna, da je zakrila s snegom sled za Italijani. Toda Italijani se niso vrnili v Bič v sestav svoje skupine, temveč so odšli v obratno smer, saj sta jim zmešala pot tudi mraz in burja. V gozdu, nedaleč od Otav so počivali s svojim ranjencem. Če bi se mi tedaj znašli, bi jih lahko polovili žive. Podili pa smo se proti Biču, kar po najbližji poti. Medtem so se Italijani v Biču že pripravili na naš napad, kajti izdali smo se, ko smo streljali z mitraljezi na njihove patrole. Napravili so si zasilne bunkerje in nas začeli zasipavati z ročnimi bombami in lahкими minometi. Mi smo se jezno pognali nanje z jurišem, ker nismo hoteli čakati dneva. Obstreljevali smo vas Bič in kričali na vse grlo: »Juriš!« V vas pa nismo uspeli prodreti oziroma vdreti, čeprav smo to nameravali. Italijani so pričeli uporabljati tudi minomete, a na srečo je eksplodiralo le nekaj min, ker jih je zadušil sneg (padale so sicer v sneg, niso pa mogle eksplodirati). Okoli nas je bilo tako slišati samo čofot v sneg. Italijani so že tudi začeli iskati pomoč z raketami.

Naš napad na Bič je trajal vso noč. Napasti pa smo jih morali ponoči, ker bi nas Italijani podnevi zanesljivo napadli v Otavah, oziroma bi zasedli naše kote okoli vasi, kar pa bi bilo še slabše za nas. Med demonstrativnim napadom smo se začeli v jutranjih urah pripravljati na pravi, resen napad na Bič. Kot rečeno, ker nismo mogli vdreti v vas, je Zidanšek ukazal okoli 8. ure zjutraj umik. To je bilo 5. januarja 1942. leta. Okoli ene ure smo se vrnili v Otave; bili smo lačni in izčrpani. Najedli smo se in pospali kot ubiti. Na vrhu hribčka nad Otavami pa je dežural en vod z dvema mitraljezoma, da nas Italijani ne bi mogli iznenaditi.

Vstali smo okoli četrte ure popoldne. Spet smo se najedli, saj je tačas kuhar skuhal dobro hrano za ves bataljon. Vsak kmet je dal malo moke, suhega mesa, krompirja itd. Tako smo bili zvečer že »normalni« in sposobni za boj. Okoli pete ure smo bili že pripravljeni za pohod. Komandant Zidanšek je povedal, da se bo štab bataljona preselil v vas Goro, od tam pa se bomo razporedili na nove položaje. V tej vasi je bil en

kmet na naši strani, njegov sin pa je bil partizan v sestavu našega bataljona. Zidanška smo razumeli tako, da bo vsaka četa šla na svoje položaje. Saj ni bilo pričakovati, da bo mir, ker so bili Italijani še vedno koncentrirani v Cerknici. Ko smo prišli približno dober kilometer iz Otav, je Zidanšek zaustavil kolono, ker nam je zaščitnica iz Otav sporočila, da so se Italijani iz Biča umaknili proti Borovnici. Komandant je bil v dvomih, kako naj ukrepa z bataljonom, saj smo ostali sami na vsem ozemlju od Krima—Mokreca do Bloške planote in Cerknice. Posedli smo v sneg in čakali na nadaljnja povelja. V Otavah je na tem območju pustil eno četo, da je še naprej nadzorovala ta sektor, ki je postal prazen, mi pa smo odšli naprej.

Ker smo imeli v bataljonu trideset parov smučí, smo lahko obnovili zvezo z našo patrolo, ki je ostala v Otavah še tisto noč in drugi dan. Če bi po naključju začeli Italijani pritiskati za nami, bi bila ta patrola kar hitra zveza. Do osmih zjutraj drugega dne, to je 6. januarja, so neprestano prihajala poročila, da se Italijani umikajo z našega območja in tudi že iz Rakitne. Cesto od Biča do Rakitne smo močno zavarovali z močnimi smučarskimi patrolami. Tako je naša patrola na smučeh venomer nadzorovala Rakitniško kotlino do Krima in se celo spuščala po čistinah v okolico Rakitne. S tega območja so se Italijani umikali v skupinah, tako da njihovega premika oziroma bega nismo niti opazili.

Tako je bilo spet vse mirno, ko so se Italijani prestrašeni oziroma preplašeni vrnili v svoje postojanke. Ves naš bataljon se je razdelil na nove položaje; jaz sem odšel v štab bataljona v vas Goro, kamor me je poklical Miloš Zidanšek. Tu smo se vsi že zelo dobro poznali s kmeti.

6. januarja 1942 zvečer je smučarska patrola prišla iz vasi Bič in od kmetov zvedela vse podrobnosti o italijanski patroli, ki nas je presenetila v Otavah. V zmedi se je zatekla v bližnji gozd med Otavami in Koščaki, popolnoma obratno od Biča. Med njimi je bil tudi ranjeni vojak, ki ga je zadel strel iz Cenetove puške ali iz mojega mitraljeza. Naša patrola je našla v gozdovih okoli Otav in Koščakov dele italijanske opreme, ki so jo odmetavali na begu. Kmetje so povedali, da so kasneje videli Italijane močno premražene in da so se komaj vlekli. Šele ob 5. uri zjutraj so odšli v sestav svoje skupine, tako da

so jih vsi kmetje videli. Prestrašeni so preživelili noč pod smreko v bližini Otav in šele zjutraj so našli svoje v Biču.

6. januarja 1942 me je dodelil Miloš Zidanšek v štab bataljona za člana štaba in za operativnega dežurnega bataljona. Zdelo se mi je, da sem dobil to funkcijo na predlog Mirka Bračiča zato, ker da sem odveč v bataljonu. Toda jaz sem Zidanška pravilno razumel; bil sem zelo aktiven in sem imel tudi vedno največ dela oziroma opravkov.

Med kratkim počitkom na Gori je Miloš Zidanšek poklical vse komandirje in mene; to je bilo 7. januarja. Za mizo v hiši pri našem kmetu nam je začel pojasnjevati svoj načrt, ki sta ga izdelala z Mirkom Bračičem že 6. januarja: zasedli in osvobodili naj bi vse vasi od Borovnice—Rakitne—Cerknice pa do Bloške planote. Toda v smeri proti Borovnici naj bi ostala naša močnejša patrola na smučeh (smučarska četa), ki naj bi ugotovila, če so se Italijani res umaknili in če ne nameravajo znova prodreti v to območje, še več, ta patrola bi bila sposobna, da bi odbila Italijane s tega območja. Patrola na smučeh je res kontrolirala okolico Rakitne in tako smo smatrali to območje za osvobojeno. Vse druge patrole pa so se vrnile v sestav bataljona in svojih čet.

Tistega dne bataljon ni več počival, temveč je moral po ukazu Miloša Zidanška zasedati vasi in nove položaje. Zasedli smo 25 vasi in jih proglasili za osvobojeno ozemlje. Tako si je Zidanšek zamislil novo akcijo, čeprav je bil še vedno visok sneg. Čete so bile razporejene tako, da je bil vsak vod v kaki vasi, iz katere je bil dober razgled daleč po okolici in čim bliže italijanskim postojankam, da je bilo lahko z mitraljezom ščititi nekaj drugih vasi in pglavitne oziroma pomembne prehode. Tako smo nadzirali vasi:

Kožljek, obcestno vas na majhni visoki planoti, ki jo obdajajo goli, s travo porasli hribi, na severu Vinji vrh (984 m), na jugovzhodu Stražišče (954 m). Tu mimo vodi pot iz Borovnice skozi Pekel v Cerknico;

Stražišče na jugovzhodnem pobočju Žibovnika ob cesti med Kožljekom in Otavami;

Žibovnik, zaselek ob cesti med Stražiščem in Gornjimi Otavami;

Gornje Otave na obli ravnici s cerkvico sv. Andreja in

Dolnje Otave, vasico na valoviti ravnici ob cesti Selšček—Gornje Otave, na vzhodnem pobočju Stražišča;

Pikovnik, naselje ob cesti Begunje—Rakitna;
Župeno ob cesti Gornje Otave—Rakitna na visoki goli planoti;

Koščake, manjše naselje v zelo hribovitem svetu, jugo-zahodno od Sv. Vida;

Hruškarje, vas nad grapo na terasi;

Hribljane, naselje ob cesti južno od Sv. Vida;

Gora, naselje ob cesti Begunje—Sv. Vid;

Reparje, naselje ob cesti Topol—Sv. Vid;

Cajnarje, vas na goli planoti ob gornjem toku Cerknjščice s cerkvico sv. Jurija;

Kremenca, vas na valoviti ravnici;

Kržišče, naselje ob cesti Gornje Otave—Rakitna;

Slugovo, naselje na valoviti planoti na desnem bregu Gra-diščice;

Milava, naselje ob cesti Begunje—Sv. Vid;

Ponikve, vasico ob cesti na levem bregu Zgornje Cerknjščice;

Gošič, ob cesti Begunje—Sv. Vid;

Sv. Vid, gručasto vas na visoki planoti ob cesti Begunje—Sv. Vid;

Topol, obcestno vas na robu valovite planote vzhodno od Begunj ob obeh straneh strmega klanca s cerkvico sv. Tomaža;

Korošce, vasico ob cesti Sv. Vid—Koščake na golem pobočju in še nekatere manjše vasice in zaselke. Begunje pri Cerknici so bile samo na pol osvobodene, saj smo jih nadzirali z našimi mitraljezi, oziroma smo dobivali iz te vasi tudi hrano. Naše patrole so hodile v Begunje samo ponoči, ker so bile preblizu italijanske posadke. Italijani pa so hodili v Begunje samo podnevi le od časa do časa. To ozemlje smo držali od 6. do 10. januarja. Zbirna baza za hrano je ostala še vedno v Begunjah. Največ hrane je prišlo iz Cerknice. Tu je bil naš pglavitni vir za hrano, od koder so jo aktivisti vozili na kmečkih vozovih, da Italijani niso niti vedeli, da kmetje vozijo hrano za partizane. Od tu smo jo prenesli ponoči v bataljon po četah, ki so jo odslej naprej kuhale vsaka zase. Celo vodi so si morali sami kuhati, ker so bili preveč zastraženi. Na tem področju smo dobivali hrano še naprej, ko smo bili v kožlješkem taborišču. Toda to samo v primeru, če nam jo je primanjkovalo. Rakitniški kmetje so nam zelo radi pomagali, samo nikoli niso imeli sami velikih zalog. Ko pa so po italijanski ofenzivi postavili na rakitniški planoti svojo postojanko belogardisti — to

je bilo julija 1942. leta — smo izgubili precej svojih ljudi. Tu je največ uspel med kmeti kler, ki je vse kmečke fante iz Rakitne na Notranjskem potegnil za seboj in jih spravil v obo-roženo belo gardo. Tako je bila rakitniška planota od spomladi naprej pod nadzorstvom bele garde. Da, in že v teh januarskih dneh je bilo opaziti, da nekateri ljudje na tem območju odsto-pajo od naših zamisli oziroma z njimi ne soglašajo.

Štab bataljona je ukazal, da se morata prebiti iz osvoboje-nega ozemlja v Cerknico dve četi in osvoboditi štiri partizane, ki so bili tam zaprti. To je bilo 7. januarja zvečer. Oba borca so ujeli Italijani pred napadom na naš bataljon; bila sta politična delavca iz Notranjske oziroma s tega področja. Štabu bataljona je dal nalogo osvoboditi ujetnike okrožni komite KP z Vrhnike. Četi sta sicer prišli to noč v Cerknico, vendar nista uspeli, ker je bilo v vasi vse polno Italijanov. Četi sta se iz akcije vrnili potem, ko sta imeli v Cerknici manjši boj. Uvi-deli sta, da se ne da in da je vse zaman. Če bi hoteli priti do zapornikov, bi morali razbiti zid oziroma osvojiti zapor z bom-bami in mitraljezi.

Italijani so pričakovali, da bomo napadli Cerknico, zato so nas pričakali v bunkerjih in nas pustili zelo blizu, potem pa so udarili po nas, da česa takega nismo pričakovali. Nismo mogli ugotoviti, če ni bilo vmes izdajstva. Pa tudi če nismo bili iz-dani, kako bi uspeli, saj je bilo v Cerknici okrog 1500 Italija-nov. Lahko pa da je bil strah pred partizani tisto, zaradi česar so Italijani stražili ponoči in podnevi s težkimi mitraljezi vhod v Cerknico! Iz Cerknice smo se hitro umikali kar po cesti v Begunje. Nismo mogli prodreti do cerkniških zaporov; tu, v tej akciji sem bil s četami kot borec. Skratka: ker so Italijani zbra-li vse svoje sile in jih razporedili okoli zaporov, nismo uspeli.

Terenski borci so nam sporočili, da zbirajo Italijani večje sile od Trsta do Postojne proti Notranjski. Toda nismo slutili, zakaj združujejo take sile. Dva dni po našem vpadu v Cerknico so res začeli z ofenzivo in 9. januarja 1942 smo jo občutili; izgubili smo tudi osvobojeno ozemlje, ki smo ga držali od 6. do 10. ja-nuarja 1942.

Do 8. januarja je bil štab bataljona še vedno v vasi Gora, z njim pa tudi ambulanta za ranjence in ozeble borce, ki smo jo imeli tu že od decembra meseca 1941. leta, ko so nam začeli borci zmrzovati in ozebat. Za nas so bili najtežje vprašanje ra-

njenci. Vedno se je zgodilo, da sta vsaj dva imela v sebi nekaj italijanskega svinca. Težkih ranjencev nismo imeli, pač pa so v taki zimi tudi lažji ranjenci počasi okrevali. Pri tem smo skrbeli, da smo imeli čim manj ranjencev. Pomagali so nam tudi kmetje, ki so sprejemali ranjence v svoje domove in jih tudi skrivali oziroma so jih oskrbovali, ne da bi to vedeli drugi. Kmetje so držali zvezo s centralo v vasi Gora z novo ambulanto, kjer smo imeli sanitarne potrebščine in študente medicine za strežbo. Dan pred italijansko ofenzivo smo poslali v Ljubljano enega ozeblega tovariša; do tega časa smo ga negovali na peči v prostoril štaba. Na avtobusno postajo v Cerknico ga je odpeljal neki kmet z vozom, konje pa je vodil naš borec. Srečno se je pripeljal v Ljubljano, mi pa potem nismo imeli v bataljonu nobenega ranjenca.

Še pred ofenzivo so nas Italijani skušali napasti, a samo zato, da bi ugotovili, koliko nas je in koliko položajev imamo. Tako so nas »tipali« 8. januarja. Naše patrole so jih iz zasede stalno odbijale; tako so Italijani spoznali, da jih je premalo, da so pre-slabi za odločilni napad proti nam. Šele potem so svojo vojsko združili v večje grupacije. O premiku Italijanov so nas stalno obveščali kmetje in delavci preko naših terencev in političnih delavcev. Italijani so le neradi začeli zapuščati svoje postojanke v manjših patrolah, ampak so začeli vdirati v večjih kolonah, in to vsak dan enkrat ali celo po pet kolon na dan v razne smeri. Na čistino je prišla kakšna skupina italijanske vojske, da smo se spoprijeli čisto izzivalno, drugič pa smo jih obšli, ker nismo mogli gaziti v cel sneg.

Italijani so nameravali začeti ofenzivo 10. januarja ob šesti uri zjutraj. Že prejšnji dan smo natančno zvedeli, s kakšnimi silami bodo prišli nad nas, kajti vedeli smo, koliko jih je v Cerknici. Osvobojeno ozemlje so nameravali zavzeti iz štirih smeri. Prva kolona je prodirala iz Cerknice čez Begunje proti Gori, kjer je bil štab bataljona. Ta, ki je štela 1500 mož, je prodrla zjutraj v zgodnjih urah 8. januarja 1942. Ta kolona je bila najmočnejša in je imela nalogo, da se neopazno prebije čim bliže ter uniči štab bataljona. Prodirala je previdno in skrivaj po pobočju pri Cajnarjih, tako da ne bi mogli ugotoviti, koliko jih je. In je prodrla, toda videli so, da tam ni več našega štaba, ker se je že umaknil v vas Mahnete.

Druga kolona s tisoč možmi je odšla iz Borovnice čez Pokojišče, kjer se je razdelila v dve skupini; prva skupina je odšla

proti Otavam, druga pa se je odtrgala in šla stran od poti, nekako v smer proti Rakitni, po gozdu. S tem so nas Italijani odrezali od borovniških in krimskih gozdov in nam zaprli pot do soteske Iška—Zala.

Četrta kolona se je pomikala od Bloške planote proti Gori čez Mahnete in s tem zaprla Bloke—Cerknica; prihajala je iz bloških kasarn, kjer je bila nastanjena italijanska vojska. Za koncentracijo teh italijanskih čet nismo vedeli. Italijani so nas poskusili razbiti, bataljon poloviti, no — in tako bi bilo konec »banditov«. Toda to jim ni uspelo, čeprav jih je bilo skupaj okoli štiri tisoč, čeprav so imeli boljše možnosti za boj oziroma za razvrstitev bojnih skupin v snegu in čeprav so prodirali proti nam iz različnih smeri, da smo morali ponekod celo sprejeti boj ali pa se umakniti. Že okoli osme ure zjutraj so se Italijani spopadli z našimi prvimi patrolami. No položajih smo vztrajali do dveh popoldne, pri čemer nam je pomagal tudi visok sneg, Italijane pa je oviral, da bi se hitreje približali našim položajem. Pa še zelo gosto je snežilo, da ni bilo videti daleč. Italijani so se okoli dveh popoldne prebili do Gore in nas začeli obkoljevati. A brez uspeha! Tam niso našli nobenega partizana. Na Gori so vse premetali oziroma vse tri kmetije, ki so bile v vasi. Kmetu, ki je bil za nas, so požgali kmetijo.

Zidanšek je po svojih kurirjih poslal komandirjem čet pove-lje, naj se čete zberejo v vili Koščakov; to je bil gozdček, ki so ga že zasedli Italijani. Komandant, njegov namestnik Mirko Bračič in komisar Dušan Pirjevec-Ahac, so bili 8. januarja odrezani od čet oziroma italijanska kolona, ki je prišla iz kasarn v Blokah, jih je odrezala od bataljona, ki je tako ostal začasno brez vodstva. Zidanšek in Bračič sta nameravala počakati v vasi Mahneti, dokler se Italijani ne bi umaknili z območja Gore. Komisar Pirjevec pa se je umaknil v borovniške gozdove, od koder tudi ni mogel več nazaj. Odšel je v Ljubljano in se javil Glavnemu poveljstvu, ki je bilo začasno še v Ljubljani in mu poročal o dogodkih. Pozneje se je čez Mokrc vrnil na Travnogoro k svojemu bataljonu (aprila 1942), od tam pa je odšel na novomeško področje.

Ker se Italijani še dolgo časa niso umaknili, sta se zatekla komandant bataljona in njegov namestnik izmučena in mokra h kmetu Hribarju v vas Kremence. Tu sta se nameravala posušiti in proti večeru oditi za bataljonom (8. januarja). Počutila sta se varna, ker sta bila zunaj obroča oziroma nevarnosti; vsi

italijanski napadi so bili namreč usmerjeni proti vasi Gora in okolici; vasi Mahneti in Kremence pa sta na drugi strani pod hribom Slivnica. Zato sta mislila, da tu Italijani ne bodo hajkali. Komandant bataljona Zidanšek je ležal na peči, Bračič pa se je mudil po hiši in kuhinji. Domača hčerka, ki je krmila v hlevu živino, je nenadoma zagledala pred sosedom hlevom precej Italijanov. Skočila je v hišo in zavpila: »Pazite, Italijani so pri sosedu!« V tej zmedbi se je prvi znašel Bračič, ki je hitro skočil iz hiše in stekel po vrtovih ter tako pobegnil. Zidanšek, ki je bil na peči, si je moral najprej obuti čevlje, šele nato je skočil skozi okno, a je bil že prepozen. Ko je prišel iz hiše na vrh vzpetine, in se je spuščal v dolino, so Italijani že streljali za njim in za Bračičem; zadet je bil Zidanšek, komandant bataljona. Mirku Bračiču je uspelo pobegniti in se pretolči za italijanskimi kolonami čez grabne v sestav čet, ki so bile vse skoncentrirane na območju po vaseh ob pobočju Iške; tja je prispel 10. januarja zjutraj. Zidanšek je padel 8. januarja 1942 ob deseti uri na pobočju vasi Kremence pod streli italijanske predhodnice, ki se je pomikala čez te vasi in šla proti položaju Gora in na pobočje Iške. Zato je trajala dva dni njihova hajka oziroma ofenziva.

Oba sta bila premalo hitra in previdna. In ni bilo pravilno, ker sta se odmaknila od položajev čet, ki so bile bolj na varnem in so imele zavarovan hrbet s sotesko Iške in Mokrcem. Bračiču je uspelo pobegniti, ker se Italijani še niso tako hitro znašli, Zidanšek pa je bil prepozen in tudi ni skakal po isti poti kot Bračič. Moral bi teči za Bračičem, ker je on znal bolje izkoriščati zaklone. Zidanšek pa je tekkel kar po čistini. Italijanska krogla ga je zadela v glavo in je bil na mestu mrtev. Padel je samo nekaj metrov pred zaklonom v dolini, ker mu ni uspelo skočiti v zaklon. Italijanski vojaki so vzeli Zidanškovo truplo s seboj in ga pokopali na bloški planoti. Še pred pokopom pa so ga peljali na kmečkem vozu in ga kazali kot bandita. Niso pa vedeli, da je bil član CK KP Slovenije in komandant bataljona. Prav tako niso vedeli, da je to Miloš Zidanšek, znani komunist v Sloveniji. Spraševali so sicer kmete, kdo je bil ta človek, ker ni imel pri sebi nobenih dokumentov, toda nihče ni izdal mrtvega komandanta. Kmetje so se potuhnili in se delali, kakor da ničesar ne vedo. Čeprav so dobro vedeli, da je bil to Zidanšek, je bilo bolje, da so molčali, sicer bi se Italijani maščevali še nad kmeti.

Bataljon se je zaradi vse večjega italijanskega pritiska premaknil više v hribe. Zasedli smo položaje okoli vasi Koščake—Kranjce; tu smo bili varnejši in smo se lahko spočili ter se pripravili na morebitne nadaljnje italijanske napade. Tu smo bili od 9. do 10. januarja; samo za hrano je bilo vedno teže, ker so bili tukajšnji kmetje zelo revni. Drugega dne okoli dveh popoldne nas je našel Bračič; to je bilo 10. januarja. Priplazil se je mimo italijanskih zased. Ni pa vedel, da je padel Miloš Zidanšek. Povedal nam je le, da je izgubil zvezo z njim med begom iz Kremence. Mi, ki smo to že prej zvedeli od kmetov, smo poslali proti kraju, kjer naj bi bil zadet, patrolo, da ne bi obležal kje ranjen. Kmetje so borcem povedali, da so Italijani ubili Zidanška in ga odpeljali na Bloško planoto. Italijani so se umikali iz Kremence še isti dan po napadu na komandanta, ker so bili zadovoljni z enim partizanskim truplom in so mislili, da je to njihova popolna zmaga. Nadaljevali pa so hajko na drugo območje, in sicer proti pobočju Iške, kjer smo bili mi vsi.

Pritisk ni popustil, zato smo se morali spet umakniti. Italijani so počasi prodirali proti našemu položaju. Kazalo je, da jim je nekdo izdal pot našega umika, saj so šli za našimi sledmi, natančneje: z vsemi silami so bili v kolonah venomer za nami. Dobili so veselje za napredovanje, ker so videli, da se naše kolone umikajo. Bilo je že tretje jutro bojov z Italijani, ko sem Bračiču predlagal, da bi poslali bataljon v dve smeri, ker je bil italijanski pritisk v kolonah za nas vsako uro hujši. Z mojim predlogom Bračič ni soglašal in me je poslal v četo. — Še več! V razburjenosti me je celo razrešil funkcije dežurnega in operativnega bataljona in me je imel za paničarja. Komandirju Artiju pa je naročil, naj mi ne da odslej nobene funkcije več in naj me porabi za kar pač hoče, samo naj mi v prihodnje ne da več v roke orožja. Bil sem v Artijeви četi in razorožen. Vedel sem, kaj bo iz vsega tega »nastalo«, a me razrešitev ni nič bolela oziroma prizadela, temveč sem ostal miren, kot sem bil prej. Ko je prišel Mirko Bračič v že združen bataljon v vasi Ravne pri Št. Vidu na pobočje Iške, sva se srečala. Najprej me je vprašal, kaj dela tukaj bataljon, zakaj se ne tolče z Italijani in če morda ne vidim, da prodirajo Italijani za nami. Ni se mi dalo odgovarjati, ker je bil bataljon od bojov, zaradi pomanjkanja hrane in snežnih zametov utrujen. Vprašal sem ga samo, kje je Zidanšek, rekoč: »Kam si ga peljal? Zakaj se nista držala bataljona?« To je bilo preobširno vprašanje, oziroma sploh pre-

več ... Končno je Bračič spoznal, da se tako ne bo več mogoče bojevati, zato je okoli treh popoldne le obveljala moja. Spoznal sem, da me Bračič ne more več. Bil sem mu odveč. Po krajšem razmišljanju je poklical k sebi mene in komandirja. To je bil njegov posvet s komandirji. Komandirji so mu predlagali podobno kot jaz, namreč tak načrt, ki sem ga sestavil že prej: dve četi čez Iško na Mokrc, dve četi mimo Iške čez Bloško planoto na področje Loške doline. S tem bi zmešali Italijanom sled in ne bi vedeli, kam je odšla glavnina našega bataljona. Bračič je imel nekaj proti meni. Kar nabiralo se je ... Prvič: akcija na Verd, drugič: vdor italijanske patrole v vas Otave, sedaj pa še to moje nasprotovanje proti akciji, ki jo je pripravlil on.

Bračič je takoj razdelil bataljon v dve skupini: prvo, ki sta jo sestavljali Artijeva in Smelijeve četa in je odšla pod poveljstvom Artija proti Loški dolini, in drugo, ki sta jo sestavljali Cenetova in Stjenkova četa pod njegovim vodstvom.

Kovač, ki si je dal partizansko ime Smeli po podmornici bivše jugoslovanske mornarice (bil je namreč pri mornarici podoficir), je bil doma iz Loža. Kasneje je padel na Primorskem in je bil proglašen za narodnega heroja. Tudi Tone Bavec-Cene je bil v stari jugoslovanski vojski oficir, vendar v suhozemskih enotah. Imela sta dokaj vojaškega znanja, ki sta ga v začetku partizanskega bojevanja ne samo uporabljala, temveč tudi posredovala borcem. Oba sta bila zrela fanta, odločna in borbenaa. Takih borcev je dala Loška dolina še več. Prav to pa je bila tudi okoliščina, da je Janez Hribar iz Loža s svojo organizatorsko sposobnostjo in vnetim delom lahko aktiviral Loško dolino v narodnoosvobodilno gibanje.

Na posvetovanju, ki ga je imel Mirko Bračič s komandirji čet, preden sta obe skupini odšli na pot, je Bračič med drugim omenil: »Daki je slab vojak in provokator. Pustil ga bom pri miru in naj gre, Arti, s teboj oziroma s tvojo skupino v tvojem polbataljonu proti Ložu. Daj ga v četo in naj bo tam. Odvzemi mu orožje in pazi nanj!«

Molčal sem, bil sem miren in hladnokrven, ko sem vse to slišal in šel v kolono, a bolj na čelo. Spominjam se, da je bilo to 10. januarja okoli treh popoldne. Bračič se je lažje prebil čez Iški Vintgar na Mokrc in je zamešal sled pred Italijani, ker so Italijani vso pozornost usmerili na nas, ki smo hodili ob Iški in se prebijali v koloni ob Iški in po vaseh. Italijani so posebno

pazili na nas in gledali, kako se umikamo. Držal sem se v koloni, moje orožje pa je nosil pred menoj borec iz Artijeve čete. Nisem se mnogo jezil, ampak sem se potihem smejal, nisem pa pokazal nobene strahopetnosti.

Ko je Bračičeva kolona odšla in se je že umaknila daleč na skrivna pota proti Iškemu Vintgarju, je začela tudi naša kolona pohod. Italijani so se nam v več kolonah čedalje bolj približevali; glavnina je šla po naši snežni stezi. K meni je tedaj stopil Arti in mi vse povedal, kaj je govoril Bračič o meni in kakšno nalogo mu je dal. Samo tega mi ni povedal, da mu je Bračič naročil, da lahko naredi z menoj, kar hoče, morda da me lahko tudi ubije, saj sem bil že razorožen. To sem dobro razumel in napetost je vse bolj naraščala. V glavnem smo se v tem polbataljonu hitro sporazumeli in vsi borci so bili z menoj dobri in prijateljski, poznali smo se, ker sem bil skoraj že z vsakim borcev kdaj skupaj v boju ali v kakšni drugi akciji. Težko smo hodili, bili smo lačni, mokri, utrujeni, pri vsem nas je oviral še sneg. Italijani so ves čas hodili za nami in so bili od nas oddaljeni dober kilometer. Ni nam bilo lahko, saj je vzbujal naš polbataljon, ki ga je vodil Arti, vso italijansko pozornost, medtem ko so Italijani že izgubili izpred oči Bračičevo kolono. Arti je dal povelje: »Hitro naprej, kolona! Vsak čas bo boj na življenje in smrt!« Rjovel je v koloni: »Samo hitro naprej!« Potem me je začel Arti ogovarjati: »Daki, kako se bomo rešili? Nismo sposobni za boj, a boj bomo morali sprejeti. Težko bo ali ne? Daki, hočeš prevzeti komando nad polbataljonom, da se bomo rešili iz sedanjega položaja?« Odgovoril sem mu: »Jaz ne, Arti. Če želiš, ti bom pomagal z nasveti, vodil boš pa ti.«

Midva z Artijem sva bila kot eden in zato je začel upoštevati moje nasvete oziroma sva nastopala v poveljevanju skupaj. Dobro sva se sporazumela, delal je vse tako, kot sem mu rekel in šlo je brez boja. Bračič je imel Artija za hrabrega borca in komandirja. Sicer pa sva bila z Artijem skupaj že od prvih dni partizanstva. On je bil zame zgled pravega borca, mene pa je Arti spoštoval kot borca in kot svojega dobrega vodnika. Pozneje se je moj predlog vseeno uresničil, kajti Italijani so nas vedno bolj stiskali in polbataljon se je moral razdeliti v dve polovici. Druge pomoči namreč ni bilo več. Artiju sem svetoval, naj pošlje predhodnico, da bi nas Italijani ne presenetili. Kajti lahko bi se pojavila druga italijanska

kolona izza hriba od cerkve sv. Marka. Za nami se je premikala Smelijeva četa. Polovica bataljona, ki jo je vodil Bračič, se je umikala med Št. Vidom in Rakitno v Zalo in po Zali čez Iško na Mokrc v lovsko hišo turjaškega grofa. Toda Italijani so izgubili za to polovico bataljona vsako sled.

Drugo polovico bataljona sem sedaj vodil jaz, čeprav sta bila še vedno komandirja Arti in Smeli. Čeprav mi je Arti vrnil orožje, nisem hotel sprejeti puške, temveč sem vzel samo samokres.

Zdaj sem moral po vaseh tudi h kmetom, a bilo je lažje, ker so bili to zame že bolj domači kraji in so me ljudje poznali še od prej, ko sem bil še borec. Naša polovica polbataljona je šla mimo Šentvida, po Šeči, Jeršiču, Zavrhu in nekoliko ob vodi po grebenu Iške in čez Bloško planoto v gozdove nad Loško dolino. Tako se je bataljon razcepil, Italijanom pa smo zmešali sledove. Prvi polovici, ki je šla proti Zali, niso mogli več slediti, za nami, ki smo se morali prebijati proti Bloški planoti, pa so Italijani še vedno pritiskali. Na Bloški planoti smo šli komaj dober kilometer od italijanske kasarne. Hodili smo tri do štiri ure po robu hribov Iške soteske, ker druge poti ni bilo. Italijanske kolone so nam sledile, saj so šle po naši sledi. Pot so seveda že imeli, saj nas je bilo v koloni okoli 65. Spopasti se z njimi nismo mogli, ker smo bili popolnoma izčrpani. Edina rešitev je bila, da se jim čim hitreje umaknemo in zabrišemo za seboj sledi. Ko smo bili blizu Bloške planote v vasi Počešče, smo mobilizirali nekaj kmetov s konji in volmi, da so vleкли za nami hlode; ti kmetje so bili naši somišljeniki. Drugim kmetom pa smo zagrozili, da ne smejo nikomur povedati, v katero smer smo odšli. Ko so bili kmetje že pripravljeni za odhod (prej so namreč okomotali živino za vleko), so mi rekli: »Nared smo, ukaži nam, kam naj gremo!« Še posebej pa je stopil k meni neki kmet, rekoč: »Daki, kmetom, ki so ostali v vasi, si naročil, da ne smejo povedati, kdo je šel z vami in kam ste se odpravili. Se bodo držali?« Odgovoril sem mu: »Nič se ne boj! Ne ti, ne ostali, ki greste z nami. Saj me tukaj dobro poznajo, ali ne? Vedo, kdo sem in da sem mož beseda. Vedo pa naj tudi, da se bom v to vas še vrnil in da tistemu, ki bo Italijanom povedal, kam smo odšli, ne bo lahko.«

Moj načrt »s hlodi« pa je bil: en konj je vlekel za seboj debel hlod, da je bila tako narejena za nas gaz, zaradi česar

smo se laže pomikali, za kolono pa so volí vlekli še dva hloda, da naših stopinj ni bilo več videti. Tako smo lažje in hitreje napredovali. Sedaj sem bil na čelu kolone jaz, sicer pa sem jo tudi resnično vodil dalje, hkrati pa sem dajal povelja svoji patroli, ki je bila pred menoj. Patrola se je sicer menjavala, jaz pa sem moral biti za njo vedno na čelu kolone. Hlode smo tako vlekli do druge vasi, skoraj uro daleč. Ko sem pripeljal kolono do vasi Zavrh, sem se ustavil in šel v hišo k aktivistu Zakrajšku, da bi nam pokazal, kako bomo od tu naprej Italijanom popolnoma zabrisali sled. Razložil sem mu naš težaven položaj in imeli smo tudi srečo. Ker nismo imeli mnogo časa, da bi se ustavili pri njem, nam je dal vse, kar je premogel, čeprav je moral preživljati številno družino. Dobili smo kruh iz kmečke peke, pojedli smo droben krompir in repo, ki ju je žena kuhala za prašiče, nekaj litrov domačega žganja, da smo bili kar dobro oskrbljeni za nadaljnji pohod. Šel je celo z menoj, da je še on naše sledove pohodil, oziroma če so še bili in jih burja ne bi pokrila, je poteptal vse naše stopinje.

Na robu Iške in Bloške planote je burja tako spihala sneg, da je ležal sneg le tu in tam v večjih krpah in tudi večje lise kopne zemlje je bilo videti. Preskakovali smo snežne krpe in si iskali poti po kopnih, nezasneženih tleh. Kjer smo morali stopiti v sneg, smo stopali vsi v eno stopinjo. Če bi šel kdo gledat za nami, ni bilo videti, da je hodila kolona. Da, naša zavezница je bila tudi burja, ki je naše stopinje v kopnih lisah suhe zemlje tudi izbrisala, čeprav se nam je tudi neusmiljeno zaganjala v obraze. Tako smo se uspeli do večernih ur umakniti do Bloške planote. Ob desetih zvečer pa nismo mogli več naprej, ker smo bili izčrpani. Začeli smo le počasi nadaljevati pot čez Bloško planoto, skoraj vlekli smo se že in po kilometru prehojene poti smo počivali deset minut v snegu. Kot je bila naša navada, smo se v sneg kar usedli. Okoli polnoči smo se privlekli do vasi Hudi vrh sredi Bloške planote; vas je sredi Bloške planote na majhnem hribčku, okoli nje pa je golo polje. Vsak je tedaj pomislil samo na to, kje bo počival in kaj bo jedel, kajti tudi rezervno hrano smo že zdavnaj pojedli, v prvih dneh naših borb, ki pa so se kar nadaljevale. Naprej nismo mogli več in do cilja je bilo še zelo daleč.

Ko sem prišel na Hudi vrh, sem se oglasil pri aktivistu Šraju, kmetu, ki je imel posestvo sredi vasi. Bil je naš, kakor tudi

njegova družina. Domačim sem pojasnil, da sem namenjen v Racno goro, s katere je lep razgled na vso Loško dolino. Ker so mislili, da sem sam, so me takoj povabili, naj ostanem nekaj časa pri njih, češ da v taki zimi ne bom hodil naprej. Ko pa sem jim povedal, da sem s kolono partizanov, so se sprva vprašujoče nasmehnili, češ da to ni mogoče, potem pa so mi verjeli. Eden izmed domačih fantov je sprejel moj predlog, naj bi šel v Novo vas po Antona Šraja, tamkajšnjega občinskega tajnika, sicer pa enega prvih aktivistov OF in najaktivnejšega političnega delavca na Bloški planoti, ki naj bi čimprej prišel na Hudi vrh, ker bi se z njim radi posvetovali. Z Antonom Šrajem, ki je vedel za vso organizacijo OF na Bloški planoti in ki je poznal tudi partizanske enote, sva se že dolgo poznala in sva si zaupala vse. Prav zato sem se želel posvetovati tudi z njim.

Anton Šraj je kmalu prišel iz Nove vasi, potem pa smo on, Smeli in jaz takole sklenili: na Hudem vrhu bomo počivali še prihodnji dan, ponoči pa bomo nadaljevali pot v gozdove nad Loško dolino. Ta naš počitek je bil dokaj tvegan, zakaj dobrih 1500 metrov od nas, v Novi vasi na Blokah, je bila italijanska karabinjerska postojanka, dober kilometer od nje pa skoncentrirana italijanska vojska, ki nas je napadala oziroma zasledovala. Kljub temu pa smo zavestno določili počitek na Hudem vrhu.

Ker nas je bilo samo nekaj več kot šestdeset, smo se razmestili v glavnem v Šrajevem hlevu, nekateri pa so šli v hišo, ki je bila last bratrancev Antona Šraja. Tako smo napolnili hišo in hlev. Vsi smo bili zadovoljni, saj so se borci lahko dokaj na toplem sezuli in sušili. Pravzaprav: sušili smo se izmenoma, da je nekaj borcev lahko stražilo. Gospodinja je pod velikim kotlom zakurila in začela kuhati, pri tem pa so ji pomagali domači fantje. Anton Šraj se je takoj spet vrnil v Novo vas, da je skrivaj organiziral hrano za naši dve četi. Nismo namreč želeli dobiti hrane v vasi, da se tako ne bi izdali oziroma da ne bi vsi vaščani vedeli, da so v vasi partizani. Anton Šraj je poskrbel v Novi vasi tudi kruh za nas; tamkajšnji pek, ki je sicer pekel kruh za Italijane, ga je »mimogrede«¹ spekel tudi za nas. Tega peka so povezali v delo za nas Lenarčič, Lavrič in Anton Šraj. Stanko Lenarčič je bil pred vojno bogat trgovec v Novi vasi, Italijani pa so ga v ofenzivi spomladi leta 1942 ustrelili. Aleksander Lavrič, brat znanega zdravnika Božidarja Lavriča, tudi trgovec, je bilo zelo aktiven in je odšel kasneje k partiza-

nom, po osvoboditvi pa se je vrnil v Novo vas. Mimogrede še nekaj besed o sedaj že pokojnem dr. Božidarju Lavriču (umrl je pred nekaj leti v Ljubljani). Italijani so ga že leta 1941 zaprli. Kasneje, ko je bil pri partizanih, pa se ga spominjajo številni borci, saj je mnogim rešil življenje.

Lenarčič in Lavrič sta iz svojih trgovin prispevala največ potrebščin za naše enote, saj sta bila oba povezana z OF.

Ponoči je aktivist Anton Šraj moral izbrati vse zanesljive fante v Novi vasi in pri Fari, da so naprtili polne nahrbtnike živil in jih odnesli na Hudi vrh. Čeprav je Anton Šraj izbral za to opravilo samo zanesljive fante, pa ti niso videli nobenega partizana v vasi, temveč so govorili samo z menoj. Da, tudi to je bilo partizansko prikrivanje!

Prihodnji dan smo ostali v Šrajevem hlevu oziroma hiši, nismo pa se kazali niti na oknih, da nas ne bi opazili vaščani. Še dežurni mitraljezec se je z mitraljezom skril v domačo kmečko lopo, da je neopazen pazil na vse prihode do hiše in gospodarskega poslopja, kjer smo bili nastanjeni.

11. januarja smo bili že dokaj dobro spočiti in okrepcani. Mnogo sta nam pri tem pomagala Šrajeva sinova, ki sta šla tudi z nami v partizane in pozneje junaško padla v partizanskih enotah. Še tole! Šrajevi so morali kuhati hrano za nas kar v kotlu za prašiče. Tako je bilo varneje, da nam tudi zaradi kuhanja nihče ne bi prišel na sled. Če bi na primer kuhali za toliko ljudi v kuhinji in bi kdorkoli stopil v kuhinjo, bi takoj videl, da kuhajo za več ljudi, ker pa so kuhali v kotlu za prašiče, je bilo to običajno. Tako je prašičji kotel »delal« od večera 11. januarja pa do 12. januarja zjutraj, ko smo imeli zadnji obrok. Kuhali so enkrat za nas, enkrat za prašiče. Stražarji so bili, kot sem omenil, z mitraljezi skriti pod streho hiše. Posebno smo pazili na tisti del gospodarskega poslopja, ki je bil obrnjen proti vrtu. Ves dan 11. januarja smo bili že toliko spočiti, da smo imeli orožje že pri sebi oziroma pri rokah. Tudi ko so borci jedli, so morali imeti puške med nogami.

Tistega dne je prišla v vas italijanska patrولا; bilo je šest karabinjerjev. Če bi tedaj pričeli preiskovati hiše, bi jih mi kar pustili v hišo in jih polovili. Gledali smo nanje skozi špranje iz gospodarskega poslopja, hišo pa smo izpraznili. Samo na podstrešju hiše je ostala močna patrولا. Tako bi se z Italijani kar pomešali in bi karabinjerje polovili brez strellov. Šrajeva hiša je bila pri Italijanih slabo zapisana in bi jo Italijani upra-

vičeno lahko preiskali. A, kot sem rekel, Italijani nas v hiši ne bi dobili. Če pa bi začeli preiskovati gospodarsko poslopje, tedaj bi jih morali poloviti brez vsakega strela. In na to smo bili tudi pripravljeni. Kot da bi slutili nevarnost, karabinjerji niso šli v nobeno hišo ter se tudi ozirali niso dosti. Šli so samo skozi vas, nato pa so nadaljevali pot proti svoji postojanki v Novi vasi. Kazalo je, da so naredili samo krožno pot, ali pa so iskali naše sledove v snegu. Toda sledov v snegu ni bilo, ker smo mi prišli v vas tako, da smo jih zabrisali.

Za pot nam je Šraj pripravil majhne hlebce kruha. Vsak je dobil svojega. Kar težko smo zapuščali gostoljubnega kmeta, topel hlev in prijazno hišo, zlasti, ker je začelo zunaj spet močno mestiti. Vreme je bilo vsak dan slabše. Toda nič ni pomagalo; morali smo spet v sneg, debel meter in pol. Bilo je to 14. januarja. Snežilo je tako gosto, da tudi drug drugega nismo videli, če se nismo držali skupaj. In spet so snežinke pokrivala naše sledi iz vasi, in s tem odhod od kmeta. Bilo je mrzlo in burja je tako močno pihala, da so bile vse steze takoj spet zasnežene. Vendar smo se zopet znašli. Domača fanta sta z voli zgazila naše sledove od studenca, od koder so kmetje vozili vodo domov. Ta studenec je bil pod vasjo. Tudi od studenca naprej sta z živino zgazila vsako našo sled, zato za nami ni bilo sledi. Morali smo gaziti v celo in iskati pravo pot. Tako smo bili prepričani, da gremo po pravi poti, saj nas je vodil Anton Šraj, z njim vred pa jaz, ki sem odraščal tu blizu, oziroma je bil moj rojstni dom samo pol ure od tod. Zanašala sva se, da poznava teren celo če ni poti. Celo spremembe na zemljišču bi morala poznati. Anton Šraj se je sam ponudil, da nas bo popeljal do vaše Metlje, ki leži v podnožju gozdov. To je bila smer, ki sem jo približno določil za pohod. Spremljal nas je tudi kmet Šraj, domačin. Toda vsi trije smo se izgubili. Hodili smo spredaj in ugotavljali, če gremo v pravo smer, saj smo v ostri burji in silnem nočnem metežu videli komaj dva metra pred seboj, komaj toliko, da smo videli drug drugega. Čeprav so bili vodniki domačini, ni nič pomagalo. Zatavali smo, vrteli smo se na čistem polju okoli in okoli in prišli po dveh urah spet v vas, torej tja, od koder smo pred dve-ma urama začeli pohod. Pod kozolcem pri vasi smo po daljši cik-cak hoji počivali dobre pol ure. Jedli smo kruh, kmet Šraj pa je odšel v vas k sosеду po slivovko, da smo se okrepčali. Potem smo začeli znova, se pravi — nov pohod. Zdaj smo imeli

več sreče, prišli smo do vasi Metlje, od tam pa naprej proti Racni gori, za katero smo že poznali pot. Do vasi Metlje je približno uro hoda in zdaj nismo potrebovali več kot dobro uro. Bolj smo pazili. Proti Racni gori pa smo nadaljevali pot proti jutru, ko se je že svitalo. Vsi v vasi so delali za nas, zato smo bili spet pri naših. Razmestili smo se po hišah, da smo se nekoliko ogreli, razen tega pa smo se najedli mleka in žgancev, kmetje pa so nam dali še »popotnico«; meso, moko, mast in druga živila. Od tu naprej smo hodili lažje in počasneje, ni se nam več mudilo. Poglavitno je bilo, da smo prebredli čistino. Vas Metlje leži zahodno ob gozdovih Bloške planote in se povezuje do kočevskih in snežniških gozdov. Zdaj smo bili prepričani, da smo Italijanom s tem pohodom popolnoma zmešali štreto, hočem reči, da sploh niso vedeli, da smo se podali v to področje, torej so nas »izgubili«.

Drugi dan okrog 12. ure smo na Racni gori nad Loško dolino zakurili ogenj in počivali okoli pet ur. Proti večeru smo nadaljevali pot proti Dolnjim Poljanam v Loški dolini, tako da smo prišli v Dolnje Poljane po osmi uri zvečer. Vas leži visoko v hribu, obkrožajo pa jo gozdovi za Racno goro. Tudi v tej vasi smo nameravali dva dni počivati, oziroma toliko časa, dokler v gozdu ne bi postavili barak. Tak je bil naš načrt, vendar so bili v Dolnjih Poljanah tako gostoljubni, da nam sploh ni bilo potrebno postavljati barak. Ker so nas že močno napadale uši (uši so lezle že zunaj oblek, polno pa smo imeli tudi gnid), smo se posušili, oprali in odpočili.

Že ko smo se približali vasi, so nas začeli vaščani gledati sprva dokaj čudno, potem pa tudi, ko smo bili sredi vasi in ko je kolona čakala na nova povelja. Vso vas smo močno zastražili, na vsa vidna mesta smo postavili stražarje z mitraljezi. Vaščanom smo prepovedali zapuščati vas. Šele prihodnji dan, ko so se z nami sprijaznili, smo jim morali povedati zakaj taki, dokaj ostri ukrepi. Ko smo se sporazumeli oziroma so tudi oni razumeli naš položaj, so nas prijazno sprejeli. Razložili smo jim, da je to samo naša partizanska previdnost, da nas sovražnik ne bi iznenadil. Naj omenim, da smo največkrat po tej partizanski taktiki prihajali v vasi najraje zvečer ali ponoči, da se nas vaščani niso ustrašili. V takih primerih so tudi raje govorili z nami, kakor pa podnevi, oziroma podnevi so se bolj ustrašili, vedno so bolj oklevali, razmišljali, pretehtavali, kaj naj storijo. Če pa smo prišli ponoči, smo jih do zjutraj že nekoliko pri-

vadili na našo navzočnost in jih tudi potolažili, češ kaj bo prihodnji dan, kajti ljudje so se najbolj bali »jutrišnjega dne«. Na vse smo jih morali navaditi. Na to, da so nas vzeli v hiše, da smo dobili hrano, da smo prišli prikriti v vas, da smo vas zastražili, da smo prepovedali vsak izhod iz vasi, da nihče ni prišel v stik z Italijani, da smo potem navezali stike z aktivisti v Loški dolini itd. Čestokrat smo morali o vsem tem seznaniti vaščane in jim še obljubiti, da se bomo iz vasi prej umaknili, preden bi prišli v vas Italijani, dalje, da se ne bomo bili z Italijani v vasi, ali da bi kmečke hiše uporabljali za boj oziroma »bunkerje«. Tako so nas razumeli, razumeli so naše težave in naše prihodnje naloge. Vse bolj smo se zbližali z ljudmi in postali smo pravi prijatelji. Kot rečeno, razdelili smo se po hišah tako, kakor so imeli kmetje prostor oziroma kakor so se sami dogovorili. Premožnejši kmetje so jih vzeli več, da je bila gostoljubnost enakomerno razdeljena. Ko smo videli, da so kmetje z nami prijazni, smo sprejeli njihov predlog ter smo ostali v vasi še nekaj dni več, kot smo nameravali. Tako nam je bilo všeč in ker se je vreme spet poslabšalo, smo ostali v vasi kar dva tedna. Patrole na smučeh (imeli smo 10 parov smučí), ki so hodile po bližnjih gozdovih ob robu Loške doline, so temeljito nadzorovale gibanje italijanskih patrol v Loški dolini. Z daljnogledom smo lahko videli vsako italijansko patrolo. Razen tega pa smo imeli v vasi tri stalna stražarska mesta, s katerih je bilo videti zelo daleč. Toda kmetje so počasi izčrpali svoje zaloge živil, prikrajšana pa je bila tudi živina, ker smo pojedli toliko korenja, kolerabe in repe. Zato smo si morali priskrbeti hrano iz Loške doline, pri čemer so nam pomagali kmetje. Oni so namreč vozili iz svojih gozdov les v Loško dolino, ko pa so se vračali domov, so nam pripeljali hrano, ki so jo za nas zbrali aktivisti Osvobodilne fronte po vaseh Loške doline. Naše patrole na smučeh pa so spremljale kmete, ko so vozili skozi smrekove gozdove, zato, da jih ne bi kdo iz drugih krajev nadziral, kaj vozijo. Previdni smo bili, da nas ne bi kdo izdal. Za to nadzorstvo so kmetje vedeli, ko so začeli voziti živila od Palčiča z Vrhnike.

Dobro zvezo za prevoz živil so nam postavili aktivisti v Loški dolini in tako smo spoznali tudi kmete iz sosednjih vasi, h katerim smo ponoči tudi sami hodili po hrano in zvedeli novice. Janez Hribar, napreden kmečki sin, komunista, doma iz Loža, pa je z vso prizadevnostjo razširjal organizacijo OF in je

s svojim političnim delom pridobival kmete za naše gibanje. Bil je zelo sposoben organizator in kmetje so ga zelo cenili in ga imeli radi.

Drugi dan smo se začeli s kmeti, ki so bili z nami zelo prijazni, pogovarjati še o nečem, za nas in zanje zelo perečem vprašanju, o čistoči. Ne samo, da smo bili zelo umazani, temveč tudi ušivi. Zato smo kmetom povedali, da se je bati uši, ki prenašajo tudi bolezni. Razumeli so nas in pri tem so nam pomagale vse ženske. Naslednji večer smo spali po pečeh brez svojih oblek in perila, ker je šlo vse v »žehto«. Posodili pa so nam svoje perilo, da nismo bili goli. V noči od 14. na 15. januar smo bili skoraj vsi že oprani in očiščeni uši, samo ena četa še ne, ker je bila na straži. Ženske so delale vso noč brez spanja, in prašičji kotli so »delali« neumorno, moški pa so skrbeli za drva. Naslednji dan, ko je bila oprana še četa, ki je prejšnjo noč stražila, smo se vsi v vasi oddahnili: partizani in vaščani, vsi smo bili brez uši in počutili smo se čisto tako, kot bi bili doma. Tudi Italijanov se nismo bali, saj so nas kmetje obveščali o italijanskih premikih v Loški dolini. Res, zdaj smo živeli v Poljanah mirno in brezskrbno. Čakali smo, da bi sneg nekoliko skopnel, saj ga je bilo nad meter in pol, kajti Dolnje Poljane so 1060 metrov visoko na robu obsežnih gozdov. Čakanje na lepše vreme pa je bilo kar prijetno. V večernih urah smo prirejali nekakšne kulturno-prosvetne zabave, včasih pa smo imeli tudi vojaške in politične ure. Starejši kmetje so radi prisluhnili našim političnim uram, saj so bili med nami dobri politiki in govorniki. Vojaških ur pa so se precej udeleževali njihovi sinovi, ki so nameravali priti v naše vrste (kasneje so tudi vsi odšli v partizane). To je postala prava partizanska vas. Imeli smo tudi dobro zdravniško službo, saj je bil med nami študent — zdravnik, ki je mnogo skrbel tudi za kmete. Njegovo partizansko ime je bilo Strela. Bil je zelo živahen in delaven in kmetje so ga imeli radi, da, najbolj njega, potem šele vse druge partizane. Ambulanto je imel pri kmetu Kordišu. Strela je bil med nami tako priljubljen, da smo ga takoj pogrešali, če se je le za hip odstranil. Še več! Če ni bilo njega, ni bilo ne humorja in ne veselja. In po vasi so začeli takoj klicati: »Kje si, Strela?« (Drago Flis-Strela, doma iz Slovenskih Konjic, je prišel k partizanom iz Ljubljane. Bil je študent medicine).

Proti koncu našega bivanja v Dolnjih Poljanah smo pri zbiranju hrane prišli tudi v Gornje Poljane, v katerih sta bili

pravzaprav samo dve premožni kmetiji. Semkaj smo sicer prišli večkrat, ker sta se kmeta sama ponudila, da bi za nas rada kaj naredila. Dva kmeta, a naš je bil le eden, Roman po domače, drugi pa je bil nevtralen. Temu pa nismo zaupali in smo se ga izogibali. Da bi se ob zadnjem prihodu skrili nezaželenim pogledom, hudemu mrazu, burji in snegu, smo jedli v cerkvi, saj je bil kmet, ki smo mu zaupali, mežnar. Pri tem so se šalili, da hodimo jesti k Sv. Andreju, ki se je že spametoval in nas priznal za svoje prijatelje. Tako nas je tudi kmet prišel že prej večkrat povabit, češ, fantje, pošljite eno skupino na Gornje Poljane k Sv. Andreju, tam vas bo čakala hrana. Vedno pa je priporočil, kako številna naj pride: 5 do 10. Toliko nas je lahko naenkrat nahranil. Tudi jaz sem šel enkrat na Gornje Poljane, čeprav je bilo do vasi po snegu pol ure hođa.

Nazadnje se je le razvedelo po vsej Loški dolini, da so v Dolnjih Poljanah partizani in da so zastražili vas ter da nihče ne more vanjo. To je prišlo na uho tudi Italijanom. Vendar ljudje niso vedeli, koliko nas je. To skrivnost so poznali samo kmetje v Dolnjih Poljanah, ki so natančno vedeli, koliko nas je. Zaradi nepopolnih podatkov o nas Italijani seveda niso upali prodreti v Dolnje Poljane, sploh pa niso nikoli vedeli, da je to tista partizanska skupina, ki se je od Kožljeka prebila semkaj. Začeli pa so nas obstreljevati s težkimi topovi. Vsak dan dopoldne in popoldne so izstrelili proti vasi po pet granat. Toda ves čas, kolikor časa so streljali, je padla v vas samo ena granata. Njihovo streljanje nas ni motilo in navadno smo se na njihov račun šalili in se od srca nasmejali. Tudi kmetje so se privadili obstreljevanja, saj Italijani niso mogli zadeti vasi, ker je bila v mrtvem kotu. Razumljivo — vsi smo se norčevali na račun italijanskega topništva. Racna gora je namreč v taki legi, da Italijani niso mogli izračunati oziroma oceniti s svojimi artilerijskimi pripravami točnih nagibov te mrtve točke. Zato smo bili brez skrbi, s tem pa smo tudi pregnali kmetom strah. Granate so namreč padale dobrih 500 metrov za vasjo, tamkaj pa se nismo zadrževali in tudi kmetom nismo dovolili, da bi hodili po obstreljevanem področju. Končno se je vreme le izboljšalo in južni vetrovi so začeli tajati sneg. Že toliko se je stopil, da je bilo lažje hoditi po njem; v glavnem se je strdil.

Zapustili smo vas in odšli v gozdove, da bi nas Italijani ne presenetili. Kajti že proti koncu našega bivanja v Dolnjih Poljanah se nam je poskušala približati močnejša italijanska

patrola. Ena izmed naših patrol jo je že od daleč opazila in se spustila proti Italijanom; bilo je deset borcev — smučarjev, ki so imeli dva ročna mitraljeza. Z druge strani so se spustili skoraj do podnožja Loške planine, da so bili skoraj v naši višinski ravnini. Italijani so bili presenečeni, zlasti zato, ker ni prišla naša napadalna patrola iz Dolnjih Poljan, kakor so oni pričakovali, temveč je prišla do njihovega boka prav iz obratne strani. Naša patrola je dobro in takoj izkoristila zmedo, v kateri so se znašli Italijani in jih napadla. Italijani so se umaknili, ne da bi se skušali približati Dolnjim Poljanam. Prepričani so bili, da sploh nismo v vasi. Pričakovali so, da se bodo vrnili s kakšnim živim plenom, morali pa so se vrniti brez vsakega uspeha. Zato smo se preselili v gozd okoli tri kilometre od Dolnjih Poljan proti Loškemu potoku oziroma proti Petelinjemu vrhu.

Ponovno je zapadel sneg. Spet smo bili brez strehe in spet smo morali nekaj noči počivati kar v snegu. Kmetje iz Dolnjih Poljan so še vedno skrbeli za nas in nas niso mogli pozabiti. Kar dolgočasno je bilo v vasi po našem odhodu, pogrešali pa so tudi partizanski humor. Pomagali so nam postavljati lesene barake. Do pol poti so nam pripeljali svoje deske, od tam naprej do našega taborišča pa smo jih znosili na ramah. Pozneje, ko smo že imeli barake, so nas kmetje vsak dan obiskovali. Resnično, z vasjo smo bili čvrsto povezani in hodili so k nam ter si ogledovali naše življenje v barakah. Življenja na kmečkih pečeh je bilo seveda konec in tudi domače hrane, ker v času bivanja v Dolnjih Poljanah nismo imeli svoje kuhinje, temveč so nam kuhali hrano v hišah, ko so kuhali tudi zase.

V Dolnjih Poljanah sem se imel dobro. Pozabljen je bil prepir z Bračičem v bataljonu, nisem bil več dežurni in niti na stražo nisem več hodil, samo nadzoroval sem vse, čeprav je bil tukaj glavni Smeli, komandir prve čete. Sicer pa je to tudi razumljivo. Bil je domačin, iz Loža, zato je najlažje in najbolje imel prav on zveze z dolino, to je z Janezom Hribarjem in drugimi aktivisti ter političnimi delavci. V vasi Dolnje Poljane smo ostali približno mesec dni, do 1. marca 1942. leta, ko smo začeli živeti med smrekami v gozdovih. Snage oziroma osebne higiene spet nismo mogli najbolje vzdrževati, zato so se začele spet rediti uši. Toliko smo jih spet imeli, da smo čez kakih petnajst dni začeli srajce čistiti kar nad ognjem s smrekovimi vejami; kadilo se je v srajce, z njih pa so padale uši

v ogenj. Drugače si tedaj nismo znali pomagati oziroma se »bojevat«¹ proti ušem.

Italijani so začeli pošiljati v Dolnje Poljane svoje vohune; želeli so ugotoviti, kaj se sploh dogaja. Vaščani so nas sproti obveščali o vsakem tujcu, ki se je pojavil v vasi iz neznanih razlogov, »ker niso nikoli vedeli, po kaj je tujec prišel v vas«² in kaj išče v tem času, v največjem snegu v vasi. Legitimirali smo jih pred vasjo ali pa ko so se že vračali iz vasi. Tako smo ujeli pravega italijanskega vohuna, ki je znal zelo dobro slovensko, bil pa je Italijan. Ni si predstavljal, da bo nam moral pokazati legitimacijo. Odpeljali smo ga v taborišče, od koder se, razumljivo, ni več vrnil v svojo enoto. Pri njem smo našli dve legitimaciji, slovensko in italijansko, ki ju je imel skriti v podlogi. Italijanom je čez čas postalo sumljivo, zakaj se vohun še ni vrnil »s terena«³ ter zakaj s tega območja nimajo več nobenih poročil. Čeprav smo imeli taborišče v gozdu, so naše patrole vedno krožile na terenu okrog Dolnjih Poljan. Nprestano smo bili na smučeh. Tudi smuči so nam že začele razpadati, saj smo jih stalno uporabljali. Jermenčki so se trgali. Kje naj dobimo nove? Vprašali smo tudi vaščane, pa je gospodar Kordiš odgovoril: »Nič hudega, fantje, jaz vam bom dal vajeti, ki so še čisto nove. Če bo treba, bom pa konja vodil za gobec, samo da boste vi imeli tisto, kar potrebujete!«⁴ Taki so bili Dolnji Poljanci!

Nisem pa še povedal, kako smo te smuči dobili na Kožljeku. V začetku decembra 1941 jih je pripeljal tovorni avtomobil iz Ljubljane na Bloško planoto v vas Strmico v Pavličevo gostilno. Poslala nam jih je Osvobodilna fronta iz Ljubljane. Te smuči je OF dobila prostovoljno od svojih privržencev v mestu oziroma s pomočjo organizacije, ki je oskrbovala z najrazličnejšimi potrebščinami partizanske enote, ki so se na terenu organizirale v borbene enote.

5. ali 6. decembra 1941. leta smo dobili na Kožljek sporočilo, naj pride močnejša patrola v Strmico k Pavliču po štirideset parov smučí in nekaj drugega materiala. V patroli je bilo dvajset borcev; vodil sem jih jaz, saj sem bil tudi domačin oziroma znan pri Pavliču na Strmici (Rogovila). Morali smo biti zelo previdni in računati smo morali tudi z izdajstvom, kajti Pavličeva gostilna je stala ob glavni cesti, ki pelje iz Velikih Lašč na Bloško planoto. K Pavliču na Strmici smo prišli okoli desetih zvečer, kjer nas je že čakalo šest Pavličevih fantov oziro-

ma bratov. Bili smo premočeni, premraženi in lačni, saj smo s Kožljeka do Strmice gazili debel sneg polnih osem ur. Zato nam je Pavličeva mama najprej skuhala dobro večerjo in nam dobro postregla. Polovica nas se je takoj sezulo in kar bosi smo bili v gostilni oziroma v kuhinji. Bratje so se takoj lotili dela. Dva sta stražila, drugi pa so v delavnici, katero je imel vsak premožnejši kmet, pritrjevali smuči, vezi. Zaradi varnosti je napravila naša mitralješka trojka ob cestiasedo; njena naloga je bila, da Italijane, če bi hoteli iti v gostilno, takoj napade, morebitne civiliste pa ne pusti naprej. Smuči ni bilo štirideset, temveč štiriintrideset, od teh pa jih je bilo deset starih, vojaških. Tako smo si dvajset smuči pripeli na noge, druge pa so domači fantje zmetali v kmečko peč, da sploh nihče ni mogel ugotoviti, da imamo partizani tu zalogo smuči. Uporabljati jih niso smeli, ker so Italijani civilistom prepovedali uporabljati smuči. S seboj jih nismo mogli odnesti, ker smo bili že preveč natovorjeni s čevlji in obleko, ki je prišla hkrati s smučmi iz Ljubljane. V taborišče pa smo morali prinesiti več obleke, ker so v tej ostri zimi naši borci potrebovali več tople obleke in dobro obutev, čevlje gojzarice. Osvobodilni fronti iz Ljubljane smo bili razumljivo zelo hvaležni, saj so nam smuči mnogo pomagale; s smučmi smo bili hitri in gibčni...

V našem gozdnem taborišču blizu Dolnjih Poljan smo se počutili še kolikor toliko varne. Patrole so odhajale na teren samo na smučeh. Bili smo dobro skriti, saj se je celo zgodilo, da celo naša patrola ni našla poti v taborišče, dokler ni prišla na shojeno stezo iz vasi, saj je samo ena pot peljala v naše taborišče. S smučmi smo namreč stalno nadzirali robove Loške doline, saj niti naši smučarji niso več smeli v vas Dolnje Poljane. Tako smo se tudi dogovorili s kmeti, da jih ne bomo več obiskali na smučeh, da ne bodo na snegu vidne smučine, kajti te bi lahko izkoristili naši sovražniki ali sami Italijani. Izdajalci so se sedaj Italijanom že javljali za denar. Tudi nekateri kmetje so se nam začeli izmikati, toda tisti v dolini in ne v Poljanah. Da smo kmete spet pridobili, smo jim morali pokazati, kako neusmiljeni smo do izdajalcev; z njimi smo zelo hitro obračunali. Naši privrženci, poštenjaki, ki so verovali v naš boj, so nam vsakega izdajalca takoj javili. Tak primer smo imeli v Janežičevem mlinu, ki je ob vodi Obrh sredi Vrhnike in Markovcev. Janežič je stalno delal za nas, tudi moke nam ni manjkalo, stalno jo je mlel oziroma jo je imel za nas, partizane. Pa tudi

vs a njegova družina je delala za nas. Pri hiši so že več let imeli hlapca. Toda bil je povezan z Italijani v Starem trgu. Naši aktivisti so ga nadzirali kar v Starem trgu. Italijani so zvedeli, da se naše smučarske patrole večkrat ustavljajo pri mlinu, pa so naročile mlinarjevemu hlapcu, naj nas opazuje. Zato je hotel videti vsako našo patrolo, od kod je prišla in zakaj. Ker so naši patrolirali samo ponoči, so ga borci vedno videli, kako je vohlj al okoli nas. V sporazumu s terenskimi organizacijami in na njihovo priporočilo smo ga še sami nadzirali, no, potem pa ga je neko noč naša patrola odpeljala v naše taborišče. Spet smo imeli mir, bilo pa je to tudi dobro opozorilo drugim izdajalcem. Ko smo se čez nekaj dni oglasili pri mlinarju Janežiču, seveda ponoči, nam je omenil, da je njegov hlapec izginil in da ne ve, ali smo ga odpeljali v neznano mi ali Italijani. Prepričani pa smo bili, da je dobro vedel, da smo ga odpeljali mi. »No, zdaj bom spet mlel za vas in ne bo nihče več vedel, katera moka je za vas!« je hudomušno pripomnil. Da, tako smo delali z vsemi domačimi izdajalci. Morali pa smo na take stvari paziti in takoj ukrepati, sicer bi na terenu izgubljali naše ljudi in naši simpatizerji bi nam lahko tudi odpovedali. Še več! Na terenu bi izgubljali zaupanje oziroma zveze, potem pa bi bile naše akcije, naši boji težavnejši ali celo brezuspešni, ker ne bi imeli zaledja, se pravi naših množic.

To, da smo pobirali take ljudi, je močno razburilo Italijane. Tudi Italijanom je bila že odveč naša prevlada v Loški dolini. Zato so začeli proti nam ofenzivo. Mi pa, ki smo že imeli slabe izkušnje z boji v velikem snegu in slabem vremenu, in ker se je usulo proti nam preveč Italijanov, da bi se jim lahko naši dve četi upirali, smo se iz našega prijetnega dolnjepoljskega sektorja premestili proti Travni gori; to je bilo 2. marca. Odrinili smo podnevi in gazili smo meter visok sneg. Mimo Loškega potoka smo šli kar po čistini, ne oziraje se, če nas je kdo videl. Bili pa smo prepričani, da v takem snegu Italijanov ne bo za nami.

Ustavili smo se na Ostrem vrhu in se vselili v tamkajšnje lovske in gozdarske koč e. Da smo prišli do njih, smo se dokaj namučili na poti čez vso Travno goro. Te koč e smo imeli zaznamovane na karti. Takoj pa smo poslali nazaj pet strelcev na smučeh, da bi videli, kaj se dogaja okoli Dolnjih Poljan v Loški dolini. Patrola je bila zelo previdna. Niso pa mogli priti do našega prejšnjega taborišča, ker so ga Italijani že obkolili in

so se pripravili, da ga bodo napadli. Bilo jih je kot listja in trave, nove italijanske okrepitve pa so prihajale še iz Loškega potoka in prodirale proti Dolnjim Poljanam in proti Loški planini, torej prav v drugo smer, kjer smo se bili mi že na novo nastanili. Za naskok so se pripravljali dva dni, in šele potem so začeli resno napadati naše staro taborišče. Sicer pa so se naselili že tudi po vseh bližnjih vaseh. Ker nas besni Italijani niso več našli, so kmetom iz Dolnjih Poljan odpeljali živež, tako da ljudje sploh niso imeli več hrane. Tudi živino so odpeljali, vaščane pa so preselili v Loško dolino. Tako je bila vsa vas kot izumrla. To pa je bil tudi edini uspeh, ki so ga Italijani dosegli v tej ofenzivi. To smo ugotovili šele čez sedem dni, ko je naša patrola preiskovala teren in je hotela mimogrede zbrati pri kmetih novosti s terena, ki smo ga zapustili. Tudi v taborišču na Ostrem vrhu na Travni gori smo se dobro počutili, čeprav smo bili dokaj odrezani od sveta. Važno je bilo, da smo bili pod streho, ki je bila že narejena.

V koče na Ostrem vrhu na Travni gori smo prišli okoli polnoči. Do Travné gore sem vodil četi jaz, v same barake pa domačin, pastir, ki je tam živel poleti in pozimi in je imel na Travni gori celó družino. On je vedel za barake, čeprav jih je pokrival visok sneg. Ko smo prišli do pastirja, nas je najprej dobro nahranil s polento in mlekom, potem pa smo nadaljevali pot do koč. Nismo jih videli prej, dokler se jih nismo skoraj dotaknili. Ko smo prišli do njih, smo posedli po snegu in začeli razmišljati, kakšni so dostopi do koč, če bomo v njih lahko kurili, če jih je videti iz Ribniške doline oziroma kako bomo lahko sploh ostali prikriti Italijanom. Ugotovili smo, da bomo lahko kurili. Orožje smo odložili v sneg in postavili straže samo na pot, po kateri smo prišli do koč. Pričeli smo pripravljati drva za ogenj. Ni se nam splačalo, da bi kidali sneg, zato smo zažgali ogenj kar na snegu. Vsi smo iskali samo suha drva oziroma veje, ko pa se je ogenj dobro razgorel, smo začeli podirati bukve, ki jih je bilo polno okoli koč. Podrli smo pet debelih bukev in jih položili navzkriž na ogenj, čeprav je bil pod njimi dva metra debel sneg. Pastir je odšel domov, mi pa smo se greli ob ognju. Čakali smo do prihodnjega večera, da se je sneg stopil in da je ogenj prišel do zemlje. Po snegu okoli ognja smo nametali smrečja in posedli. Naslednji dan pa ni bilo opaziti ne ognja ne nas, saj je bil ogenj in z njim vred mi v jami, kajti sneg je bil, kot sem že omenil, visok dva me-

tra. Do koč smo vso noč kidali sneg in šele zjutraj smo lahko zakurili v kočah. Še ves dan smo čakali, da so se ogrele kože. Tisto noč, ko smo prišli do koč, smo dremali okoli ognja. Kuhali nismo, razen čaja.

In spet novo življenje v kočah. Spali smo tesno drug poleg drugega, ker nas je bilo preveč za majhne kože. Podnevi in ponoči smo kurili velik ogenj, ki je kar izginil v dva metra visokem snegu. Okoli ognja se je nabralo toliko ogorkov, da smo skoraj meter od ognjišča stali na ogorkih. Tako je bilo ognjišče debelo skoraj tri metre, saj ga je bilo dva metra v snegu, meter pa ga je bilo zunaj. Počutili smo se precej varne, ker so bili za hribom našega taborišča obsežni gozdovi Travne gore. Stražili oziroma zavarovali smo samo pot iz Ribniške doline, ker smo po njej prinašali hrano in hodili v gostilno na Travni gori. Bili smo stalno na poti. Če je šla ena patrola ponoči v Ribniško dolino po hrano, je že srečala našo drugo patrolo, ki je tudi šla na obhod, tako da Italijani na Travno goro sploh ne bi mogli priti, ne da bi jih mi opazili.

Blizu gostilne je živel gozdni čuvaj in pastir, ki je imel štiri krave. Dajal nam je mleko in imeli smo tudi mnogo druge hrane. Tudi z Osvobodilno fronto v Ribniški dolini smo hitro vzpostavili stike oziroma zvezo. Sicer pa smo imeli z OF take zveze že od spomladi v obrobni vseh od Sodražice do Ribnice in Rakitnice, od koder so nam začeli pošiljati nove partizane. To organizacijo je vodil Šega. To je bilo 10. marca 1942. leta.

Kmalu pa smo navezali stike še z drugo polovico našega bataljona na Mokrcu. Skrbelo nas je, kje so in kaj delajo na Mokrcu. Do tega časa pa ni bilo mogoče navezati dobre zveze in tudi nismo vedeli drug za drugega. Polna dva meseca smo bili brez zvez med seboj. Sedaj smo se na smučeh spuščali z Ostrega vrha čez Travno goro do Bloške planote; to območje smo še vedno nadzorovali s smučarskimi patrolami. Te so navadno štele deset borcev zato, da smo bili v taborišču bolj brez skrbi. Zakaj? Če bi imeli kakšnega ranjenca, bi ga lahko sami prinesli v taborišče, če pa bi bili napadeni, bi se spoprijeli ali pa umaknili. Bili so oboroženi s puškami in mitraljezom. Pošiljali smo jih tudi proti Ribniški dolini in Sodražici. V ti dve dolini pa se ni dalo »voziti« s smučmi, zato smo se spustili kar po drči. Smučmi smo uporabljali samo v dolini in za povratek. Če so Italijani sledili naši patroli, se je ta lahko hitro in spretno umaknila.

Sicer pa nas je v glavnem sneg priklepal na taborišče. Spet smo prirejali vojaške in politične ure. Na spopade z Italijani za sedaj nismo mogli misliti, sicer pa tudi Italijani niso mnogo mislili na to, oziroma vsaj z napadi tega niso pokazali. Morali smo čakati, da bo vsaj nekoliko skopnel sneg ter da bo popustil mraz. Ta zima je bila res dolga, s hudim mrazom in visokim snegom. Takšne kasneje ni bilo več!

Nekega večera je stražil mitraljezec Sulo, korajžen in šaljiv borec, ki ni dal svojega mitraljeza nikoli iz rok. Bila sva prijatelja in sva tudi vedno hodila skupaj v patrole. Okoli enajstih smo zaslišali, kako kliče na stražarskem mestu na vrhu hriba nad našimi kočami. Stal je na straži in zaklical je: »Stoj!« Potem je zapel mitraljez. Mislili smo, da se Sulo šali, ker smo komaj verjeli, da bi prišli Italijani ob taki uri po naši sledi v taborišče. Ker streljanje ni prenehalo, smo skočili na noge in se pognali navzgor po vzpetini proti Sulovemu stražarskemu mestu. Čeprav so se noge vdirale v sneg, nismo lezli po štirih, zelo hitro smo bili pri njem. Ko smo ga vprašali, kaj se je zgodilo, nam je povedal, da se mu je približalo neko bitje. Videl je samo oči, ki so se zasvetile iz teme in nobenega odgovora ni dobil, ko je zaklical: »Stoj!« Ker ni mogel ugotoviti, kdo bi to bil in ker se bitje ni odzvalo, je streljal. Razporejeni v strelce smo preiskali vso okolico, da bi odkrili kakšno človeško sled, a je ni bilo. Našli smo le volčjo sled in volčjo zadnjo nogo, ki jo je Sulo z rafalom odbil volku. Tako je volk povzročil preplah v našem taborišču, da smo jurišali v zaletu. Volk je hotel napasti našega stražarja. Ko smo potem svetili z baterijo, smo ugotovili, kako je ležal volk v snegu na vseh štirih nogah, pripravljen za naskok na našega stražarja Sula.

Življenje na Travnici gori je bilo prijetno, čeprav smo živeli v velikem, a puščobnem gozdu. Še vedno smo pošiljali patrole proti Loškemu potoku, Blokam, Ribnici in na Bloško planoto. Najdaljši so bili obhodi do Mokreca k drugi polovici našega bataljona. Ena patrola treh borcev je šla tja 10. marca, pa se ni vrnila. S trojko smo bili tako dogovorjeni, da če se ne bo vrnila v dveh dneh, da je ostala tam, na Mokrcu. Začelo nas je skrbeti in predstavljali smo si, da je morda na Bloški planoti padla v zasedo. Da, za take patrole je bil tak obhod nevaren. Na Bloški planoti so morali nekje prekoračiti cesto, po kateri so Italijani venomer patrolirali.

15. marca 1942 sem se odločil, da grem iskat zvezo z drugim polbataljonom na območje Mokrc. Vedel sem samo to, da so v logarski hiši turjaškega grofa skoraj na vrhu Mokrc, vsi pa smo soglašali, da bi se polbataljona čimprej spet združila v bataljon. Izbral sem še tri borce, take, ki smo se dobro poznali in bili stalno skupaj. To je bil Kovač, doma z Rudnika pri Ljubljani, Praznik-Sulo, doma iz Šentvida na Dolenjskem, ime tretjega pa sem pozabil. Vzeli smo smuči, puške dali čez prsi, vsakdo pa je zataknil za pas še tri bombe in pištolo. Jaz pa sem vzel še zbrojevko. Ob enajstih smo odšli izpred barak. Morali smo se prebijati čez Travno goro, čez Sv. Gregorja, Bloško planoto, Rovte, Mačkovec in v Mokrc do vrha. Nismo iskali zaklonov, ne gozda in zelo smo hiteli. Sami smo se med seboj priganjali in govorili, da se moramo prebiti na Mokrc do večera. Na čistinah Bloške planote so nas videli vaščani, a tudi italijanski vojaki so nas lahko videli, kako se spuščamo po čistinah, saj so nas opazovali z daljnogledi. Mi pa smo mimogrede opazili, da je Italijanov več kot po navadi oziroma da je ena njihova kolona že v Lužarjevem bregu ter da se pomika proti Rovtam. Zato smo morali sekati sotesko Iške. Ko smo prišli v Mačkovec, smo jih zagledali v vasi Rob; pomikali so se proti Krvavi peči. Torej — smo ugotavljali — obkolili so Mokrc. Ko pa smo se z roba gozda zazrli proti Krvavi peči, smo ugotovili, da tamkaj še ni Italijanov. Naglo smo se povzpeli in ob treh popoldne smo že bili v zavetju gozda na Mokrcu. Pot smo prehodili v petih urah. Razumljivo je, da smo bili mokri od snega in prepoteni, zato smo si slekli srajce in celo hlače. Na, to pa je že bilo v taborišču polbataljona. Zdaj je bil komandant tega polbataljona, imenovanega po Ljubu Šerčerju, Bojan Polak-Stjenka, komisar bataljona pa Ante Novak.

Prvi komandant tega bataljona, Mirko Bračič, je prepustil mesto komandanta zato, ker ga je 15. marca 1942 imenovalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet za komandanta odreda. Član Glavnega poveljstva, ki je bilo v Ljubljani, dr. Aleš Bebler, je prišel marca 1942 na teren na Mokrc in je bil prvi operativec, ki je urejal stvari na terenu, torej tudi imenovanje Mirka Bračiča za komandanta odreda. Bebler je pripeljal s seboj tudi nekega italijanskega vojaka, ki je pobegnil iz italijanske vojske in je bil v Ljubljani ves čas povezan z Osvobodilno fronto. Prepričan je bil, da bo v partizanih mirno in lahko živel. Ko pa je spoznal naše trdo življenje, ni vzdržal

in je raje pobegnil. Mimogrede: mi smo vedeli, zakaj živimo takšno življenje, zakaj se bojujemo in zato smo lahko vzdržali vse napore...

Komandant in komisar sta nas začela spraševati, kako kaj živimo na Travni gori. Ker nismo imeli kart specialk, jima nismo mogli opisati, kje leži naše novo taborišče. Zanimalo ju je, kje smo, ker dolgo časa nismo prišli na to območje. Potem smo pa zvedeli, da pripravljajo Italijani ofenzivo na Mokrcu, ki ga že obkoljujejo; to pa smo med potjo videli tudi sami. Tako smo pravzaprav skupaj z našo prejšnjo patrolo — trojko, ki se ni vrnila na Travno goro, padli v italijanski obroč. Ko sem prišel do prvih straž bataljona na Mokrcu, so pričeli borci rjoveti: »Živel Daki, Daki gre s svojo patrolo!« Mislili so, da so nas pregnali Italijani s Travne gore. Pojasnil sem jim, da sem prišel samo gledat, če se je naša patrola zgubila, oziroma zakaj se ni vrnila.

Na Mokrcu je bil tudi dr. Aleš Bebler in ko me je zagledal je dejal: »Daki gre! Sedaj zanesljivo vem, da bo jutri sovražna ofenziva. Kajti, kamor pride Daki, vedno poka.« Alešu Beblerju, ki se je na moj račun šalil, sem takoj odgovoril: »Vem, vem, tovariš, da bo pokalo! Saj smo videli Italijane, kako se že pripravljajo.« In to je bilo res. Potem sem se začel rokovati in dobre pol ure je trajalo, preden sem se z vsemi pozdravil. Med prvimi, ki mi je stisnil roko, je bil Mirko Bračič in z nasmehom sva se pogledala. Zdel se mi je zelo dobre volje in prijazen. Še več, kot da je pozabil, kaj je bilo 10. januarja 1942. leta na sektorju Šentvida, kjer me je dal razorožiti in me neoboroženega poslal v četo. Tudi jaz sem bil prijazen z njim, smeje pa sem mu dejal: »Jutri bo hudo, veš! Kot sem videl, je italijanske vojske kot listja in trave!« Nato je stopil k meni Ante Novak in rekel: »Daki, zakaj pa si prišel v italijanski obroč, če si videl, da je vse naokoli zbrana italijanska vojska? Ali se jih nič ne bojiš?« »Ne, to pa ne!« sem takoj odgovoril, »bom pa vam pomagal, saj imam svoj mitraljez.« Zraven je stal Aleš Bebler in pripomnil: »No, tovariši, dajte fantom jesti in posušijo naj se ter prespijo, da bodo jutri sposobni za boj! V takšnem snegu bo težavno, morali se bomo dobro boriti, da jih bomo odbijali. Malo nas je proti tolikim Italijanom.«

Videli smo, da so naši tovariši na Mokrcu dokaj dobro živeli. Imeli so »vilo gozd«, veliko zidano mokrško logarnico, last grofa

turjaškega. V njej so se udobno namestili, kurili so peči in drv jim ni manjkalo. Kljub trdi zimi in visokemu snegu so bili dobro povezani z vami in organizacijami Osvobodilne fronte na terenu in tudi z Ljubljano. Hrano so si dovažali s sanmi iz okoliških vasi. Danes je dal hrano kmet iz te vasi, drugi dan je pripeljal hrano kmet iz druge vasi itd., saj so bili kmetje že navajeni partizanov od meseca avgusta in septembra 1941. leta. Najbolj so jih podpirale vasi Zapotok, Golo, Škrilje, Iška vas, Želimlje, Visoko, Krvava peč. Rob in celo Rovte. V teh vaseh so bile že močne organizacije Osvobodilne fronte. Še zadnji dan pred ofenzivo so jim aktivisti pripeljali hrano, čeprav je bil Mokrc že obkoljen. Kmetje niso bili strahopetni in tudi med seboj niso imeli posebnih izdajalcev. Pravi domoljubi so bili in tudi trdni v boju za izgon okupatorja. Pravzaprav: ti kmetje so imeli enake zasluge v tem boju kakor mi partizani.

Ker smo bili precej utrujeni, so nas poslali tovariši počivat. vendar se nam ni dalo spati. Klepetali smo s tovariši — za nazaj in za naprej, namreč kakšen bo jutrišnji dan. V zgodnjih jutranjih urah bi morali biti sposobni za boj, ker smo pričakovali italijanski napad. Vendar nismo spali, vso noč smo se nemirno premetavali in čakali svit in italijanski napad.

Italijani so imeli 15. marca zvečer obkoljen Mokrc z vseh strani, zavzeli oziroma zasedli pa so tudi vse vasi zunaj tega obroča. Drugo jutro so se naše patrole, ki smo jih poslali iz taborišča na ogled, takoj vrnile v sestav bataljona, kajti Italijani so že ob svitu prodirali po vseh gozdnih poteh in se približevali našemu taborišču. Nekatere patrole so se komaj še vrnile, ker so bili Italijani le še dober kilometer od našega taborišča. Izenaditi nas sicer niso mogli, saj je Bebler že ukazal komandantu Stjenki, naj vse enote zasedejo položaje. Komandant Stjenka je razporedil borce v zasede in določil, kam se bomo umaknili, če ne bomo mogli vzdržati italijanskega pritiska. Potem so odšle iz zased patrole ter se spopadle z Italijani, se pravi, odvojile so se od svojih zased, še preden so prišli Italijani do njih. Po prvem spopadu so se patrole vrnile in se nam priključile. Tako se je začel boj že dokaj blizu, brez vmešavanja patrol. Vsi smo že postali enotna zaseda ter smo zasedli višje točke Mokrc, s tem pa smo z orožjem lahko nadzorovali vse mokrške ceste, ki jih niti ni bilo tako malo (to so bile grofovске ceste, ki so jih oskrbovali gozdarji turjaškega grofa).

Okoli desetih dopoldne smo se torej zares spopadli z Italijani. Na Mokrcu so začeli nenehno lajati mitraljezi, naši in italijanski. Naša bojna črta je bila dolga približno dva kilometra in je obsegala ves vrh Mokreca. Ante Novak, komisar bataljona, je poveljeval s posebnim trobilom, ki ga je že prejšnji dan sam napravil. Na ves glas je zavpil: »Prvi bataljon naprej! Drugi bataljon naj začne napadati! Tretji bataljon na juriš! Hura! Hura! Hura!« Novakovo trobilo je Italijane zmedlo, da sploh niso vedeli, koliko nas je, niti niso mogli slutiti, kaj pravzaprav nameravamo; ali napasti ali se braniti.

Italijani so uporabljali tudi težko orožje, težke minomete in topove manjšega kalibra. Poskušali so hitro prodreti do štaba bataljona, ker so imeli natančne podatke, kje je taborišče bataljona. Najbrž so mislili, da bodo zaplenili našo komoro in da nas bodo s hitrim prodiranjem popolnoma zmedli. Izgubili nismo nobenega borca, samo borec Sašo je bil ranjen. Gledal sem, kako se je naslanjal na smreko, a še stoje je streljal na Italijane, ki so se v snegu počasi pomikali proti njemu. Za njim je bil v bližini Aleš Bebler. Videl sem, kako je Bebler zavzdihnil, ko je zadel Saša strel. Italijani pa so prihajali vse bliže nas. Stal sem za smreko in jih opazoval.

Spet je grdo zaropotalo iz naših strojnic, pušk in nazadnje so pokale še bombe. Italijani so se naglo odmaknili. Videl sem, da ne gre naprej. Tudi mi smo odskočili s tega položaja. Bebler je gledal samo Sašo, ki je sedel za debelo smreko, in rinil k njemu brez strahu. Spraševal ga je: »Kaj ti je, Sašo, kam si ranjen?« Skočil sem hitro k njima in ju prosil, naj se umakneta, kajti zdelo se mi je, da ne slišita italijanskega »pogovora« v tej dolinici. Na našem desnem koncu Italijani še vedno streljajo, še so boji. Tam so bili Bračič, Polak in v bližini mene še Ante Novak. Začeli smo se umikati, ker so nas Italijani pritiskali na pobočje soteske v Iški in že smo bili blizu sten same Iške. Dva borca sta prišla Sašo in ga peljala pred nami; počasi za njima je šel Bebler in tudi jaz sem se mu pridružil. Bal sem se zanj, saj je bil v nevarnem položaju. Zato sem gledal naokoli, da nas ne bi iznenadili Italijani. Z Beblerjem sva začela pogovor in vprašal me je, kam naj odpeljemo ranjenega Sašo. Dogovorila sva se, da ga bomo skrili v stene, tja, kjer se da skriti, saj v stenah ni snega, vendar tako, da ne bo sledu za njim. In še je izrazil dvom o nadaljevanju boja v tem položaju, češ da je Italijanov le preveč. »Danes se ne bomo mogli več boje-

vati,« je poudaril. Tudi jaz sem bil njegovih misli in mu predlagal, da je bolje, da se umaknemo. Tedaj so prenehali streljati tudi naši mitraljezi na desni strani. Res, popustiti bomo morali. Ko smo se zbrali Aleš Bebler, Ante Novak, Bojan Polak-Stjenka, Mirko Bračič in jaz, je Bebler brez posebnih nasvetov ukazal, da se moramo umakniti iz tega obroča, oziroma ga moramo prebiti. »In kdo bo vodil ta preboj?« je še vprašal Bebler. Pripomnil sem: »Dobro poznam Iško. Morda bi šlo za robom po pobočju Mokrcu in Iške, kjer bi se izmuznili iz obroča. Prosim, počakajte, da si ogledam položaj.« Res sem odšel nekoliko naprej in kar vtapljal sem se v snegu. Želel sem najti pot, po kateri bi se najlaže umaknili. Videl sem, da Bebler že težko hodi oziroma da ga noge komaj še nosijo v tem snegu. Seveda, še iz španske revolucije ima ne popolnoma zaceljene rane. Za mano je skočilo še nekaj borcev, ki so tudi želeli sami oceniti položaj. Niti petdeset metrov nisem bil od svojih in že sem videl Italijane. Tedaj sta začela nenadoma Kovač in Sulo streljati in spet so padale bombe. Naglo sem se vrnil k Beblerju. Povedal sem navzočim, kako se bomo izvlekli iz obroča, češ da je pot, ki jo poznam in predlagam, pot v svobodo. Nekateri drugi pa so mi oporekali in predlagali pot čez Iško na Krim. Zatrjeval sem, da je Iška polna Italijanov in da je to njihova borbena linija in da tam ne bomo uspeli. Spet sem prišel navzkriž z Bračičem: jaz sem predlagal Travno goro, on pa borovniške gozdove. To pa je bilo po mojem mnenju nemogoče; celo slišali smo italijansko vojsko, ko je zasedala Iško. Končno sem rekel: »Bebler, odloči, da bomo odšli v sestav polbataljona na Travno goro!« Tako je tudi bilo, razen tega pa je Bebler ukazal, naj skrijemo ranjenega Sašo v skale, zraven pa naj ostane še kdo, ki bo skrbel zanj. Na moj predlog je ostal s Sašom Matiček, Artijev brat, domačin z Ljubljanskega barja. Matiček ni oporekal, ampak je zgrabil Sašo in ga skril med skale, potem pa se je vanje potuhnil še sam. Spet je spregovoril Bebler: »No, Daki, tebi prepustim, da nas vodiš do Travne gore. Nikogar ne poslušaj, samo poskrbi, da se bomo čimprej izmotali od tod, saj nas bodo Italijani znova napadli!« Torej je odločeno, sem pomislil, zdaj moram iti prvi, ostali za menoj. Z mitraljezom, pripravljenim na strel, sem jih vodil ne po poti, temveč po pobočju. Na Mokrcu so še vedno ropotali italijanski mitraljezi; streljali so kar v prazno, samo da so streljali... Naša kolona pa je kljub streljanju napredovala... Kakšen je

bil pravzaprav ta dan! Kazalo je, da so imeli Italijani v prvih spopadih zjutraj oziroma pri naletih na naše zasede dokaj mrtvih in ranjenih. Pri sami gozdarski koči sem sam videl, kako so se v zasedi, rekel bi, lovili naši in Italijani okoli smrek in da so Italijani napredovali samo zato, ker jih je bilo mnogo več kot nas... Njihove prve patrole pa so vse padle. Tudi mi smo pogrešali okoli deset svojih borcev. Prvi dve uri je bil torej boj uspešen za nas. Streljanje, naše in njihovo, pa je naraščalo in zdelo se je, da ves Mokrc bobni. Toda Italijanov je bilo le preveč — kamor si se obrnil, si lahko pričakoval italijanske vojake in njihov napad. Ves sneg je bil pohojen od nas in italijanske obutve. Podoba je bila, kot da je bil tod semanji dan. Ne želim kritizirati, toda meni se je že 15. marca zvečer, ko sem prišel na Mokrc, dozdevalo, da bi bilo bolje, če bi se z Mokrcu umaknili oziroma pustili taborišče prazno, vanj pa naj bi se Italijani zaganjali in se tako izčrpali. Po moji oceni je sodelovalo v tej akciji okoli pet tisoč Italijanov. Zamisel, da bi se morali prav na vrhu Mokrcu spoprijeti z Italijani, je bila Bračičeva, ker je mislil, da bomo zmagali mi. Že zvečer sem hotel nasprotovati temu načrtu oziroma predlagati, naj bi se čimprej umaknili iz obroča, a sem si mislil: bodi tiho, da ne bo spet kaj narobe. Seveda, ta načrt ni bil nobena taktika, recimo Aleša Beblerja oziroma partizanska, se mi je zdelo, načrt za frontalen boj je oficirski, iz knjig. Seveda, Bebler je načrtovanje oziroma taktiko prepustil svojim podrejenim. Morali bi opustiti načrt za pozicijski boj in se že zvečer izmuzniti iz obroča oziroma oditi čez noč v gozd Mačkovec ter počivati v hišah v Rovtah in zjutraj, pri svitu, napasti italijansko kolono, ki je po čistini prodirala na Mokrc oziroma zavila od Doba v Krvavo peč. Ta kolona bi se morala potem zanesljivo vrniti s tega območja in torej sploh ne bi prišla na Mokrc. Lahko bi jo premagali, še več; lahko bi se zgodilo, da bi polovica Italijanov obležala že na čistini, pobita med Dobom in Krvavo pečjo. Sneg za nas ne bi bil ovira, nato pa bi se mi umaknili v sestav do taborišča drugega polbataljona. Vse to sem svojima prijateljema Kovaču in Sulotu tudi povedal. Napeto sta me poslušala, nato pa sta me smeje zavrnila: »Daki, bodi tiho, pusti ga, naj dela Bračić kar hoče!« V skupini, v kateri se je boril Sašo (Sašo je bil iz Ljubljane, srednješolec in je preživel vojno), smo bili tudi Aleš Bebler, Ante Novak in jaz. Na položaju je bil Aleš prav pri Šašu, prišli pa smo tako blizu Italijanov, da smo jih

slišali, kako stopajo po grabnu. Res — niti 30 metrov ni bilo med nami razdalje. Ko tudi Stjenka po dvakratnem poskusu z juriši ni uspel prebiti obroča oziroma se pretolči proti Krvavi peči, se je zamislil tudi Bebler. Skratka: Italijanov nismo mogli odbiti s tega sektorja in kazalo je, da je pred nami ena najmočnejših italijanskih kolon...

Toda Italijane smo ukanili in se spustili do Iške. Previdno smo stopali po pobočju oziroma stopali smo celo na skale, da nismo za sabo pustili nobenih sledov. Drugega izhoda ni bilo. Italijani niso vedeli, kam smo se umaknili, kajti iz Iške smo se umikali proti Bloški planoti. Tisti, ki so se bojevali zato, da so Italijane zmedli, so se kasneje pridružili ostalim delom bataljona. To pa je bila že naša zaščitnica in ta je temeljito prevarila Italijane.

Ko smo se prebili iz obroča in se zbrali ob Iški, smo ostali brez hrane, a pot pred nami je bila še dolga. Italijani so še vedno brez prestanka napadali Mokrc, saj je v njem ves dan pokalo. Kmalu smo odrinili ob vodi proti Iški.

V mraku smo prispeli do nekega podrtega mlina, to pa je bilo že izven italijanskega obroča. Posedli smo k ognju, se nekoliko ogreli in si posušili obutev. Namreč, nismo imeli več mokre, temveč že čisto ledene noge, ker je v večernih urah pritiskal mraz; bilo je okoli 20° pod ničlo. Ker smo bili že daleč od Mokrc, da nas dim ni mogel več izdati, smo si skuhali čaj. Kaj drugega tako nismo imeli. Okoli desete ure ponoči smo spet odrinili naprej. Zaradi varnosti je hodila mitralješka trojka za nami po stopinjah v snegu, okoli pet sto metrov oddaljena od kolone. Bebler je odločil, da bomo neprekinjeno hodili do Travne gore, kjer bi se sestali z borci druge polovice našega bataljona. Težko, oziroma nerodno mi je bilo, ko me je Bebler venomer spraševal, kako daleč je še do Travne gore. Videl sem, kako ga bolijo noge, zato sem napeto premišljeval, kako bi čimbolj skrajšal pot.

Do Travne gore smo hodili okoli dvanajst ur. Gaziti smo morali meter visok sneg. Moji patroli je bilo lažje, ker smo bili na smučeh, težje pa je bilo, ko smo jih morali naravnost čez Iško nositi na ramah tja do Bloške planote.

Do Gore pri Sodražici se nismo smeli ustavljati. Na Bloški planoti smo morali prečkati cesto v bližini italijanskih postojank. Za nami je ostajala velika sled v snegu. Na Blokah so

nas Italijani že močno nadzirali, kajti že ponoči so nas opazili. Borci so hodili disciplinirano, drug za drugim, brez besed, nihče ni smel kaditi. Tako smo počasi lezli čez Bloško planoto in prišli brez bojev do Travne gore, sicer pa smo bili za boj zelo malo sposobni, saj smo se bojevali že prejšnji dan, sedaj pa smo hodili, ne da bi kaj jedli. V vas Gora pri Sodražici in med Bloško planoto smo prišli prihodnji dan ob osmi uri. S svojo patrolo sem šel po čistini naprej in nadziral teren. Sam sem šel najprej k nekemu kmetu, ki sem ga dobro poznal in vedel, da ima dosti mleka. Bil je zelo vesel, da sem se oglasil pri njem. To je bilo v vasi Gora, ki se že dotika Travne gore; no, samo še skok čez Vagovko in si v Travnj gori. Razložil sem mu, da prihaja za menoj zelo številna oziroma močna partizanska kolona. Namenoma sem mu rekel, da nas je več, kot nas je resnično bilo, da nam je pripravil več hrane. Naprosil sem ga, naj kar za sto borcev skuha žgancev in mleka. Verjel mi je in zato smo se vsi do sitega najedli. Tu nas je našla tudi smučarska patrola iz našega taborišča nad Travno goro. Ker se nista ne prva ne druga patrola (tista, ki sem jo vodil jaz) pravočasno vrnili na Travno goro, so naše smučarske patrole še bolj okrepile obhode po vsej Travnj gori oziroma do vasi Gore. Tudi cesto Sodražica—Loški potok na Vagovki so stalno nadzirali naši borci smučarji. Zdaj smo bili že bolj zadovoljni, kajti prekoračiti smo morali na Vagovki le še cesto in spet smo bili na varnem v našem taborišču.

Toda tukaj smo počivali le približno štiri ure; bili smo mokri in zelo utrujeni. Ko smo se odpočili, posušili in za silo najedli, smo okoli poldne odšli proti taborišču, do kamor je bilo še tri ure hoda. To je bilo 17. marca 1942. leta. Naprej pa sem poslal patrolo, da bi v taborišču pripravila ležišča in toplo hrano in da bi zakurili ogenj, ob katerem bi se lahko vsi ogreli in posušili.

Okoli dvanajste ure smo odšli čez cesto pri Vagovki proti Travnj gori. Na sredi pašnikov je stala pastirska bajta; pastir je bil naš. Čeprav smo videli pastirsko bajto, je bilo težko priti do nje. Fantje so sicer težko napredovali po snegu, toda ko so videli bajto, so začeli spešiti. Povedal sem jim, da bo tukaj spet dovolj hrane, da bodo jedli koruzne žgance in mleko, lahko pa tudi zelje, pač tisto, kar bodo želeli. — Bili so še bolj veseli. Moram zapisati, da je bila morala kljub vsem naporom na višku. Počasi so se vsi zbrali pred pastirsko bajto, ki so jo

stražili naši borci. Zdaj so bili vsi na varnem. Ko so moji borci iz patrole videli številne smučine (smučarske patrole so namreč stražile in ves čas smučale od enega na drugi konec ter tako gledale, da nas ne bi presenetili Italijani), so v smehu dejali: »Glej, Daki, vsa Travna gora je prevožena.« Borec Crni pa je hudomušno dodal: »Italijani bodo mislili, da nas je kot mravelj.«

Tu smo se okrepčali in pred nami je bila še triurna pot do Travne gore, največ po gozdu obsežne Travne gore. Okoli sedme ure — bilo je 17. marca — smo prišli v taborišče drugega polbataljona. Obe enoti sta se spet združili v bataljon, ki je tako postal močna operativna partizanska enota. 18., 19. in 20. marca je bataljon počival v taborišču, z njim vred tudi vsi funkcionarji, na čelu z dr. Alešem Beblerjem.

Moram omeniti, da so boji na Mokrcu in pohod do Travne gore povzročali največ težav dr. Alešu Beblerju, ki je imel na nogi odprto rano, ki mu je zaradi mokrote povzročala silne bolečine. Ker pa je prišel komaj pred dnevi iz Ljubljane na Mokrc, tudi še ni bil utrjen oziroma — kot smo rekli — ni imel partizanske kondicije. Vse težave oziroma bolečine so se mu zarezale v obraz, pomagal pa si je s palico, na katero se je opiral, da je sploh lahko hodil. Toda bil je trden, močan in vztrajen. Ko smo ga vprašali, kako se počuti, je odgovoril: »O, fantje, bom že zdržal, bom! Samo tako naprej! Moramo, moramo vzdržati vso pot!« Po njegovih vprašanjih, če je še daleč do cilja, smo videli, da ima grozne bolečine in da ga samo še trda volja drži po konci. Po vzdržal do konca? sem razmišljal, kajti zame, ki sem bil na smučeh, ta pohod ni bil najtežji. Zato sem večkrat šel mimo njega in ga spraševal: »Gre, gre, tovariš?«

»Bo, bo že šlo,« mi je odgovarjal. Ker sem spoznal, da Bebler najbrž ne bo zmogel nadaljevati pohoda, sem se dogovoril z desetimi borci, da so bili ves čas blizu njega in če bo še slabše, da ga bomo položili na nosila in ga nesli. Toda vzdržal je nadčloveške napore. Ko se je v taborišču na Travni gori že nekoliko opomogel, je priznal, da ne bi mogel več dolgo časa hoditi, kajti rana na nogi ga je preveč bolela. Kakorkoli že: vzdržal je, to pa je bil najboljši zgled za druge. On je bil prvi član Glavnega poveljstva, ki je prišel iz Ljubljane na teren, v operativno med partizane. Za njim pa so začeli prihajati iz Ljubljane še drugi člani poveljstva.

Na pol poti med našim zadnjim počivališčem pri kmetu in našim taboriščem nad Travno goro je stala na robu gozda ob cesti Sodražica—Loški potok, Vagovka, gostilna, v kateri smo dobili pijačo in cigarete.

Stražar, ki nas je prvi zagledal, ko smo bili pred taboriščem na Travni gori, je novico, da sem pripeljal polovico bataljona z Mokreca, sporočil drugim borcem v taborišču. Začeli so kricati: »Živio, živio naš bataljon!« Res, vsi so bili veseli, ko so se borci po dveh mesecih zopet videli. Vsi smo občutili, da smo zdaj, ko smo spet skupaj, močnejši, bolj prekaljeni, polni novih izkušenj, da imamo tudi močnejše zaledje ter da nam zdaj Italijani ne bodo mogli priti več do živega. Vsaj toliko časa ne, dokler je sneg. Samo po naši poti bi lahko prišli do taborišča, na poti pa je bila močna in dobro oborožena zaseda. Polbataljon, ki je prišel z Mokreca, je počival, naše patrole pa so bile v zasedah tudi proti Ribniški dolini, oziroma so stalno bile na obhodu, da nas ne bi presenetili. Mimogrede so patrole, ki so se spuščale nižje v dolino, prinašale še hrano.

Po dveh dnevih je prevzel komando oziroma nadzor nad bataljonom dr. Aleš Bebler, ki je tudi začel z reorganizacijo. Meni je naročil, naj takoj sestavim tako imenovano »letečo« patrolo z desetimi do dvajsetimi borci. Že 22. marca sem imel omenjeno patrolo, zanjo pa sem po svoji presoji izbral iz bataljona stare borce, preizkušene v prejšnjih bojih, take, ki so bili korajžni in take, ki sem jih dobro poznal. Sicer pa so se tudi sami želeli pridružiti meni oziroma patroli, zlasti mitraljezci in smučarji. Prijavila sta se tudi dva komandirja čet. 22. marca 1942 je dobila »leteča« patrola tudi prvo nalogo: 23. marca moramo oditi v borovniške gozdove, to je na območje starega taborišča na Kožljeku, kjer smo imeli skrite kuhinjske kotle (kazane) bivše jugoslovanske vojske. Zdaj smo imeli premalo teh kotlov, kajti z Mokreca jih niso prinesli s seboj, bataljon pa se je vsak dan večal. Samo dva sva vedela, kje so skriti kotli v borovniških gozdovih.

To našo nalogo, ki jo je ukazal Bebler na Bračičev predlog, smo začeli uresničevati 23. marca zjutraj. Kot bi imeli peroti, tako hitro smo smučali in ni nas zanimalo, če nas kdo vidi. Počutili smo se zelo varne in gibčne. Smučali smo čez Bloško planoto mimo Šentvida in prišli do cilja že ob štirih popoldne. Med potjo smo se ustavljali oziroma obiskali le tiste kmete, za katere smo vedeli, da nam bodo postregli s krepko hrano.

Kotle smo našli — bilo jih je pet — in zvečer okoli osmih smo spet odšli. 24. marca zjutraj pa smo bili že v taborišču na Travni gori. Ves dan smo počivali, 25. marca pa smo spet dobili novo nalogo. Aleš Bebler mi je naročil, da mora »leteča« patrola obiti ves teren, ki ga je zapustil Šercerjev polbataljon na Mokrcu, to je Krim, Mokrc in Ljubljansko barje. Zakaj? Zato, da prebivalci ne bodo mislili, da so nas Italijani pobili, oziroma da bodo videli, da smo partizani živi in še močnejši, kot smo bili pred italijanskim napadom.

26. marca zjutraj se je patrola poslovila od tega bataljona in je tako postala samostojna enota, v pravem pomenu »leteča« patrola, saj je morala biti zaradi obsežnega terena stalno na pohodu, ni pa imela stalnega taborišča oziroma počivališča. Patrola je tako postala s svojo aktivnostjo pripravljena tudi na boj, zaradi nenehnih obhodov oziroma stalnega menjavanja krajev pa je imela pravo partizansko taktiko. Naša naloga je bila, kot sem že omenil, da odide proti Mokrcu in se v bližnjih vaseh pokaže ljudem, da se bodo na svoje oči prepričali, da Italijani niso uničili partizanov. Italijani so namreč govorili in pisali, da so vse partizane okoli Mokrcu in Ljubljane uničili, pobili. Kmetje oziroma vaščani jim niso vsega verjeli in so živeli v upanju, da se bomo vrnili, saj so vedeli, da smo se Italijanom izmuznili iz obroča.

Kot rečeno, bili smo borbeni in smo tudi napadali italijanske patrole. Ker smo se morali hitro premikati, smo imeli tudi možnosti, da smo se večkrat namenoma »srečali« z italijanskimi patrolami. Bili smo zelo gibčni, kajti z nahrbtniki nismo bili obloženi, temveč je vsak član patrole imel le puško, strelivo in odejo, vsi skupaj pa smo imeli še strojnico. Prikazovali smo se v več krajih, s čimer smo Italijane zmedli, saj niso mogli ugotoviti, koliko nas je. Tako smo se, na primer, danes zadrževali na Krimu, zjutraj na Barju, potem pa smo odšli na Mokrc, kjer smo prespali. Toda v večernih urah smo bili spet v vaseh; prenočevali smo na senikih ali v hišah, kjer so nas pogostili. In spet drugam — čez dolensko progo na Molnik, kjer smo prespali. Ponoči smo se oglašali zopet v Črni vasi na Barju, od tam pa smo odhiteli v Iško vas. In tako je bilo neprestano, zato pa smo obvladali vse področje, določeno naši patroli.

Osebnostno sem bil z nalogo te patrole zelo zadovoljen, ker sem bil raje na terenu kot v taborišču ali pa da bi hodil v akcije

po hrano. Aleš Bebler me je dobro spoznal in je vedel, da sem zelo živahen, oziroma da najraje patroliram po terenu ali pa da sodelujem v bojih. Resnično: z vsem žarom, z veseljem sem na vsakem koraku preganjal okupatorje, saj sem vedel, kakšno zlo je okupator. Nisem se bal srečanja z njimi, z njihovimi patrolami, ampak sem si takšnih srečanj celo želel.

Bataljon pa se je med tem preselil v kočevske gozdove, v bližino Grčaric in Kočevske Reke, kjer so se še pred časom živeli kočevski Nemci. Borci so si postavili precej udobno taborišče, priskrbeli pa so si tudi »kabel« in telefonske aparate in postavili telefonsko zvezo med bataljonom in štabom kočevskega odreda, ki so ga kmalu nato osnovali; komandant odreda je postal Mirko Bračič.

Šerčerjev bataljon se je najprej razformiral, ker je postal kočevski odred. Ta prvi oziroma drugi bataljon pa je bil temelj za kasnejšo ustanovitev Šerčerjeve brigade. Sulova četa, ki je bila v Iški, je kasneje postala Sulov-Vidmarjev bataljon, ki ga je vodil Tone Vidmar-Luka (pravilno pa so ga imenovali — Šerčerjev bataljon). Komandirji prvega Šerčerjevega bataljona so bili ob razformiranju razrešeni in so prevzeli funkcije v raznih terenskih enotah.

Na Kočevskem se našim borcem ni slabo godilo. Ljudem je prišlo na uho, da imajo partizani celo telefon in da so postali zelo močni. To sem sam slišal od aktivistov in kmetov. Te vesti so preplašile Italijane. Podatki, ki so jih prinašali izdajalci, so sicer bili pravilni, vendar jim Italijani niso povsem nasedli.

Partizani, ki so bili na kočevski strani, tudi niso imeli nobenih težav s prehrano. To sem skusil tudi sam. Kadar se je naša »leteča« patrola s svojih stalnih pohodov vračala na Kočevsko, predvsem k dr. Beblerju po navodila, smo se vedno dobro okrepčali. Dovolj hrane pa so imeli še tudi potem, ko so prihajali v partizansko enoto številni novi borci...

Mimogrede naj omenim še tale dogodek. Ko sem se drugič z »letečo« patrolo napotil na Kočevsko k dr. Alešu Beblerju po nova navodila, sem srečal neko patrolo iz skupine partizanov, ki je taborila na Travni gori; komandir te patrole je bil Majcen-Nedeljko. Povedali so mi, da je Nedeljko obsodil na smrt nekega borca, ker je brez dovoljenja pojedel krompir. No, poznal sem komandirja Nedeljka in tega borca že iz jeseni 1941. leta (ime borca sem že pozabil). Res, že tedaj je šel Nedeljko večkrat iz skrajnosti v skrajnost, svoje »skrajnosti« pa

je opravičeval s trdo disciplino. Takoj sem sklenil rešiti borca in ga vzeti v svojo patrolo. Ko sem hitel proti njihovemu taborišču, mi je neka druga patrola sporočila, da se je skupina že umaknila s Travnne gore. Zanimal sem se, kje je na smrt obsojeni partizan, pa so mi rekli, da je že mrtev. Torej sem prišel prepozno in nisem več mogel rešiti partizana. Dogodek me je zelo potrl...

Zakaj so bili partizani na kočevski strani dokaj dobro založeni s hrano? Med drugim so imeli večkrat v bataljonu celo živino, ki so jo prignali iz Kočevske Reke. Živino pa so čisto preprosto zaplenili Italijanom.

Ko so se namreč kočevski Nemci leta 1941 (na Hitlerjevo zahtevo in po lastni želji) preselili s teh območij na Štajersko, so morali zapustiti v glavnem vse premoženje. Zato so Italijani ustanovili italijansko-nemško družbo, imenovano »Emona«, ki je prevzela imovino že odseljenih kočevskih Nemcev ter z njo gospodarili. Ker pa je OF slovenskega naroda razglasila imovino kočevskih Nemcev za splošno ljudsko premoženje, s to imovino niso smeli razpolagati niti italijanski niti slovenski civilisti. Pač pa so v te, zdaj zapuščene vasi hodili partizani in odvažali živino za preskrbo svojih enot. Skratka, pri družbi »Emona« so imeli partizani na kočevski strani dobro, bogato »zalogo«. Prav zato so imeli tedaj dovolj mesa. Primanjkovalo pa je drugih živil, na primer moke, masti in krompirja. Čestokrat so zato imeli za kosilo ali večerjo samo juho in meso, krompir pa so zabelili z lojem.

V taborišču kočevskega odreda se je začelo dokaj mirno in redno življenje. Borci so, če je bilo le mogoče, opravljali svoje poklice, zato so ustanovili najrazličnejše delavnice: čevljarstvo, krojaško in mesarsko. Posebno čevljarji in krojači so imeli precej dela, saj so morali neprestano krpati čevlje in obleke. Če pa je bilo treba udariti po Italijanih, so ti tovariši takoj zamenjali svoja šila in šivanke s puškami in odšli skupaj z drugimi v boj, ali pa so nosili hrano iz oddaljenih kočevskih vasi in iz ribniške doline.

V tistem času so v več krajih na Notranjskem začeli sestavljati nove partizanske skupine, ki so jih organizirali politični delavci v vaseh in mestih. Partizanske skupine so nastajale tudi v Loški dolini, kjer sta zbirala borce Janez Hribar in Matevž Hace. V okolici Velikih Lašč, Želimelj in Kureščka pa je povezoval partizanske skupine Cveto Močnik-Florjan, ki je

pred časom zapustil naše oborožene enote in je odšel po nalogu Komunistične partije na teren za političnega delavca. Prav zaradi Florjanovega političnega dela so kmetje oziroma prebivalci na Ljubljanskem barju in z območja Mokrcia ostali privrženi idejam OF.

Z »letečo« patrolo sem sklenil izjemoma skočiti tudi v Loško dolino, da bi obiskali stare kraje, zlasti Dolnje Poljane, kjer smo preživeli nekaj prijetnih dni, in to v najtežjih naših časih, ko zaradi velikega snega sploh niso bili mogoči boji. Zdaj je bil sneg primeren za smuko, to pa nas je zelo veselilo. Mimo Loškega potoka, skozi vasi in po cestah, smo vozili kar podnevi. Res, nič nas ni več oviralo ali motilo. Od Ostrega vrha do Dolnjih Poljan smo smučali tri ure. Pred Poljanami smo začeli previdno krožiti okoli vasi s smučmi, se pravi okoli in okoli vasi smo smučali, da bi se prepričali, če morda ni v vasi kakšna italijanska patrola. Saj so bili Italijani še vedno prepričani, da se zadržujemo okoli teh vasi in naših starih taborišč, nas pa že dolgo časa ni bilo v teh krajih, zato, razumljivo, nismo vedeli, kaj se tu dogaja. Ko smo uvideli, da je teren čist, smo se spustili v sredo vasi. Kmetje so nas začudeno ogledovali in spraševali, kje smo bili toliko časa in zakaj smo jih zapustili. Spraševali so nas, če so se nam kaj zamerili. Res, pristrčna vljudnost! Razložili smo jim, da se je bataljon premaknil na drugo področje, sicer pa da lahko sami vedo, kje se zadržujemo, saj so nas videli, kam smo odšli. Povedali smo jim še, da je ves bataljon spet združen in da je na območju Travnice gore, tam, kamor smo povedali, da bomo šli. Tem kmetom smo lahko odkrito vse povedali in jim zaupali, ker so bili zelo predani, naše uspehe in zmage pa so smatrali, kot da so tudi njihove. Bili so zelo veseli, da smo jih obiskali. Ker smo prišli v vas opoldne, so nam ponudili kar svoja kosila. Po vasi so nas ustavljali in nas nagovarjali, naj ostanemo pri njih. Nam pa se je mudilo naprej. Po dveh urah prijetnega bivanja smo že odbrzeli mimo Racne gore po hosti in naprej proti Bloški planoti. Še podnevi smo nameravali priti čez Bloško planoto do Mokrcia. Nikogar se nismo bali. S takimi obiski pa smo ljudem v Loški dolini vlivali novo zaupanje do gibanja oziroma dali smo ljudem vedeti, da se partizansko oziroma narodnoosvobodilno gibanje iz dneva v dan bolj širi.

Na vrh Racne gore smo prispeli ob enajstih dopoldne. Ob ogledovanju terena smo v mladem smrekovem gozdu proti

Bloški planoti zagledali dim, podoben dim pa smo opazili še na nasprotni strani hriba. Vse se nam je zdelo sumljivo. Od Rane gore do kraja, kjer se je kadilo, je bilo približno dva kilometra zračne črte. Teren je bil primeren za smuk, sonce se je prikazalo in po kratkem posvetu sem ukazal: »Puške v roke, mitraljez čez prsi, pripravljeni za strel in na juriš!« Mitraljezec Kovač se je samo nasmejal, pripravil strojnico na strel in z besedama: »Ajde, gremo!« povedal, da je pripravljen. Ker se je teren nagnil, smo se hitro spustili do mesta, kjer je gorelo. Obkolili smo gozdiček. V primerni razdalji smo se ustavili in zagledali v gozdičku ogenj, ob njem pa skupino ljudi. Zdelo se mi je, da je taborni ogenj, ob njem pa skupina partizanov. Ljudje ob ognju so nas opazili in so se začeli umikati, hkrati pa so zaukazali preplah. Čeprav so namreč imeli postavljenega stražarja, ki pa nas zaradi naše hitrosti in izurjenosti ni niti opazil. Sedaj smo bili prepričani, da so partizani, ki so se izgubili in niso našli zveze z drugimi. Dva naša borca sta z naperjenima puškama stopila čisto do tabornega ognja, drugi pa smo čakali zadaj, pripravljeni na vse, tudi na juriš, če bi bilo to potrebno. Ko sta se jim naša borca približala, sta začela vpiti za njimi, toda partizani se zanju takoj sploh niso zmenili. Ker se niso mogli hitro umikati v visokem snegu — zelo se jim je vdiral — so se le začeli ozirati, da bi videli, kdo jih je pravzaprav presenetil ob tabornem ognju. Prepričan sem bil, da je to neka skupina partizanov. Oni so se še vedno umikali, zato sem jim zakričal: »Tukaj sem jaz, Daki! Smo v patroli, ki prihaja z Mokrcia!« Nekdo izmed umikajočih se je ustavil in se vračal proti nam. Tako smo ugotovili, kdo smo mi in kdo oni. To so bili »Rakovčani«, kakor so se imenovali. V skupini je bilo štirideset borcev in vsi so bili dobro oboroženi, imeli so celo zbrojevko, predvsem pa, precej najrazličnejšega streliva so imeli. Potem so se spet vsi vrnili in skupaj smo se zbrali ob tabornem ognju med smrekami. Ponudili so nam svojo hrano, ker pa mi nismo bili lačni, smo se jim za gostoljubnost zahvalili. »Rakovčani« — to so bili borci, ki so prišli z Rakeka. Prav njihov odhod z Rakeka v partizane je nenavaden!

Na Rakeku so si priskrbeli poseben avtobus. Potem so sredi Rakeka naložili na streho avtobusa zaboje. V teh zabojih pa so bile puške, ki so jih prej, preden so jih zložili v zaboje, ovili v šotorska krila, potem pa še zložili v vreče. Mnogo ljudi

je opazovalo, kako nalagajo zaboje na prtljažnik, pa tudi Italijani so videli, kako se skupina ljudi pripravlja na odhod. Natančno opoldne je z Rakeka odpeljal avtobus skupino ljudi, ki se je — kot so mislili Italijani — odpeljala na delo. Brez težav so se pripeljali do podnožja Racne gore. V vasi Vrhnika so izstopili, pobrali iz zabojev orožje in hrano in odšli v gozdove. Avtobus se je vrnil prazen na Rakek, sicer pa šofer ni vedel, kaj oziroma koga vozi. Potem ti borci nekaj časa niso imeli nobene zveze ne s političnimi delavci, ne z organizacijami OF, niti ne z oboroženimi partizanskimi enotami v Loški dolini. Sami so s pomočjo specialk iskali v gozdovih proti Racni gori in Bloščku primeren prostor, tam, kjer smo jih mi presenetili, pa so se utaborili oziroma ustavili.

Položaj rakovške čete je bil težaven. Zato sem naročil enemu izmed naših borcev, ki je dobro oziroma natančno poznal te kraje, da je po poti, ki sem mu jo nakazal, pospremil »Rakovčane« k dr. Beblerju v prejšnji Šercerjev bataljon na Travno goro. Določil sem spremljevalcu tako skrite poti, da ne bi po naključju srečali kakšne italijanske patrole. Bilo je to 25. marca 1942, rakovška četa pa je bila v gozdovih že dobrih osem dni. Kaj dosti se v gozdovih niso mogli premikati, ker je bil zelo visok снег. Z novimi tovariši smo se pogovarjali skoraj dve uri, potem smo se poslovili in odšli naprej proti Mokrcu, kamor smo prišli okoli osme ure zvečer. Podnevi smo se ustavili na Bloški planoti in v Hudem vrhu pri kmetu, kjer je naša polovica bataljona meseca januarja že prenočevala. Po naključju smo se tukaj srečali z Antonom Šrajem iz Nove vasi, ki nam je dal vse podatke o gibanju Italijanov na Bloški planoti. Dobro uro smo počivali in se pogovarjali o vsem, kar je ljudi zanimalo. Zanimali so se, kako smo preživeli to hudo zimo, ko smo šli mimo njih meseca januarja. Ko smo smučali po Bloški planoti, sem se oglasil tudi v svoji rojstni vasi na Velikem vrhu. Tokrat sem šel prvič oborožen v svojo rojstno vas in se ustavil pri starših. Bilo je okoli sedme ure zvečer, pa sem bil kljub temu previden, da me ne bi kdo izmed vaščanov videl in povedal Italijanom, da sem obiskal svoje starše. V hišo sem stopil sam, patrola pa je ostala v zasedi za hišo, da jo nihče ni mogel videti. Starši so bili presenečeni in so se me nekoliko prestrašili, ker sem bil močno oborožen in prepasan. Vprašali so me, če sem sam; zanikal sem jim, rekoč, naj se nič ne boje, ker je hiša zastražena. Srečanje je bilo

kratko. Potem sem odšel in ko je šla za mano še mama, se je kar začudila, ko je videla, da si pripenjam smuči na noge in da se ostali drugi partizani smučajo okoli mene. »Oh, kaj pa je sedaj to, toliko vas je!« se je mama začudila. Potem smo odšli. Pri hiši, kjer so bili fantje povezani z mano, sem jim zakričal: »Fantje, pripravite se, spomladi boste morali k partizanom!«

Med potjo je pogovor nanese na to, kako bi peljali oziroma nosili s seboj ranjence. Taka vprašanja smo si večkrat zastavljali, zlasti tedaj, ko smo hodili po nevarnih krajih. Sklenili smo, da si moramo priskrbeti nekaj vrvi, ki bi z njimi lahko zvezali smuči v zasilne sani za ranjenca. Tako smo dobili v Rovtah vrv za obešanje perila; vrv nam je dal tamkajšnji učitelj. Takoj smo poskusili, kako bi to šlo. Potem smo se vadili na Mokrcu: nekoga smo na smučeh vlekli okoli tri kilometre daleč in dobro se je obneslo. Glavo smo mu tako zavili, da je lahko samo dihal. V dobre pol ure smo bili že spretni. Še tisto noč smo se vrnili z Mokrc v Malkovec — Rovte, kjer smo se razdelili po hišah in šli počivat. Postregli so nam s toplo hrano in nam pripravili udobna prenočišča; na pečeh ali celo v posteljah. Po dveh dneh smo odšli na pot proti Mokrcu. Med potjo smo si ogledali gozdarsko koč, v kateri je imela pred časom svoje domovanje polovica bataljona. Našli smo samo golo, ožgano zidovje, okoli njega pa italijanske sledove, po katerih smo sklepali, da so koč oni zažgali. Tako je ostal Mokrc brez vsake strehe in za nas ni bil zaenkrat več pomemben. Od takrat naprej se na Mokrcu nismo več zadrževali. temveč le v njegovem podnožju v vaseh. Postajalo je topleje in na južnem pobočju Mokrc se je začel topiti sneg, da smo že težko smučali. Ogledovali smo okolico Turjaka, Pijave gorice in Barja ter premišljevali, kam bi se najprej spustili in kako bi prišli do hrane. Odločil sem se za Golo in Iško, do kamor se je dalo še kar lepo voziti s smučmi. V Golem so se nas ljudje zelo razveselili in nas začudeno pogledali. Takoj so nas začeli spraševati, zakaj smo jih tako naglo zapustili. Vedeli so pa tudi, da smo imeli težave z italijansko ofenzivo na Mokrcu. Bili so prepričani, da so nas Italijani organizacijsko in vojaško uničili in da so nas razbili na posamezne skupine, saj niso imeli o nas nobenih sporočil več. Sedaj pa niso mogli prikriti veselja, ko so videli, da smo živi in zdravi. Razložili smo jim, da ima naša patrola posebno nalogo, da med drugim

ugotovi, kaj je pri njih novega in če so se morda zopet pojavili Italijani, da pa bo prišel semkaj čez nekaj dni ves bataljon. Povedali smo jim, da naš popoln bataljon počiva v novem taborišču. Potem smo jim povedali, da so partizanske enote že po vseh krajih Slovenije in da se pripravljajo, da bodo napadle Italijane. »Spomladi bomo pa mi v ofenzivi!« smo poudarili. Tak poudarek oziroma ta pripomba je bila koristna za nadaljnje delo na tem področju pri mobilizaciji domačih fantov v partizane. Kajti Šercerjev bataljon, ki je bil osnovan na Kožljeku 2. januarja 1942, je bil zdaj dejansko razformiran. Dr. Bebler je iz bataljona, ki ga je razformiral, osnoval »letečo« patrolo in četo Ljuba Šercerja, ki jo je vodil Tone Vidmar-Luka in je odšla na sektor Iška vas, Borovnica, Podpeč. Dalje je bil osnoval kočevski bataljon, ki ga je vodil Stjenka Polak-Bojan, in kočevski odred, ki je bil na kočevskem sektorju. Tako je bilo sicer konec tega bataljona, toda s to reorganizacijo je Bebler razširil partizanstvo na vso Notranjsko in tja na kočevsko področje. Iz teh enot so torej nastale nove partizanske grupacije, kot III. grupa odredov in notranjski odred, kočevski odred, Šercerjev novi bataljon, proletarska četa, iz katere je nastal kasneje prvi proletarski bataljon Toneta Tomšiča. Sicer pa bom o teh enotah še pisal, tako da bo razvidna hitra rast oboroženega partizanskega odpora...

Vaščanom na Golem sem tudi povedal, da smo mi samo patrola, ki hodi tod okoli, ogleduje teren in pripravlja podatke za bataljon, ki bo v kratkem prišel in spet zasedel Mokrc. Sicer pa nam je Aleš Bebler res povedal, da bo ena četa z Vidmarjem na čelu odšla na področje Krima, kajti Vidmar je to področje najbolj poznal, in bo kasneje iz te čete ustanovil »Šercerjev bataljon«. Tako je tudi bilo. Golo smo zapustili okoli poldneva. Zavili smo proti Pijavi gorici, od tam pa smo hodili po Barju proti Rudniku, kamor smo prišli šele zvečer. Oglasili smo se pri partizanski Kovačevi družini, katere sin, z imenom Kovač, je bil v moji patroli. Zaželeli smo si palačinke, spečene doma, v naši družini, mimogrede pa bi ponoči napadli italijanske patrole, ki stražijo dolenjsko progo. Za vsak primer, če bi se približala italijanska patrola, smo postavili pri hiši zasedo z mitraljezom. Rudnik je bil tedaj predmestje Ljubljane. Nekoliko od hiše proti Dolenjski cesti je stala naša zbrojevka, naperjena na morebitne prihajalce. Vedeli smo, kam bi se v primeru napada umaknili — zadaj na Golovec.

Kovačevi niso mogli verjeti svojim očem, ko so nas zagledali. Pri njih smo dobili tudi vesti o položaju v Ljubljani. Postregli so nam z najboljšim, kar so sploh imeli. Po dveh urah prisrčnega pogovora smo se morali posloviti. Posvarili so nas, češ da smo čisto blizu Italijanov. Vendar na svarila nismo dosti pomislili, počutili smo se varne, sicer pa smo imeli puške in strojnice vedno pripravljene na strel. Prekoračili smo Dolenjsko cesto in železniško progo oziroma vedeli smo, da jo bomo morali prekoračiti. Opazili smo italijansko patrolo, ki je hodila po progi od bunkerja do bunkerja in jo napadli. Italijani so se branili z zelo močnim ognjem, čez čas pa jim je pomagalo že tudi topništvo na Ljubljanskem gradu. A kar na smeh nam je šlo, ko smo gledali, kako so vojaki hitro plegli ob progi in streljali v zrak z mitraljezi in puškami. Italijanske granate, izstreljene z Ljubljanskega gradu, so sicer žvižgale po zraku, ko pa so padle v barjansko blato proti Igu, niso niti eksplodirale. Ko smo Italijanom nagnali strah v kosti, smo odšli proti Igu in naprej proti Iški vasi. To je bil naš prvi demonstrativen napad na pragu Ljubljane. Proti jutru smo prišli v Iško vas, kjer smo se ustavili, najedli in posušili, kajti ko smo hodili po barju, smo preskakovali številne jarke, polne vode in zato smo bili popolnoma premočeni. V Iški vasi so nam povedali, da od zadnje ofenzive še ni prišel k njim noben Italijan in da zato lahko brez skrbi zaspimo. Odšli smo spat in spali smo kar po kmečkih pečeh in po klopeh okoli kmečkih peči. Iz previdnosti smo kljub temu postavili stražo. Drugo jutro, bilo je že 26. marca, smo vstali okoli devete ure in odšli po hišah, da smo dobili jesti. Šli smo že bolj iz navade. Bilo nas je enajst in bilo bi preveč, da bi nas nahranil samo en kmet, vendar je bilo včasih tudi tako, da je vseh enajst en kmet nahranil. Siti, suhi in spočiti smo spet odšli proti Mokrcu po bližnjici, nato na območje oziroma v vasi pod Mokrcem. Med potjo smo opazovali, če niso pred nami hodile italijanske patrole, ker smo Italijane na Barju razdražili. Ko smo ugotovili, da ni nikjer nobene italijanske patrole, smo se spustili še v Golo, Škrilje, Zapotok in še v druge vasi bližnje okolice. Ljudje so nam povedali, da Italijani ne prihajajo k njim, ker se boje partizanov, pač pa da hodijo samo močnejše patrole z Iga po cesti proti Želimljam. V tej patroli ni bilo nikoli manj kot deset vojakov, z njimi pa še stari jugoslovanski žandarji. Tako smo hodili nekaj dni brezskrbno po okolici. Dobili smo tudi zvezo z Osvobodilno fronto

na tem področju, ki je bila tudi sedaj kakor že prej, še bolj povezana. Na tem sektorju je bila že 1941. leta zelo močna terenska organizacija OF, ki je svoje delo še stopnjevala. Ponoči smo obiskali Škofljico, Lavrico, Rudnik in Črno vas; obisk smo ponovili v naslednji noči. To so Italijani čutili, saj jim nismo dali nič več miru. Tako so morali okrepiti svoje straže ob dolenski železniški progi. Ker smo se pojavili zdaj tu, zdaj tam, niso o nas nič natančnega vedeli. Delali smo vtis, kakor da nas je zelo, zelo veliko, zato so Italijani začeli postavljati svoje zasede okoli Iga. Posebno so zastražili cesto z Iga proti Iški vasi, da bi morda le zajeli kakšno partizansko patrolo. Na vso moč so si prizadevali dobiti v roke kakšnega partizana, da bi od njega kaj izvedeli o nas. Ker so tudi civilisti spregledali njihove namere, so nas tudi o tem obveščali. Italijani niso imeli sreče, ker so svoje zasede vedno postavljali tako, da smo jih mi ponoči pravočasno opazili. Potem smo šli, razumljivo mimo njih. Iz previdnosti oziroma zaradi taktike smo se za nekaj dni umaknili proti Rovtam (Mačkovec). In tudi zaradi ljudi, da so nas videli, da smo še vedno na tem območju. Nato smo dva dni spet »rogovili« okoli Velikih Lašč, Turjaka, Doba in Bloške planote; takrat smo bili spet na smučeh, da smo bili še hitreje tu in tam. Med Bloško planoto in Velikimi Laščami ni bilo italijanskih postojank, pač pa so zdaj pa zdaj sem prihajale italijanske patrole. V teh patrolah so bili navadno italijanski smučarji; štele so od štirideset do petdeset mož, Italijani so imeli na Bloški planoti posebno smučarsko enoto, pripravljeno za nas in stalno so opazovali, kje mi »vozimo«, toda zelo daleč od ceste niso šli. Ta enota je nadzirala to področje. Ko smo tod križarili od vasi do vasi, smo večkrat naleteli na njihove smučarske steze, toda njihove steze so bile zunaj gozdov ali zelo oddaljene od njih. Kmetje so nam bili tukaj zelo naklonjeni in so nam na vse načine izkazovali gostoljubje. Mnogi so nam zaupali, da bi radi stopili v Osvobodilno fronto. Sami so iskali zveze z OF in pripravljali svoje sinove za vstop v naše enote, ker so se želeli boriti proti okupatorju. Mnogi pa so se bali sosedov. Začutili smo, da ne zaupajo drug drugemu. Začelo nas je zanimati, od kod izvira to nezaupanje. Obiskali smo tudi kmečke hiše v dolini ob cesti proti Velikim Laščam, kajti med temi kmeti je bilo največ nezaupanja. Kamor smo prišli, so nas gledali nezaupljivo. To se nam je zdelo sumljivo in ko smo obiskali malodane vse tukajšnje kraje, smo spoznali, da

je med njimi izdajalec. Potem pa smo kmete kar naravnost vprašali, kdo med njimi je izdajalec. Vendar o tem niso hoteli dosti govoriti, le posvarili so nas, naj se ne sučemo dosti okoli njih, ker bi nas utegnili izvohati Italijani. Seveda, v tej dolini še niso vedeli, s kom imajo opravka, namreč, da smo »leteča« borbena patrola. Namignili pa so nam tudi nekaj o oboroženih izdajalcih. To pa nas je začelo še bolj zanimati in še vztrajneje smo poizvedovali, kdo bi bil oboroženi izdajalec. Sklenili smo, da ne bomo zapustili Karlovice prej, dokler ne uredimo »zadeve« z izdajalcem.

Počasi se nam je začelo dozdevati, kdo bi utegnil biti izdajalec. Toda hoteli smo to zvedeti od ljudi. Končno smo izvlekli iz njih, da je izdajalec čuvaj bližnje Kozlarjeve graščine, ki je spraval že nekaj ljudi v zapore in celo v smrt. Italijani so ga sami postavili sem, da bi jim zbiral podatke o zadržanju naših ljudi. Torej je bil njihov plačanec in dobro so ga oborožili. Sklenili smo, da bomo za zdaj navidezno pustili to gozdarjevo zadevo pri miru vsaj tako, da o njej ne bodo ljudje govorili. Predvsem zato, da izdajalec ne bi česa zasumil. Dokončno smo se morali o tem prepričati in se posvetovati še z našimi ljudmi, ki so vodili Osvobodilno fronto v tej dolini. Ko smo se o tej zadevi pogovarjali z aktivistom Bavdkom, se je samo smejal. Ko sta moja borca Arti in Abi zavrnila Bavdkov nasmeš s tem, da sta ga opozorila, naj takoj pove, kdo je izdajalec, je Bavdek kratko odgovoril: »Tovariši, prosim, očistite to dolino, drugače ne moremo več delati! Še bolje pa te zadeve pozna Janez Hribar, ki je bil na tem terenu aktiven in najboljše pozna naše ljudi!« Torej se ni popolnoma odkrito pogovoril z nami, ki smo bili oboroženi in ki za take zadeve nismo poznali nobene šale, temveč je želel, da bi nam povedal ime izdajalca kdo drug. Da, domačini so se bali glasno govoriti o izdajalcu — bali so se, da drugi ne bi izvedeli, kdo je povedal ime izdajalca. Odšli smo v Podstrmec, kjer smo spraševali po Janezu Hribarju. Čez čas smo ga našli blizu Rovt v gostilni Nared, tudi gostilničar je bil naš aktivist. Bilo je popoldne ob treh, kjer smo dobili natančne podatke o izdajalcu oziroma o tem, katere ljudi je ovadil Italijanom. Potem smo se vrnili v Rovte, kjer smo tudi prenočili. Zvečer smo se sestali z robskimi aktivisti, ki so nas sami obiskali in so se pritožili nad izdajalcem. Omenili so, da so zaradi izdajalca že iskali zvezo s partizanskimi patrolami. Tako smo se srečali tudi z mladim aktivistom Bavdkom (kasneje je

v italijanski ofenzivi padel), ki nam je še nadrobneje osvetlil primer izdajalca — čuvaja Kozlerjevega posestva. »Zelo je nevaren za vse gibanje,« je poudaril Bavdek, »in nasilen, da se bo zoperstavil celo vam, partizanom!« Spet novi podatki, nismo pa povedali robskim aktivistom, da že imamo podatke o izdajalcu in tudi ne, kako ga bomo kaznovali. Zdaj smo dokončno spoznali, da omenjeni izdajalec zelo škoduje tukajšnjemu partizanskemu gibanju in sklenili smo, da ga prihodnji dan kaznujemo z ustrelitvijo. Pri akciji bi sodelovali Kovač, Pilot, Arti in jaz. Drugi del moje »leteče« patrola je počival v Rovtah ter pri kmetih zbiral orožje in strelivo.

29. marca smo prismoučali do Pavličeve gostilne v Lužarjih. Bilo je še zgodaj zjutraj. Najprej smo spraševali po italijanskih patrolah, ki so se tedaj čestokrat na smučeh pojavljale v bližini. V gostilni smo našli tudi nekega aktivista OF s tega področja, ki je bil trdno povezan z nami. Povedal nam je, da Italijanov že nekaj dni ni bilo v to gostilno, ni pa dvakrat reči, da ne bodo prišli semkaj prav danes. Sicer pa se je tudi njemu zdelo čudno, zakaj Italijanov že toliko časa ni bilo k njim. Ko smo mu zaupali, kakšno »opravilo« nas je tako zgodaj pripeljalo semkaj, je odgovoril, da si je nekaj takega takoj mislil, kajti nekoliko čudno je, da smo samo štirje, in še ti hitri in korajžni. Potem je dodal, da je prav, za kar smo se odločili, ker da so že vsi okoliški kmetje v nevarnosti, da bi jih Italijani zaprli. Omenil je, da se mnogi kmetje bojijo dati hrano za partizane, kajti izdajalec jim gleda celo pod roko oziroma pazi na vsak njihov korak in jih zalezuje. Vsi štirje smo bili na smučeh; trije smo imeli puške, Arti pa samo samokres in dve ročni bombi. Že pred sedmo uro smo se začeli spuščati po Lužarjevem bregu navzdol. Smuk je bil zelo prijeten. Okoli sedme ure smo se približali hiši blizu Karlovice. Umaknili smo se s ceste, kajti utegnili bi nas opaziti Italijani, ki so prišli semkaj od časa do časa. Do izdajalčeve hiše je bilo še dobrih petsto metrov. Ob robu hoste smo stopili še v gostilno, hitro izpili vsak po dva kozarčka žganja, plačali in spet smo bili na cesti. Ljudje, ki so bili v tem času v gostilni, so nas spoznali. Čudno pa se jim je zdelo, da smo tako slabo oboroženi oziroma da nas je tako malo. Le nekaj besed smo izmenjali z njimi, predvsem zato, da smo izvedeli, v kateri hiši prebiva izdajalec. Vsa okolica je torej trepetala pred nevarnim izdajalcem in italijanskim vohunom. Toda zdaj smo bili z ljudmi odkriti: povedali smo

jim, kaj bo čez nekaj minut z izdajalcem. Nobenih dokazov nismo več potrebovali! Nataknili smo si smuči, ki smo jih imeli pripravljene, in zavili s ceste proti izdajalčevi hiši. Natančno smo pogledali levo in desno po cesti, če nas kdo opazuje. Nenadoma smo zagledali, da prihaja z Bloške planote za nami oziroma po naših smučinah okoli 40 Italijanov; vsi so bili na smučeh. Na oko sem presodil, da so oddaljeni od nas okoli 3 kilometre. Nekaj trenutkov smo bili kot primrznjeni v tla; obstali smo na mestu in ugibali, kaj Italijani sploh nameravajo. Smučali so kar za nami in še kar hitro. Bili smo že čisto blizu hiše, vendar nas izdajalec še ni videl. Pred nami je bil le še ovinek s ceste, tja proti hribčku, torej slabih štirideset metrov. Opazovali smo, če bodo Italijani morda zavili s ceste. A ne — kar naravnost po naših sledih so smučali. Odločitev je bila nagla: izdajalca moramo kljub nevarnosti, ki nam preti zaradi italijanske patrole, kaznovati. In še smo si dajali korajžo z besedami: »Zakaj pa bi se bali Italijanov, zakaj le? Saj znamo tudi bolje smučati kot oni!« Italijani so se nam približevali že od odcepa ceste, od tam, kjer smo mi zavili s ceste. Tudi oni so se ustavili in ogledovali teren na levi in desni strani. Ugotavljali so, koliko nas je oziroma kje smo sploh, saj so lahko videli le štiri partizane. Po smučinah so sicer lahko ugotovili, da nas je malo, zato so si upali za nami. Mi smo se še na hitro dogovorili, kaj bo kdo naredil, ko bomo pri hiši, potem pa smo zdrveli naprej. Takle je bil načrt! Arti bo prosil za mleko. Pilot, ki bo stal za njegovim hrbtom, bo potegnil iz Artijevega žepa pištolo in bo ustrelil v izdajalca. Če bi mu odpovedal samokres, bi moral priskočiti na pomoč Pilot. Jaz in Kovač pa bi med tem časom preiskala hišo. Že smo bili pred hišo. Kot naročen ali pa po naključju: nekaj korakov pred hišnimi vrati je bil izdajalec, ki je prišel iz hleva, kjer je krmil živino. Nismo pričakovali, da nam bo prišel naravnost pred oči. Arti ga je takoj, že od daleč ogovoril: »Počakajte, poslušajte! Ali imate, prosim, nekaj mleka? Smo zelo žejni in lačni, saj danes še nismo jedli in nam je zato kar slabo!«

Izdajalec je nekoliko osupnil in takoj se mu je zdelo sumljivo, da prihajamo podnevi in da nas je tako malo. Vprašal nas je, če smo sami in tedaj smo videli v njegovih očeh strah pred partizani. Sicer pa: čeprav so mu posredno že mnogi ljudje grozili s kaznijo, vseeno ni prenehal ovajati in izdajati naše ljudi. Ko smo še kar naprej moledovali za mleko, se je

pomiril in odšel v hišo oziroma proti kuhinji. Pri kuhinjskih vratih se je ustavil in nas začel spraševati, kdo smo in od kod prihajamo. Zdelo se nam je, da bi od nas najraje zahteval osebne legitimacije. Arti ga je prekinil in ga vprašal, kako se piše. V tem je Pilot za Artijevim hrbtom že imel pripravljeno pištolo. Izdajalec tega ni opazil. Izdajalčeva desna roka pa je počasi začela polzeti iz žepa, kajti v žepu je imel pištolo. Nenadoma mu je v glavo stopila kri. Zmedel se je, roka mu je za hip zastala. Vseeno si je prizadeval, da bi potegnil roko iz žepa. A ga je prehitel Arti, ki je bliskovito potegnil pištolo izza pasu in zavpil: »Roke kvišku, izdajalec!« Dvakrat je počilo in izdajalec se je zvrnil. Pilot sploh ni utegnil posredovati.

V izdajalčevem žepu smo našli 9 mm pištolo, v njegovi sobi pa še eno pištolo, mavzerico in dve lovski puški. Puško je imel kar pod posteljo nabito in pripravljeno na strel. Imel pa je še kar majhno skladišče streliva. Italijani so ga dobro založili. Komaj dobrih pet minut smo se zadržali pri izdajalcu, medtem pa so se Italijani z glavne ceste že pričeli približevati k izdajalčevi hiši, razporejeni v strelce. Prepričani smo bili, da so slišali strele. Pobrali smo izdajalčevo orožje in se iz hiše, ki je bila tik hoste, umaknili v hosto. Čeprav je bila strmina, smo jo premagali. Italijani so šli najprej v hišo, nato pa po naši sledi za nami, čeprav so se zaradi strellov nekoliko obotavljali. Zelo so bili besni, ker smo ubili njihovega služabnika. Polovica patrole se je obrnila nazaj proti Blokam, po cesti, z željo, da bi nam presekali pot in nas obkolili, kajti med Sodražico in Blokami smo morali čez cesto, druga polovica patrole pa se je začela po strmini vzpenjati za nami. Mislili so, da se umikamo proti Travni gori. Mi pa smo medtem lezli po strmem poraščenem gozdu na Bloško planoto in smo spremenili smer šele potem, ko smo bili že na vrhu. Italijani, ki so bili že blizu nas, so rjovedi za nami: »Avanti, avanti! Madonna, banditi, banditi!« Povzpeli smo se na 870 metrov visok hrib Mokrcica, ki je bil nad izdajalčevo hišo. Čeprav so nam bili Italijani za petami, smo se morali odpočiti, zakaj bili smo prepoteni, in tudi noge so nam odpovedale od naporov, od vzpenjanja. Počivali smo deset minut in oprezali na vse strani ter poslušali, kako se tudi Italijani vzpenjajo za nami, vendar z veliko zamudo. Nenadoma pa smo opazili skupino italijanskih vojakov na cesti, ki vodi do Bloške planote. Kaj nameravajo? To vprašanje nam je zdaj prebadalo misli. Morda je tu blizu še tretja sovražna skupina,

ki nas hoče obkoliti? Kaj naj nemudoma storimo? Pred nami je bila soteska, v dolini pa je bila cesta, ki vodi z Blok v Sodražico. Če smo hoteli biti na varnem, bi morali prav tukaj prečkati cesto, še zlasti, če so nas Italijani nameravali obkoliti. Z druge strani ceste bi se tudi lahko umaknili na Travno goro, če bi nas Italijani odrezali od naše patrole v Rovtah, ki nas je najbrž že čakala. Začeli smo se spuščati v sotesko; ovirali so nas zameti, ker smo se spuščali po čistini, tu pa je burja naredila zamete. Italijanov nismo več slišali in kazalo je, da so se pod vrhom ustavili oziroma čakajo v zasedi. Seveda, na nas, a podoba je bila, da čakajo kolono, ki je šla na Bloke, da nam bodo prvi zaprli pot, nam presekali umik iz tega območja, potem pa bi nas druga skupina na tej poti napadla in obračunala z nami. Italijani so bili med seboj dobro povezani oziroma zelo dobro opremljeni, saj so imeli celo radijsko zvezo. Od daleč smo jih opazovali z daljnogledom. Imeli pa smo smolo, ker smo puščali smučine, po katerih so nas Italijani zasledovali. Pred seboj smo zagledali na neporaščenem pobočju, po katerem smo se morali spustiti, samotno hišo; bila je stara in prazna, zapuščena. Ozirali smo se, toda Italijanov še ni bilo za nami. Nobene sledi oziroma smučine ni bilo okoli hiše. Nenadoma je stopila pred nas srna; to je bil eden izmed znamenj, da v bližini samotne hiše ni nikogar. Pravkar sem hotel pritisniti na petelina, ko je zagledal Arti na drugem hribu Italijane, ki so prodirali proti nam. Torej: začeli so stiskati obroč, samo še soteska je vmes. No, srna je odskakljala, mi pa smo se spustili po bleščečem snegu k hiši in pred njo razrili sneg. S smučmi smo se zavrteli okoli hiše, kakor da bi se zatekli vanjo. Sledi od hiše v dolino Italijani niso mogli opaziti, ker se je tu začela huda strmina. Visoke zamete smo s smučmi kar preskakovali, drug za drugim in dosegli sotesko. Preslepili smo jih oziroma prepričali smo Italijane, da smo ostali v hiši. Kakih dvesto metrov od hiše smo popadali v snegu oziroma pod hudo strmino v globokih zametih, da smo se komaj izkopali iz njih. Morali smo hiteti naprej, da bi se čimprej oddaljili od Italijanov in od hiše. Kajti če bi prišli Italijani do hiše, bi nas od tod lahko z mitraljezom pokosili. Prispeli smo v Sodražiško dolino pod Boncar; naglo smo prečkali cesto in se ustavili na pobočju na drugi strani. Ozrli smo se: naša sled se je jasno začrtovala v bleščečem snegu. Opazili smo Italijane in jih prešteli: okoli 40 jih je spet bilo. Torej so se spet združili, da bi kot popolna

kolona oziroma vsi skupaj napadli nas, ki smo se po njihovem mnenju — skrili v hišo. Ker so bili še precej daleč od nas, smo posedli v sneg, za debele bukve in jih opazovali. Italijani so se zvrstili v strelce in opazovali našo sled proti hiši; naprej pa je našo sled zakrila njihovim očem huda strmina. Domnevali smo pravilno: Italijani so bili prepričani, da smo v hiši. In začeli so se pripravljati na napad, da bi nas zajeli žive ali pa nas v njej pobili. Z lahkim minometalcem so začeli obstreljevati hišo, toda redke so bile mine, ki so eksplodirale. Največ se jih je zarilo v visok sneg. Tiste mine pa, ki so zadele v hišo, niso mogle prebiti sten hiše. Italijani so se počasi plazili proti hiši in od daleč kričali, naj se predamo. Ker jim nihče ni odgovoril, so mislili, da smo se v hiši potuhnili. Še silneje so začeli jurišati in rjoveti: »Avanti, ragazzi, avanti!« Besede so jih navdušile in kot bi trenil so z lahkimi strojnicami pridrveli do hiše in jo obkolili. Nekaj hipov so mirovali, zakaj prepričani so bili, da bomo prišli iz hiše z dvignjenimi rokami in belo zastavo. V hišo pa se niso upali. Ko so le predolgo čakali na nas oziroma na našo belo zastavo, so z bombami zažgali hišo. Tako — so menili — se bomo le predali! Hiša je naglo gorela, a nikogar ni bilo iz nje. Razumljivo, saj smo mi na nasprotnem bregu sedeli za bukvami in se zabavali, ko smo opazovali italijanski napad. Še več! Stopili smo na čistino in začeli na vse grlo vpiti, da smo tu. Nato smo se zopet skrili za drevesa, kajti tudi z nasprotnega brega — zračna linija je bila dolga dober kilometer — bi nas z mitraljezi lahko pokosili. Italijani pa se za naše glasove niso zmenili. Šele ko je hiša čez dobre pol ure zgorela in ko so pregledali okolico hiše in prišli do strmine, so zagledali smučine v dolino. Da, to so bile naše sledi. Vendar se Italijani niso več spustili za nami po naši sledi, temveč so se obrnili nazaj. Takrat smo nadaljevali pot proti Bloški planoti tudi mi. Torej smo šli v isto smer kot Italijani, samo da je bil med nami visok greben oziroma soteska.

Ko smo prišli na Lužarjev breg, smo se ustavili pri kmetu na hribčku. Smučiči smo pustili pripravljene pri studencu pod hišo, kjer je kmet napajal živino. Pazili smo, da naše sledi ne bi peljale do hiše, kajti lahko bi jih odkrili Italijani. Zanesljivo bi kmetijo zažgali, s tem pa bi škodovali sebi in kmetu, ki je vedno in vse naredil za nas, kar smo ga prosili. S hribčka smo dobro videli Pavličevo gostilno na Strmici oziroma Italijane, ki so odšli vanjo. To so bili tisti Italijani, ki so hajkali za nami

in jurišali na prazno hišo; bili so utrujeni in so se šli okrepčat v gostilno. Po hišah niso brskali, temveč so se zadrževali samo v gostilni in pili. Tudi mi smo se okrepčali — kmet nam je skuhal žgancev in postregel z mlekom. Zaradi varnosti pa je nekdo od nas ves čas gledal proti gostilni na strmiškem sektorju. Italijani so pred mrakom odrinili v kasarno na Bloke. Tedaj smo lahko tudi mi zapustili hišo našega gostitelja, saj ni bilo več neposredne nevarnosti. Prečkali smo cesto in odšli proti Rovtam, kjer so nas čakali tovariši iz »leteče« patrol. Ko smo se že umaknili čez cesto oziroma smo bili že zelo oddaljeni od Italijanov, blizu Sile na Rovtah, smo podražili Italijane tako, da smo spustili proti njim, ki so bili od nas oddaljeni več kot dva kilometra, strele. Italijani so se ustavili in so začeli na vso moč streljati proti nam z mitraljezi. Streljali so, kot bi bili v najhujšem boju. Ker smo bili že blizu Rovt, so to streljanje slišali tudi naši tovariši. Misleč, da so nas Italijani iznenadili, so odhiteli na pomoč. Sicer pa so bili ves dan pripravljeni, da bi nam prihiteli na pomoč. Ker se toliko časa nismo vrnili v Rovte, so ves dan nadzirali okolico, da bi se nam čimbolj približali. »Boje« za hišo pa so opazovali z daljnogledom, saj so bili višje kot Italijani. Medtem smo mi štirje že prečkali konec Iške in se pojavili pred njimi. Italijani, ki so nas od daleč še opazovali, so mislili, da nas je zelo veliko, ker so nas videli zdaj tu, prej pa še na drugi strani. Pravzaprav: niso mogli doumeti naše taktike in so jo, ne da bi na nas streljali, hitro pobrisali v kasarne. Tudi v prihodnje na to področje niso več upali pošiljati svojih patrol. Srečanje z zaskrbljenimi, a na pomoč pripravljenimi tovariši je bilo prisrčno. Na vprašanje, kako je bilo, smo jim najbolje odgovorili s tem, da smo jim pokazali plen: dve pištoli, mavzerico, dve lovski puški in mnogo streliva, kar vse smo zaplenili pri izdajalcu Kajžarju. Vse, kar smo zaplenili, smo shranili v skladišču v Mačkovcu. Mi zdaj vsega tega nismo potrebovali, delali pa smo zalogo za kasneje, ko se nam bodo priključili novi borci. Skladišče pa je bilo že kar polno! Še nekaj časa smo se zadrževali na območju Rovt. Ker pa so celo od daleč prišle govorice, da so v vaseh Rovt partizani in ker nismo želeli vaščanov spraviti v nevarnost, smo se umaknili v gozd Mačkovec, v neposredno bližino teh vasi. V dobrem dnevu smo s pomočjo kmetov, ki so nam pripeljali deske in so nam pri gradnji tudi pomagali, zgradili zasilne barake v hosti. Pri gradnji smo uporabili celo

smrekovo lubje. Vendar smo se zavedali, da ne smemo mirovati in polegati okoli ognja, temveč da moramo biti stalno v akciji, da moramo biti aktivni. Zakaj — ljudje nas morajo videti, zdaj tu, zdaj tam, da se bodo otresli strahu pred Italijani in izdajalci. Samo dva dni smo bili tu, v tem času pa smo dobili vse podatke o človeku, ki je med 25. in 26. oktobrom leta 1941 izdal naše taborišče na Debelem hribu pri Loškem potoku. Tedaj je izdajalec zagrešil hud zločin: ker je izdal naše taborišče Italijanom, so od devetih borcev, ki so šli z Debelega hriba v Bele vode po hrano, osem borcev postrelili in jih sadiščno razmesarili. Torej — najti moramo izdajalca in ga kaznovati. Še en dan smo počivali v Mačkovcu, da smo pregledali orožje, smuči in drugo opremo. Naslednjega dne, bilo je 31. marca, smo Arti, Pilot, Kovač ter jaz odrinili čez Bloško planoto v Loški potok; s seboj smo vzeli še petega borca. Abija, našega priljubljenega veseljaka (o njem bom pisal še kasneje). Pot je bila precej dolga in nevarna, kajti lahko bi naleteli na italijanske zasede. Zato smo se na pot temeljito pripravili. V Bele vode smo odšli ob 3. uri ponoči, tja pa smo prišli 1. aprila ob pol šestih zjutraj; vaščani so že krmili živino. Zelo smo hiteli, da bi prišli čimprej na cilj. Izognili smo se karabinjerski postaji v Loškem potoku in zavili naravnost v vas Bele vode. Brez ovir oziroma nevarnosti smo prismočali v vas in vaščani so nas že opazili, ko smo se vasi komaj približevali. Ker so nas poznali že od prej, iz loške akcije, so nas zaustavili, da bi se z nami pogovarjali. Nismo imeli časa in smo zdrveli naprej, kajti čakalo nas je težavno, odgovorno, toda neprijetno delo: kaznovati smo morali izdajalca. Sredi vasi smo se ustavili, saj smo vedeli, v kateri hiši prebiva izdajalec.

Ko smo se ustavili in smuči sneli z nog, smo smuči tako obrnili, da so bile pripravljene, da bi lahko takoj odšli. Med tem časom nas je prva zapazila Debelakova mama, ki je gledala skozi okno v stanovanju nad hlevom. Nasmejala se nam je in mislili smo si, da sluti, čemu smo prišli v takem mrazu v vas. Potem se je odmaknila od okna, takoj zatem pa je prišel iz hiše njen sin Jože. Pri tej hiši je bilo sedem bratov, nismo pa vedeli, da se njihova družina piše Debelak. Kajti nasproti njihove hiše čez cesto je stanoval Janez Debeljak — izdajalec. Na hitro smo izmenjali z Jožetom nekaj besed, zlasti pa sta nas zanimali imeni Debelak in Debeljak oziroma v kateri hiši je Debeljak, izdajalec. Ker ni bilo bistvene razlike med ime-

noma, smo še enkrat hoteli zanesljivo izvedeti, kdo je izdajalec. Sicer pa niti nismo mogli verjeti, da bi kdo iz Debelakove hiše, katere družine je bila naša in z vsem srcem navezana na naše gibanje, bil izdajalec. Debelakov Jože je potem s prstom pokazal na izdajalčevo hišo, on in njegovi bratje, ki so prišli na cesto k nam, pa so dejali, da je izdajalec najbrž v hlevu in da moramo biti previdni, da nam ne bo ušel. Za nas je bilo to dovolj! S fanti — kasneje so štirje padli v NOB, trije pa so pričakali svobodo — se nismo hoteli več pogovarjati, da jim kasneje ne bi kdo očital, da so povedali, kje prebiva izdajalec. Z njimi smo se poslovili takole: pozdravili so: »Smrt fašizmu!«, mi pa smo jim odgovorili: »Smrt izdajalcu!« Naj še omenim, da so tega izdajalca poznali vsi ljudje v vasi, oziroma da so vedeli za njegovo izdajstvo. Še več: zelo so se ga bali.

Odšli smo proti izdajalčevi hiši. Ker je izdajalec v hlevu krmil živino, smo ga poklicali ven. Slišal je naše klice, prišel iz hleva in se napotil proti svoji hiši. Ko pa nas je zagledal, je pobledel. Samo spogledali smo se, a ni imel več časa, da bi zbežal. Pomaknil se je k vratom hiše. Ker smo si mislili, da nekaj namerava, smo ga zaustavili s prošnjo, če bi nam lahko pokazal neko pot. Naša prijazno izrečena prošnja ga je zaustavila in sprva ni zasumil, da je to le zanka. Šele pozneje, ko smo ga vprašali, kako se piše, nas je spoznal. Zardel je in hotel skočiti v hišo ter zapreti za seboj vrata, kajti zdaj je zanesljivo zaslutil, da ga čaka obračun s partizansko svinčenko. Toda tudi tokrat smo bili hitrejši mi: skočili smo za njim in vtaknili med vrata puškino kopito, da vrat ni mogel zakleniti. Potem smo vsi štirje odrinili vrata in ga ponovno vprašali, kdo je oziroma kako se piše. Imena ni povedal, ampak je začel klicati na pomoč svoje sosede. Vsa vas je bila že pokonci, prebudili pa so se tudi člani izdajalčeve družine, ki so nas začudeno ogledovali. Zakaj mi smo spomnili izdajalca na osem partizanov, ki jih je on izdal, da so padli v italijansko zasedo, kjer so jih Italijani pobili. Nič ni odgovoril na naše očitke, temveč je še bolj rjovel in klical na pomoč. Dobro je vedel, kaj ga čaka. Z vso močjo smo poskušali odpreti vrata, toda izdajalec, ki je bil močan, jih je dobro tiščal. Arti je tedaj nameril pištolo na izdajalca, vendar se zaradi mraza pištola ni sprožila. Naglo je priskočil Smeli in izstrelil v izdajalca devet nabojev, jaz in Kovač pa sva čakala, če bi po naključju le kdo prišel pomagat izdajalcu. Velik oziroma visok, kot je bil, se izdajalec ob prvem

zadetku ni zgrudil, zato je moral Smeli izstreliti vanj še osem strellov.

Hitro smo zapustili izdajalčevo hišo in tekli do srede vasi, si nataknili smuči in odbrzeli iz vasi. Za seboj smo slišali vzdolžne vaščanov, med drugimi tudi take, da bi morali že prej kaznovati izdajalca. Odgovorili smo jim, da prej še nismo imeli točnih podatkov o njegovem izdajalskem početju, če pa hočemo kakšnega izdajalca kaznovati, so prav tovrstni podatki najbolj pomembni. Ko smo prišli iz Belih vod, se je že začelo daniti. Med potjo smo prehiteli neko žensko, ki je hitela h karabinjerjem, ki so bili oddaljeni od izdajalčeve hiše komaj dva kilometra, da bi nas naznanila. Ustavili smo jo in ji naročili, naj se takoj vrne v vas, posvarili pa smo jo, naj se nikar ne ukvarja z ovaduštvom oziroma izdajstvom, ker jo to lahko stane življenje. Mi pa smo nadaljevali pot. Slutil sem, da bomo srečali karabinjerje, ki so lahko slišali naše strele in so se morda odpravili na pot. Karabinjerjev ni bilo, zato smo smučali naravnost. Po cesti smo drveli naprej in nenadoma smo bili v vasi Hrib, tik pred karabinjersko postajo. V prvem nadstropju je neki karabinjer molel skozi okno glavo; najbrž je poslušal, od kod so bili strelji. Nanj sem opozoril tovariše. Ko nas je karabinjer na oknu zagledal, je naglo skril glavo, še preden pa je zaloputnil okno, smo slišali njegove kletvice. Mi pa smo odsmučali naprej in šele za vogalom sosednje hiše smo se oddahnili in glasno zasmejali. Pot smo nadaljevali kar po cesti, ustavili pa smo se šele, ko smo bili dober kilometer oddaljeni od vasi Hrib, in sicer na ovinku pod hribom. Prižgali smo si cigarete in počasi nadaljevali pot po cesti proti Bloški planoti. Do tja smo imeli še osem kilometrov vožnje po čistini. Dohiteli smo voznike, ki so iz Loškega potoka vozili na Rakek les. Ko so nas opazili, so se nam umaknili v celo. Ustrašili so se nas, zakaj Italijani so zlasti v teh krajih razširjali govorico, češ da smo partizani pravi banditi, roparji, torej izprijeni in slabi ljudje.

Mnogi v teh krajih so nasedli govoricam. Kajti bili so siromašni in nismo hoteli, da bi še nam dajali hrano, pa jih zato tudi nismo pogostokrat obiskovali. Da so nasedli, tega jim torej nismo niti tako hudo zamerili. Kajti Italijani so poskušali na vse mogoče načine pridobiti ljudi, da bi bili proti nam. Niti mi, niti politični delavci oziroma aktivisti pa nismo mogli vedno pravočasno in na široko razlagati, kakšen namen ima

naše gibanje in zakaj se bojujemo proti Italijanom. Mi smo bili namreč vedno v akciji, zdaj tu, zdaj tam, politični delavci oziroma aktivisti Osvobodilne fronte pa so bili včasih tudi dokaj rahlo povezani z nami oziroma so imeli redke stike z nami. Hkrati pa so začeli v tej dolini močnejše politično delovati nekateri duhovniki, ki so pridobivali fante in skupaj z njimi, z vednostjo Italijanov, voditi boj proti partizanom, ki da so tudi proti veri.

Čeprav se nam je mudilo, smo voznikom na kratko povedali, kdo smo in da naj se nas pošteni ljudje ne bojijo!

Na Bloški planoti smo zavili s ceste, nadaljevali pot proti Rovtam, že zvečer pa smo bili spet na Bloški planoti. Prav srečanje z vozniki nas je spodbudilo, da smo začeli v stranskih vaseh Bloške planote politično-mobilizacijsko akcijo za pridobitev novih borcev ter novo akcijo za zbiranje orožja. Akcija je zelo uspela, saj so se nam priključili številni moški, zbrali pa smo tudi precej orožja in streliva. Drugi del »leteče« patrola je odšel s podobno nalogo v vasi Ljubljanskega barja, okoli Mokreca, Škofljice in Turjaka ter Velikih Lašč; tako kot mi, so tudi oni uspeli.

Okoli osme ure zvečer smo prišli v Strmico do Pavličeve gostilne, kjer je bila naša stalna postojanka. Bili smo precej utrujeni in premočeni; pot je bila zelo slaba, sneg se je že začel topiti, ker je bilo opoldansko sonce kar močno, tako da smo težko smučali, moker sneg pa nas je tudi temeljito namočil. Zvečer se je spet zmrazilo in vse, kar smo imeli na sebi, je zmrznilo. Imeli smo neprijeten občutek, kot da smo v mavcu. Ko smo smučali proti Pavličevi gostilni, so bili naši čevlji kot konjska kopita, hlače kot sadra, stopal pa sploh nismo več čutili. Morali smo se na toplem ustaviti vsaj za eno uro, da se je naša obleka odtalila in vsaj nekoliko posušila. Šele potem smo nadaljevali pot proti taborišču v Mačkovec, kamor smo prispeli okoli polnoči.

Tovariši, ki so ostali na tem področju, so nam skuhalo hrano in nam temeljito posušili obleke. Seveda smo se prej do golega slekli in se zavili v njihove odeje. Prijetna toplota nas je ogrela. Po navadi smo partizani stalno spali oblečeni in obuti, orožje smo imeli poleg sebe, strojnice pa celo najraje pod glavo, da nas ne bi kdo iznenadil. Ko smo mi počivali, so tovariši naše orožje, ki je bilo mokro od snega in ledu, pregledovali

in ga očistili. Šele ko smo bili oblečeni in siti, smo tovarišem povedali, kako je bilo v Belih vodah. Naslednji dan smo počivali, zvečer pa smo se pripravljali na odhod z Mačkovca: pred nami je bila akcija na barju, natančneje — na Krvavi peči, v Iški, na Lavrici in na Rudniku.

Smuči smo morali pustiti v Mačkovcu, kajti v dolini nam smuči niso več toliko pomagale, temveč le v gorskih predelih, a še to le ponoči. Ko smo se začeli spuščati proti Ljubljanskemu barju, smo skrili smuči v skale. Barje je bilo čisto kopno, ker je sonce že precej pripekalo; kakšna snežna krpa se je belila le še pod vznožjem samega Mokrca. Zdaj, ko smo bili brez smuči, smo se izogibali snega in smo iskali kopno, da nas Italijani ne bi mogli odkriti in prešteti po sledovih v snegu. Na Lavrico smo prišli okoli enajstih ponoči; to je bilo 6. aprila 1942. leta. Takoj smo začeli napadati progo. Še prej smo se razdelili v dve skupini, ki sta bili oddaljeni druga od druge dvesto metrov, zato, da bi Italijani mislili, da nas je več in da je naša »fronta« zelo dolga. Italijane smo napadli z mitraljezoma (zdaj smo imeli že dva mitraljeza). Odgovorili so nam s precej močnim ognjem vzdolž vse železniške proge od Ljubljane do Škofljice, kasneje pa celo z minometi. Po dvajsetih minutah boja pa so začeli Italijani streljati na nas še s topovi z Ljubljanskega gradu. Toda njihove mine so padale v mehko barjansko blato, se vgreznile in se niso razpočile. Mitraljezec Dakič (bil je kmečki sin iz okolice Ljubljane in ker je bil po postavi in obnašanju zelo podoben meni, so mu borci »leteče« patrole dali partizansko ime — Dakič; padel je v italijanski ofenzivi) se ni mnogo oziral na strele, zato je šel kar vzravnano ob progi in se mi približal. Misleč, da je Italijan, sem začel proti njemu streljati z mitraljezom. Sreča, da sva oba stala in da ga nisem zadel. Meril sem visoko in so zato streli leteli nad njegovo glavo. Tedaj se je šele oglasil in po glasu sem spoznal, da je on, naš mitraljezec. Sicer se mi je že prej zdelo čudno, da bi Italijan zravnano, dokaj brezskrbno in celo sam hodil ob progi. Za take »podvige« so bili italijanski vojaki preveč strahopetni!

Potem smo se združili z našo drugo skupino, zapustili prestrašene Italijane v bunkerjih, blizu Lavrice prestopili železniško progo, se obrnili proti Molniku, čez nekaj časa pa smo zavili proti Rudniku. Obiskati smo želeli dom našega borca Kovača oziroma njegove starše. Njegova mama nas je spet postregla s palačinkami. Italijani so še kar naprej obstreljevali

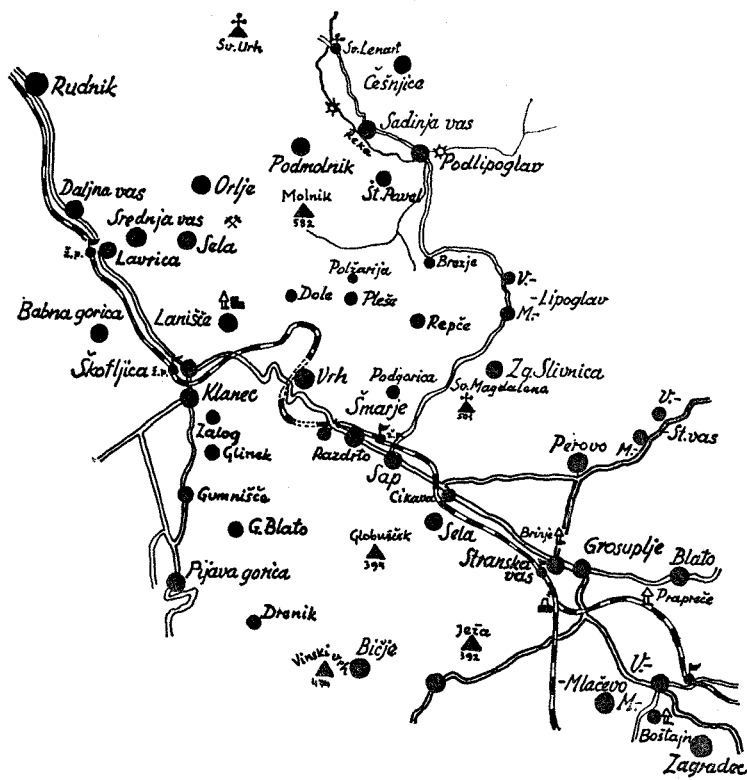
Ljubljansko barje, mi pa smo na Rudniku skozi okna Kovačeve hiše gledali, kaj se dogaja na barju. Naj še zapišem, da je imel Kovač zelo lepo sestro, ki je bila z nami zelo prijazna. Odkrito povedano: skoraj raje smo hodili h Kovačevim zaradi lepega dekleta kot pa na palačinke. Naš soborec Kovač, njen brat, se je tej resnici smejal, bil pa je tudi ponosen na svojo sestro in večkrat nas je takole podražil: »Tovariši so izmučeni pa odidejo k moji sestri, da se prijetno počutijo v njeni družbi...« Oba, Kovač in njegova sestra, sta padla jeseni leta 1943 v Cankarjevi brigadi. Najprej je padel Kovač in ko je padel, je rekla, da bo maščevala brata; odšla je k partizanom, čez mesec dni pa je že padla... Ob treh zjutraj smo odšli od Kovačevih. Ko smo šli mimo italijanskega bunkerja na progi, smo spet nekoliko podražili Italijane, ki so se poskrili v bunkerje. Od proge smo se spustili oddaljeni drug od drugega pet metrov proti Črni vasi. Skoraj se je že začelo daniti, ko smo prispeli v Črno vas, brez predaha smo po cesti ali po bližnjicah prispeli v Brest in Iško vas. Dopoldan smo prespali v počitniških hišicah, popoldne pa smo nadaljevali pot na Krvavo peč in naprej proti kočevskim gozdovom, kjer smo želeli dobiti od naših nadrejenih nova navodila. Sedaj smo hodili že bolj sproščeno in brezskrbno in nismo dosti več pomislili, ali je noč ali dan. Sneg smo še vedno gazili, toliko ga je bilo. Za Bloško planoto smo se povzpeli v Sodražiško dolino, mimo Sodražice spet naprej do Ribnice, ves čas ob robu gozda do vznožja Travnne gore. Pri Grčaricah na Kočevskem smo zavili v hosto. Pot do taborišča je hitro minila, saj smo se veselili, da se bomo v taborišču bataljona lahko odpočili in naspali. Pred taboriščem nas je zaustavil bataljonski stražar (po njem smo predvidevali, da je v bataljonu velika disciplina)! in počakati smo morali dežurnega oficirja bataljona, da nas je pregledal in sprejel v taborišče. Ker take discipline nismo bili vajeni, smo sklenili, da bomo takoj, ko bomo sprejeli nove naloge, odrinili v svoje kraje, proti Mokrcu. Ne morem reči, da pri nas ni bilo vojaške discipline, toda ta je bila zavestna in prilagojena trenutnim nalogam in potrebam. Po disciplini, kakršno smo tukaj spoznali, smo takoj vedeli, da je bil komandant — Mirko Bračič. Še pred prihodom v to taborišče, ko smo bili pod vznožjem Travnne gore, smo sneli z nog smuči in jih skrili v gozdu. Potem smo šli peš do štaba kočevskega bataljona. Tudi vračali smo se po isti poti ob Ribniški dolini. Z nami je šlo nekaj tovarišev,

ki so bili namenjeni v Vidmarjevo četo, nekaj pa se jih je priključilo naši četi, »leteči« patroli. Pod Travno goro smo si spet pritrdili na noge smuči; tovariši, ki so šli z nami, so jih tudi imeli, vendar so jih čez Ribniško dolino nosili na ramah. Sicer pa smo imeli tokrat zadnjikrat na nogah smuči — bližala se je že pomlad. Tovariši, ki so se nam pridružili, so odhajali drugam zato, da bi okrepili osvobodilno gibanje v okolici Ljubljane. Spominjam se, da je bil med temi tovariši tudi borec Jože Jakomin-Crni iz Notranjih gor. A še prej tole! Nekaj nad dvajset nas je bilo, ki smo smučali proti borovniškim gozdovom. Od Travnne gore smo morali smučati ponoči; težavno je bilo, vozili smo kar naravnost in nič nismo gledali, kod vozimo oziroma ni bilo važno, ali po ravnem ali po terenu, iz katerega so štrlele skale. Meni se je zdela pot precej znana, zato sem jo lažje zmagoval in se ogibal skal. Opozarjal pa sem tovariše na nevarne skale, a nihče se ni zmenil za opozorila, češ če greš ti tako naglo naprej, gremo lahko tudi mi. Kar vsi so dobro smučali, samo mitraljezec Crni je, ko je neprevidno zavozil vstran, tako padel, da mu je mitraljez odletel več metrov stran. Zaustavili smo se in začeli v velikem snegu iskati mitraljez. Pol ure smo ga iskali in še ga ne bi našli, če Crni ne bi natančno povedal, v katero smer je odletel mitraljez. Vse se je dobro izteklo, brez poškodb, zato smo nadaljevali pot v borovniške gozdove, v kraje, ki smo jih že večkrat obiskali. Še isto noč smo prišli do Vidmarjeve čete, tu smo pustili smuči, pa tudi smuči, skrite med skalami na Mokrcu, nismo več šli. Nanje smo sploh pozabili. Naša nova naloga je bila: na območje Cerknice, Begunj, Kožljeka in nazaj v stare mokrške kraje in na Ljubljansko barje.

8. aprila smo se zopet pojavili na prejšnjem področju. Vreme se je poslabšalo. Po višinah je snežilo, pritisknil pa je tudi mraz. Na tem področju ni bilo mnogo partizanov. Tone Vidmar-Luka se je s svojo četo umaknil proti Borovnici oziroma Podpeči in Rakitni. Tu se je Luka s svojo četo največ zadrževal in napadal progo Ljubljana—Trst. Zdaj smo semkaj prišli še mi in že naslednji dan smo na tem območju začeli z akcijami. Italijanom je prišlo na ušesa, da je v okolici Cerknice ogromno partizanov; zato so se pripravljali na resnejši spopad. Še prej pa so z močnejšimi silami iskali partizane. Zato smo se odpravili na Bloke, da bi tamkaj spet zastraševali Italijane. To nam je uspelo, saj smo jih z nenadnimi in hitrimi napadi prisilili, da

so ostajali v svojih oporiščih in da močnejših patrol niso več pošiljali na naša področja.

12. aprila 1942. leta smo se priplazili po čistini čisto blizu italijanskih kasarn na Blokah; v njih je bilo okoli tisoč Italijanov. Napadli smo kasarno, toda samo demonstrativno, da smo Italijane razburili. Uporabili smo pet mitraljezov in tudi ročne bombe, ki so padale do stražarja. Teren je bil nekoliko nagnjen proti kasarni, hkrati pa primeren za umik. Napadali smo dobrih deset minut, nato pa smo se naglo umaknili dobri dve uri hoda daleč, na drugo stran soteske Iške in čez njo na Mačkovec. Med potjo smo poslušali, kako so Italijani iz kasarne streljali z najrazličnejšim orožjem, seveda v prazno. Vso noč je bobnelo in šele proti jutru so prenehali streljati. Prav tedaj pa je začel bataljon Italijanov v strelcih prodirati proti Ravniku, ki leži na vrhu soteske Iška. Sedeli smo na skalah na Mačkovcu in jih opazovali z daljnogledom; zelo lepo smo jih videli v tem sončnem jutru. Ko so prišli do Ravnika, so se ustavili in se začeli vračati. Mi smo se jim spet »javili« — proti njim smo poslali rafale. Dovolj je bilo, da so zbežali, mi pa smo se na skalah spet nasmejali, saj jih je trojka z mitraljezom preplašila in pregnala. Pod okriljem prijetnega pomladanskega sonca smo se odpravili naprej čez Mokrc proti Golemu. Tu smo se dobro okrepčali in najedli koruznih žgancev in mleka. Da, okoli Mokrc, v vaseh Zapotok, Golo, Skrilje, v teh naših partizanskih krajih smo se počutili, kot bi bili doma. Italijani so se zabubili v svoja oporišča in ker smo želeli, da bi prišli na spregled, smo zasnovali vrsto akcij, s katerimi bi jih izzivali. Odločili smo se za izzivalno akcijo na progi Ljubljana—Škofljica, kjer so postavili Italijani močne zasede. Semkaj smo prihajali samo ponoči, zaradi previdnosti. Kajti zdrobiti in uničiti italijanske bunkerje in obračunati s sovražnimi vojaki v njih, še nismo mogli. Bilo nas je še premalo, a tudi težkega orožja še nismo imeli, da bi osvajali bunkerje. Strah pa smo jim nagnali v kosti! Vedno smo se pojavili drugje, da niso bili Italijani pred nami nikjer več varni in nikoli niso vedeli, pričem so. Napadli smo jih tudi na cesti iz Škofljice proti Turjaku, kamor so se prevažali s tovornjakom v svojo postojanko. Z neprestanim nadlegovanjem in napadi smo jih prisilili, da so zapustili svojo postojanko na Turjaku in se umaknili v Ljubljano. Zdaj smo imeli še več prostora in smo se lahko tudi podnevi pokazali okoli Turjaka. Prodrli smo celo proti Gro-

suplju in napadli Italijane. Vedeli smo, da vsakih štirinajst dni vozijo hrano iz Ljubljane v Kočevje, vendar jih nismo mogli napasti. Bili so dobro zavarovani, ker so tovarnjake spremljali blindirani avtomobili. Aktivisti so nam sporočili, da v Lanišču pri Škofljici neka ženska ovira razvoj Osvobodilne fronte in da izdaja naše privrženca OF. Če škoduje ljudem, škoduje tudi nam, torej moramo kaznovati izdajalko! Zvedeli smo še, da je pod italijanskim varstvom. Ne vem kako, toda ko smo se začeli natančneje zanimati zanjo, je izdala Italijanom naše poti, da so nam začeli Italijani ponoči postavljati zasede. Enkrat smo padli v tako zasedo, toda še smo se izvlekli iz nje in celo pognali Italijane v njihovo postojanko oziroma bunkerje, v grad Lanišče, ki stoji na hribčku v bližini Škofljice. Iz Lanišča so Italijani nadzorovali obsežno okolico. Hiša, v kateri je prebivala izdajalka, je bila petsto metrov pod gradom, torej v polni zaščiti italijanskih mitraljezov. Izdajalka ni mnogo zapuščala svoje hiše, ker je vedela, da je najbolj varna doma, torej pod italijanskim varstvom. Seveda je tudi odhajala od doma, a le podnevi, saj je zbiralala pri ljudeh podatke o ljudeh in partizanih. Ljudje so se je začeli bati, zaradi strahu pred njo pa si niso več upali sprejeti partizanov, z njimi spregovoriti ali jih nahraniti. Najbolj so se je bali kmetje, ker jih je takoj ovadila Italijanom. Zaradi nje smo bili na tem območju večkrat lačni. Po nekem napadu proge pri Škofljici in Lavrici se nismo mogli umakniti po barju do podnožja Mokreca. Morali smo se umikati čez cesto proti Molniku. Italijani so namreč osvetljevali barje z reflektorji in postavili zasede na glavnih prehodih proti Pijavi gorici in na mostovih proti Igu. Ker je bil prehod mogoč samo po poteh, kajti spomladi je bilo drugod zaradi močvirja in vodnih kanalov barje še posebej neprehodno. Zato smo se odločili ostati v podnožju Molnika. Čez dan smo se zadrževali v gozdu blizu Lanišča, torej v neposredni bližini italijanske postojanke. Ni se nam splačalo umikati se globlje v hosto, ker smo se nameravali ponoči mimo Lavrice vrniti na Rudnik obiskat Kovačevo družino. Od tu pa bi se nenadoma spustili do železniške proge in spet napadli Italijane v bunkerjih ob progii. Pri Lanišču v hosti pa nas je opazila ženska in nas izdala Italijanom. Videli smo jo in zasledovali, kam se ji je potem, ko nas je opazila, tako mudilo. Videli smo, da je šla v grad v Lanišču. Pravilno smo slutili. Italijanom je povedala, kje se zadržujemo partizani. Ni preteklo dolgo časa po njenem odhodu, ko so

začeli Italijani z močnimi patrolami prodirati proti nam. Prihajali so iz Škofljice. »Sprejeli« smo jih z mitraljezom, ko pa so se nam približali, smo jih »pozdravili« z bombami. Deset Italijanov je padlo, drugi so se umaknili. Sicer pa smo videli, da je prišla z Italijani čisto blizu do nas tudi izdajalka. Najbrž je mislila, da smo izgubljeni. Toda Italijane smo pregnali, sklenili pa smo, da bomo še istega dne zvečer kaznovali izdajalko. V »leteči« četi je bilo pet borcev doma iz teh krajev, ki so izdajalko dobro poznali. Poprej so jo samo sumili oziroma so menili, da sta po njeni krivdi padla dva politična delavca, zdaj pa so bili trdno prepričani o njenem nesramnem izdajalstvu, saj so ga občutili na svoji koži. Drugih dokazil o njenem izdajstvu sploh nismo več potrebovali.

Dogovorili smo se, da jo moramo še istega večera poiskati in jo kaznovati. V hosti smo vztrajali do večera, pripravljeni na najhujši boj z Italijani. Zvečer smo se, razporejeni v strelce, pomikali proti njeni hiši, čeprav je bila samo okoli petsto metrov stran od italijanske postojanke v gradu Lanišče. Najprej smo obkolili hišo, da je bila hiša za nami, potem pa smo se tudi v strelcih pomaknili bliže k postojanki oziroma h gradu Lanišče in tako naredili zasedo. Najprej z enim, potem pa še z drugim mitraljezom smo stopili pred vrata. Zunaj smo pustili stražarja z mitraljezom, drugi borci pa so ležali v zaklonu, obrnjeni proti gradu. Skratka: vse orožje smo naperili proti italijanski postojanki. Nato smo vdrli v hišo, poiskali izdajalko in jo ustrelili. Italijani so sicer slišali strele, niso pa vedeli, kdo je streljal, zakaj niso si mislili, da smo tako predrzni, da bi si v njihovi neposredni bližini upali kaznovati izdajalko. Kljub temu so nas čez čas opazili. Domnevali so, da se najbrž približujemo njihovi postojanki in da jih bomo napadli, zato so začeli z raketami osvetljevati hišo in okolico. Bilo pa je že prepozno. Mi smo se medtem že umaknili oziroma vrnili v gozd. Želeli pa smo si, da bi prišli Italijani iz postojanke za nami. Pa jih ni bilo, temveč so do 11. ure zvečer neprestano streljali. Toda to so bili streli v slepo, iz strahu, da so si dajali poguma. Okoli polnoči smo se spustili mimo Lanišča proti progi pri Škofljici. Bilo je vse tiho. Proga in cesta sta bili zastraženi, zato smo se morali prebijati z mitraljezi. Progo je stražilo približno dvajset vojakov. Ko smo nanje spustili rafal iz mitraljeza in jurišali proti njim, so pobegnili v bunkerje in popolnoma utihnili. Proga je bila prosta za naš prehod. Na drugi strani smo Ita-

lijane spet napadli, hoteč jih izvabiti iz bunkerja. Proti nam so streljali, iz bunkerjev pa jih nismo mogli dobiti. Njihovi streli iz bunkerjev pa niso bili nevarni, ker so predvsem streljali v zrak ali pa v povsem napačno smer. Naj omenim, da je ponoči težavno zadeti cilj, ker ni ničesar videti, zato letijo streli pre nizko, še raje pa previsoko. Dostikrat smo slišali žvižganje svinčenk nad našimi glavami, toda na barju ni ponoči nihče od naših nič staknil. Sicer pa je bil barjanski teren ponoči zelo primeren; uporabljali smo jarke za zaklone in iz njih brezskrbno streljali na Italijane. Čeprav so čez čas prišli Italijanom na pomoč blindirani železniški vagoni in čeprav so vozili po progi dol in gor, so največkrat prišli z zamudo: ali smo pregnali Italijane v bunkerje, ali pa smo se še pravočasno umaknili vagonom.

Tako smo vedno pogostejše napadali italijanske postojanke, zlasti na železniški progi in cesti Ljubljana—Kočevje. Italijani niso imeli pred nami miru ne ponoči, ne podnevi. Na vsak naš strel so resda odgovarjali z vsem orožjem, posebno radi pa so nabijali s topovi, ki so bili na Ljubljanskem gradu. Toda topovi so merili na Mokrc ali na Ljubljansko barje, tja, kjer nas ni bilo, kajti mi smo tedaj že spali v podnožju Mokrc na senikih, v vaseh; večkrat se je zgodilo, da vaščani sploh niso vedeli, da prenočujemo v njihovi vasi.

Odšli smo v staro taborišče v Mačkovec; to je bilo okoli 15. aprila 1942. Naša »leteča« patrola se je povečala na trideset borcev. Tedaj smo se namreč začeli močnejše povezovati s političnimi delavci na terenu, a tudi bolj smo bili povezani z Ljubljano in okolico. Taka povezanost, to skupno delo je dobro uspelo: fantje iz okoliških vasi so se nam pridruževali, prikrbela pa smo si tudi precej orožja, ki smo ga shranili v skale v Mačkovcu. V rezervi smo imeli že štiri puškomitraljeze, okoli sto pušk in nad 40.000 kosov streliva. Mačkovec se je tako spremenil v pravo partizansko skladišče orožja. In — kot sem že omenil — k nam so množično prihajali fantje in moški iz Notranjske, Dolenjske, iz Sodražice, Grosuplja, skratka iz krajev, ki smo jih imenovali »mobilizacijski sektor«. Takrat je bila v Suhi krajini ustanovljena grupa odredov. Vanjo smo pošiljali vse novince, ki so prihajali k nam iz Ljubljane in njene bližnje okolice. Vse dobre in korajžne borce smo pridržali; sicer pa so radi ostajali v naši četi, posebno tisti, ki so prišli k nam iz bližnjih krajev. Razumeli smo jih, kajti oni so poznali naše

uspehe, nas so bili že navajeni in zato, ker so že bili njihovi prijatelji v naši »leteči« patroli (četi), saj je bila ta četa sestavljena največ iz domačinov s tega območja. Večje skupine smo pošiljali v odrede v spremstvu naših kurirjev. Naša »leteča« patrola oziroma četa pa se je začela počasi oblikovati v proletarsko četo.

V zvezi s proletarsko četo naj zapišem še tole! To četo sem spontano sestavil oziroma ustanovil zato, ker nas je bilo že zelo veliko. Toda z imenom »proletarska« pa je bilo takole. Jerin — Jakič, komandant notranjskega odreda, ki je prišel na ogled na Mokrc oziroma v vasi pod Mokrcem, me je srečal na Golem. Pogovorila sva se in ko sem mu povedal, da sem iz »leteče« patrola ustanovil četo, mi je približno takole rekel: »Daki, prepričan sem, da si imenoval to četo proletarska, ali ne?« Ime, ki ga je Jakič namenil moji četi oziroma vsaj mislil je, da se tako imenuje moja četa, ni morda imelo osnove zaradi sestave čete, temveč mu je prišla na misel oktobrska proletarska revolucija. Moja četa, priznam, tedaj po socialnem poreklu ni bila proletarska, delavska, temveč mešana; največ pa je bilo v njej kmetov in ljubljanskih študentov...

16. aprila 1942. leta smo se premaknili na Bloško planoto in v Loško dolino; nameravali smo vzpostaviti trdno zvezo s partizani okoli Loške doline. Tu smo zopet takrat, kot proletarska četa, izzivali in napadali Italijane. V Mačkovcu smo pustili samo nekaj borcev, da so navezali zveze s političnimi delavci ter zaradi novincev, ki so vse številneje prihajali v partizane; posebno mnogo jih je prišlo iz Ljubljane. Ko smo se po dveh dnevih bivanja v Loški dolini vračali proti Mačkovcu, smo srečali v Rovtah oziroma v hosti Mačkovca šest ciganov; tri ženske in tri moške. Zdelo se nam je, da vohunijo za nami. Vprašali smo jih, kaj počno tukaj. Odgovorili so nam: »Semkaj so nas poslali Italijani in zahtevali, da se nazaj ne smemo več vrniti.« To se nam je zdelo res sumljivo. S seboj so vodili tudi par zelo lepih konj, ki so jih prodajali. Konje smo jim odvzeli, še prej pa smo vprašali, koliko stanejo. Prepričani smo bili, da so jih ukradli. Pozneje nam je to potrdil neki kmet, rekoč, da so cigani ukradli konje nekemu kmetu v Grosupljem. Konje smo ob prvi priložnosti vrnili lastniku.

Prav ob teh konjih pa je vznikla misel, da bi se opremili s konji, ki bi nam lahko nadomestovali smuči. Res, priskrbeli smo si več konj in na njihovih hrbtih smo patrolirali po bliž-

njih vasesh. Bilo je mnogo bolje kot prej s smučmi in še hitreje smo premagovali razdalje. Še pred tem dogodkom s konji je prišlo iz skupine odredov iz Suhe krajine v našo »letečo« patrolo pet borcev. S seboj so imeli ukaz glavnega poveljstva, po katerem se iz »leteče« patrole osnuje — proletarska četa; to je bilo 20. aprila na Mokrcu. S tem smo bili tudi uradno proglašeni za proletarsko četo, ki je štela 48 dobro oboroženih borcev, imeli pa smo že osem zbrojevkv, vsi drugi so imeli puške, več kot polovica borcev pa je imela tudi pištole. Mimogrede: čeprav je pištola majhno orožje, je bila za mnoge partizane — tako tudi zame — zelo pomembna, saj jo je bilo mogoče hitreje prijeti v roke kakor na primer puško ali ročno bombo.

V tistem času so začele nastajati tudi tako imenovane karavle, pozneje imenovane kurirske postaje oziroma »stanice«, katerih borci (v taki karavli je bilo 5 do 10 borcev, število pa je bilo prilagojeno terenu, ki so ga imeli) so kot kurirji s pisanimi ali ustnimi navodili držali zvezo med partizanskimi enotami, njihovimi vodstvi in štabi ter s političnimi delavci in aktivisti na terenu. Te karavle je ustanovila grupa odredov. Tako smo na področju Zale oziroma Iške in Ustja iskali tako karavlo. Ker so bile take karavle v najbolj skritih in sovražniku nedostopnih krajih, jih je bilo zelo težko najti... Da moramo najti omenjeno karavlo, nam je ukazal Jerin, ki je bil tedaj član Glavnega poveljstva.

Iško karavlo smo našli, ko smo se nekega jutra vračali z Barja, kamor smo odšli po hrano. Tedaj — priznam — smo potrebovali kar precej hrane!

Ko smo našli karavlo, smo se dalj časa zapletli tudi v pogovor z Rudolfom Hribernikom-Svarunom. Prišel je semkaj iz Dolomitov. Nekaj časa je bil v četi, ker pa je bil iznajdljiv, so ga dodelili v karavlo k Janušku. Kasneje se je od tu izmuznil spet v operativo, zakaj zanj je bilo v karavli premalo dela... Ko sva se tako pogovarjala, je pogovor nanesel tudi na Žana, prejšnjega komisarja kožlješke čete, češ kako skopari s hrano oziroma prikrajša borce tedaj, kadar so v taborišču, s hrano, da so največkrat lačni. Zato so vsi borci, ki so bili v karavli, vedno želeli oditi na teren. In zato ni bilo nič nenavadno, če sta največkrat ostala v karavli samo Žan in kuhar. Zdaj je naša četa v prijetnem sončnem vremenu počivala ob gozdu pri Škriljah in stražila proti Igu. Okoli ene ure popoldne sem stal na cesti med Škriljevim in Igom ter gledal po dolini; četa

je ležala za mojim hrbtom. Naenkrat sem zagledal, kako prihaja od Iga proti Škriljam neki otrok. Kam le tako korajžno in hitro hodi? sem si mislil. Zdelo se mi je, da je star dvanajst ali trinajst let. Počakal sem, da je prišel do mene. Imel sem trobojko in triglavko, torej dovolj znakov, da sem partizan; opasan sem bil še s pasom italijanskega oficirja. Deček je prišel že čisto do mene, da sem si ga lahko povsem ogledal, vendar me on še ni opazil.

Ko me je zagledal, se je sicer sprva zmedel, potem pa se je korajžno postavil pred mene in me začel ogovarjati: »Ti, tovariš, ti si partizan!« Nasmejal sem se in ga vprašal: »Po čem pa poznaš to?« »Kaj ne bi!« mi je odgovoril. »Tako si oborožen in slovensko zastavo imaš na kapi.« »Kaj, ali še nisi videl partizana?« sem se zanimal. Odgovoril je, da doslej še nobenega ni videl, da pa je že mnogo slišal o partizanih. Potem pa me je vprašal: »Ti, tovariš, ali poznaš Dakija?« Nasmehnil sem se in ga vprašal: »Zakaj se pa zanimaš zanj? Kaj ga morda ti poznaš?« »Ne,« je odgovoril, »toda z njim bi rad govoril.« »Zakaj?« sem ga vprašal. »Nič takega ni, samo videl bi ga rad!« je dejal, potem pa me poprosil, naj mu le povem, kje bi lahko videl Dakija, seveda, če ga sploh poznam. Fant ni odnehal in nič drugega ni pomagalo, kot da sem mu rekel oziroma sem se mu takole predstavil: »Daki — to sem pa kar jaz!«

Toda fant se mi je zasmejal in kazalo je, da mi ne verjame, kajti nekako užaljeno mi je odgovoril:

»To pa že ne bo res! Nalagal si me!« Na noben način mi torej ni hotel verjeti, da bi bil jaz Daki. Zato sem ga povabil, naj odide z mano, če je kaj korajžen, rekoč: »Ti bodo že drugi partizani povedali, če sem pravi!« Spustila sva se čez hribček do proletarske čete, ki se je grela na soncu. Ko jih je fant zagledal, se je vse na njem smejalo. »Tovariši,« sem ogovoril borce in pokazal na fanta, »tale bi rad videl partizane in z Dakijem bi rad govoril. Povejte mu, kdo je Daki oziroma da sem to jaz, kajti meni ne verjame!« Četa v smeh; nekateri borci so začeli prikimavati oziroma namigovati fantu, naj kar verjame, češ da je partizan pred njim — pravi Daki. Fant se me je še enkrat natančno ogledal in zdelo se mi je, da zdaj verjame. A še enkrat je vprašal: »Pa ste res Daki?« Ko sem mu pritrdil, mi je razložil, da je z barja in da je prinesel pošto zame. Počasi si je odpel suknjič, potegnil izza podloge hlačnega roba listek ter mi ga izročil z besedami: »Prosim, to je pošta

od barjanskega rajona.« Res, fantič, pristen Ljubljčan, je prinesel pošto iz Črne vasi. Vzel sem listek, ga prebral in se mu zahvalil. »No, zdaj si videl partizane, kaj? In še proletarsko četo! Zdaj pa le pojdi! In tovariše pozdravi!« sem mu dejal. Fant pa se za moje prigovarjanje, naj odide, ni zmenil. Smejal se je, se pomešal med partizane in si začel ogledovati orožje. To je trajalo kakšni dve uri. Za vse naše težave je hotel zvedeti, vse borbe, kje in kako smo se tolkli, so ga zanimalo. Po dveh urah smo začeli govoriti, da je čas, da odide. A fant se je postavil pred nas, rekoč: »Ne, nazaj ne grem več. Pri vas bom ostal!« »Kaj bomo s teboj tu?« smo ga spraševali, »premlad si še, da bi bil pri nas!« Neki partizan je vzel svojo karabinko, jo postavil poleg fanta — kurirčka, rekoč: »Poglej tole, poba! Ali ne vidiš, da je karabinka višja od tebe?« Fant pa se je kar naprej smejal, najbolj pa partizanu in njegovi karabinki. Pokazal je na kratko italijansko karabinko in rekel: »Mi boste pa tisto dali!« Tako smo se pregovarjali dalje. »Le kaj boš pri nas, ko te ne smemo poslati v boj, ker si še premlad!«

Nič ni pomagalo in fant nas je prepričal, da smo mu dovolili ostati pri nas, vendar pod pogojem, če bo delal v kuhinji in pomagal kuharju. Fant pa s tem ni bil zadovoljen. »Ta majhna puška, ta bo moja!« je vztrajal in pokazal na italijansko puško. Znova smo ga pregovarjali, češ da za to puško nimamo streliva. Zdaj šele se je zasmel: »O, nič zato, saj ga imam sam!« Začel je stresati iz žepov italijanske naboje in še danes ne morem pozabiti, kako je iz žepov privlekel trideset nabojev. »Kje si jih dobil?« smo ga vprašali, on pa: »Italijanom sem jih vzel! Bili so pijani.«

Tako je fant ostal v proletarski četi, postal je partizan. Ko so bili hudi boji, smo še prav posebej skrbeli, da se je zadrževal v kuhinji. Še dober mesec ni minil, ko je fant zahteval, da hoče biti borec kot drugi in da moramo tudi njega pošiljati na stražo. No, počasi smo ga zadovoljili in ga pošiljali na stražo, tjakaj, kjer ni bilo tako nevarno. Pozabil sem njegovo pravo ime; rekli smo mu kar »mladi partizanček«. Ostal je v partizanih; po nekaj mesecih je bil dodeljen v prvi proletarski bataljon Toneta Tomšiča in kasneje v brigado Toneta Tomšiča. Naš »mali partizanček« je postal pravi borec, potem kurir pri štabu Tomšičeve brigade, kasneje je dobil čin oficirja. Do 1944. leta sem še nekaj vedel zanj. 1944 pa sem za njim izgubil

sled. Od drugih partizanov sem izvedel, da je še živ. Med 10. in 15. aprilom 1942 sem postal komandir proletarske čete, katero sem organiziral iz »leteče« oziroma »Dakijeve« patrole.

28. marca 1942. leta je četa počivala ob gozdičku na južni strani Škrilj. Kljub počitku je bila četa vseeno pripravljena, kajti ležala je tako, da je ni bilo mogoče videti. Opaziti bi se mogla samo z Mokrc, z našega zaledja in blizu ceste Ig—Škrilje. Četa je postavila samo enega stražarja, ki je nadziral okolico, ogledoval pa je tudi mene, ki sem odšel na cesto Ig—Škrilje, dobrih 300 metrov stran od čete. Z daljnogledom sem gledal proti Ljubljani oziroma na barje, da bi videl, če se morda Italijani po barjanski cesti ne približujejo Igu. Čeprav je bilo moje gledanje v daljavo videti nekoristno, je bilo potrebno. Razmišljal sem namreč tudi o novih akcijah in pohodih in o tem, kako bi dobili Italijane iz bunkerjev. Prav to toplo sonce me je spodbudilo, da sem zrl proti Ljubljani. Borci pa so zasluženo počivali, kajti ta dan so se dobro najedli pri kmetih v vasi Škrilje. Res, kmetje so nam nudili celo več, kolikor smo potrebovali.

Iz Zale smo odšli na Mokrc in se spustili v Zapotok, kjer smo v vasi počivali en dan; takrat smo spali kar na senikih. Terenska organizacija OF nam je priskrbelo krepko hrano. Vsi vaščani so delali za partizane in med njimi ni bilo izdajalca. Naslednji dan smo odšli proti Velikim Laščam in iskali Italijane. Kajti morali smo jih napasti, da smo jih strašili, boji pa so nam, partizanom, krepili borbeni duh, kot smo pravili. Italijani pa so se najraje zadrževali v postojankah. Med potjo smo se nekoliko ustavili v vasi Rob, kamor smo se vedno radi zatekali. Saj so bili prebivalci z nami tako prijazni in dobri, da smo jih včasih kar težko zapustili. Takrat smo začeli pozivati kmečke fante, naj zapustijo domove in se priključijo partizanskim enotam. Res je odšlo precej fantov z nami oziroma so odšli v naše taborišče pod Mokrc — Kurešček. Ponoči smo nadaljevali pot proti Dobremu polju do železniške postaje Videm-Dobrepolje. Italijani so bili v bunkerjih, Iz Vidma smo jo mahnili čez hrib proti Laščam. V Malih Laščah smo se spustili pri železniški postaji čez progo. Od tod je bil še dober kilometer do Velikih Lašč, kjer so se Italijani utrdili kar sredi trga. Razvrstili smo se v strelce in šli nekaj časa po cesti, potem pa po travnikih. Tokrat smo nekoliko uspeli podražiti Italijane. Srečali smo se z italijansko patrolo, ki je šla iz Velikih Lašč

na železniško postajo. Vedeli smo, da hodi patrola tukaj vsako jutro. Toda Italijani so nas prehitro zagledali. Niti zaustavili se niso, temveč so se hitro obrnili in kar se da naglo zbežali v svojo postojanko. Če bi bili mi nekoliko bolj previdni, bi nam padli kar v roke in bi jih brez strela polovili. Stekli smo za njimi. Ko so pribežali v postojanko, so se oglasili z vsem orožjem, kar so ga premogli v svojih bunkerjih, celo s topovi. To nas ni nič motilo, vendar ni kazalo, da bi se še zadrževali na področju Lašč. Zato smo se vrnili proti Robu in čez Krvavo peč v Iško. Lačni in upehani smo prišli zjutraj, ko je vzhajalo sonce, v karavlo k Janušku, železničarju iz Borovnice. Prosili smo ga, naj nam da tople hrane. Zavrnil nas je, da nimajo dosti hrane, kolikor pa jo imajo, jo hranijo za »slabe čase«. Njegovi kurirji pa so nam povedali, da se je precej živil pokvarilo, ker pretirano varčuje za »slabe čase«. Ker je bilo lepo vreme, se nismo dosti zmenili za njegovo skopost, temveč smo odšli proti Igu in se ustavili v Iškem mlinu. Tu smo dobili hrane, kolikor smo jo hoteli. Res, kmet — mlinar je bil izredno pozoren do nas, ne glede na to, koliko nas je prišlo v mlin. Vse, kar je dobil v mlinu, je dal nam. Tako dobrega človeka do tedaj še nisem srečal. Pekel nam je tudi kruh. Ko smo ga pojedli, je njegova žena že začela peči drugega. Da, ta mlinar je naredil za OF in za partizane vse, kar je mogel. V Zali smo videli, da je na Krimu četa partizanov, ki jo vodi Tone Vidmar-Luka; on je vodil akcije s svojo Šercerjevo četo proti Borovnici in Podpeči. Kasneje smo se s to četo povezali, da smo celo skupaj napadali. Luka se je po 20. aprilu preselil v Iško vas.

Iz Iške vasi smo se vrnili v taborišče na Mačkovcu. 25. aprila je zapadlo 10 do 20 cm snega, zato se nismo mogli dosti premikati. Morali smo počakati dva dni, da je sneg skopnel. V tem času so prišli že tudi drugi kurirji iz Glavnega poveljstva z ukazom, da morajo biti naše akcije večje, obsežnejše in da moramo prepovedati ljudem, da bi opravljali kakršnokoli delo, ki bi koristilo okupatorju (na cesti, v gozdovih, v tovarnah itd.). To je bil pismeni ukaz in smo ga prebrali glasno pred razvrščeno četo. Začeli smo nadzorovati teren in izpolnjevati omenjeni ukaz. Dvajset borcev, večinoma starih, se nas je spustilo proti Krvavi peči. Ko smo prišli v koloni okoli druge ure popoldne proti Krvavi peči, smo zagledali, kako dela okoli trideset ljudi novo cesto iz Roba proti Krvavi peči. Ukazali smo

jim, naj takoj prenehajo delati in naj odidejo domov, ali pa naj se pridružijo nam. V začetku so nas debelo gledali, češ kako jim moremo prepovedati delo na cesti. Začeli smo jim razlagati oziroma pojasnjevati, zakaj ne smejo delati, hkrati pa smo jim zagrozili, da jim bomo uničili vse orodje, ali pa ga jim pobrali, če jih bomo še enkrat zalotili pri delu na cesti. Delavci so zapustili delo in odšli domov, dva izmed njih pa sta se nam priključila. Eden izmed njiju, Jože, je bil inženir iz Ljubljane; pozneje je bil dober borec ter je postal major in načelnik štaba divizije. Padel je v Beli krajini. Odšli smo naprej proti Robu in razmišljali, kaj bi naredili z žago na Robu, v kateri so žagali les za turjaški grad. Žagarja smo opozorili, da odslej naprej ne sme sprejeti nobenega delavca in da žaga ne sme več obratovati. Delavce smo napodili domov, z žag pa smo pobrali jerme-nice. Vsi kmečki fantje, domačini, delavci na žagi, so se nam priključili, drugih deset delavcev pa je odšlo domov. Žaga je bila torej deloma onesposobljena, prostor pa smo uporabili za garažo oziroma za taborišče motoriziranega voda naše čete.

Spustili smo se na Mokrc, ker smo nameravali še isto noč oditi proti Škofljici in Lavrici. Ko smo se iz zapotoške strani približevali Mokrcu, nas je prestregel domačin iz Zapotoka, ki ga je naproti nam poslal učitelj s sporočilom, da se Italijani z Iga pomikajo proti vasema Golo in Škrilje in da kanijo iti proti Mokrcu in Kureščku. Arti in jaz sva skočila na konja in zdrvela naprej. V šoli v Zapotoku nama je učitelj Švigelj postregel še s podrobnejšimi podatki, ki jih je dobil s terena na Igu. Učitelj Švigelj je bil naš človek in je njegova zasluga, da je bilo to območje politično na naši strani; Švigelj je padel v italijanski ofenzivi 1942. leta.

Ko je prišla naša patrola do Kureščka, smo se takoj spustili proti vasi Golo, kjer smo nameravali sprejeti boj z Italijani. Arti in Sulo sta jezdila na konjih tako, da so ju Italijani od daleč lahko videli. Med kmeti na tem področju se je že razširila novica, da se partizani zelo krepijo, da jih je vse več, in da imajo celo konjenico. Te novice so koristile zlasti nam, saj je v nas, v borcih, naraščal ponos, samozavest. Italijani so se počasi pomikali z Iga proti Škriljam; njihova kolona, ki je štela okoli sto vojakov, je prišla naravnost iz Ljubljane. Do Iga s tovarnjaki, naprej proti vasi Golo pa je lezla počasi v borbenem razporedu. Ko so Italijani zagledali, da se pomikamo s Kureščka naravnost proti njim, so se obrnili, odšli proti Igu

in se še isti večer vrnili v Ljubljano. Na Igu v italijanski postojanki pa je bilo petnajst karabinjerjev in dva bivša jugoslovanska orožnika; oba pa sta bila brez orožja, in so ju imeli Italijani za vodnika. Kajti ti karabinjerji so stalno nadzorovali bližnje vasi, večkrat na teden so prišli celo do Želimelja.

Naslednjega dne, torej dan po neuspelem pohodu italijanske kolone proti vasi Golo, je odšla karabinjerska patrola po cesti proti vasi Želimlje. Toda Italijani niso vedeli, da se nismo prejšnji dan vrnili proti Mokrcu, temveč smo spali kar v vasi Sarsko, ki je približno sredi med Igom in Želimljami, ali približno deset minut hoje do ceste, po kateri so prihajali Italijani do vasi Želimlje.

Ko smo prejšnji dan videli, da se Italijani umikajo in se vračajo v Ljubljano, smo odšli na Sarsko, kjer smo se vsi spet združili, da je bilo v četi osemindirideset ljudi. Oboroženi smo bili z osmimi puškomitraljezi in štiridesetimi puškami, vsak borec pa je imel poleg tega še po eno ali dve bombi. Komandir čete sem bil jaz, moj pomočnik pa Arti. Sklenili smo, da bomo prihodnje jutro odšli v Želimlje po hrano. Noč smo prespali v hišah, okoli vasi pa so bile straže, da nas Italijani ne bi presenetili. Drugega dne zjutraj sta odšla Abi in Arti s polovico čete v Želimlje po hrano za vso četo, druga polovica oziroma en vod, v katerem sem bil tudi jaz, pa je ostala nad Sarskim in Želimljami. Nad vasjo sem s svojo polovico čete opazoval vse področje na Golem in okolico ter želimeljsko dolino. Računali smo, da bo del moje čete prišel na kosilo v Želimlje okoli poldneva, kajti do tedaj bo polovica čete pod Artijevim vodstvom že vse uredila in pripravila. Kot rečeno, 25. aprila 1942 se je ob osmi uri spustila polovica čete proti vasi Želimlje. Arti in Sulo sta jahala na konjih, ki smo jih zaplenili v graščini na Turjaku. Tedaj pa je z Iga neopazno prodrla proti Želimljam italijanska patrola in že prišla na čistino v Želimlje. V patroli je bilo osem karabinjerjev, z njimi pa tudi bivši jugoslovanski orožnik, ki pa ni bil oborožen. Ko so stopali po cesti, so nenadoma zagledali blizu Želimelja dva partizana na konjih. Drugih borcev niso videli, ker so bili že v Želimljah. Seveda Italijani niso vedeli niti slutili, da je za njimi naša četa, ki se je razvrstila na tem sektorju. Italijani so začeli na partizana na konjih streljati in jima kričati, naj se predata. Borca sta skočila s konj, da sta se tako laže približevala našemu vodu, ki je bil v Želimljah. Arti se je tudi takoj odločil in

sklenil, da jih napademo. Kar po čistini so jurišali nanje. Prese-
nečeni karabinjerji so imeli tedaj samo eno možnost, če so se
hoteli rešiti: da se skrijejo v hišo, ki je bila na samem. To so
tudi storili, vendar so se naši z jurišem približali hiši. Italijani
so iz hiše močno streljali in zavrnil partizanski juriš. Še 300
metrov je bilo do hiše, vendar po čistini. Drugi juriš je uspel,
saj so se nekateri borci čisto približali hiši. Po čistini sta proti
hiši jurišala tudi Sulo in Arti, toda kar na konjih. V rokah
sta imela ročne bombe, ki sta jih nameravala potem, ko bi bila
pri hiši, vreči skozi okno v notranjost. Vendar ni bilo več po-
trebno — Italijani v hiši so se začeli predajati. Mi, ki smo bili
na vrhu Sarskega, na pol poti proti Želimljam, smo brž, ko smo
zaslišali streljanje, odhiteli proti Želimljam. Polnih petnajst
minut smo tekli v strelcih. Ko smo prišli do hiše, so se Italijani
že predali oziroma so jih naši že razoroževali. Vsak borec je
držal enega karabinjerja, rekoč: »Glej jih, polentarje, glej jih!
Tale pa je moj, da veš!« Mi smo torej prišli prepozno oziroma
naši borci sploh niso potrebovali pomoči. Ko smo pobrali vse
orožje in strelivo ter druge potrebščine, smo se pripravili na
odhod. Čeprav nismo jedli, nismo nič več mislili na hrano.
Potem so se naši začeli pogovarjati, kako so jurišali in kako so
hitro prišli do hiše. Res: nihče se ni več zmenil za lakoto. In
sedaj smo imeli italijanske ujetnike; priznali so, da so partizani
zelo dobri in hrabri borci, ker so naskočili z jurišem kar po
čistini do hiše. Odšli smo mimo Želimelj; ujetnikom smo rekli,
da jim bomo pokazali vasi Rogatec, Visoko, Zapotok, ki so jih
Italijani požgali in opustošili. Prevajalec je bil jugoslovanski
orožnik, ki smo ga ujeli. Vsi so se vso pot tresli od strahu,
ker niso vedeli, kaj bomo z njimi naredili. Posebno se je bal
orožnik, ki je bil italijanski hlapec. Razumljivo pa je, da smo
orožniku najbolj in največ »napeli«.

Ko smo prišli do prve požgane hiše v Rogatcu, smo ujetnike
postavili na sredo vasi in jim začeli dopovedovati, češ, kaj
imajo od tega, da so tolikim družinam požgali strehe nad glavo,
ljudi pa vrgli na cesto, in kako naši kmetje brez hiš bedno
živijo in stradajo. Dopovedovali smo jim, da niso poštene, da
sploh niso ljudje, ker so se znašali nad civilnimi prebivalci, jih
ropali in jim požigali hiše, namesto da bi se bojevali s parti-
zani. »Z njimi si ne upate bojevati!« sem naglasil, »in se z njimi
niste upali bojevati na Mokrcu, temveč ste svojo moč in svojo
jezo pokazali in stresli na kmete in njihove domačije!« Ujetniki

so se izgovarjali, da domačij niso zažigali oni, temveč posebne italijanske vojaške enote, ki so se po požigu vrnile v Ljubljano. Še več, upali so si nam zatrjevati, da so oni nasprotovali požiganju, a da jih vojaki niso hoteli poslušati. Prosili so nas, naj jim odpustimo, češ da oni niso krivi za požige, ker tako početje obsojajo. Odpeljali smo jih naprej proti Mokrcu, od tu pa v naše taborišče v Mačkovec. Ko so ujetniki videli, da odhajamo vedno globlje v gozd, so se začeli upirati, češ da ne morejo več hoditi, ker so utrujeni. Pa smo jih prisilili, da so šli z nami. Med ujetniki je bil tudi njihov komandir, sergente, ki je vodil to patrolo in je med potjo poskusil že pobegniti. Zato smo se ustavili v Krvavi peči, kjer smo dobili od kmetov vrv, da smo ujetnike zvezali. Zaradi varnosti! Ker je bila Krvava peč tudi požgana, smo jim pokazali še ta pogorišča in jim pri tem govorili o »junaštvu« nad civilisti. Ko so kmetje videli, da vodimo razorožene Italijane, so se čudili in spraševali, kje smo jih ujeli. Privoščili so Italijanom, češ naj jim bo to plačilo, ker so požgali vasi. Kmete je zanimalo, kaj bomo naredili z njimi; odgovorili smo jim, da še ne vemo. »Ne bo pošteno, če jih boste izpustili!« so govorili kmetje. Kmetje so jih torej obsojali in zahtevali, da jih kaznujemo s smrtjo. Mi pa smo se razjezili nad ujetniki, ker so nam hoteli pobegniti. Ko smo jim zato pregledali listnice, smo pri vseh našli legitimacije fašistične stranke.

In vso pot so nam karabinjerji zagotavljali, da oni niso nikoli požigali vasi okoli Mokrcu. Zagotavljanje pa je bilo laž, kajti v neki požgani vasi so kmetje prepoznali ujetnike, ki so sodelovali pri požigu vasi. Že s tem pa je bila njihova usoda zapečatena oziroma njihov zločin dokazan. Zanimiv pa je bil izgovor oziroma zagovor ujetega orožnika. Zatrjeval je, da je že hotel zapustiti Italijane in pobegniti k partizanom in da je sedaj zadovoljen, da je med nami in da želi tudi ostati pri nas. Vprašali smo kmete, kako se je obnašal do ljudi. Ko smo dobili o njem dobre podatke, smo ga oborožili. Pri nas je ostal do italijanske oktobrske ofenzive, tedaj, v času ofenzive pa je spet pobegnil k Italijanom. Kasneje smo za njim izgubili sledi, menda pa so ga potem zajeli Šercerjevci in ga zaradi dezertstva kaznovali s smrtjo. Ko smo prišli v taborišče, smo ujetnike razvezali in jim dodelili tri stražarje. Italijane smo začeli takoj zasliševati. Posebno nas je zanimal Ig: koliko je še ostalo v postojanki karabinjerjev in kako so oboroženi. Povedali so, da jih je še pet — štirje karabinjerji in njihov sergente ter še

en bivši jugoslovanski orožnik. Povedali so nam še, da imajo dva mitraljeza, 10 pušk in deset tisoč kosov streliva. Prebivajo v enonadstropni hiši zgoraj, hiša pa je zavarovana z bodečo žico. (Prva ovira pred partizani.) Na hribčku nad hišo je bunker, obrnjen proti gozdu Mokrca. Da bi preverili njihove izjave oziroma podatke, sta odšla moj pomočnik Arti in komandir voda Abi z vsem vodom proti Igu; za njima smo odšli še drugi. Najprej smo se ustavili na Kureščku. Sulo in še neki borec, ki sta bila na konjih, sta držala zvezo med nami in Artijem, ki je odšel proti Igu. Še prej smo seveda kaznovali ujetnike; dva sta nam ušla. Sulov vod, ki jih je kaznoval, jim je pobral obleke. In v te uniforme se je preobleklo 8 borcev Sulovega voda (vod je štel 15 borcev). Oboroženi pa so bili s češko zbrojevko. Brž ko je bil del voda preoblečen, so pritekli za ostalo četo, ki je z Artijem na čelu hitela proti Igu. Napad sta vodila Abi in Arti. Arti mi je takoj, ko je bil pred Igom, poslal na Kurešček kurirja s sporočilom, da na Igu ni Italijanov oziroma da niso dobili okrepitve, podatki, ki so jih dali ujetniki, pa v glavnem ustrezajo resnici. Spustili smo se za njim in mu poslali v okrepitev še drugi del čete. Z vso četo se je Arti pomaknil v bližino Iga. Tu je srečal žensko, ki se je vračala z Iga domov, v vas Golo. Zaposlena je bila v trgovini na Igu in je videla, da se je pripeljal v spremstvu tanka na Ig poln kamion italijanskih vojakov. Povedala je tudi, da sta bila dva kamiona prazna in da se zdi, kot da nameravajo Italijani odpeljati svoje vojake iz postojanke na Igu. Podatki in italijanski nameni so zadostovali, da se je Arti na hitro odločil napasti Ig. Četa je bila v bližnjem gozdičku že pripravljena. Ko se je četa približala z žico obdani hiši, so jo Italijani napadli z mitraljezi. Naši so odgovorili in razvila se je prava mitralješka borba. S pomočjo mitraljezov so se naši bombaši približali italijanskemu bunkerju, vendar so Italijani iz njega še pravočasno pobegnili v hišo.

Jaz sem bil tedaj na Golem, kjer sem čakal na podatke o položaju. Takoj ko sem zaslišal prvo streljanje, sem se s svojim kurirjem spustil proti Igu. Boj je bil ravno najhujši in ko sem prišel do čete, je ta še zadnjikrat jurišala proti Igu; to je bilo ob štirih 28. aprila 1942. Ko so Italijani spoznali, da jim gre za nohte, so se začeli zagrizeno braniti. Tank so spustili do žice, da je branil ograjo in da se partizani niso mogli prebiti na Ig, dokler so bili na Igu še oni. Zato smo se umaknili proti

Škriljam; prenehali smo napadati, ker smo bili preveč utrujeni. Četo smo razdelili po hišah, da je počivala in se nahranila. Ko smo počivali, smo zaslišali v daljavi streljanje; zdelo se nam je, da prihajajo streli od vasi Podpeč. Menili smo, da se Luka s svojo Šercerjevo četo bojuje z Italijani. Hitro sem poslal patrolo treh ljudi v Iško in ob robu Krima proti Podpeči. Patrola je dobila zvezo s četo že v Iški vasi, kjer se je Luka ustavil s svojo četo (štabom). Ko se je patrola vrnila, nam je povedala, da se je Luka udaril z italijanskimi patrolami in da bo napadel Podpeč in Ig. Torej bo nastala dolga bojna linija, ki bo segala od Podpeči čez Ig do Škofljice.

Proti jutru smo se ponovno spustili proti Igu, v napad in se je 29. aprila vnela borba na fronti od Podpeči vzdolž Ljubljanskega barja do Škofljice. Luka je napadal Podpeč. Ker so se Italijani bali, da bi Luka prodril do železniške proge, so postavljali do vasi Podpeč barikade s hlodi, kamni in zemljo. Na drugi strani pa je postavljajal ovire tudi Luka, da ne bi Italijani prodrli do njih s tanki. Naslednji dan sem šel sam pogledat te barikade in sem videl, da izgleda zelo smešno. Sulovi in Lukovi borci in Italijani so ležali skriti za barikadami in se gledali. Seveda sem odšel na ogled šele potem, ko sem utegnil. Pred tem sem se namreč z motornim kolesom popeljal skozi Ig in v okolico, kajti vse ceste pod Mokrcem in Krimom na območju ob Ljubljanskem barju so bile osvobojene. Pri osvoboditvi Iga je seveda pomagal tudi Luka, ki je začel napadati Ig z barjanske strani.

Ko je četa prišla v bližino Iga, se je razporedila v strelce in začela napadati italijansko postojanko. Četa se je razdelila: en del je demonstrativno napadal Škofljico, drugi del pa je koncentrično napadal sam Ig. Le sedem mitraljezov smo obrnili proti bunkerju in postojanki, da so vsi naenkrat streljali v en objekt. Vse ostrejši je postal boj in ob žici, ki so jo naši hoteli preskočiti, je obležal do smrti zadet borec, dva pa sta bila ranjena; vsi trije so bili med najbolj junaškimi. Italijani so se zagrizeno upirali, a kljub temu so naši premagali žično oviro, da so bombaši z veliko hitrostjo prodrli v postojanko. Abi, ki je vodil skupino v napad, je bil po petnajstih minutah že v Igu. Še več! Prebili so žično ograjo in vdrl v stavbo. Abi se je povzpel skozi okno v stranišče in zagnal v notranjost hiše bombo. Takoj zatem so se Italijani že začeli umikati z Iga. Zanimivo je še tole! Italijani so namreč že ponoči naložili na

kamione precej orožja, torej so se že ponoči pripravljali na beg. Okoli 10. ure dopoldne so zapustili Igu, vendar so umik morali kriti. Posrečilo se jim je odnesti nekaj arhiva, nekaj pa smo ga zaplenili tudi mi. V zaščitnici pa so Italijanom pustili tank. Ko je prenehal boj na Igu, je bilo slišati od Podpeči močno streljanje iz mitraljezov; tu se je še bojeval Luka s svojo četo. Boj je potekal vzdolž Podpeči do Iga. Glavne sile je imel obrnjene proti Igu in Podpeči. S svojo četo (oziroma bataljonom), ki je bila zelo številna, je poskušal vdreti na Ig. Tone Vidmar-Luka se je s svojo četo naselil v Iški vasi, štab čete pa je namestil v gostilno. Da, tudi v njegovo četo je prihajalo vse več novincev; četo so imenovali oziroma klicali Šercerjeva, toda ker je bila vse številnejša, je nastal Šercerjev bataljon. Le-ta je bil osnova za kasnejšo Šercerjevo brigado. Komisar Šercerjeve čete in kasneje bataljona je bil Novak-Fric; kaj kmalu pa je odšel v Dolomite. Še preden smo zasedli Ig, je Luka v krajih pod Krimom mobiliziral mlade moške v svojo četo.

Okoli desete ure dopoldne je bil Ig osvobojen.

Začeli smo se sprehajati po Igu in delati po hišah preiskave, ki pa so bile bolj simbolične, saj nam je šlo v glavnem za hrano oziroma živila, s preiskavami pa smo želeli še kje odkriti orožje. Moji četi je uspelo nabrati precej orožja, streliva in živil, ki smo jih pobrali tudi v trgovinah in mlinih. Tudi usnje in razno opremo smo dobili.

Ker se na Igu nismo smeli predolgo časa zadrževati, ne da bi se zavarovali, sem sklical zbor čete. Kajti Italijani bi lahko kaj hitro s kamioni in tanki pridrveli do Iga. V zvonik cerkve je odšel dežurni mitraljezec, okoli Iga pa so bile straže, ki so imele najboljši pregled do Škofljice in do Ljubljane. Pravzaprav: Italijanov se nismo bali, temveč smo se hoteli dobro zavarovati, da nas ne bi iznenadili ali dobili v past. Zato smo na najbolj izpostavljeno mesto, na cesto proti Škofljici, postavili še močno zasedo. Italijani so sicer nekajkrat skušali priti bliže Iga, vendar smo več kot pet dni vzdržali na položajih. Tako dobro organizirana obramba pa je borce spodbujala, da so želeli v boj, da so želeli prodreti bliže k Ljubljani. Ne samo želja, kar zahteva je že bila to! Ker nisem hotel razočarati boja željnih borcev, sem izročil proletarsko četo komandirju Artiju, naj s četo poskuša demonstrativno napasti Ljubljano. »Pazi na četo, ker si zdaj njen komandir!« sem mu zabičal. Bilo je

2. maja, ko je odšel proti Ljubljani; kar po ravni Ižanski cesti, dolgi 9 kilometrov. Eni so bili na kolesih, drugi na vozovih, ki so jih dobili pri kmetih. Brez zastoja so prispeli do Mokarja in do mostu čez Iščico, na desni strani pa so prodrli do železniške proge oziroma celo do postaje. Preden so prišli do mostu, so se razporedili v strelce, potem pa začeli zasedati hiše, ki so bile ob Iščici, in hiše na Dolenjski cesti nasproti postaje. Četa je bila zelo drzna. Ko se je začela četa prebijati čez most, je pridrvela iz Ljubljane močnejša italijanska enota z desetimi tanki. Na vrat na nos so pridrveli, ker so se bali, da bi partizani potem, ko so vdrli čez most, dokaj neovirano lahko napredovali do mesta. Zato je italijanska predhodnica zagrizeno branila most čez Iščico in skušala potisniti naše borce nazaj proti Igu. Boj je trajal nepretrgoma od poldne do četrte ure popoldne. Naši niso mogli čez most proti mestu, Italijani pa prav tako niso mogli čez most proti nam. Ko je četa ugotovila, da ne more čez most, ker je bil odpor vse silnejši, razen tega pa so začeli Italijani postavljati zasilne bunkerje ob vodi in na cesti, je odnehala. Videli so, kako so Italijani skušali minirati most, vendar ga zaradi naših mitraljeških rafalov niso mogli. Samo toliko so uspeli, da so s tanki prodrli do mostu in se močnejše utrdili ob Iščici. Proti večeru je bil demonstracijski napad na Ljubljano končan in komandir Arti je zvečer pripeljal proletarsko četo na Ig. Na tem pohodu so imeli tudi ranjenca; bil je to Jože iz vasi Zapotok. Ko je ležal v jarku ob cesti blizu mostu na Iščici, ga je strel iz italijanskega tanka ranil v peto (nogo je imel zunaj zaklona). Ker ni mogel hoditi, so ga zvečer pripeljali na kmečkem vozu na Ig. V osvobojenem Igu smo začeli iskati tudi nekaj ljudi, ki so tesno sodelovali z Italijani oziroma ovajali ljudi, privrženca Osvobodilne fronte in naklonjene partizanom. Žal so pobegnili z Italijani in se z njimi vred zatekli v Ljubljano. Na Igu smo polovili le nekaj žensk, ki so se pajdašile z Italijani. Vseh nismo dobili, temveč le 6. Sredi vasi smo jih postavili v vrsto. Prednje je stopil naš komandir in tem ženskam in zbranim gledalcem govoril, da je treba ženske, ki se vlačijo z italijanskimi okupatorji, kaznovati. »Vse take ženske niso zavedne Slovenke!« je poudaril komandir. Na koncu so vsem šestim ženskam ostrigli lase... Do večera je bilo mirno. Z Italijani ni bilo bojev, Italijani pa niso poskušali prodirati čez most na Iščici proti Igu. Kot sem že omenil, je začela delati četa na Igu preiskave oziroma zbi-

rati najrazličnejše, za nas potrebne stvari. Tako smo dobili v postojanki razdrti mitraljez, nekaj italijanskih pušk in več mavzeric, lovskih pušk in precej kosov nabojev. Začeli smo mobilizirati vprežno živino in vozove, naložili nanje plen in ga odpeljali proti Mokrcu, v skladišče, ki smo ga zdaj organizirali v Zapotoku — Kurešček; zanj smo določili prostor v bližini Kureščka. Iz postojanke smo odpeljali okoli pet vozov različnega plena, med drugim tudi precej italijanskega vojaškega perila, perila in uniform stare jugoslovanske vojske in precej civilne obleke. Zaplenili smo tudi dve motorni kolesi ter nekaj bencina (motorje smo začeli takoj uporabljati za kurirska opravila). Bataljon »Ljuba Šercerja«, ki ga je vodil Tone Vidmar-Luka, se je še vedno bojeval okoli Podpeči in je začel pritiskati na progo Ljubljana—Trst. To pa je bila za Italijane najbolj boleča točka. Zato so ga poskušali odbiti, ker so se bali za progo. Toda borci Šercerjevega bataljona so postavili tako močne barikade, da Italijani niso mogli prodreti in odbiti bataljona.

Luka nam je sporočil, da Italijani skušajo na vsak način prodreti v njihove položaje, zato nas je opozoril, naj se pazimo ter naj vzdržujemo stalno zvezo z njim, predvsem pa naj mu poročamo, kakšen je položaj v okolici Iga, da jim ne bi Italijani mimo Iga udarili v hrbet. Tako je nastala okoli 20 kilometrov dolga fronta od Škofljice do Podpeči, ki smo jo imeli v rokah mi, partizani.

Luka je ostal s svojim štabom bataljona v Iški vasi in sva imela stalne stike. Ali je prišel on k meni na Ig, ali pa jaz do njega v Iško. Nisva pa hodila peš, temveč sva se vozila na obiske z motorjema, ki sva ju imela. Sicer pa je bilo Luko redko dobiti v štabu, ker je bil največkrat na položajih pri borcih. Zato sva se največkrat srečala kar na položajih, kjer so bili še vedno boji. 3. maja zjutraj sem spet sklenil obiskati Luko. Z motorjem me je odpeljal v Iško vas Pilot; to je bilo njegovo partizansko ime. Njegovo pravo ime sem pozabil. Spominjam pa se, da je bil doma blizu Rudnika oziroma Lavrice pri Ljubljani in da je bil pri partizanih tudi njegov brat. Oba sta kasneje padla. Tudi njegove tri sestre so delale za OF in za nas partizane. Spomladi leta 1942 sem jih večkrat videl, kako so pripeljale iz Ljubljane na vozovih najrazličnejše potreščine za partizanske enote.

Prepričan sem bil, da bom ob tej uri našel Luko v njegovem štabu. Ko sva s Pilotom pridrvela v vas, sem ukazal, naj ustavi

motor, kolo pa prisloni k hiši sredi vasi, češ da bova skupaj odšla v Lukov štab. Pri vhodu je stal stražar z nasajenim bajonetom na puški. Debelo sem ga pogledal, še bolj pa potem, ko je zaklical: »Stoj! Kdo si?« Ura je bila okoli poldne, pa me je njegovo ravnanje presenetilo, zato sem ga vprašal: »Kaj pa bi rad, stražar? Kdo pa ti je zataknil na puško bajonet?« Nič ni odgovoril, temveč je ta mladi partizan snel z rame puško. Šel sem proti njemu in ga vprašal: »Je tu štab bataljona?« Ker mi ni odgovoril, sem odšel kar mimo njega v hišo. Še bolj je bil presenečen in ni vedel, kaj naj bi storil. Pilot, moj kurir, se je hitro znašel, skočil k stražarju in mu rekel: »Pazi se! To je Daki, komandir proletarske čete. Išče Luko, vašega komandanta. Veš, takih stražarjev kot si ti, se Daki ne boji!« Šele sedaj se je stražar pomiril in je naprej stražil.

Ko sem stopil na prag in odprl gostilniška vrata, me je v prvi sobi spet zaustavil stražar: »Kako si prišel, tovariš, v hišo?« Pogledal sem ga, v hipu potegnil izza pasu pištolo in glasno zakričal nanj. Stražar je odskočil od strahu. Odprl sem vrata v sosednjo sobo: pri mizi so sedela tri mlada lepa dekleta in nekaj tipkala. Sedaj je prišel za mano še Pilot. Široko se je smejal, vendar je opazil, da ni vse v redu. Zato sem mu rekel: »Bodi pripravljen, Pilot!« Začel sem razpravljati z lepimi dekleti, pa so me takoj vprašale: »Kdo si ti, borec? Kako si sploh prišel v štab? Zakaj so te stražarji pustili do nas?« Teda se je vmešal še dežurni stražar z vprašanjem, kaj delam tukaj, kdo sem in kaj bi rad. Dekleta in on so začeli rjoveti na stražarja, zakaj natančno ne opravlja službe. Nekaj hipov sem bil tiho, ker pa me je ves ta »cirkus« razjezil, sem zarjovel: »Kje je Luka, komandant štaba?« Svetlo so se spogledali in mi odgovorili, da ga ni tukaj, ampak, da je okoli Podpeči, ker hočejo Italijani prebiti fronto. Potem sem stopil do naslednjih vrat in jih hotel odpreti. Pa je skočila k meni ena izmed deklet, rekoč: »Notri vas ne smemo spustiti prej, dokler vas ne prijavim. Znotraj je komisar bataljona!« Odrinil sem dekle kar z ramo in se zaletel v vrata, da so odletela. V sobi je bil komisar Fric, ki je nekaj narekoval lepemu dekletu pri pisalnem stroju. Ko me je zagledal, je skočil k meni, rekoč: »Ti, tovariš, kdo si? Zakaj so te spustili v pisarno. Kaj bi rad? Kje so naše straže? Kaj delajo, da si lahko prišel mimo njih?« Tudi Pilota za menoj je nahrulil: »Kdo je, kaj bi rad?« V rokah sem držal pištolo, a nič nisem rekel. Pilot pa je hitro spregovoril: »Tova-

riš komisar, jaz sem Dakijev kurir, tale je pa Daki.« Tedaj je Fric v hipu spremenil glas in rekel: »O, Daki, kaj bi rad, po kaj si prišel?« »Luko iščem!« sem mu odgovoril. Rekel je, da Luke ni v štabu. Potem sem začel godrnjati in jih oštevati: »Vsi tukaj nekaj pišete. In več vas je tukaj, kolikor jih ima Luka v bojih, na položajih! Namreč pravih borcev.« Čeprav je sicer Fric kazal, da se ne zmeni za moje opazke, pa sem videl, da išče priliko, kako bi me s pomočjo drugih svojih borcev — aretiral. Pilot je zato pripomnil: »Kar pustite ga pri miru, sicer bo začel Daki streljati! Na obrazu se mu vidi, da je že nervozen!« To je, rekel bi, razorožilo Frica, da se me ni več lotil, ampak je odšel v svojo sobo. Midva s Pilotom pa sva odbrzela na motorju proti Podpeči, kjer so še vedno ropotale strojnice. Med potjo mi je Pilot rekel: »Daki, kmalu bi te aretirali.« Odgovoril sem mu: »Saj sem videl, Pilot, ali bi vsi prej obležali. In brez potrebe bi padlo nekaj borcev.« In spet Pilot: »Saj sem stražarju zunaj povedal, kdo si in lahko bi razumeli. Toda, Daki, tam v štabu dobro živijo, mar ne? Ženske imajo. Zdaj sem prvič videl partizanke.« Pritrdil sem mu. Meni se je vse to zdelo zelo čudno. Namreč, da so tako lepo oblečeni in tako zastraženi.

Blizu Podpeči je bilo h grabnu naslonjeno motorno kolo »Puch«. »Evo ga!« sem rekel, »tukaj bo zanesljivo tudi Luka.« Res sem ga našel, saj je bil Luka vedno tam, kjer je bilo najbolj nevarno in kjer je najbolj pokalo. Tu pa ni pokalo kar tjavdan, kajti Italijani so s te strani skušali prodreti na Ig. Pravočasno pa smo tudi mobilizirali tukajšnje fante v naše enote.

Dogodka v Lukovem štabu v Iški vasi, razumljivo, nisem mogel pozabiti oziroma ga »požreti«. Potem ko sem Luko dobil na položaju, sem mu o vsem tem tudi povedal. Sprva me je presenečeno gledal, potem pa je zabrundal: »Greva v štab!« In kar se je pred nekaj urami zgodilo meni, to sva kasneje deloma doživela oba z Lukom...

Skupaj sva se iz vasi Podpeč vrnila v Iško vas. Prišla sva do hiše in hotela stopiti v gostilniške prostore. Toda stražar naju je energično zaustavil. Luka je stopil proti stražarju, rekoč: »Kaj pa je? Kaj pa delaš tukaj? Snemi s puške bajonet!« Luka je bil dokaj glasen, zato je iz hiše pritekel dežurni; on je poznal Luko, mene pa ne. Takoj je hotel raportirati Luki, toda Luka ga je zavrnil, nekaj »zamadonal« in zakričal:

»Zbor, vsi v zbor!« Kot bi trenil so bili borci v zboru. Luka jih je ošinil s pogledom in znova zakričal: »Rekel sem, da morajo priti v zbor vsi. Vsi! Tudi stražarji morajo v zbor!« Končno so bili vsi v zboru, da jih je Luka lahko videl. Potem je izbral nekoga iz zbora, mu omenil, da je vodnik ter glasno zaukazal: »Sedaj pa vsi takoj na položaj! Marš!«

Zbor, ki ga je sklical Luka, je bil zelo zanimiv, še zlasti, ker so ga opazovala oziroma so bila navzoča tudi dekleta, ki so bila »zaposlena« v štabu. Ne vem, kako sem nenadoma očita-joče podražil Luko: »Lepa dekleta imaš v štabu, Luka. Krasotice so, in res so lepo oblečene te gosposke gospodične...«

Tedaj se je k nama približal komisar Novak-Fric. Nič kaj prijazno ga ni sprejel Luka. Obratno: nadrl ga je in mu ukazal, naj odide iz štaba ter naj pogleda, kaj dela ena izmed čet, ki je bila v zasedi. Luka se je ta dan resnično razhudil nad borci, ki so se zadrževali samo v štabu, niso pa nič kaj radi hodili ven, na položaje ali na obhode: Luka pa je bil neizpros, zato je tega dne tudi razgnal svoj administrativni, birokratski štab.

Potem sva sedla vsak na svoje motorno kolo in se odpeljala na Ig. Tu sva se poslovila: on je odšel proti vasi Podpeč na položaje oziroma pogledat zasedo, v katero je poslal Frica, jaz pa sem se vrnil v Iško vas. To je bilo 4. maja 1942. leta. Prihodnje jutro smo zavzeli položaje z vso četo in čakali na italijanski napad. Opazili smo, da se Italijani pripravljajo v okolici Škofljice. Sicer pa so resnično poskušali napadati proti Igu iz Škofljice, in to s tanki, kamioni in pešadijo. Zgodaj zjutraj smo zato najprej razbili most čez Išico na cesti iz Iga proti Škofljici. Torej — s tanki ne bodo mogli čez zamočvirjeni teren! Opazili smo, kako se je začel italijanski tank počasi pomikati iz Škofljice proti Igu, kar po cesti in deloma po močvirju. Spustili smo ga do porušenega mostu, vendar nismo hoteli streljati, ker smo imeli samo ročne mitraljeze. Ker so Italijani videli, da se ne branimo proti tanku, oziroma da sploh ne streljamo, je pridrvela za tankom še kamionska kolona, zraven pa je bil še en tank. Pri tanku ob porušenem mostu so se ustavili. Zdelo se nam je, da bodo zasilno popravili most. Nismo se motili. Toda ko so stopili iz kamionov in se razvrstili, je naš vod, ki je bil v zasedi, odprl nanje močan ogenj iz štirih mitraljezov. Italijani so se umaknili s štirimi

kamioni proti Škofljici; en kamion pa je ostal v blatu, ves prerešetan od našh mitraljezov. Naš ogenj je bil strašen: 10 vojakov je padlo pod streli, večina pa je bila ranjenih, zlasti tisti, ki so ostali v razbitem kamionu. Iz Škofljice sta potem prišla dva tanka za zaščito, da so Italijani pobrali svoje mrtve in ranjene vojake, oziroma da so se dokončno umaknili proti Škofljici. Tako se je Italijanom izpad iz Škofljice ponesrečil, bili so poraženi ter pustili Ig pri miru. Mi pa smo še naprej mobilizirali moške v vaseh med Igom in Želimljsko dolino ter Mokrcem. Močno zvezo smo imeli do Babne gorice in do Lavrice, kjer so hkrati prihajali iz Ljubljane novi borci. Ti borci, ki smo jih oborožili z orožjem, shranjenim na Mokrcu in drugje v bližini, so številčno zelo pomnožili našo četo. Ves ta čas sem bil na motorju in sem nadziral teren od Lukovega bataljona, okolico Iga, Želimelj, Turjaka pa vse do cest pod Bičjem. S četo nisem imel nič več zveze, sicer pa jo je Arti uspešno vodil. Že dva dni nisem bil na Kureščku in v vasi Zapotok, ko je 5. maja prihitel kurir, češ da moram čimprej priti na sektor Zapotok v šolo. Zakaj? Ena izmed naših patrol je mobilizirala toliko mladih ljudi in ker smo tudi mi pošiljali v zbirni center v šolo v Zapotoku novince, da zdaj niso vedeli, kaj in kako naj bo z njimi. Čakali so torej samo mene. Upravitelj šole, politični aktivist tega področja, jih je sicer imel skupaj, kako bi jih pa vojaško organiziral oziroma razvrstil, to pa je prepustil meni. Odšel sem torej v Zapotok in nisem se več utegnil vrniti v osvobojeni Ig. Ker smo imeli v teh dneh (okoli 10. maja) v svoji enoti okoli 400 oboroženih partizanov, sem v Zapotoku sam sestavil bataljon in se tudi sam postavil za komandanta bataljona; bataljon je bil brez imena. Ustanovil sem pet čet, po končani akciji proletarske čete na Igu, ko so se morali vrniti z Iga, ker so ga Italijani zavzeli, sem postavil borce iz te čete za komandirje in vodnike petih čet. Preimenovali smo se v V. bataljon Notranjskega odreda. To nalogo nam je dal Jerin, ki je prišel okoli 8. maja kot član Glavnega poveljstva nadzorovat to področje.

Sicer pa je bilo na osvobojenem Igu zelo pestro. Organizirali smo ambulanto, kuhinjo in pisarno čete, ki je nadzirala ves teren in izdajala legitimacije, s katerimi so se ljudje lahko gibali po terenu ali odhajali v Ljubljano. Evidenco o teh »legitimacijah«, ki so bile le navaden košček papirja, napisan s strojem, je vodil Arti. S temi dokumenti smo tudi pošiljali

naše ljudi v Ljubljano oziroma z njimi so prihajali iz Ljubljane in imeli močno zvezo med organizacijo Osvobodilne fronte v Ljubljani in našimi enotami na tem področju. Bolničarke v naši ambulanti so bile mladinke s tega terena, ki so imele dežurno službo v ambulanti; le-ta je bila odprta ponoči in podnevi. Vendar je ambulanta delovala le od 2. do 7. maja, nakar smo se morali z vsem skupaj umakniti. Za našo kuhinjo smo uporabili italijanske kotle, ki jih Italijani niso utegnili odpeljati, ko so bežali v Ljubljano. Hrana je bila dobra, kajti ni bilo vprašanje, kaj bomo kuhali in kje bomo dobili živila. Moke smo imeli toliko, da smo jo okoli 3000 kg prepeljali tudi v skladišče. Na Igu smo pustili le 1000 kg moke, da smo jo imeli za sproti. Moko smo pobrali v mlinih in trgovinah ter pri ljudeh, ki so se pajdašili z okupatorjem. Prihodnji dan so Italijani zopet poizkušali prodreti čisto počasi in previdno iz Škofljice. Do mosta, ki so ga tudi tokrat skušali popraviti, so še prišli, naš močan mitralješki ogenj pa jih je prisilil k umiku v Škofljico. Naša zaseda je bila namreč noč in dan na položajih; hrano smo nosili borcem na položaje z Iga, spali pa so za hribčkom oziroma v zaklonih okoli dreves. Tretji dan se Italijani niso več oglasili iz bližine. Pač pa so pripravili topove na Ljubljanskem gradu in začeli streljati proti Igu. Še več — obstreljevali so naše in Lukove položaje. Ko smo spoznali, da so Italijani prešli v defenzivo, smo se vsako noč z močnejšimi patrolami spuščali do železniške proge Škofljica—Lavrica. Vsako noč je bilo po 20 naših borcev v akciji in Italijanom nismo pustili spati. Sicer pa Italijani sploh niso prišli več ven — ne ob progi, ne na cestah, ampak so se zabarikadirali v bunkerje samo ob progi. Iz bunkerjev so ponoči streljali, kot bi bili obsedeni. Skratka: na širokem območju Ljubljanskega barja oziroma v okolici Ljubljane je tiste dni vedno ropotalo, podnevi in ponoči: puške, mitraljezi in topovi so peli pravo bojno pesem. Bil je to že četrti dan osvobojenega ozemlja, ko smo se odločili za napad na Škofljico. Ker nas Italijani niso napadali več, smo morali sami začeti iskati stike z italijansko vojsko. To je bilo dokaj težavno, ker so se bili Italijani vsak dan bolj utrjevali in so se vse bolj zabarikadirali v močnejše bunkerske utrdbe; to je bila že vrsta bunkerjev. Kljub temu smo jih izzvali. Niso se nam sicer pokazali, pač pa so začeli z Ljubljanskega gradu pošiljati granate. Do osme ure so streljali proti nam in šele, ko so bili njihovi vojaki skupaj s tanki

še slab kilometer pred Igom, so nehali pošiljati granate. Razumljivo: prepričani so bili, da bo ta italijanska kolona tokrat mimogrede zavzela Ig, pa so se bali, da jih granate z Ljubljanskega gradu ne bi zadele. Na naše borce na položajih niso računali! In spet so se morali umakniti z nekaj mrtvimi in ranjenimi. Naši mitraljezci, videč, da se umikajo in da pobirajo ranjence, so jih znova zasuli z rafali. Italijanski tanki, ki so se zadnji vračali, pa so se tudi tokrat »izkazali«: njihovi topovi so izbruhali številne naboje v hiše na Igu. Pred poldnevom je bilo vsega konec, napad oziroma zavzetje Iga je propadlo. Ko so na Ljubljanskem gradu videli, da se njihov umikajo, so italijanski topovi spet odprli žrela in bruhali granate na Ig in okolico. Niso naredili mnogo škode, ker so granate letele čez hiše na Igu in so padale v gozd nad Igom, tja, kjer ni bilo skoraj nobenega partizana. Tako se jim je še ta napad izjalovil.

Potem smo imeli nekaj dni na Igu spet mir pred njimi. Topovi so sicer še bruhali na naše položaje, vendar brez uspeha. Še dvakrat so poskušali, tokrat z zvijačo; namreč da bi neopazno prodrli na Ig ob robu hribčkov in host pri Igu. Spet niso uspeli, zato so se odločili za direktni napad po Ižanski cesti. Pet tankov so pognali v predhodnico, za njimi pa se je pomikala močnejša kolona vojakov. Naši borci so jih ves čas opazovali, ko so se ob vsaki strani roba ceste malodane plazili v koloni drug za drugim. Tako so se v zaščiti tankov od ranega jutra približevali Igu. Pred nami so bili še dober kilometer. Vendar smo si to cesto že prej dobro »usposobili« prav pred Igom. Na več mestih smo nastavili mine, da ne bi mogli tanki pripeljati na Ig. Pa so se tudi Italijani pri dosedanjih neuspelih poizkusih zasesti Iga, nekaj naučili: previdnosti. Zato so pregledali cesto in pravočasno odkrili mine. Razstrelili so jih. Pri tem pa so zapustili zaklone, zato so bili izvrsten cilj za naše borce s strojnicami. Kovač in Sulo, puškomitraljezca, ki sta bila v cerkvenem zvoniku, sta spustila vanje rafale, njima pa so sledili drugi, ki so bili na hribu nad Igom. Naših osem mitraljezcev je popolnoma zadržalo italijanske vojake. Arti pa se je s svojo patrolo približal železniški postaji na Škofljici. Sklenil je zažgati postajo. Toda še pravočasno je prišel Italijanom na pomoč železniški blindirani vlak, ki je zaustavil in odbil naše borce. Čeprav ta akcija ni uspela, pa so Italijani vsaj občutili vsepovsod našo navzočnost. 6. maja smo dobili iz

Ljubljane sporočilo, da se Italijani zbirajo na Dolenjski cesti, kjer je pripravljenih kar 28 tankov in ogromno vojakov. To novico so nam prinesli ljudje, ki so hodili z Iga v Ljubljano in nazaj. Res je bilo tedaj težavno priti s tako imenovanega osvobojenega ozemlja na Igu v Ljubljano, a tudi iz Ljubljane, ki je že bila obdana z bodečo žico, sploh je bilo zelo težavno priti ven. Toda nekateri naši ljudje, ki so sodelovali z OF so zmogli premagati tudi te ovire. Takrat še nismo imeli v partizanskih enotah obveščevalne organizacije, temveč so to delo opravljali najzanesljivejši privrženci osvobodilnega boja, politični aktivisti v Ljubljani, kjer je že delovala varnostna obveščevalna služba (VOS). Tega dne popoldne — bilo je lepo sončno vreme — je mitraljezec Sulo Praznik z daljnogledom opazil, da se je številčno zelo močna italijanska vojska na kamionih odpeljala iz Ljubljane po Ižanski in Dolenjski cesti proti Igu. Torej spet direkten poskus napada — po Ižanski cesti proti Igu, ker se jim prejšnji niso posrečili. Artiјеva četa, ki je ostala na Igu, je imela ves čas zveze z Lukovim bataljonom. Tega dne zvečer sva z Lukom pripravila načrt za obrambo Iga. Tako je dal Luka na levo stran hriba dve svoji četi, da ne bi Italijani s strani vpadli na Ig, čeprav je imel tudi Luka kar precej dela s sovražnikom, ki so hoteli s podpeške strani vdreti na Ig. Končno so Italijani spoznali, da se tako lahko spet ne damo, oziroma da bodo le s številčno veliko vojsko uspeli zasesti Ig. Zato so 15. maja že zgodaj zjutraj začeli veliko ofenzivo proti nam na Igu. Okoli 5. ure zjutraj so naši opazovalci sporočili, da se iz Ljubljane pomikajo po Ižanski cesti številni kamioni, da tokrat Italijani ne bodo prodirali proti Igu samo po Ižanski cesti. Res: zavili so proti Mateni in Brestu. Ko so bili že okoli 5 kilometrov oddaljeni od Ljubljane, so se razvrstili v strelce. Naši borci so našli kar 28 tankov, ki so se grozeče približevali. Torej so Italijani tokrat s svojim četrtem, najmočnejšim napadom, sklenili zavzeti Ig, ki je bil deset dni osvobojen. Razen na kamionih, pa je za njimi in tanki hodila še množica pešakov, ki so se že 10 kilometrov od Ljubljane razvrstili v prave borbene položaje. Najprej so na levem krilu napadli Lukov bataljon, ki se je moral umakniti proti Iški vasi oziroma v hosto nad Igom. Ta bataljon je zadrževal Italijane od 7. ure zjutraj do ene popoldne. Vendar se Luka ni umaknil zato, ker se njegovi borci ne bi hoteli boriti, ampak se tankom resnično niso mogli upreti.

Italijanska pešadija je dokaj predrzno kljub našemu ognju prodirala po čistini z leve strani proti Igu. Nameravali so obkoliti Ig, tako bi zajeli v obroč vse partizane. To se jim, razumljivo ni posrečilo, zakaj na levi strani je bil Lukov bataljon, na desni pa trije naši mitraljezci. Vsi skupaj so preprečili, da bi sovražnik obkolil Ig. Razen tega pa je bila nad Igom še naša desetina, ki bi lahko mitraljezcem krila umik. Močno pa so Italijani pritisnili, ko se je Lukov bataljon umaknil od ceste. Ta umik so Italijani dobro izkoristili. Najprej so prodirali tanki, šele čez dve uri pa so za njimi prišli pešaki. To je bilo popoldne ob štirih. Še pred tem pa sta se iz zvonika umaknila tudi naša mitraljezca; spretna sta morala biti, da sta ušla tankom, ki so medtem že ropotali oziroma krožili po Igu. Sicer pa so se takole odvijali dogodki: Pred 12. uri sta prišla po cesti na Ig zadnja dva kurirja od Luke s sporočilom proletarski četi, da se bo njihov bataljon umaknil z barjanskih položajev. Druga dva kurirja pa sta se iz proletarske čete po hosti nad Igom prebila med tretjo in četrto uro do Luke, češ da bo moral Lukov bataljon zapustiti položaje pri Igu, ker jih ni več mogoče obdržati, kajti proti Igu prodira okoli 2000 Italijanov. Tega dne naši borci niso varčevali s strelivom, saj smo imeli bogato zalogo v Zapotoku, okoli 100.000 kosov nabojev. Tako smo strelivo že okoli enajste ure dopoldne pripeljali borcem na položaje kar z vozom. Zvečer, ko je bila četa spet skupaj nad Igom, so bili skoraj vsi borci brez streliva. Italijani so z ene strani že obkoljevali, s tem pa je bila pretrgana tudi naša fronta oziroma zveza med Lukom in Abijem. Proletarska četa, ki je imela dobro utrjene položaje v hišah na koncu Iga in nad njimi, je onemogočila italijanski pešadiji, da bi prodirala proti Mokrcu. Sicer pa so Italijani prodrli do tukaj šele ob štirih popoldne, čeprav so njihovi tanki že vdrli na Ig. Toda brez pešadije so bili kot izgubljeni. Nekaj tankov se je — kot sem že omenil — zapletlo v boj z Lukovim bataljonom ob robu gozda v vznožje Krima in Iške vasi do Iga. V tej akciji neposredno nisem sodeloval, imel pa sem vsaki dve uri kurirsko zvezo z Artijem. Imel sem namreč opravke z na novo mobiliziranimi fanti na sektorju Golo—Zapotok—Rob. Rob je že na drugi strani Mokrcu proti Laščam, kjer sem hkrati nadziral, da ne bi Italijani vdrli na naše območje iz Velikih Lašč. Toda zunaj Iga je bilo zatišje, brez bojev. Ta dan je bil zelo sončen in topel, zato sem rekel, da bi patroliral na motorju po vseh

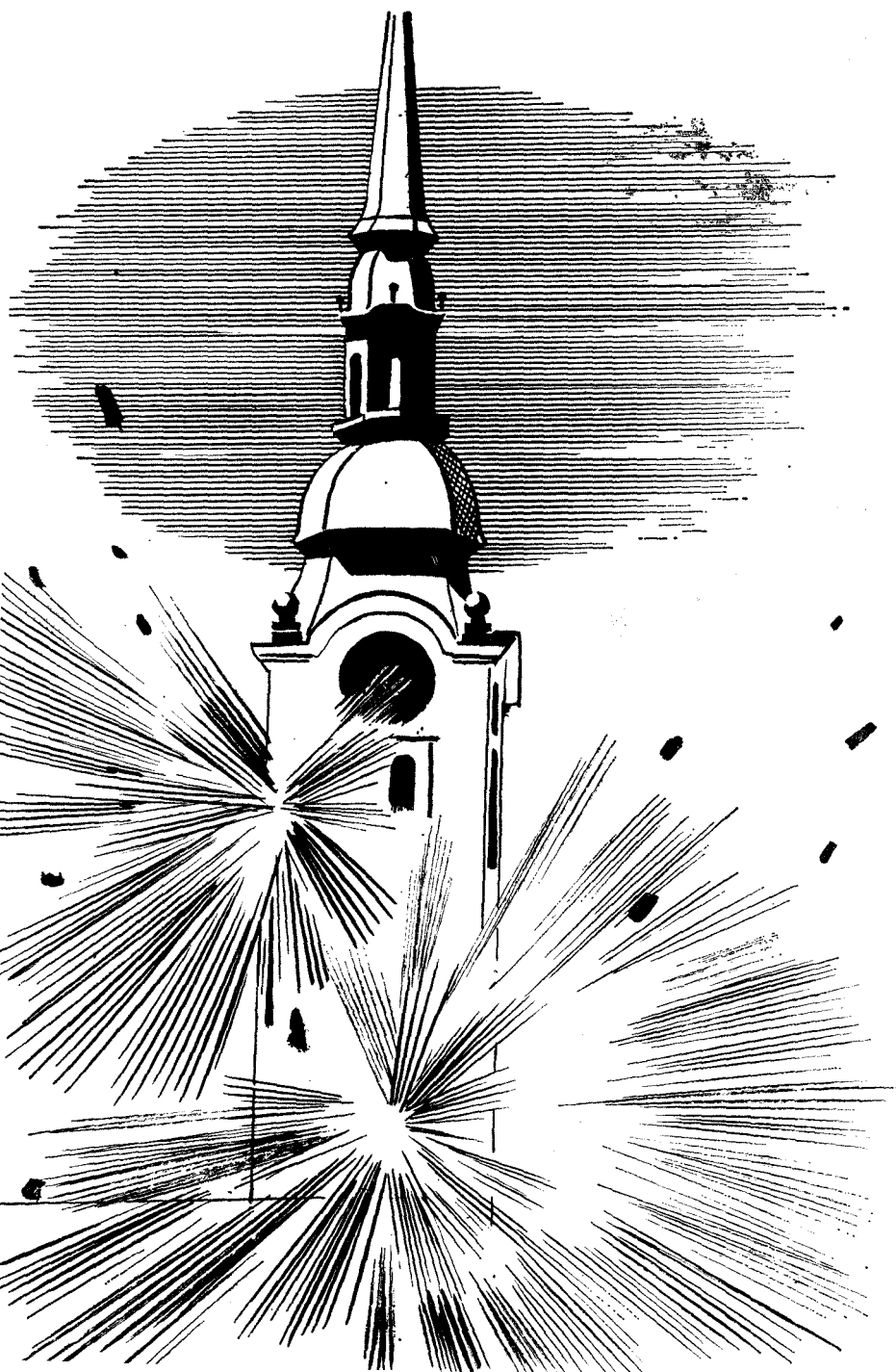
cestah od Roba, Turjaka, Golega. Popoldne, ko je že ves dan tako ropotalo okoli Iga, pa sem se le ustrašil, kaj se tam dogaja. Zlasti okoli tretje ure, da ne bi Italijani obkolili naše čete na Igu. Z motorjem sem odbrzel proti Igu. Ob cesti nad Igom sem naletel na Artija in Abija oziroma na četo, ki se je že umikala z Iga. Umikali so se v trojkah, tu zgoraj pa so se spet zbirali. Zadnja sta prišla mitraljezca Sulo in Kovač. Zanimivo: četa je bila spet skupaj — nihče ni manjkal, nihče ni niti padel niti bil ranjen. Deloma so bili opraskani od vej, sicer pa so bili vsi beli od zidnega prahu. Ko sem Kovača in Sula vprašal, zakaj sta tako bela, sta mi takoj zasolila takole: »Daki, zakaj nisi prišel tudi ti na Ig? Če bi bil z nami, ne bi spraševal tega, ampak bi se sam prepričal, kako so topovi iz tankov streljali v hiše. Kamenje se je drobilo pod izstrelki, kadilo se je tako, da kmalu nismo videli drug drugega...« Nasmehnil sem se njunemu očitku in jima pripomnil: »Tovariši, predolgo časa pa niste vzdržali! Toda zdaj pazite! Italijani bodo zdaj začeli iz zavzetega Iga siliti še v okolico, sicer ne bodo mirno spali na Igu!«

Ob pol peti uri je prišel za menoj iz taborišča v Zapotoku vod 20 novincev, ki naj bi pomagali proletarski četi pri umiku. Abi jih je takoj odpeljal v zasedo nad cesto Ig—Golo, v bližino hriba nad Igom. Še niso dobro zavzeli položajev, že so Italijani po levi strani hoste od Iga lezli navzgor. Vnel se je boj, pravzaprav: le nekajkrat se je oglasil naš mitraljezec, pa so Italijani že bežali s tega območja. Neki novinec je v tem boju dobil svinčenko v stegno. Četa se je potem počasi pomikala proti Zapotoku v taborišče; tu so se dobro najedli, saj jih je boj, ki je trajal ves dan, zelo izčrpal. Ko smo bili spet skupaj, sem jim povedal, zakaj nisem bil na Igu z njimi oziroma pri njih. Razložil sem jim še, da proletarske čete ne bo več, kajti ustanovili bomo bataljon, ki bo štel okoli 400 borcev, v njem pa bodo tudi novinci. Razumeli so me in spoznali so, da bodo odslej močnejši, ko jih bo toliko v bataljonu. Res: 16. maja je bilo konec proletarske čete. Tu, v Zapotoku, smo še enkrat razčlenili potek bojev, v katerih so Italijani zasedli Ig. Naj še enkrat zapišem o teh bojih nekaj podrobnosti!

Italijani so najprej želeli s tanki napraviti zmedo v Lukovem bataljonu. Ni šlo tako gladko, zakaj Luka se je ustavil pod vzhodjem hoste in sprejel boj. Tanki so seveda napredovali proti Igu in tu, na Igu, je bilo naenkrat kar precej tankov.

Toda samo tanki, medtem ko pešadija naših dobro branjenih položajev sploh ni mogla prebiti in torej ni mogla za tanki na Ig. Sicer pa so naši mitraljezci temeljito zadrževali italijanske vojake. Kasneje so začeli Italijani obkoljevati Ig z desne strani, tamkaj, kjer je bil Luka v zasedi s svojim bataljonom, in sicer od Iga proti Brestu.

Šele okrog štirih popoldne je proletarska četa zapustila Ig. Italijani pa so nato vdrli v izpraznjeni Ig. Res; italijanski tanki so bili že dve uri prej na Igu, kot njihova pešadija. Proletarska četa je bila še vedno v hišah, ko so bili tanki na Igu že v akciji. Zato so Italijani prodirali od hiše do hiše s svojo pešadijo, ker niso vedeli, da je naša četa že zapustila Ig. Jurišali so od hiše do hiše vse popoldne in še kasno v noč. Šele o polnoči je bilo na Igu mirno in tudi ponoči niso Italijani nič več streljali. Med potjo, ko smo odhajali v Zapotok, sem šel tudi jaz peš; nekdo je z motorjem odbrzel v taborišče s sporočilom, naj kuharji pripravijo močno hrano, da se bo proletarska četa dobro najedla. Med potjo je vsakdo pripovedoval, kako je bilo v tej celodnevni akciji na barju vzdolž pobočja Krma in Mokreca. Boj je trajal od osme ure zjutraj do štirih popoldne. Na obeh bojiščih — bojišče proletarske čete in bojišče dveh Lukovih čet levo od Iga — so imeli Italijani od 50 do 100 mrtvih, okoli sto pa je bilo ranjenih. Italijanska motorizacija ni bila nič prizadeta oziroma poškodovana, ker se je naši borci sploh niso lotili. Največ zanimivega sta povedala Kovač in Sulo, mitraljezca, ki sta bila v zvoniku, in njuna pomočnika. Opisovala sta, kako so topovi iz tankov streljali v zvonik, da so granate večkrat zadele zvonik in da se je v njem kadilo kot v mlinu. To smo jima verjeli, saj sta bla bela kot mlinarja. Videla sta vso fronto, z mitraljezi sta pomagala na levi strani celo Lukovemu bataljonu. Povedala sta tudi, da so Italijani sproti pobirali svoje mrtve in ranjene vojake in jih pod zaščito tankov nosili v kamione, ki so takoj odpeljali proti Ljubljani. V naši četi ni bil nihče mrtev niti ranjen, le mnogi so bili opraskani. Lukova četa je imela dva mrtva in tri ranjence; sicer pa so bili Lukovi borci na najbolj ogroženem področju oziroma so morali vzdržati najhujši italijanski pritisk. Kot sem že omenil, so nameravali Italijani čimprej prodreti do hoste pri gradu, tu bi zasedli položaje, s katerih bi obvladali Ig, potem pa bi obkolili Ig in v njem zajeli vse partizane. Kako jim je uspelo, no, to sem pa že povedal. Zakaj so se

pravzaprav Italijani odločili, da morajo za vsako ceno spet zasesti Ig? Ofenzivo na Ig so pripravili zato, ker so nas hoteli potisniti bolj v hribe, kajti sicer ne bi mogli nadzorovati cest iz Ljubljane, po katerih so vozili hrano in druge potrebščine v svoje postojanke v Velike Lašče, Ribnico in Kočevje. Mi smo namreč te ceste nadzorovali in čeprav so vozili po njih kamioni v spremstvu tankov, smo jih stalno napadali in vznemirjali. Čeprav so nas po zavzetju Iga le potisnili proti Mokrcu, smo še vedno napadali njihove kolone na cestah. Od strahu so Italijani zapustili tudi svojo postojanko na gradu v Turjaku in se brez boja umaknili v Ljubljano. Ig so obdržali in ga zavarovali z utrdбами, kjer je bila močnejša postojanka. Mi pa smo imeli še osvobojeno ozemlje Pijavo gorico, Želimlje, vse vasi nad Igom in vasi od Turjaka do Velikih Lašč. Po odhodu Italijanov s Turjaka, pa Italijani niso imeli več prehoda po cesti v Kočevje, ker smo mi imeli okoli Turjaka stalno zasedo, pač pa so lahko uporabljali le kočevsko železnico.

V vaseh smo začeli mobilizirati vse mlade fante. No, to ni bila nasilna mobilizacija, temveč smo želeli pridobiti prostovoljce, ki bi se vključili v partizanske vrste. Prostovoljce smo zbirali s pomočjo naših terenskih političnih delavcev. Do konca maja je štel naš bataljon že 500 borcev; večina med njimi je bila oboroženih.

V tem času je obiskal naše enote Jerin, komandant notranjskega odreda (ta odred je bil ustanovljen okoli 1. aprila 1942. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pa je določilo, da bo njen komandant Jerin). Sporočil nam je, da se naša partizanska enota odslej imenuje V. bataljon Notranjskega odreda. Za komandanta sem bil imenovan jaz, komisar pa je postal Franc Kramar-Šimen; doma je bil iz Želimelj, do imenovanja pa je skupaj s Švajgrom-Nosanom deloval na terenu kot aktivist. Takoj po ustanovitvi bataljona smo začeli v gozdu pod Kureščkom in blizu Zapotoka postavljati barake. Postavili smo v kratkem času pravo vas. Imeli smo delavnico, pralnico, puškarno, ambulantno (v kateri je lahko ležalo deset ranjencev), kuhinjo (tu so kuhali dve vrsti hrane: za štab bataljona, za kuharice in bolnike ter za vod, ki je stražil to partizansko »vas«), zraven pa je bila jedilnica (tu so jedli samo bataljonski oziroma štabni partizani). V štabu se nisem mnogo zadrževal, temveč sem odhajal z bataljonom v boje, v napad na Velike Lašče in na Sodražico. V partizanski »vasi« so ostali štab ba-

taljona, ena četa, kuhinja, ambulanta, borci, ki zaradi žuljev niso mogli v boje oziroma niso bili oboroženi ter novinci, ki so prihajali iz Ljubljane v partizane. Ko sem se nekega dne pripeljal z motorjem s Turjaka, sem v spremstvu Sula, ki je bil v taborišču (zdaj je bil vodnik in je imel nalogo, da ustanovi konjeniški vod) pregledal taborišče. O razmerah v taborišču pa mi je povedal tole: »Glej, Daki, tu ni več tako prijetno, kot je bilo v naši proletarski četi. Tu smo razdeljeni v dve skupini in tudi posebej kuhajo za dve skupini. Ena skupina ima jedilnico in jedo po naročilu na krožnikih kot gospoda, drugi pa iz kotla. In koliko jih je v jedilnici! Ne vem, kaj sploh delajo... Samo po taborišču se sprehajajo, oziroma od taborišča do kuhinje in do vasi Zapotok. Tudi mnogi, ki prihajajo iz Ljubljane, se tako vedejo...« Bila sva zunaj taborišča, blizu vasi Zapotok, pod mlado smrekovo hosto, ko mi je Sulo, moj stari borbeni tovariš potožil o razmerah v taborišču, rekoč, da nekaj v taborišču ni v redu.

Končno sem mu odgovoril: »Sulo, veš kaj, pojdi z menoj v vas Zapotok!« V tej vasi sem rad zahajal v gostilno Ganoni: on je bil naš človek. Nekoč sem mu dal celo pištolo, ko me je zanj prosil. Sulo pa takoj: »Aha, Daki, menda greš raje pogledat dekleta kakor njega!« Odgovoril sem mu: »Ne, Sulo! Bova še od gostilničarja kaj novega zvedela, saj kot dober aktivist najbolje pozna vse razmere in ve, kaj se dogaja v vasi in zunaj nje, torej okoli našega taborišča.« Gostilničar je povedal marsikaj zanimivega! Tudi to, da ga niso hoteli spustiti v taborišče. Torej je imel Sulo prav! Potem, ko nama je gostilničar postregel in ko sva se nekoliko zanimala tudi za dekleta, sva odšla proti taborišču bataljona, ki je bilo oddaljeno okoli dvajset minut od vasi Zapotok v smeri proti Kureščku. Ko sva prišla do prvega stražarja, sva že imela sitnosti z njim: ni naju takoj spustil v taborišče, kajti ukazano mu je bilo, da mora vsakogar, če ga dobro ne pozna, prej pregledati, preden ga spusti v taborišče. Poznal je samo Sula, mene ne, zato sva imela sitnosti. Končno mu je Sulo pojasnil, da me mora spustiti, ker sem jaz komandant bataljona. Komisarja Šimna ni bilo v taborišču; bil je na terenu okoli Golega in Želimelj. Čeprav je bil komisar bataljona, ki je mnogo naredil za organizacijo tega bataljona, je kljub temu bil aktiven tudi kot politični delavec. Okoli 11. ure sem prišel v kuhinjo. Poleg jedilnice je bila še ena baraka; v njej so imeli prenočišče

štabni ljudje, kuharice in vsi tisti, ki so se zadrževali v neposredni bližini štaba. Mene je vse to zanimalo, kajti sam sem se hotel prepričati, če so Sulove izjave točne. Vse sem si natančno ogledal, tudi ambulanto. Lepo je bila urejena; v njej je bilo šest ranjencev. Najteže je bil ranjen Jože iz Zapotoka, ki je bil ranjen pred približno štirinajstimi dnevi pri pokritem mostu na Ižanski cesti. Ranjenci so bili z nego zelo zadovoljni, s hrano pa ne. To pa me je — razen drugega — še najbolj razjezilo. V kuhinji sem videl, ko so enim servirali hrano v lepih globokih in plitvih krožnikih. Zanimalo me je, kaj kuhajo v kuhinji: kaj v kotlih in kaj v posebnih posodah. V kuhinji so bile štiri kuharice: starejša je bila s tega področja, dve sta bili iz Ljubljane, ena pa iz Loškega potoka. To so bile prve ženske, ki so se javile prostovoljno v naš bataljon. Da, to so bile naše prve partizanke; bile so zelo prizadevne, marljive. Ker še niso imele orožja, sem zahteval, da so jim ga dali, da so bile res oborožene prave partizanke in enakopravne z moškimi. Naj omenim še tole! Do tedaj nisem vedel niti pomislil, da ženske vendar teže prenašajo vse napore partizanskega življenja, kakor moški. Šele kasneje se mi je to razkrilo, zato sem na partizanke gledal drugače, čeprav so se v bojih prav tako izkazale kot moški... Ker sem bil lačen, sem poprosil kuharice, naj mi postrežejo v jedilnici, kamor so prišli še Sulo in trije borci, ki smo se poznali že iz proletarske čete. Trdno sem sklenil razčistiti zadevo, o kateri mi je pravil Sulo in kar sem videl tudi sam. Komaj smo pokosili, je pridrvel z Roba Pilot na motorju z novico, da se okoli 100 fašistov iz Velikih Lašč odpravlja na pohod proti Turjaku in Robu. Podatke je sporočila terenska organizacija OF iz Velikih Lašč, zbrali pa so jih v družini Hočevnar, po domače Lenček. Poglavarja družine so Italijani ustrelili zaradi sodelovanja s partizani; njegovo delo so nadaljevali in vodili otroci Janez, Olga in Mimi. Bili so skojevci in so bili trdno povezani tudi s terenci in partizani v okolici Velikih Lašč. Torej — spet se obeta boj. Še prej sem odšel v kuhinjo, za menoj pa še Sulo, Pilot in nekaj mojih borcev. Začel sem se najprej šaliti s kuharicami, potem pa sem jim rekel: »Vem, da ste pridne in marljive. Tovarišice, kar dobro sem se najedel. Videl pa sem marsikaj, kar me je presenetilo. Največja napaka pa je to, da kuhate v dveh loncih — v enem za funkcionarje, štabne, v drugem pa za borce. Toda dovolj je bilo tega, zato morate takoj pre-

nehati kuhati dve vrsti hrane!« Opravičevati so se začele, češ da je tako ukazal štab bataljona (tega zdaj ni bilo v taborišču). Ženske so ubogale in so takoj začele kuhati v kotlu za vse enako, za ranjence, ki so ležali v ambulantih, pa so kuhale ženske v vasi. Iz kuhinje so morale tudi takoj odnesti krožnike in skodelice. Že prej sem naročil Sulu, naj skliče zbor vseh, ki so se zadrževali pri štabu, razen dveh kuharic, treh težjih ranjencev in borcev konjeniškega voda. V zboru se je zbralo nad 40 ljudi. Ožuljene in tiste, ki so bili slabo opremljeni za pohod, sem pustil v taborišču (teh je bilo petnajst), drugi pa so takoj odšli na pot v sestav čete, ki se je zadrževala okoli Roba. In že popoldne ob treh so bili v Rašici pri Velikih Laščah, kjer so se tolkli s fašisti.

Bataljon je imel že štiri čete; vsaka četa je imela osemdeset do sto borcev, borci so imeli večinoma puške, četa pa je imela dva ali tri puškomitraljeze. Ker je bilo precej neuporabnih pušk, so jih v naši orožarni (puškarni) hitro popravili (orožar je bil Janez Hribar, doma iz Želimelj), saj so imeli kar dovolj rezervnih delov, ki so jih pobrali Italijanom na Igu. Tedaj smo — kot sem že omenil — pobrali vse, kar bi nam koristilo, med drugim potrebščine za popraviljanje čevljev in obleke (zaplenili smo precej blaga), zelo pa smo bili veseli sanitetnih potrebščin. Les za barake smo vzeli na žagi v Robu, pripeljali pa so ga kmetje iz sosednje vasi. Omenil sem že, da smo imeli študenta-medicinca iz Ljubljane, ki se je sanitetnih potrebščin najbolj razveselil. Seveda, tedaj v partizanih še ni bilo dovolj pravih zdravnikov. Takoj po ustanovitvi bataljona smo razvrstili čete: eno četo smo poslali proti Igu in Škofljici, en vod, ki je štel 15 borcev, pa smo poslali na Turjak z nalogo, da nadzira teren med Turjakom in cestami in da pridobiva prostovoljce, ki bi se uvrstili v partizanske vrste. Ta močnejši vod pa je bil po prihodu na Turjak zelo presenečen, ko ni bilo na Turjaku nobenega fanta. A tudi prej se nihče iz Turjaka ni priključil našim enotam, oziroma da bi stopil v kakšno enoto na področju Mokrca. Turjak je bil — prazen. Vod je odšel nadzirat cesto, ki vodi proti Pijavi gorici oziroma Ljubljani. Napravili so tudi zasedo. Med 10. in 12. majem sem slišal močno streljanje v okolici Pijave gorice; strelji so odmevali do Mokrca. Kaj naj bi to pomenilo? Ni mi bilo jasno, zato sem poslal proti cesti na Turjak patrolo, petih borcev z mitraljezom. Proti kraju, kjer je pokalo, pa je odšel tudi vod, ki je prišel

na Turjak, pa se je odpravil nadzirat teren. Ko se je ta vod približal Pijavi gorici, so zagledali okoli 30 ljudi v zasedi, vsi so bili dobro oboroženi in so že odbili močnejšo italijansko patrolo, ki je prodirala proti Turjaku. Kdo so bili ti partizani v zasedi? Naš peti bataljon notranjskega odreda jih ni poznal.

To so bili partizani turjaške čete, ki se je kasneje vključila v prvi proletarski bataljon Toneta Tomšiča. Četo so sestavljali moški iz Turjaka in iz nekaterih okoliških vasi. Komisar turjaške čete je bil Edvard Podlogar, kmečki delavec, ki je tudi ustanovil četo; doma je bil iz Osredka, živel pa je na Turjaku. Komandir čete je bil Janez Kožar-Brajer, drugi člani pa so še bili: Milan Podlogar iz vasi Savnik — Želimlje, študent; Janez Janežič-Ozjak, kmečki sin; Anton Gašper — vajenec; Vid Probič, kmečki delavec; Ratko Žumer, mesar; Slavko Purkat, kmečki sin; Ivan Jamnik, zidarski delavec; Vid Predalič-Krajc in še pet drugih. Četa je štela dvajset ljudi. Imeli so tudi svojega orožarja, ki je skrbel za orožje. To je bil Janez Hribar, doma iz Želimelj, kmečki delavec. Bil je zelo sposoben orožar. Kasneje se od članov turjaške čete edino on ni priključil prvemu proletarskemu bataljonu Toneta Tomšiča, drugi pa vsi. Ostal je v V. bataljonu notranjskega odreda in ker je bil domačin, je imel tesne zveze s terenom. Nabiral je pokvarjeno orožje in ga popravljal ter je imel polne roke dela za ves notranjski odred.

Res, turjaška četa je bila dobro oborožena, vanjo pa so vstopili zavedni Turjačani, ki so že prej delovali na terenu kot aktivisti OF.

Za ustanovitev te čete ni vedel niti komisar našega bataljona Šimen, ne Švajger v Zapotoku, ne Stojan niti nekateri drugi terenski aktivisti iz bližnje okolice.

Sulo, ki je odšel z vodom na Turjak in ki je kasneje v zasedi našel borce turjaške čete, ki so zadrževali italijanske fašiste, mi je natančno pripovedoval o tej četi oziroma sploh o položaju na turjaškem področju.

Prihodnje jutro sva se s Pilotom odpeljala proti Turjaku z novim 350 kubičnim motorjem »Jawa«; motor sem dobil pri upravniku šole v Karlovcu, ki se mu je kar stožilo za motorjem. Na Turjaku sva se najprej ustavila pri grofu v gradu. Pri vratih naju je sprejel grof in naju povabil v resnično grofovске prostore ter naju tudi pogostil. Najbrž si je mislil, da so naju k njemu pripeljali kakšni tehtni opravki. Delal se je, kot da je

nam, partizanom zelo naklonjen, saj je bil z nama zelo prijazen, v resnici pa se nas je bal, oziroma se je bal, kaj bova zahtevala od njega.

Nedvomno se je grof zavedal, kam je usmerjena organizacija OF oziroma, kaj hočemo doseči z njo in partizanskim gibanjem in narodnoosvobodilnim bojem. Vsi grofi so nedvomno vedeli, da bodo po koncu vojne, če se ne bo izšla v njihov prid, razlašeni. Turjaški grof, ki se je zavedal, da je zadnji grof s tem imenom, je zato poskušal, če bi lahko s taktiko proti partizanom zadržal svoje premoženje. Zato je bil takrat z nama tako prijazen.

Končno sva se z njim pogodila, da mu bomo vzeli pet konj in par volov za naš bataljon. Pojasnila sva mu tudi, da on mora dati za OF, ker je bogat, da vsi dajejo po svojih možnostih, da nam gredo kmetje zelo na roko in da mora, razumljivo, iti tudi on, da pa ga bomo pustili prebivati v gradu. Pol ure trajajoči pogovor je bil uspešen; ob odhodu iz gradu je napolnil še bencinski tank pri motornem kolesu. S Pilotom sva se potem odpeljala proti Pijavi gorici na položaj, kjer smo se dogovorili, da se bo turjaška četa povlekla v taborišče Zapotok. Semkaj je kasneje pripeljal Sulo tudi par volov in pet konj, ki jih je odpeljal iz grajskih hlevov. Tedaj smo v partizanih že imeli partizansko zaprisego in so morali priseči vsi prostovoljci, ki so prišli k nam; namreč priseči, da se bodo zvesto bojevali za osvoboditev domovine. Zato so morali zapriseči tudi ti, iz turjaške čete in šele potem smo jih vključili v bataljon.

Zdaj smo vsaki četi bataljona dodelili določeno smer za akcije oziroma za vdor v kraje, ki so jih še imeli v rokah italijanski vojaki. Eenemu vodu prve čete je bila zaupana cesta Turjak—Škofljica, konjeniški vod je skrbel za štab v Zapotoku, en vod pa je samo patroliral oziroma varoval okolico Zapotoka. Druga četa je odšla na Rob in se zadrževala pri tamkajšnji žagi, morala pa je nadzorovati Rovte in področje proti Velikim Laščam, kjer je bila močnejša italijanska postojanka. En vod tretje čete je odšel z mokrške strani proti Igu, en vod pa je odšel proti Bloški planoti oziroma ob Iški v Št. Vid, da je nadzoroval cerkniško območje; zato, da nas ne bi Italijani presenetili za našim hrbtom. Ostali dve četi smo skupaj poslali proti Sodražici z nalogo, da zavzameta Sodražico. Vodil sem ju sam. V Sodražici je bilo 20 karabinjerjev. Vedno so bili pripravljeni, da jih ne bi presenetili z napadom, zlasti pa so se bali patrol, ki

naj bi napovedovale začetek napada. Toda takrat smo napadli brez predhodnic oziroma patrol! Ti dve četi sta odšli s Kureška proti Robu in po dolini na Veliko in Malo Slivnico in proti Sv. Gregorju. Med pohodom proti Sodražici so nam naši obveščevalci oziroma aktivisti s terena sporočili, da Italijani pripravljajo izpad proti Rašici in Robu.

Takoj sem pohitel do naše čete, ki je bila na žagi na Robu. En vod te čete je bil v vasi in na bližnjem Osolniku; tu so bili predvsem tovariši, ki sem jih dopoldne zbral pri štabu bataljona, ker so bili tamkaj odveč oziroma so bili »nezaposleni«.

Okoli 12. ure sta se obe četi zbrali v vasi Rob; manjkali sta le dve patroli, ki sta bili na terenu blizu Velikih Lašč. Borcem sem povedal, da moramo iti v zasedo, ker so fašisti iz postojanke v Velikih Laščah sklenili vdreti na Rob. Domačini, ki so slišali, kam gremo, so soglašali z nami, še zlasti zato, ker je bilo v naši četi precej moških z Roba. Oboroženi smo bili kar dobro: štiri ročne strojnice, vsi so imeli puške, zanje pa je bilo dovolj nabojev (okoli 50 za vsako puško), vsak borec pa je imel še nekaj ročnih bomb. Zanimivo, domačini so sami prinašali borcem nabojne in ročne bombe. Sicer pa so bili vsi domačini do našega odhoda na položaje, polno zaposleni: po hišah so iskali orožje in strelivo. Vsa vas je bila torej navdušena in pripravljena pomagati borcem. To je bilo okoli dvanajste ure, 12. maja 1942. leta, ko smo v koloni drug za drugim odšli po hosti, da bi čimprej in na čimbolj zavarovanem območju postavili fašistom zasedo. Bilo je lepo sončno vreme in ker hoste še niso povsem ozelenele, smo hodili še previdneje. Ob eni uri smo bili zavzeli položaje: v gozdu nad Rašico, ob glavni cesti Velike Lašče—Ljubljana. Še smo imeli čas, zato sem natančno pregledal, kako je 150 borcev zavzelo položaje. Samo okoli 30 borcev, ki so bili v zasedi, je bilo že v bojih, medtem ko jih 80 (ker so bili še premladi) še sploh ni služilo vojske. To me je nekoliko skrbelo, saj so sestavljali obe četi večinoma mladi kmečki fantje. Kajti, če ne bi uspeli v boju proti fašistom, bi poraz slabo vplival ne samo na borce, temveč tudi na prebivalce Roba in okolice. Moja bojazen je bila toliko večja, ker se bomo spopadli z zagriženimi fanatičnimi fašisti. Vsi so bili v ustreznih zaklonih, torej je zaseda na dobrih položajih. Potem sem si izbral tako mesto, da sem imel pred seboj vso dolino: od Rašice do Velikih Lašč. Sklenil sem, da bom sam napeto opazoval, kje bodo fašisti prodrli in kakšen bo njih razpored. Čakali smo jih dve uri

in šele okoli treh popoldne so začeli fašisti lesti iz Rašice v hosto; od nas so bili oddaljeni pol kilometra. Čeprav sem bil že večkrat v boju s fašisti, sem bil tedaj, ko sem v daljavi zagledal fašiste, le nekoliko vznemirjen. Borci so bili navdušeni za boj, toda mnogi med njimi, celo večina, so bili neizkušeni za tak boj, ki je bil za mnoge celo prvi. Res: veliko odgovornost sem začutil do borcev in do prebivalcev teh krajev. Štiri ročne strojnice smo imeli. Dve od prej, z dvema pa so nas oborožili domačini. Pravzaprav: dva mitraljeza so dali dvema domačinoma, ki še nista bila v nobeni akciji. Razmišljal sem, če bi tema novincema odvzel mitraljeza in ju dal dvema starima v boju preizkušenima borcema. Pa sem se premislil, ker sem se bal zameriti novincema in domačinom, ki so jima zaupali mitraljeza. Sem pa dodelil obema novincema — mitraljezcema izkušena pomočnika, dva izkušena mitraljezca, stara borca, da bi v težavnem položaju lahko takoj posredovala. In še nekaj: dosedanje izkušnje so pokazale, da so čestokrat novopečeni mitraljezci zaradi treme, zapustili orožje. Moja previdnost torej ni bila odveč. Ura je bila štiri — fašisti so bili od nas oddaljeni le komaj sto metrov. Še niso vedeli, kje smo. Komaj pa so stopili nekaj metrov v naše linije, že se je oglasil naš mitraljez, nato tudi njihov in vnel se je boj. Stal sem za debelo smreko in opazoval boj, ki se je vse bolj razvnel. Samo strele je bilo slišati, zlasti italijanske, ker so bili fašisti bolj strnjeni, mi pa na dolgi zasedi razporejeni bolj na redko. Čeprav torej nismo bili strnjeni, je bilo to za nas ugodneje. Čez četrto uro je bilo vse v dimu, zakaj tudi naši niso varčevali s strelivom. Stara dva mitraljezca sta bila bolj preudarna in sta mirneje in natančneje ciljale, medtem ko sta domačina, novince mitraljezca, streljala kot besna in sta — za čuda — tudi podrla največ fašistov. Pritisk je bil premočen, zato sem po polurnem boju ukazal umik na nove položaje, da ne bi pritisk zmedel borcev in da so fašisti lahko pobrali svoje ranjene in mrtve vojake. Mi smo imeli dva mrtva, ki smo ju skupaj s tremi ranjenci povlekli z bojišča v zaledje. Hitro smo se umaknili, toda čez dobro uro smo se v strelcih vrnili na stare položaje. Okoli šeste ure smo zapustili položaje in odšli v vas Rob. Ko smo prinesli v vas dva mrtva borca-domačina, ni bilo med vaščani nobene panike. Vsi smo bili zaradi njune smrti potrti; njuni starši in sosedge pa so v solzah, polnih sočutja do padlih borcev, pretreseni izrekli: »Glejte ju, fanta, tako ju

je škoda. Mlada sta bila. Padla sta za nas, življenje sta dala za nas in našo svobodo...«

Italijani so imeli v tem boju okoli 20 mrtvih in prav toliko jih je bilo ranjenih. Te podatke so nam naknadno posredovali aktivisti OF iz Velikih Lašč. Naše tri ranjene borce so kmetje na vozu odpeljali v našo bataljonsko ambulanto v Zapotok. Boj s fašisti je bil končan, toda njihova namera, da bi nas uničili oziroma pregnali, da jih več ne bi napadali v okolici Velikih Lašč, se ni posrečila. To je bil tukaj zadnji fašistični napad, toda mi jim tudi pozneje nismo več prizanesli, ampak smo jih neprestano in še bolj napadali. Obe naši četi sta takrat doživela ognjen krst, to pa je bilo za prihodnje akcije in boje zelo pomembno. Ker doslej četi nista imeli komisarjev, sta ju kasneje obiskala komisar Šimen in komandant, ki sta četam dodelila komisarje. Po tej akciji so borci prespali v hišah v vasi Rob, prihodnji dan pa sta četi že dobili nove naloge. Z Abijem in Artijem, komandirjema ter z Matičkom, Kovačem in Pilotom smo se dogovorili za nove akcije. Vsi smo bili vedno skupaj in smo se o vseh zadevah skupaj dogovarjali. 13. maja smo zapustili vas Rob, kjer je ostala samo straža, mi pa smo iz osmih motornih koles in iz ene prikolice sestavili — motorizirani vod; vodil ga je neki mlad mehanik, doma iz Ljubljane. To je bilo 13. maja 1942. Sami smo vedeli, da ta vod pravzaprav kot borbena enota ne pomeni nič, toda takrat nam je šlo za moralno manifestacijo, ki naj bi pri borcih in vaščanih povečala zaupanje v partizanske enote, ter jih spodbudila, da bodo še bolj podpirali oziroma sodelovali v boju za osvoboditev. Tega dne so bili naši aktivisti v Velikih Laščah spet zelo skrbni: sporočili so nam, da se zbirajo v Velikih Laščah italijanske motorizirane enote, ki nameravajo po Karlovški dolini prodrati na Bloke čez Lužarjev breg. Še preden smo zvečer zapustili Rob in odšli v Karlovško dolino oziroma v Lužarjev breg, smo se udeležili pogreba, ki so ga pripravili domačini svojima, v boju pri Rašici padlima borcema. Pokopali so ju 14. maja na domačem pokopališču v Robu. Pogrebu sta prisostvovala motorizirani in konjeniški vod ter številna mladina in aktivisti iz sosednjih vasi. Pokopal ju je robski župnik, čeprav sta borca padla v partizanih, torej v naših vrstah. Sicer pa je ta župnik ogromno naredil za nas, bil je tudi zelo aktiven v OF, zelo priljubljen med ljudmi, saj jim je nesebično pomagal, kjer in kadar jim je mogel. Pri njem sem se tudi jaz rad oglasil. V noč-

nih urah smo zapustili Rob in se umaknili čez Rovte proti Lužarjevemu bregu. Na ovinku ceste, ki pelje iz Velikih Lašč na Bloke, smo v jutranjih urah 14. maja naredili zasedo za italijansko kolono, ki se je morala po dobljenih obvestilih pomikati iz Velikih Lašč na Bloke. Naša zaseda je bila dolga skoraj dva kilometra; čakali smo ves dan, vendar zaman, ker italijanske kolone ni bilo iz te smeri. Bilo je čisto obratno! Italijani so namreč želeli svoje mrtve in ranjene fašiste prepeljati v Ljubljano. Ker smo mi nadzirali cesto Ljubljana—Velike Lašče, si po tej cesti niso upali niti s kamioni in tanki prebiti do Ljubljane. Zato sta odšli dve motorizirani koloni iz Kočevja in Ribnice v Velike Lašče, tu so naložili mrtvece in ranjence, se takoj z njimi vrnili v Kočevje, od tu pa so jih z vlakom odpeljali v Ljubljano.

15. maja sta se četi ločili; ena četa je odšla čez Karlovico na Slivnico, da je bila čim bliže Velikih Lašč, ena četa pa v vas Novi pot, kjer so po vaseh Bloške planote zbirali hrano. To četo je vodil Janez Semič, moj brat, ki je bil komandir voda te čete. Ob tej priliki bi moral Janez poiskati nekaj izdajalcev, jih aretirati in pripeljati v štab. Ker pa se je protivil aretacijam, sem ga zamenjal oziroma ga odpoklical in ga poslal na Sv. Gregorja, kjer smo zbirali enote, da bodo kasneje napadle Sodražico. Janez je bil leto dni starejši od mene. Ko sem mu ob razpadu stare Jugoslavije, oziroma ko so jo zasedli okupatorji, razlagal, da bo potem, ko bomo pregnali okupatorje, pri nas vse lepše in boljše ter pravičnejše, je na naš boj gledal dokaj zadržano, oportuno. Precej časa sem ga prepričeval, da se je priključil partizanom — vstopil je v mojo proletarsko četo. Po mojem ukazu je moral večkrat odhajati na Bloke, da je pridobil za partizane še svoje prijatelje. Tako je uspel vključiti v partizane tri družine iz vasi Veliki vrh, med njimi Mazijeve in Gočavce. Kasneje je padlo v partizanih pet članov iz družine Gočavci (živo je ostalo samo eno dekle), iz družine Mazijevih so padli v partizanih štirje (živa sta ostala ena sestra in sin Janez, a še ta je bil popolnoma uničen, zakaj Nemci so ga z mitraljezom tolkli po glavi). Italijanska ofenziva je zajela mojega brata Janeza na Notranjskem. Tedaj me namreč ni poslušal, ampak je zapustil proletarski bataljon in odšel domov k staršem, kasneje pa se ni več vrnil k partizanom...

Četi, ki sta bili na področju Sv. Gregorja, sta dobili natančne podatke o italijanski postojanki v Sodražici. Ko smo se po

dveh dnevih odločili, da bomo Sodražico obkolili, so bili Italijani o naši nameri že obveščeni. Vso noč so bile naše patrolne straže okoli Sodražice. V jutranjih urah 17. maja pa sta prihrumela iz Ribnice dva tanka in dva kamiona italijanskih vojakov. Torej so dobili pomoč. Se bodo branili? Nam se je zdelo čudno, da čez dan niso nič streljali, saj so prešnje dni venomer streljali. Toda Italijani, čeprav so dobili pomoč iz Ribnice, so se nas prestrašili, svoje vojake so zvečer naložili na kamione in se mimo naših patrolnih položajev odpeljali v Ribnico. Sodražica je bila torej prazna, brez okupatorjevih vojakov. Niti v strelce se nam ni bilo potrebno razvrstiti! Zaradi varnosti smo poslali v Sodražico en vod, da bi ugotovil, če se Italijani niso samo potuhnili ter nas pričakujejo kje v zasedi. Previdnost je bila takrat odveč, zakaj Sodražica je bila prazna. Celo prebivalci niso vedeli, da so Italijani tako naglo pobegnili. Ko se je zjutraj zdanilo, smo sklicali sredi Sodražice pred Fajdigovo hišo, sestanek vseh ljudi. Ljudem smo govorili o ciljnih našega boja. Med tem časom pa so naši tovariši preiskovali hiše, predvsem tistih, ki so nam bili sovražni. Sicer pa je bilo teh zelo malo, saj so bili v Sodražici pretežno z nami. Razumljivo: zavarovali smo se pred morebitnim italijanskim nenadnim prodorom v Sodražico. En vod čete smo hitro poslali z avtobusom (dobili smo ga v Sodražici pri zasebnem avtoprevozniku, katerega avtobus je vozil iz Sodražice proti Bloški planoti) v okolico Raven in Strmca, kjer je bila močnejša italijanska postojanka, da nam ne bi za hrbtom vpadla v Sodražico, drugi del te čete pa smo poslali proti Kotu in Danam, da je držal ob pobočju Travne gore zasedo proti Ribnici. Ena desetina čete se je vrnila k Sv. Gregorju in proti Mali Selci. Desetina je imela nalogo zavarovati cesto iz Velikih Lašč. V tej desetini so bili stari in izkušeni borci. Imeli so tudi eno ročno strojnico. Njihova naloga je bila toliko težja, ker so se morali braniti pred Italijani, ki so prodirali iz Velikih Lašč proti Karlovški dolini in proti Sv. Gregorju in bi lahko prodrli čez hrib v Sodražico. Če pa bi jim to uspelo, bi bilo za nas pogubno, ker bi nam padli v hrbet. Vse ostale borce pa smo poslali na glavno cesto, ki pelje iz Sodražice proti Žlebiču in Ribnici, in to tik proge in na križišče cest Ljubljana—Ribnica—Sodražica. Tako smo obvladali vso dolino proti Ribnici na pobočju vasi Slatnik, Sušje in Zapotoka. Sodraška dolina je bila tako popolnoma

zaprta in nas Italijani nikakor ne bi mogli iznenaditi, saj smo nadzorovali obe prometni žili.

Bataljon je tedaj imel pet čet in v glavnem so bili v njem novinci. Štiri čete so bile sestavljene iz samih novincev, prostovoljcev, ki so se javljali v partizane. Peta četa pa je bila Proletarska, ki je bila v svojem sestavu, le da smo najboljše borce odredili v ostale čete za komandirje in komisarje ter njihove namestnike. Tako se je Proletarska četa zmanjšala skoraj za eno tretjino. A oborožitev z mitraljezi je ostala taka, kakršna je bila pred zmanjšanjem. Četrto četo, ki se je organizirala sama na Turjaku in v kateri so bili borci večinoma Turjačani, smo enostavno klicali Turjaška četa. Tudi oni so že vodili borbe z Italijani pri Pijavi gorici in Škofljici. Bili so dobro organizirana četa, odlični borci, ki so bili prej tudi dobri terenski delavci in člani OF na Turjaku.

Na tem terenu smo imeli zelo veliko podporo tamkajšnjih prebivalcev, močno organizacijo, morda zato tudi sovražnik na tem sektorju ni veliko napadal.

Ko smo zavarovali Sodraško dolino, je postala naše osvobojeno ozemlje, ki je obsegalo vse podnožje Travné gore, Sodraško, Karlovško in Robsko dolino, Turjaški sektor od Velikih Lašč do Škofljice in malo manj kot do Ribnice. Pod našim nadzorstvom pa je bilo tudi skoraj trideset kilometrov ceste, ki vodi iz Ljubljane v Kočevje in vse vasi pod Mokrcem do Iga.

Po osvoboditvi Sodražice je imel sredi trga govor Janez Hribar iz Loške doline, ki je bil tedaj sekretar tega področja.

Ko smo se potem opoldne nasitili, saj smo bili že potrebni izdatnega obroka, smo pričeli s preiskavo ciganov, ki so nas izdali Italijanom. Priznali so, da so povedali Italijanom, da se zbiramo pri Sv. Gregorju in da so od ljudi zvedeli, da se nameravamo polastiti Sodražice. Še več. Cigani so bili nekaka predhodnica Italijanov. Ko smo se začeli pomikati proti Sodražici, so nas opazili in obvestili Italijane, da se bližamo njihovi postojanki v Sodražici. Tako jim je uspelo, da so se pravočasno umaknili.

Za prevoz ciganov smo uporabili privatni avtobus in lastnik avtobusa je moral ponoči prepeljati ulete cigane iz dvorane hranilniških prostorov, kjer smo jih imeli zaprte, v Bancer hosto. Spremljali so jih motoristi z ročno strojnico. V Bancerju so jih predali našemu vodu, ki je bil na položaju proti Bloškim vojašnicam, ki je izvršil sodbo nad izdajalci. Tako je končala

italijanska predhodnica ciganov-izdajalcev in odslej se cigani niso več pojavljali na našem osvobojenem ozemlju.

Še isti dan smo po trgovinah v Sodražici pobrali moko, sladkor, riž, makarone in drugo hrano, obleko in razno perilo. Pobrali in odpeljali smo vse, kar nam je bilo potrebno, v novo skladišče, ki je bilo še večje kakor skladišče v Zapotoku. Žal pa so to skladišče v Ribniški dolini v julijski ofenzivi zajeli Italijani, k sreči pa so Zapotoško skladišče v tej ofenzivi izpraznili domačini in naši aktivisti, tako da so Italijani našli skladišče prazno.

V Sodražici smo odvzeli tudi več motorjev in tako naš vod motorizirali. Ta motorizirani vod smo imenovali »Robski leteči vod«. Med drugimi smo dobili tudi motorno kolo s prikolicco, pa tudi popolnoma nov češki motor »Jawa«, ki je bil last zdravnika. Kar smo pobrali po trgovinah, so nekako ljudje preboleli in se niso preveč pritoževali, ko pa so naši fantje odpeljali zdravniku novo Jawo, je jokal in tega ni nikdar pozabil. Pa tudi lastnik avtobusa, ki je moral voziti cigane, se je uprl, ker je vedel, da jih vozi v smrt in ga je moral Arti s samokresom v roki prisiliti, da je izvršil naše povelje. Drugih težav v Sodraški dolini nismo imeli.

Konjeniški vod je bil nastanjen v Zapotoku pod Kureščkom. Vodnik tega voda je bil Sulo. Sprva je imel petnajst konj, nato pa iz dneva v dan več in sploh nisem mogel doumeti, odkod jih je vodil in kje jih je jemal, ker jih kmetom ni pobiral. In na teh konjih je Sulo pošiljal patrole tudi v bolj oddaljene kraje, do kamor patrole borcev pešcev niso mogle.

Oslabljeno Proletarsko četo smo izpopolnili z novoprihajajočimi borci.

Ko se je petemu bataljonu priključila Turjaška četa, sem se odpravil z motornim kolesom do Turjaka. Spremljal me je ali pa vozil tovariš Pilot. Bila sva previdna in posebno kadar sva zašla v nevarne kraje, je vozil on, jaz pa sem sedel zadaj in oprezal, da se nama ne bi kaj zgodilo. Še pred odhodom sem naročil vodniku konjeniškega voda Sulu, ki je stalno pošiljal patrole na Turjak, da naj pregledajo turjaški grad, v katerem je še prebival turjaški grof. Naročil sem mu tudi, da naj patrola obvesti grofa, da bom prišel. Grof me je že poznal, saj sem bil pred desetimi dnevi pri njemu in mu odvzel nekaj živine.

Prvo srečanje s komandantom Leskoškom na Smuki

Sine-Simčič, kurir štaba Tomšičeve brigade

Ko sva se s Pilotom pripeljala pred turjaški grad, me je že pričakoval pred glavnim vhodom graščak z ženo in me sprejel. Po dobrodošlici mi je predstavil ženo. Hotel mi je razkazati grad, pa sem odklonil, češ da nimam časa in da sem se oglasil, da bi se o marsičem še pogovorila. Povedal sem mu, da je Sulo vodnik našega konjeniškega voda, da mu bomo odvzeli vse konje in, če bomo rabili, še nekaj živine. Ko se je na vse to nasmejal, sem spoznal, da nas podcenjuje, zato sem dodal, da pač on lahko da več živine in drugega, ker kmetom ne moremo vsega vzeti, pa tudi naši so, delajo z nami, mnogi pa so že v naših vrstah borci. V gradu sem ostal slabo uro. Pred odhodom mi je napolnil tank z bencinom in tako sem opazil, da ima precejšnje zaloge goriva. Ker sem komandirju Robskega letčega voda povedal, kje lahko najde gorivo za svoj vod, se je kaj kmalu znašel na Turjaku in odpeljal sod bencina, pa tudi mi smo mu »prilичno« izpraznili hleve, ki so kmalu bili skoraj prazni.

Ko je bataljon razširil svoje osvobojeno ozemlje od Sodražice do Iga, smo pri vasi Pograd v Rovtah v zaledju osnovali novo skladišče. Vanj smo navozili več kot dva vagona raznega živeža. Največ smo navozili iz Sodražice. Med drugim smo v Sodražici dobili precej usnja in blaga, kar nam je prišlo nadvse prav, saj smo bili nekateri že napol bosi in nagi. Zaradi stalnih premikov, borb in spanja na golem, saj smo povečini spali pod smrekami, pod kozolci in na kozolcih, le malokdaj v hišah, smo tudi obleko in obutev hitreje uničili. Posebno čevljarji so pohiteli in nas »podkovali«, kot so govorili, kadar so nas na novo obuli.

Naj še povem: Trgovcem, ki so bili naklonjeni našemu pokretu in OF, smo izdali potrdila o odvzemu blaga, ostalim pa smo pobrali vse brez vsakega vprašanja.

Na to naše osvobojeno ozemlje Italijani niso več poizkušali s svojimi napadi, le v krajih med Sodražico in Ribnico ter na območju Vinice je skoraj vsak dan pokalo, a do večjih borb ni prišlo.

Res velik uspeh za ta naš bataljon, ki je skoraj vsak dan vodil praske in manjše borbe z italijansko posadko iz Ribnice, največkrat na Primostku med Sodražico in Ribnico. Italijanska posadka v Ribnici je bila močna, bila je oborožena z vso zvrstjo orožja, imela pa je tudi nekaj tankov, s katerimi so večkrat poskušali prodreti v Sodražico. A vsi ti njihovi izpadi so bili bolj

obrambnega značaja; bali so se, da bi prišli mi do železniške proge Kočevje—Ljubljana, ker bi na ta način odrezali vso Kočevsko dolino od Ljubljane. V teh izpadih so pretrpeli precej izgub, pri Primostku smo na ustju ceste Ljubljana—Ribnica—Sodražica uničili tudi en njihov tank. Tudi Velike Lašče so bile zaradi naših stalnih patrol odrezane od ribniške postojanke. Ker se Italijani iz bližnjih postojank niso spuščali v borbe z nami, smo se vse od Iga do Bloške planote povsem prosto gibali.

V Sodraški dolini sem ostal le še nekaj dni po osvoboditvi trga; kadar je bilo mirno, sem se vozil z motornim kolesom v štab bataljona v Zapotok, obiskoval pa sem tudi druge v soseški. Podnevi sem se večinoma mudil okoli Sodražice in skrbel za zadostno zavarovanje, da Italijani ne bi napravili predora, ponoči pa sem hodil na obiske, kakor sem že omenil.

Okoli 6. junija sem prerazporedil vodilne kadre v bataljonu, tako je komandir prve čete postal Abi, druge čete Arti, Matičku, bratu Artija, pa sem prepustil vse področje. Tudi odgovornost za obrambo vsega osvobojenega ozemlja. Nanj sem se tudi najbolj zanesel, saj je bil odličen borec, pa tudi previden in premišljen. Res, dobro sem ga poznal, saj je bil v vseh do tedanjih borbah vedno ob meni.

Ko sem še enkrat pregledal obrambne položaje in se pogovoril z novimi komandirji, sem odšel v štab bataljona v Zapotok. Kakor da bi Italijani slutili, da sem odšel, so že 8. junija napadli obe četi, ki jima je poveljeval Matiček. Navalili so z okoli tisoč vojaki in z desetimi tanki. Oglašalo se je tudi topništvo, pa tudi z letali so prišli nad naše. V borbi, ki je trajala ves dan, nekako do štirih popoldne, so naši razbili en tank in kamion, ranjenih in padlih pa so imeli Italijani okoli sto. Še pred mrakom so se vrnili v svojo postojanko v Ribnici. Med napadom so z letali Sodražico skoraj zravnali z zemljo, nepoškodovana je ostala cerkev in delno župnišče, ker ju niso za dele italijanske bombe. Zaradi močnega odmevanja streljanja in bombardiranja in zaradi skrbi, kaj se tam dogaja, sem odšel okoli druge ure popoldne iz Zapotoka proti Sodražici, kamor sem prišel, ko je borba že ponehaval. V Zamostišču pri Sodražici sem se srečal z Matičkom, ki mi je pojasnil potek borb. Medtem so se Italijani umaknili, borci so odšli v komando čete na okrepčilo in počitek, jaz pa sem se odpeljal z motornim kolesom proti Novemu potu in tam prenočil. Drugi dan,

to je 9. junija sem odrinil čez Bloke po hosti v svojo rojstno vas Veliki vrn, kjer so živeli moji starsi nedaleč od italijanskih vojašnic in karabinjerske postojanke. Motor sem pustil v hosti, s Pilotom, ki me je, kakor vedno, spremljal tudi na tej poti, pa sva odšla proti vasi peš, da bi pogledala, kako je z mojimi, ki so živeli v velikem pomanjkanju. Sestre so odpeljali Italijani, jaz pa sem še prej vzel od doma brata, ki je skrbel za očeta in mater. Oba sta obupovala nad menoj in našo usodo, a ko sem ju malo potolažil in jima dal tudi nekaj denarja, sem se poslovil in s Pilotom sva šla v Rovte čez Mačkovec proti Robu, da sem se srečal s svojimi starimi borci in tamkajšnjimi ljudmi, ki so me že od prej dobro poznali. V gostilni Marolt, kjer je bilo naše stalno zatočišče in shajališče, smo se pogovorili, nato pa sva se čez hrib vrnila v štab bataljona v Zapotoku. Že na sam dan najinega povratka je prišel v štab tovariš Aleš Bebler v spremstvu Jerina-Jakšiča, ki mi je naročil, da naj osnujem nov bataljon, ki se bo imenoval »PRVI PROLETARSKI BATALJON TONETA TOMŠIČA«. Sicer sem za Tomšiča slišal že prej, vedel sem celo, da je sekretar Komunistične partije Slovenije, nisem pa vedel, da so ga Italijani 21. maja 1942 ustrelili v Gramozni jami v Ljubljani. Šele ko mi je tovariš Aleš Bebler dejal: »Maščevati moramo Toneta Tomšiča! Maščujmo ga!« sem se osvestil in pomislil, da se je moralo zgoditi nekaj hudega. Ko sta mi povedala vse podrobnosti o dogodkih in o usodi neumornega delavca in borca za pravice delavskega razreda, nisem prav nič pomišljal, ko sem 13. junija postrojil bataljon in izrekel parolo novega borbenega odreda: »Maščujmo Toneta Tomšiča!« In vsi borci so zaorili na ves glas: »Maščujmo Toneta Tomšiča!« Ta parola je bila najmočnejše gibalo in največja opora vsem borcem Tomšičevega bataljona — Tomšičevcem v najtežjih, pa tudi najlepših trenutkih in dnevih partizanskega življenja. Preden sta odšla, sta mi naročila, naj bo bataljon direktno povezan z Glavnim štabom Slovenije, ker bo to prva vojaška enota, ki bo operativno hitro premična in ki bo, če bo potreba, sodelovala z odredom ali z grupo odredov. Prav tako sta odredila, da naj se bataljon premakne na sektor druge grupe odredov, to je, na položaje pri Muljavi in Polževem, kjer so potekale težke borbe z Italijani.

Še pred formiranjem bataljona mi je Franc Rozman-Stane naročil: »Poberi vse, kar je najboljše in vse, ki se ti javijo prostovoljno!« Tako so ti moji prostovoljci postali že drugič

prostovoljci, javili pa so se še mnogi drugi moji nekdanji borci, ko so zvedeli, da bom jaz komandant. Drug za drugim so prihajali v Zapotok. Komisar bataljona je postal Nikola, ki je bil star politični delavec in star komunist. Doma je bil z Brezovice pri Ljubljani.

»Bataljon bo imel na kapah rdečo peterokrako, na njej srp in kladivo; tudi zastava naj bo rdeča z v kotu všito peterokrako s srpom in kladivom,« sta rekla Bebler in Jerin in naju z Nikolom vprašala, če se strinjava. Z veseljem sva pritrdila, saj odslej bomo tudi na zunaj kazali, da smo slovenska osvobodilna vojska.

Ostanku nekdanjega petega bataljona je odslej poveljeval komandant Srečko. Ker je bil trenutno nekje na položaju, se je, sam ne vem kako, že drugi dan pojavil v štabu bataljona in prevzel poveljstvo, jaz pa sem se posvetil le organizaciji novega Tomšičevega bataljona. Pri tem mi je mnogo pomagal moj stalni sodelavec in soborec Pilot, ki mi je bil vedno za petami na motornem kolesu.

Z dekleti, skojevkami v Zapotoku sem se dogovoril, da nam bodo naredile »titovke«, da bodo nanje našile peterokrake, srpe in kladiva, pa tudi zastavo. Delale so podnevi in ponoči, da bi nas presenetile.

Komandant V. bataljona notranjskega odreda Srečko, ki je bil doma iz Hrvaške, je bil vedno dobrodušen, prijazen in nasmejan; kot star jugoslovanski podčastnik je prišel eden od prvih v partizane. Komisar bataljona pa je ostal tovariš Šimen.

Že 14. junija ob osmih zjutraj sem postrojil novi Tomšičev bataljon v vasi Zapotok. Ves čas, ko smo nabirali ljudi za novi bataljon, smo slišali borbe druge grupe, ki jih je vodil v Suhi krajini tovariš Franc Rozman-Stane. Stalno smo slišali regljanje strojnic in nabijanje topovskih granat. Ker smo dobili ukaz, in to od člana Glavnega štaba Slovenije, da mora bataljon imeti sto borcev in mora najkasneje v dveh dneh kreniti na sektor Muljave v pomoč Francu Rozmanu-Stanetu, oziroma njegovi drugi grupi odredov.

Ker so v novi Tomšičev bataljon prišli borci Proletarske čete z vsem svojim orožjem in vsemi osmimi ročnimi strojnicami, pa še Turjačani (turjaška četa) in še nekaj drugih mojih nekdanjih borcev, je bataljon ob ustanovitvi štel 101 borca. Iz petega bataljona pa se je javila tudi borka iz kuhinje, mlado dekle Pepca, doma iz Loškega potoka. Bila je dobra borka,

a je kasneje bila njena edina skrb, da je bil bataljon vedno čist in brez uši. Zaradi njene poštenosti in predanosti smo jo vsi imeli radi, tudi jaz; celo zaljubil sem se vanjo, a vse najino ponašanje je bilo tako, da borci sploh niso zasumili, da se imava rada. Šele nekaj mesecev kasneje, v brigadi, so borci prišli na to. A ko sem bil v septembrski ofenzivi na Ratežu ranjen, njo pa so ujeli Italijani, sva se razšla in prekinila vse stike.

Novi Tomšičev bataljon so sestavljale tri čete dobro oboroženih in preudarnih borcev. Skoraj vsi so imeli mavzerice in nove zbrojevke. Skoraj polovica tovarišev je imelo tudi samokrese, vsi pa smo imeli še po par bomb in toliko streliva, da smo ga le težko nosili v žepih in torbicah.

Že ko smo se prvič postrojili 14. junija, so nas zapotoška dekleta presenetila. Naše stare kape so zmetale proč, nas pa pokrile z novimi »titovkami«, pa tudi zastava je zaplapolala pred nami, preden smo krenili na pot. Najbolj prizadevne so bile Ganonijeve, Jakličeve in Hribarjeva. Zastava je bila res lepa in po rdeče blago za zastavo je ena teh deklet odšla v Ljubljano, čeprav je vedela, kaj bi se zgodilo, če bi jo ujeli Italijani.

Še isti dan smo krenili proti Muljavi. S seboj nismo vzeli drugega kot orožje in porcije za hrano, ne kotla, ne komore, le da bi bili bolj premični in takoj pripravljeni sprejeti borbe. Hitrih maršev in nepričakovanih napadov pa smo bili vajeni, saj so bili v bataljonu sami prekaljeni borci.

Naš odhod so prišli gledat vsi, tudi ranjenci petega bataljona notranjskega odreda, čeprav so morali prehoditi do našega zbornega mesta več kot tri kilometre. Ko so zapotoški aktivisti nasadili našo bataljonsko zastavo na drog in jo izročili edini ženski v bataljonu, Pepci, ki so jo borci določili za zastavonošinjo, sta na vsako stran zastave stopila mitraljezca Kovač in Tiger. Tudi Pepca je bila oborožena z italijansko karabinko in s samokresom. Ker pa je bila tudi bataljonska bolničarka, je nosila tudi bolničarsko torbo. Ob slovesu tudi domačinov ni manjkalo, čeprav so vsi želeli, da bi ostali pri njih. Najbolj težko pa je bilo dekletom, saj so bili v bataljonu skoraj sami mladi fantje okoli dvajsetih let.

Ob devetih sem postrojil bataljon, poslal Tigra v predhodnico, ki je šla kakih dvesto metrov pred nami. Krenili smo čez Čreteš, Želimeljsko dolino naravnost na Turjak. Ko je bataljon

bil že iz vasi, se je oglasila strojnica. Ker sem vedel, da se je Kovač poslovil od teh krajev z rafalom, za kar me je prosil pred odhodom, se nisem vznemiril, pa tudi borci petega bataljona ne, od katerih sem jemal slovo. Po teh streljih sem se na hitro poslovil in se pridružil svojim. Po svojem običaju sem stopil v sredino kolone in nadaljeval med smejočimi se in razigranimi borci pot čez Turjak v Suho krajino. Hodili smo še dokaj hitro, saj smo bili spočiti pa tudi že željni srečanja s sovražniki.

Ko smo obšli po hribu postajo Videm, ki je bila polna Italijanov, smo se spustili na cesto in korakali skozi Kočevje z razvito, v vetru plapolajočo rdečo zastavo na čelu, so nas Italijani sicer opazili, niso pa nas napadli. V Suho krajino smo prišli nad Krko, a ker so Italijani v glavnem držali le železniško progo od Ljubljane do Novega mesta, ki so jo zavarovali z mnogimi bunkerji in le v svojih močnejših postojankah, ni prišlo do nobenih spopadov. Na tem sektorju je doslej operirala druga grupa in jih marsikdaj pognala v beg, tako da so se morali povleči iz njenega položaja v svoje bunkerje in močno utrjene postojanke.

Na Krki smo prišli v stik s tamkajšnjimi domačini, ki so nam povedali, da se naši zadržujejo v hostah okoli Muljave, tu pa tam pa tudi v vasi, kjer imajo svojo pekarno. Ko se je naša patrola po dobrih desetih minutah vrnila iz vasi z vsemi potrebnimi podatki, smo slabe pol ure počivali, nato pa smo se v koloni po pet metrov eden od drugega podali skozi vas Krko, da bi se čimprej srečali s Stanetom in njegovimi borci. Kolono smo razvlekli, da nas vaščani ne bi mogli prešteti in da ne bi vedeli, koliko nas pravzaprav je. Nismo jih poznali in lahko bi bil med njimi tudi kak izdajalec, ki bi povedal Italijanom, koliko nas je prišlo. A namesto da bi šli naravnost, smo zavili v levo v hosto in prišli še pred sedmo zvečer v vas Znojile, odkoder smo imeli le še slabe pol ure do štaba druge grupe odredov. Partizani, borci Staneta so nam povedali, da so se Italijani povsod umaknili v svoje postojanke, da so imeli v borbah z njimi ob progi pri Stični nad dvesto mrtvih in ranjenih, razbitih nekaj avtomobilov in en tank uničen. In ko smo nadaljevali pot po desetminutnem počitku v Znojilah, smo naleteli na pogorišče italijanskih avtomobilov, opazili pa smo tudi zasilne bunkerje in zaklone, ki so jih naredili Italijani, ko so se spuščali v borbe z našimi. Ob cesti smo opazili tudi dva popol-

noma razbita italijanska kamiona, ob cesti kri in borci druge grupe so nam povedali, da so se po borbi z njimi Italijani vrnili v Ljubljano, od koder je tudi prišla glavna sila na pomoč postojanki v Stični za napad na njih.

Ker je imela druga grupa svojo pekarno in ker so bili obveščeni, da pridemo, so spekli kruh tudi za nas. Tovariš Franc Rozman-Stane je vedel, koliko nas je in kdaj približno pridemo, ker sta se s tovarišem Beblerjem dogovorila, da bo naš bataljon zamenjal drugo grupo na tem položaju, druga grupa pa bo šla preko italijansko-nemške meje na Štajersko, česar pa jaz nisem vedel, dokler mi ni povedal tega Stane.

Ko smo prišli, so nas takoj vprašali, če smo lačni in da imajo že na pol kuhano hrano za nas, da pa nam bodo odstopili svojo, ker smo mi bolj potrebni kot oni, ker smo bili ves dan na poti. Iz pekarne so prinesli kruh in vsak je dobil po pol hlebca kruha, ki ga je bilo okoli pol kilograma. Bolj kot kruh in hrana pa sta nas zanimala njihov komandant Stane in komisar Dušan Kveder. Že med potjo sem namreč pripovedoval svojim borcem, da sta španska borca, da je komandant Stane bil že v Španiji kapetan republikanske vojske. Izmed vseh pa sem se jaz veselil srečanja z njima, saj sem oba poznal in se z obema večkrat srečal, nazadnje v Valenciji, bili pa smo skupaj tudi v taborišču mednarodnih brigad v Franciji.

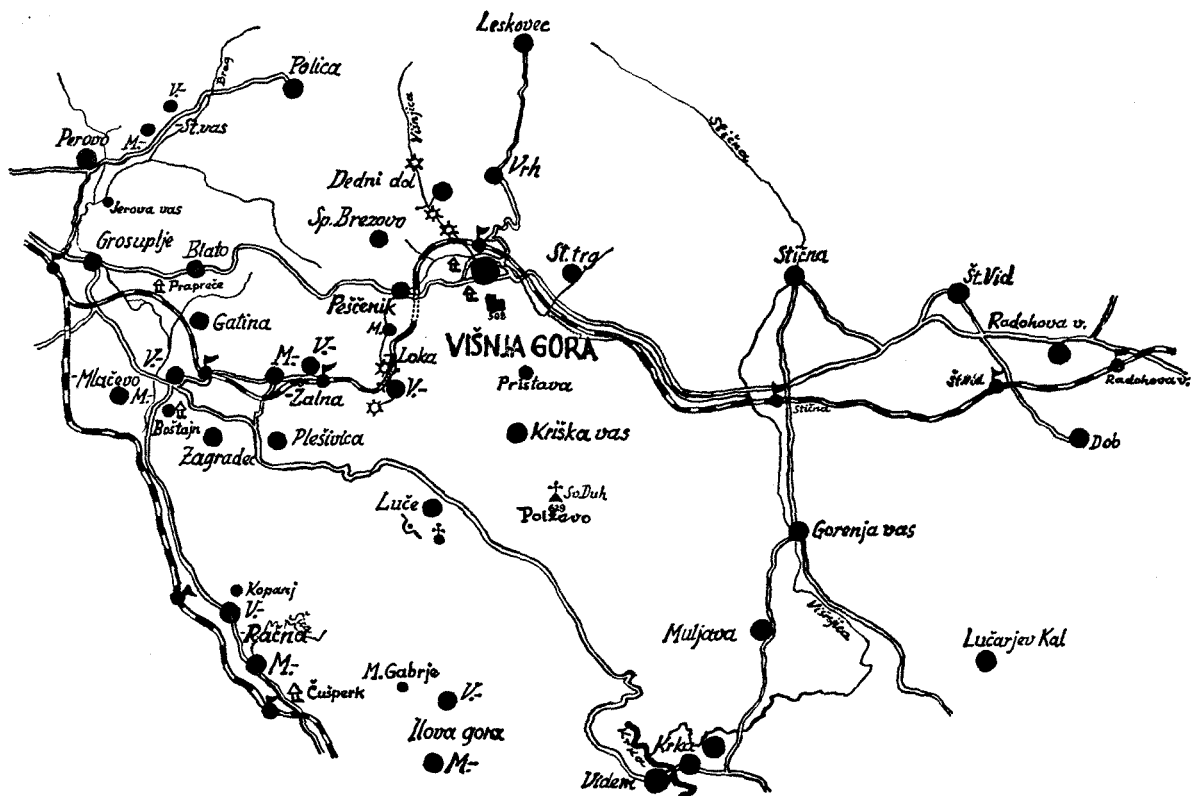
Po prisrčnem objemu in močnem stisku rok z obema, je Stane takoj spet postal komandant. Odločil je, da naj umaknem svoj bataljon, ker nas je preveč na kupu in bi se lahko Italijani poslužili letal, da bi nas obmetali z bombami, ker so italijanska letala stalno krožila tod. Pokazal mi je hosto, kam naj se umakne bataljon. Naš komisar je odpeljal borce v nakazano hosto in jih razporedil, med tem časom pa me je Stane peljal v njihovo kuhinjo in me predstavil najprej kuharju Povhu, nato pa še ostalim. Nato smo posedli okoli šotorov štaba grupe Stane, Kveder, Skala, Marok in še nekaj drugih ter midva s komisarjem Nikolom. Pripovedovali so nam, kako so potekale borbe z Italijani na muljavski cesti, ko pa sem jih vprašal, kje so naši španski borci, ko jih je tako malo med nami, so mi rekli, da jih je precej pobil Hitler s svojimi hlapci, da se nekateri še skrivajo vsepovsod po Evropi in se prav gotovo skušajo prebiti domov. Spominjam se Skale, ki je v šali dejal, da se nekateri prav gotovo bojijo vrniti, ker bi morali ponovno vzeti v roke puške. Komaj petina se nas je

vrnila, ki smo prijeli za orožje, smo se prešteli, ko smo v pogovoru iskali, kdo in kje je med nami.

»Daki, glej, ko boš zamenjal našo grupo, ki odide na Štajersko, da boš našgal polentarje kot smo jih mi,« mi je rekel Stane. »Saj jih poznaš še iz Španije, kakšni so,« je dodal Skala. Nato je Stane zaključil, da je za danes dovolj, da naj se naš bataljon nahrani in leže k počitku, mi pa bomo šli drugo jutro s konji bosančki na Polževo, kjer si bomo ogledali naše položaje.

Ves bataljon se je zbral okoli kuhinje. Dokler ni bila pripravljena večerja za vse, si je kuhar Povh ogledoval moje borce in iskal med njimi kake znanke iz Ljubljane. In res je našel nekaj sosedov z Ježice pri Ljubljani. Draksler Jože-Povh po partizansko, je bil vedno šaljiv in dobre volje. Borcem, ki so čakali na večerjo, je govoril, da ima zanje prekrasno juho, le pogreti jo še mora, a ko so mu rekli, da bo treba še kaj več kot juha, ker ves dan niso jedli in so lačni, jim je spet govoril, da se juha kuha iz mesa, ne samo vode in da bo tudi meso. Čez kake četrt ure je postrojil bataljon, vprašal tudi po komandantu in komisarju, a ker naju ni bilo, je začel vpiti, da on ne pozna nobene protekcije, da je pri njih navada, da so vsi pri kotlu. Ko pa je zagledal tudi naju, je začel deliti hrano. Vsakemu je dal pol porcije črnih žgancev in prežganko. Debelo so ga gledali borci, ker jim je prej obljubil juho in meso, on pa je vsakemu posebej, ko mu je dal hrano, rekel, da naj si misli, da so žganci meso, prežganka pa juha; vmes pa je vzdihoval: »Tako je pač pri partizanih!« A ker so bili žganci res okusni in prežganka še kar dosti mastna, so se borci nasitili in se še dolgo šalili in smejali na Povhov račun, nato pa so odšli v hosto, kjer jim je odredil kraj za počitek komandant Stane. Postelje smo si naredili iz smrečja in plegli pod smreke, postavili pa smo samo dežurnega, ker so za straže že poskrbeli Stanetovi borci. Dva dni smo počivali in oba dneva je za hrano skrbela Povhova kuhinja. Edino jaz nisem imel počitka. Spoznati sem se moral z ljudmi, posebno z našimi aktivisti iz sektorja Višnja gora—Stična.

Drugi dan zjutraj smo že navsezgodaj zajahali konje in jo mahnili na Polževo. Italijani so svoje sile umaknili v smeri proti Ljubljani. Bili smo štirje: Stane, Tomaž, Marok in jaz. Naši bosanski konji so nas urno nosili v hrib; krepko sem se moral držati za grive, da me ni vrgel s sebe. Nisem se znal

držati na konju, ker dotedaj še nikdar nisem jahal. Ko smo prišli na Polževo, mi je Stane pričel razkazovati položaje in me opozarjal na vsa mogoča iznenadenja Italijanov od vseh smeri. Na Polževem smo ostali skoraj ves dan do trde noči in obiskali tudi nekatere sosednje vasi.

Tretji dan pa sem razporedil bataljon Toneta Tomšiča na položaje druge grupe, druga grupa pa se je umaknila v hoste Muljava—Znojile, okoli 20. junija pa je odšla s tega sektorja in se nismo več srečali. Takoj po njenem odhodu sem razporedil borce na vse položaje od Grosuplja do Višnje gore, Stične in Radohove vasi, ker so bili ti položaji za nas najbolj nevarni, saj so Italijani ščitili že na pol pretrgano železniško progo Ljubljana—Novo mesto prav pri Višnji gori.

Druga grupa je odšla proti nemški meji, a se ni mogla prebiti zaradi premoči nemških sil, zato se je obrnila preko Notranjske na Gorenjsko in se tod z veliko težavo prebijala na Štajersko.

Druga grupa je imela tri bataljone, nas pa je bil en sam bataljon, pa vendar smo morali kontrolirati ves tisti teren, ki ga je prej obvladovala druga grupa.

Prvo naše taborišče je bilo na Polževem in od tod smo nadzirali sektor Grosuplje—Lipoglav—Polica—Višnja gora—Stična in Radohova vas.

Držali smo se Rozmanovih navodil, ki nam jih je dal pred odhodom. Naročil nam je, da moramo biti neprestano na terenu in da moramo nadaljevati z akcijami proti njihovim postojankam in patrolam, da ne bodo opazili, da so se oni umaknili in da je sedaj na terenu mnogo manjša vojaška sila kot prej. Svetoval nam je tudi, da če ne bodo Italijani napadli nas, moramo mi njih. Šele po njegovem odhodu sem spoznal, da sta se Rozman in Kveder bala, da mi ne bomo kos Italijanom in da ne bomo mogli obdržati tako velikega terena s tako maloštevilnimi borci.

Taborišče smo si uredili v turistični koči na Polževem; tako nam je tudi svetoval Stane. Iz zvonika na Polževem se je videlo daleč naokoli, zato smo imeli tam stalno oglednico, ki je nadzirala vso cesto, prav posebno pa železniško postajo Stična. Ker smo bili podrejeni Glavnemu štabu Slovenije, katerega komandant je bil tovariš Franc Leskošek, smo dobivali od njega tudi vsa potrebna navodila. Vzdrževati smo morali tudi stalno kurirsko zvezo iz Ljubljane čez Lipoglav na Polico in

čez cesto nad železniškim predorom čez Polževo do Ambrusa in dalje do Glavnega štaba. Po tej zvezi so hodili naši kurirji in s seboj vodili tudi nove borce, ki so se prijavljali v partizane. Zato smo morali biti stalno na položajih, posebno nad cesto in nad predorom; tu je bila glavna prometna žila Italijanov med Ljubljano in Novim mestom.

Po tej kurirski poti sta prišla k nam tudi dva zdravnika, tovariš Novak-Luka in tovariš Niko Južnič, ki sta prinesla vsak svoj nahrbtnik sanitetnega materiala. Kam spravljati ranjence, ni bilo skrbí, saj so bile na Rogu in okrog Smuke bolnišnica in bunkerji za ranjence.

Z akcijami smo pričeli na vsem področju od Grosuplja do Stične, in to na železniški progi kakor na cesti vse do Radohove vasi in tako nadzorovali ves italijanski promet. Vsak večer, ko se je zmračilo, smo zasedli turistično kočo in jo v zgodnjih jutranjih urah, ko se je zdanilo, zapustili ter odšli na položaje po hostah. Kuhinjo smo postavili blizu turistične postojanke na Polževem v majhni kotlinici, kjer smo imeli tudi taborišče. Morali smo zelo paziti, da se nismo kazali preveč po čistinah in da ni bilo iz naših postojank preveč dima zaradi italijanskih letal in njihovega topništva, ki bi lahko iz daljave obstreljevalo naše položaje.

Italijani so vseeno zvedeli, da je glavšina partizanov zapustila položaje na tem sektorju in da je ostala tu le peščica banditov, kakor so nam pravili. Niso pa vedeli, da je tu močna udarna pest samih prekaljenih jurišačev. Tako je iz Stične izpadlo proti Muljavi okoli osemsto Italijanov. 25. junija smo jih opazili, zato smo poslali eno četo na Muljavo v zasedo, ki se je takoj spustila z njimi v borbo, drugo četo smo pustili na Polževem, da bi branila naše taborišče, če bi kaka zahrbtna kolona skušala priti do vrha, tretjo četo pa smo poslali nižje proti Muljavi, da bi napadla Italijane z boka. Toda naš načrt se je ponesrečil, zato smo poslali močnejšo patrolo še v sredino teh kolon. Ko je prišla prva italijanska kolona že povsem blizu Muljave, se je druga italijanska kolona v strelcih približevala iz Višnje gore proti Polževemu, a je nismo opazili, ker od te strani nismo pričakovali napada. Odkrila jo je naša patrola in takoj sprejela z nadmočnimi napadalci srdito borbo, ki je zaradi ostrega streljanja opozorila ves naš bataljon. Ta napad naše patrole je presenetil Italijane in jih zmedel, da niso nadaljevali svojega pohoda proti vrhu, temveč so se na hitro skrili

v vse mogoče zaklone. A odnehali niso. Na vsak način so po prvem iznenadenju hoteli zasesti Polževo. Naši borci so jih pustili zelo blizu, nato pa vžgali po njih, da so se morali spet umakniti. Samo to srečanje z nami jim je prineslo nekaj mrtvih in ranjenih. Ta dan niso podvzeli ničesar več in so se umaknili nazaj v Višnjo goro. Tudi napadalci z Muljave so prišli v stik z našo četo, ki smo jo poslali proti Muljavi in naši borci so jih pognali v beg. To je bil prvi večji napad Italijanov na nas po odhodu druge grupe, ki se jim je izjalovil, nas pa opogumil, da smo začeli kovati načrte za nove napade na njihove položaje. Začeli smo pošiljati minerske grupe od Stične proti Št. Vidu in Radohovi vasi, ki so skoraj vsako noč uničile kak vagon ali lokomotivo. Od Žalne do Grosuplja pa so bile stalno borbe, ker so nam Italijani postavljali zasede, posebno okoli našega prehoda nad železniškim predorom. Vse noči je tod okoli pokalo, pele so ročne strojnice, a vse nakane Italijanov so se izjalovile.

28. junija je ves bataljon počival v taborišču. V popoldanskih urah pa je prisopihal iz Višnje gore naš aktivist in politični delavec, ki nas je opozoril, da Italijani pripravljajo napad na nas in se širokoustijo, kako hitro bodo z nami opravili. Njihov bes proti nam je še povečeval njihov zadnji poraz. Predlagal nam je, da bi bilo najbolje, da bi mi Italijane napadli še ta večer, ko bodo imeli kinopredstavo na prostem ob desetih zvečer. In res smo se dogovorili za demonstrativen napad, ki ga bo vodil naš mitraljezec Tiger.

Tiger ni omahoval, kakor nikdar ne. Dodelil sem mu še deset borcev in dva puškomitraljezca. Javili so se sami, ko so zvedeli za akcijo, sicer pa v našem bataljonu nikdar ni bilo vprašanja prostovoljcev, kadar je šlo za najbolj nevarne podvige. Še pred deseto uro so se podali proti Višnji gori, ki je bila obdana z bodečo žico. Na pot je odšlo kar petnajst borcev. Ko so prišli v bližino prvih hiš, od koder se je videl trg in kinoplatno, je Tiger prestopil žico s še štirimi borci, ostali pa so jih zavarovali z desne in leve strani, da jim Italijani ne bi zaprli odstopnice. Tiger je že v taborišču nabral med borci svetlikajoče se strelivo in ga vlagal tako, da je vsakemu svetlikajočemu se naboju sledil ostri naboj. Svetlikajoče se naboje je vlagal v šaržer zato, da bo lahko kontroliral, če naboji lete res na kinoplatno. Ko je Tiger začel z rafali tolči po kinoplatnu, smo strele slišali tudi mi v taborišču in takoj se je pripravila četa prostovoljcev,

ki bi šli napadajočim borcem v pomoč, če bi bilo potrebno. Toda niti en sam Italijan se ni postavil po robu. Ko je Tiger izstrelil dva rafala, je obrnil mitraljez še proti kinoaparaturi in tako porabil dva polna šaržerja, šest pa jih je hranil za eventualno obrambo pri umiku. A opazil ni drugega, kot da so Italijani prenehali s predvajanjem filma, da so pogasili vse luči na trgu in se med vpitjem in preklinjanjem razbežali v hiše na trgu.

Tiger se je s svojimi borci vrnil v taborišče okoli druge ure ponoči, ker se je med potjo ustavil v sosednji vasi. Ker se tako dolgo ni vrnil, smo mislili poslati patrolo, a ker je bila njegova navada, da se mu po opravljeni akciji nikdar ni mudilo, smo le še počakali. In ko se je počasi primajal v taborišče, smo polegli, še prej pa smo le hoteli vedeti, kje je hodil toliko časa, ko je bilo iz Višnje gore do našega taborišča komaj slabo uro hoda.

Naši bataljonski obveščevalci so odšli že drugo jutro navsezgodaj na teren okoli Višnje gore poizvedovat, kaj pripravljajo Italijani, ki so doživeli tako sramoto sredi utrjene Višnje gore. Tudi mi smo pričakovali, da nas bodo zaradi tega napada med kinopredstavo napadli in se nam hoteli maščevati. Dobili smo zvezo z našimi aktivisti, ki so nam povedali, da so se takoj po napadu Italijani razbežali po hišah, prav tako njihove ljubice, ki so bile z njimi. Še kape in opasače ter bluže so pustili na klopeh in jih pustili tam do jutra. Šele ko se je zdanilo, so se prikazali iz hiš in klavirno pobirali svojo opremo, ki so jo tam pustili pred pobegom. Utihnile pa so tudi njihove bahave govorice, kako bodo na hitro z nami obračunali.

Tiger je užival med borci sloves drznega in odličnega mitraljeza, zato smo ga začeli nagovarjati, da bi prevzel vod ali četo. Tiger pa je odločno zavrnil vsa naša prigovarjanja, češ »mitraljeza ne dam iz rok, pa bot!« Ko smo mu zatrdili, da mu bo ostal mitraljez, je našim prigovarjanjem popustil, a mitraljeza ni dal iz rok vse do konca vojne, ko je bil poročnik in ves čas vodil svojo četo.

Izvidnice pa smo pošiljali tudi proti Žalni, da bi dobili čim točnejše podatke o italijanski posadki pri viaduktu pri Veliki Loki. Patrole pa smo še ojačili in jih še pogostejše pošiljali na teren, ker je tako zahteval komandant grupe odredov tovariš Mirko Bračič, ki mi je po svojem posebnem kurirju ukazal, da naj čim bolj vežemo Italijane nase; ta ukaz je bil v zvezi z akci-

jami krimskega odreda. Ukazal je tudi, da naj porušimo viadukt med Žalno in Višnjo goro ter tako prerežemo železniški promet med Grosupljem in Novim mestom. Vse to naj bi izvršili v nekaj dneh. Žal, Bračič ni pomislil, da nimamo razstreliva, niti ne kje in kako naj bi ga dobili. Začeli smo zbirati nerazstreljene italijanske granate. Med zbiranjem razstreliva je prišel k nam Bračič sam in zahteval, da most razstrelimo še to noč. Ko je prišel dan kasneje njegov kurir poizvedovat, kaj smo storili, smo mu rekli, da bomo napad izvršili to noč. Kurir je ostal pri nas in čakal na izid naše akcije. Dasi je bil nejevoljen, ker je vedel, da bo Bračič vzrožil, ker akcije nismo izvršili, je raje počakal, da bi mu nesel ugodne vesti.

Razstrelivo je pripravljala cela četa in uspelo ji je, vsaj po predvidevanjih, zbrati zadostno količino. Bataljon smo razdelili za napad v štiri skupine. Ena skupina je imela nalogo zavarovati progo in jo minirati na odseku proti Grosuplju, druga skupina je morala postaviti zasedo proti Višnji gori ter nastaviti mine pri predoru pred vhodom vanj od strani iz Višnje gore proti Žalni. Tretjo skupino smo poslali na cesto, ki vodi iz Grosuplja proti Višnji gori in bi morala napasti vsako italijansko formacijo brez ozira na njeno moč, četrta skupina pa je imela nalogo minirati viadukt. Zadnjo skupino sem vodil jaz. Razdelil sem jo na tri dele: prvi del bo izvršil napad na viadukt z grosupeljske strani, kjer je bila stalna italijanska straža, drugi del naj bi napadel italijansko postojanko pod viaduktom, kjer so imeli barako in bunkerje, tretji del, ki je bil sestavljen iz samih bombašev in minercev in je imel petnajst borcev, pa naj bi izvršil uničenje viadukta. Prvi bi napadli Italijane pod viaduktom, da bi jih presenetili in jih navezali nase, ker bi Italijani mislili, da so prišli le po prehranjevalni akciji v okoliških vaseh. Bombaše in minerce sem vodil sam.

Imeli smo težave. Noč je bila svetla. Začetek akcije smo predvideli za ob pol polnoči. Že okrog enajstih ponoči smo zavzeli svoja mesta in čakali. Ko pa je bila določena ura, je začelo pokati na vseh straneh. Italijani so dobili ojačenje, za katero nismo vedeli. Začele so nas napadati tudi posebne grupe, ki so bile v zasedah. Tudi viadukt so obstreljevali s tako silo, da nismo mogli do srede samega viadukta, saj je imela moja skupina bombašev in minercev nalogo prebiti se do sredine viadukta in ga minirati. Grupa, ki bi morala priti na viadukt

z druge strani, se je zapletla v borbo in tako so morali minerci in bombaši uporabljati svoje strelivo za dohod na viadukt. Bil sem z njimi in opazil sem, da nam prede huda. Italijani pa so še pojačali streljanje in nam onemogočali, da bi se prebijali naprej po viaduktu. Spoznali so, da je naš napad namenjen porušenju edine njihove zveze z Ljubljano in Novim mestom, zato so še odločnejše posegli v obrambo te najvažnejše prometne žile. Pa če bi nam tudi uspelo prebiti se na viadukt in jih obvladati, smo se prepričali, da smo imeli premalo razstreliva, pa še to je bilo nezanesljivo. A nismo odnehali. Pol ure je trajala borba, da smo se prebili na viadukt. Hudo borbo pa je vodila tudi skupina, ki smo jo poslali proti Grosupljem. Italijani so se prebili peš po progi do samega viadukta, tako da so na viadukt prihajali z ene strani Italijani, z druge pa mi. Ko so začeli streljati proti nam z mitraljezi, smo se morali umakniti z viadukta, ko smo že bili na njem in ga že začeli minirati. Hoteli smo aktivirati tudi pet topovskih granat, a so zatajile. Vrgli smo jih nato z viadukta na italijansko posadko spodaj, pa čeprav so padle na eno od barak, nobena ni eksplodirala. Borbo smo vodili skoraj dve uri in ko sem se uveril, da ne bomo uspeli, da je vsaka borba zastonj, da tega kamnitega kolosa nikakor ne bomo mogli uničiti z razstrelivom, ki ga imamo in ker so Italijani od grosupeljske strani prodrli do samega mostovja viadukta in bi bile naše žrtve brez uspeha, sem ukazal, da se počasi umaknemo.

Umaknili smo se, a vendar še čakali, če bi kazalo, da bi ponovno napadli. Ker so bile naše skupine še vedno v borbah z Italijani in ker smo upali, da se bodo Italijani morali pred našimi umakniti, bi mi ponovno šli na viadukt in ga vsaj delno onesposobili. A Italijanom je prihajala pomoč in ko smo opazili še blindirani vojaški vlak na progi in skupino kamionov po cesti, smo začeli zapuščati položaje in se umikati proti svojemu taborišču.

Kljub ponesrečeni akciji na viadukt z napadi na progo in italijanske bunkerje ob progi in cesti nismo prenehali. Skoraj vsako noč so imeli Italijani mrtve in ranjene v spopadih z nami. Pa tudi v vlakih, ki smo jih stalno napadali.

Po ponesrečeni akciji smo se najprej zbrali v Biški vasi, ob svitu pa smo se vrnili na Polževo, kamor smo prišli okoli devete ure dopoldne. Borci so se okrepčali in polegli. Že okoli enajstih pa je prišel v taborišče Mirko Bračič, ki je bil s svojo patrolo

v eni sosednjih vasi. Vedel sem, kaj bo. Že ko sem se približeval skupini borcev, med katerimi je bil on, je kričal: »Kje je komandant?« Borci mu niso odgovarjali. Bili so potrti in žalostni zaradi našega neuspeha. Ko sem se približal tej grupi na tri korake, me je opazil. Ne da bi se pozdravila, kot bi to bilo običajno, je začel vpiti, zakaj nismo porušili viadukta, zakaj nismo izpolnili njegovega ukaza. Ne vpil, rjovel je: »Veste, kdo sem in če jaz nekaj zahtevam, morate izvršiti, pa če vsi izgubite glave!« Vedel sem, da ni mislil tako, da je samo grozil in da je bil besen zaradi našega neuspeha. Ko sem se hotel vmešati v njegovo vpitje in mu pojasniti naš neuspeh, je začel metati svojo titovko ob tla in jo pobirati. Še bolj se je razbesnel. Jaz sem ga samo gledal in molčal. Spet je pobral titovko, spet jo vrgel ob tla, medtem pa vpil: »Niste borci, niste partizanska vojska, ne poznate discipline!« Še marsikaj je rekel, tedaj pa sem se razjezil še jaz in mu zabrusil: »Kaj pa pravzaprav misliš, Mirko!« Nisem mu rekel ne komandant, ne tovariš.

»Jaz sem vodil napad, sam sem šel z bombaši in minerci! Ko sem uvidel, da bi padli vsi, sem odstopil od akcije. Jaz sem komandant! Jaz odgovarjam za borce, zato se pogovarjaj z menoj in ne vpij nanje! Oni delajo, kar jaz zahtevam. Z menoj se strinjajo in vedo, da sem pravilno ravnal, ko sem ukazal umik!« Ko je spoznal, da ne bom popustil, se je umiril in se poslovil z očitkom, da bomo o tem še govorili. Nisem mu odgovoril, komandirji in borci, ki so slišali najin prepir, pa so se smejali. Bataljon je ostal na Polževem in tudi Italijani so začasno utihnili. Pripravljali so se na napad na naše položaje. Na vsem sektorju je vladal mir pred nevihto.

Mi smo sicer še naprej napadali progo in vlake, ki so vozili po njej, izvajali smo redne prehranjevalne akcije, a Italijani so se potuhnili in se niso pokazali iz svojih utrjenih postojank. Tako smo še pred 5. julijem naredili prehranjevalno akcijo in odpeljali tri vozove raznega blaga, med drugim veliko usnja za čevlje. Odkrili pa smo tudi izdajalce, ki so jih naše patrole večkrat srečavale celo ponoči in na katere so nas opozorili naši aktivisti. Med njimi naj omenim predvsem tov. Eda Turnherja, ki je bil sekretar organiziranega področja Višnja gora—Stična. Teden pred italijansko ofenzivo 5. in 6. julija so bili ovaduhi posebno agilni. Nekateri so bili celo tako predrzni, da so prihajali v bližino našega taborišča na Polževem. Patrole so dobile

Martinov (prvi z desne) — komandant Zahodnodolenjskega odreda

ukaz, da naj pazijo nanje, če pa jih zalotijo ponoči, naj streljajo. Eden od ovaduhov se je neke noči priplazil celo iz Grosuplja v bližino našega taborišča. Ujela ga je patrola, ki se je vračala in ga pripeljala v taborišče. Zagrozili so mu, da ga bodo zaklali. A ker tega nisem dopustil, smo sklicali zbor, na katerem smo se pogovorili, da takih početij v partizanih ne trpimo, imamo pa dolžnost, da izdajalce streljamo. In tako se je tudi zgodilo z njim. Ker Italijani zaradi njegove izginitev niso dobili podatkov, ki naj bi jih jim prinesel ujeti ovaduh, jih je to najprej zmedlo, a so se kljub temu temeljito pripravljali na ofenzivo proti nam. Zbrali so močne vojaške sile v Grosupljem, Višnji gori in Stični. Že dan pred ofenzivo smo zvedeli, da so dobili štiri baterije topov, da so zbrali okoli pet tisoč vojakov in da lahko vsak trenutek pričakujemo njihov napad. Tudi mi smo vse, kar bi nas oviralo v borbi, prepeljali na sektor Ambrusa, center Suhe krajine in središče našega osvobojenega ozemlja po NOV.

Okoli pete ure zjutraj 6. julija 1942. leta, bil je že dan, smo opazili iz zvonika na Polževem, da se približujejo večje kolone Italijanov iz grosupeljske strani in iz Stične. Kolona iz Stične je štela okoli tisoč mož in kakor smo ugibali, nas je skušala obkoluti od muljavske strani. Za njo se je pomikala druga kolona, ki je štela vsaj tisoč petsto vojakov; ta kolona se je razporejala v strelce med Stično in Polževim. Tudi iz grosupeljske strani sta prodirali dve koloni. Kolone, ki je prodirala iz Višnje gore, nismo opazili, nanjo so nas opozorili naši aktivisti in politični delavci, ki so se pred Italijani umikali in prišli v naše taborišče. Povedali so nam, da prodira kolona kakih 800 italijanskih vojakov prek Kriške vasi proti nam. Po cesti Grosuplje—Krka pa je prodiralo okoli tisoč vojakov čez Ilovo goro, tam presekalo cesto in zasedlo položaje v sami Suhi krajini nad vasjo Krka in po hribu proti Korenu.

Okoli šeste ure zjutraj smo se spoprijeli z njihovimi predhodnicami nad Višnjo goro. Vseh naših dvanajst strojnic je bilo v akciji, Italijanov pa kot listja in trave. Obe italijanski koloni sta napredovali zelo počasi, zato smo bili prepričani, da imamo še dovolj časa, da nam ne bi presekali ceste in umika v srce Suhe krajine. Da se bomo morali umakniti toliki premoči, smo vedeli že zjutraj, ko smo opazovali sovražnikove premike. Med osmo in deseto uro smo se zapletli v hude borbe, v katerih smo imeli ranjenega samo borca Stibriča, ki je ostal

v našem bataljonu od druge grupe odredov, ki nam je prepustila položaje Polževega. Tedaj so ostali pri nas štirje borci, ki so bili zaradi bolezni in ožuljenosti nesposobni za večje pohode čez Savo na Štajersko. Ranjenega Stibriča smo takoj odpravili v našo bolnišnico na Rogu.

Ko so Italijani zavzeli Muljavo, se je začela resnejša borba za Polževo. Slab načrt napadalcev, ker so nekatere kolone prepozno prišle na svoje odrejene položaje ali pa so slabo izračunali kolonske »maršrute«, posebno pa zaradi tega, ker so zaostajale tiste kolone, ki bi morale stisniti obroč okoli nas. Sile, ki so bile v bližini vrha, niso uspele na sam vrh; borba je trajala vse popoldne. Italijani so tolkli pa naših položajih z lahkimi in težkimi minometi in topništvom. Okoli cerkve smo si naredili zasilne bunkerje in Italijanov za nobeno ceno nismo spustili do vrha. Trikrat so jurišali in šele pri tretjem jurišu jim je uspelo priti do cerkve. Še prej smo morali na hitro umakniti borce iz zvonika in tako smo izgubili vso kontrolo nad položajem. Še ko so se naši borci umikali iz cerkve, smo morali napadalce zadrževati s strojnicami. Zaradi nevzdržnega položaja smo se potegnili s Polževega proti sosednji vasi Krki. V tej vasi smo se že prejšnji večer dogovorili s kmeti, da nam bodo pripravili kosilo. Tako je bila pripravljena hrana za ves bataljon. Italijani so z vso silo pritiskali na naše položaje, tako da smo morali zapustiti Polževo skoraj v begu. Tudi drugi borci so zapuščali položaje, Italijani pa so iz Znojil obstreljevali s topovi že Krko. Italijansko topništvo je sicer prenehalo obstreljevati Polževo že ob enajstih popoldne, streljali pa so z lahkimi minometalci in vmes so se oglašale strojnice. Mitraljezec Sulo, ki je bil prej v Zapotoku vodnik konjeniškega voda, je iz Notranjskega odreda enostavno pobegnil in se pridružil kot mitraljezec našemu bataljonu, ker je hotel ostati v moji bližini. Pisal se je Praznik. Ne da bi koga vprašal, je šel s svojo trojko kar po čistini po cesti, ki vodi iz Grosuplja na Krko, da bi videl, kaj počno Italijani. Kmalu se je vrnil, stopil k meni in mi rekel:

»Daki! Kolona bo kmalu zaprla cesto proti Krki. Ne premišljaj! Organiziraj predor iz obroča, obkoljeni smo!«

Med borci ni bilo strahu, komandirji so njegove napovedi sprejeli s smehom. Vsi so vedeli, da je pred nami še en juriš, ki bo odločilen za nas. Hitro smo se dogovorili s komandirji in se iz Vrhov umaknili. Šest mitraljezcev je šlo naprej, šest

jih je ščitilo naš umik, da nas Italijani ne bi presenetili. Borba se je razvnela že v bližini vasi. Glavni jurišači so bili Kovač, Sulo, Tiger in Kanalček, ki pa je zvečer padel v drugem italijanskem navalu. Dva komandirja sta šla za mitraljezca, eden od njiju je bil Slavo Brajer. Mi ostali smo šli za njim, borci s puškami so se držali med mitraljezci, v glavnem pa na obeh njihovih straneh. In že smo opazili italijansko vojsko, ki je šla po cesti s svojimi pobočnicami in seveda tudi s predhodnico. Kaj bo sedaj? Ali jih bomo gledali, da bodo zavzeli svoje položaje, ali bomo udarili po njih? Gremo, seveda Sulo, Kovač in tako vsi ostali. Začelo je pokati. Vodil je mitraljezec Slavo Brajer, komisar v njegovi četi pa je bil njegov brat Janez Brajer. Vsi ostali smo se pomikali za mitraljezci, tako da je naš bataljon videl vso italijansko kolono, v kateri je bilo okoli tisoč vojakov. Ko so prišli na čistino, kolona je šla po cesti, se je zaslislalo regljanje naših strojnic. Italijani niso imeli časa, da bi odgovorili. Zmedli so se zaradi našega nenadnega napada, bežali pod cesto, nad cesto, v zaklone, kamorkoli so le mogli. Opazoval sem jih, se ustavil kar na čistini in začel vpiti zaostalom, da morajo pohiteti, ker je cesta prazna. V tem jurišu je bil ranjen le borec Jože Mencin iz Suhe krajine. Samo dobrih pet minut borbe in na cesti je obležalo okoli 150 mrtvih, prav gotovo pa je bilo toliko tudi ranjenih. Ker pa je iz Polževega pritiskala nova sila, nismo mogli misliti na nadaljevanje borbe; prečkali smo cesto in se umaknili, ker bi nas drugače doletela ista usoda, kot jo je doživela italijanska kolona, ki smo jo napadli. Razen ranjenega Mencina bataljon ni imel nikakih izgub. Prav gotovo smo zaradi izredno hitrega, bliskovitega naskoka, saj se pet minut ni slišalo drugega kot naši mitraljezi. tu pa tam kakšna ročna bomba, ki so jih naši borci metali na italijansko kolono ter vpitje in preklinjanje prestrašenih Italijanov. Tako se je naš bataljon prebil iz obroča in iz sektorja Polževo proti sektorju Ilova gora.

Ko smo se prebili, smo mislili, da je italijanskih napadov vsaj za čas konec. Počivali smo le kratek čas, medtem pa so se Italijani zbrali in zaprli cesto, a prepozno. Mi smo se jim že izmuznili. Italijani so imeli v borbah za Polževo nad 200 mrtvih in še več ranjenih. V borbah je sodeloval tudi bataljonski administrator, čeprav se je drugače ukvarjal le s pošto in administracijo. Tudi zdravnika nista bila prav nič na boljšem od ostalih. Stalno sta nosila s seboj ves sanitetni material v svojih

nahrbtnikih in nič lažje nista nosila svoje prtljage kot mitraljezci. Poleg tega pa sta bila oba, doktor Novak in doktor Južnič oborožena kot ostali borci, z mavzericama, imela prav toliko streliva kot ostali borci ter za pasom še vsak po dve bombi. Ko sta se znašla na Polževem sredi borbe, so jima komandirji ukazali, da se morata pomakniti v ozadje, da ne bi ostali brez njiju, če bi padla v metežu.

Pri tem umiku je prvo četo vodil Sulo, ki je zamenjal komandirja Henrika, ki ga je ubila strela v zvoniku na Polževem. Sam je ščitil z mitraljezom prehod vsega bataljona čez cesto. Ko smo prišli preko ceste, smo zaščitili prvo četo, ki se je potem za nami pomikala čez cesto. Mi pa smo se znašli v novem obroču, za kar nismo vedeli. Ko smo se tega zavedli, se je vsaka četa zase začela prebijati proti Krki in od tam proti Lazam, kjer je bilo zborna mesto, kar je bilo znano vsem. Tudi komora je bila v Lazah. Bilo je okoli tretje ure popoldne, ko se je bataljon začel prebijati mimo Krke v vas Laze. Ko smo se prebili iz sektorja Polževo čez grosupeljsko-krško cesto z jurišem, smo v zasedi počivali le toliko, da so se zadnji naši potegnili za nami, nato pa smo nadaljevali pot. Ena četa je šla čisto po robu nad Krko med Krško vasjo in Kočevjem. Naletela je na italijanske zasede in slišali smo, da se je z njimi zapletla v borbo. Jaz sem šel ob cesti v vas Krko in skozi njo do vasi Laze. V Laze sem prišel okoli tretje ure popoldne. Tam je bilo že okoli petdeset borcev iz dveh čet. Ostali so še manjkali. Ker sta se ti dve četi zapletli v borbe, ker sta padli v zasedo, so se borci razkropili in v Lazah smo morali čakati nanje. Ker smo imeli dobre komandirje in komisarje, pa tudi prekaljene borce, sem bil prepričan o njihovi vrnitvi. V Lazah je bila tudi naša Pepca s komoro, a ko je opazila, da Italijani obkoljujejo vas, se je umaknila v Ambrus v gozd in tako rešila sebe in vso komoro.

Malo pred četrto uro se je pojavil s svojo patrolo od smeri Ambrusa in Fužin tovariš Boris Kidrič. Samo enkrat sem ga do tega srečanja videl, in to 25. julija 1941 na Molniku, ko je prišel iz Ljubljane. Takoj sem ga spoznal. Bil je član Glavnega štaba partizanskih enot za Slovenijo. Sedaj je bil v uniformi. Kurirji so šli pred njim, on za njimi. Približno je poznal naš težek položaj. Slutil sem, da ga je o vsem obvestila Pepca, zato je prišel tudi k nam, da bi nas ohrabil, da bi odbili italijanski napad in tako preprečili, da bi začeli prodirati proti Ambrusu

na osvobojeno ozemlje. Večkrat smo že slišali, da je energičen in oster, pa vendar med partizani zelo priljubljen. Z vsakim se je pogovarjal kot da ni iz Glavnega štaba in ni se dosti menil za strele in borbe, kakor da se njega krogla ne more prijeti. Tako je bilo tudi ta dan, 6. julija 1942 v Lazah. Zanimalo ga je, kako je z nami, ker je ves čas poslušal mitraljeze, povprašal je, kje sta komandant in komisar. Bil je utrujen kakor mi. Ležal sem v travi, ko se mi je približal. Dvignil sem se in rekel: »Tovariš Kidrič, tu je bataljon Toneta Tomšiča.« »Kje sta komisar in komandant bataljona?« je vprašal in ko sem mu rekel, da sem jaz komandant, mi je rekel: »A ti si tisti Španec, komandant proletarskega bataljona Toneta Tomšiča!« Na kratko sem pritrdil z »Da,« on pa je nadaljeval: »Dosti sem že slišal o tebi, kako dober borec si in kako si predan naši stvari!« Ni pa pohvalil samo mene, temveč ves bataljon, da je to pravi proletarski bataljon, meni pa je nato očital, da ne poznam položaja, v katerem se nahajamo. Stal sem pred njim in ga samo poslušal; govoril je hladnokrvno in mirno, jaz pa sem bil ves iz sebe. In že je začel govoriti o novih nalogah. Ni se zmenil, da smo vsi skupaj v zelo težkem položaju, da so Italijani že zasedli položaje okoli nas. Tu Kidrič, tam zadaj vasi Italijani. Bal sem se napada, toda na srečo ga ni bilo. Bal sem se za tovariša Kidriča, da se ne bi znašel, če bi prišlo do česa hudega. On pa se ni zmedel. Kljub temu, da je slišal poročila kurirjev, da se Italijani približujejo vasi, nas je opozarjal, da jih ne smemo pustiti naprej na naše osvobojeno ozemlje, da jih moramo potisniti nazaj v Stično.

Ko je nehal govoriti, sem mu pojasnil, da je Italijanov več, kot si predstavljamo, da je bil bataljon ves dan v borbi in da je vsak borec ta dan že jurišal..., da smo obkoljeni in da je tudi on prišel v obroč in da je imel srečo, da ni padel v kako italijansko zasedo, ko je prihajal k nam. Nič mu ni bilo težko, smehljaj se je in me vprašal, če se poznamo med seboj vsi španski borci. Odgovoril sem mu da, in nato mi je začel naštevati tiste, ki jih je on poznal že pred vojno in z njimi politično delal, tako Aleša Beblerja, Franca Rozmana-Staneta, Žnidaršiča, Noseta-Špana, Jožeta Gregorčiča z Jesenic, o katerem mi je rekel, da je zelo požrtvovalen in delaven na Gorenjskem. Pripomnil je še, da so vsi Španci z nekaj izjemami odlični borci in da vsi predano izvršujejo vse zadane jim naloge in imajo čut odgovornosti do naroda in partije.

Bilo pa jih je nekaj, ki se niso odzvali klicu na oborožen odpor. Povedal mi je, da v Splitu čaka tovariš Ivan Kreft, da bi prišli ponj, a jaz sem dejal: »Split je daleč, doma se je treba boriti!« In še je dejal: »Namesto da bi kot španski borec, ki ima izkušnje, prišel na poziv Partije domov in prevzel v našem glavnem slovenskem vrhu pokreta eno od odgovornih funkcij, je lepo ostal v Dalmaciji. Še in še mi je pripovedoval o težavah, o tovariših, ki so jih Italijani pobili ali pozaprli; poslušal sem ga, čeprav sem se bal, kaj se dogaja na terenu.

Italijani so vedno bolj stiskali obroč in nas na vsak način hoteli obkoliti in nas uničiti ali zajeti. Svetoval sem tovarišu Kidriču, da naj se hitro umakne iz obroča, ker ne želim, da bi ostal z nami. Ubogal je. Dal sem mu za spremstvo vod z desetiimi borci, ki so ga spremili čez cesto Ambrus—Zagradec ob Krki. Ni mu bilo prav, da sem mu odredil spremstvo, to sem opazil že pred njegovim odhodom, toda položaj je bil zelo resen in lahko bi padel v roke Italijanom, ker je bil v takih prilikah preveč hladnokrven. Pred slovesom je stopil k meni, se mi nasmešnil, mi položil roko na ramo in me parkrat potrepljal po rami.

»Le tako naprej, Španec Daki in ostali tovariši; vidim, da ste dober bataljon, da se sovražnika ne bojite, da ste se pravi zbrali skupaj! Ne pozabite: Mi sami moramo zmagati nad okupatorjem!« je še rekel in odšel. Ko se je oddaljeval od nas, je snel z rame puško in jo napolnil. Nato smo se tudi mi, ki smo bili v vasi, pripravili na odhod.

Gozdovi so bili polni italijanskih vojakov, zato smo bili pripravljeni na borbo. Umikali smo se po gozdu pod hrib Koren, odkoder bi ponovno napadli Italijane.

Tako je vas Laze ostala prazna; komora se je že prejšnji večer umaknila in za nas pripravila hrano. Tudi ranjence je vzela s seboj. V Ambrusu je pustila le enega od komore, ki ni bil sposoben za borbo, da bi nas obvestil, kje je. Tako sem uvidel, da so tudi ženske lahko dobre in odlične borke.

Pri umiku smo naleteli na italijansko zasedo, okoli sto italijanskih fašistov. Ker sem bil na čelu kolone, sem opazil njihove črne srajce. Ker smo se umikali skozi goščavo, smo se jim približali na okoli dvajset metrov. Sprva smo se zdrznili, še bolj presenečeni pa so bili oni, a mi smo takoj prišli k sebi in udarili po njih. Fašisti so rjovelili »Porca dio, banditi!« jaz pa »Fantje, na juriš!« In v tej zmešnjavi smo vžgali po njih in se

takoj začeli umikati, kajti če bi oni udarili po nas, bi bili mi prav lahek plen njihovega orožja. Izbrali smo si novo pot, stekli proti vrhu hriba Korenje in se prikrivali za debelo bukovje, ki je bilo odlično kritje za nas. Tudi leva in desna četa sta se zapletli v težke borbe. Naš cilj je bil prebiti se na osvojenno ozemlje proti Ambrusu in odtod začeti napade na Italijane, kakor je ukazal tovariš Kidrič.

Ko sem prišel v bližino Ambrusa, sem spet dobil zvezo s svojimi komandirji, ki so se tolkli na vse strani. Ko sem jih vprašal, če imajo vse borce in če imajo kaj padlih in ranjenih, so mi odgovorili, da manjka samo Kanalček, ki se je odtrgal od čete in se izgubil v gozdu. Šli smo z dvema četama nazaj, da bi ga našli. Bilo je med sedmo in osmo uro zvečer. V strelcih smo se spustili v gozd in bali smo se, da bi izgubili enega svojih najboljših. Bil je mlad fant, star osemnajst let, droban in majhen; ne vem, če je bil visok meter in pol in če je tehtal več kot dobrih petdeset kilogramov. Ker je bil vedno dobre volje in se stalno smukal okoli vseh, mu je Brajer v šali rekel, da žgoli kakor Kanalček in to ime se ga je tudi prijelo. Nismo ga mogli najti. Italijani so se pomikali proti Krki in zato nismo naleteli nanje. Klicali smo ga več kot pol ure, vse smo preiskali in že smo posumili, da so ga ujeli Italijani. Že se je pričelo mračiti, ko je mitraljezec Tiger in z njim še eden od borcev zakričal: »Naši smo ga, tu leži!« Ležal je mrtev. Spoznala sta ga po obleki in po orožju. Bil je ves razmesarjen, vse šaržerje je imel prazne. Ko je uvidel, da se ne bo mogel prebiti iz italijanskega obroča, si je dal pod prsi bombo. V samokresu je imel še dva naboja. Pobrali smo ga, zavili v odejo, naredili nosila in se spustili v Ambrus, kamor smo se vrnili okoli devetih zvečer. V Ambrusu je nastalo splošno žalovanje, saj je bil odličen borec in najboljši tovariš vsem.

V Ambrusu sem takoj povprašal, če so kaj videli tovariša Kidriča, ko se je vračal z naših položajev. Povedali so mi, da je šel proti Glavnemu štabu. Tudi mi smo jo mahnili v gozd, kjer nas je naša Pepca že čakala z večerjo. Ko smo se res pošteno najedli, smo plegli. Spali smo kot ubiti in šele drugi dan smo proučili naš položaj in dogodke preteklih dni. Imeli smo tri ranjene, ubil se je Kanalček, zapustiti smo morali svoje položaje na Polževem pri Višnji gori, ugotovili pa smo tudi, da so vse to Italijani zelo drago plačali: samo v enem dnevu so izgubili nad 250 svojih vojakov.

9. julija dopoldne smo pokopali na pokopališču v Ambrusu Kanalčka, drugače pa je ves bataljon razen straž počival. Ko sem se okoli šeste ure zvečer mudil v vasi, kjer sem se pogovarjal s tamkajšnjimi aktivisti, je prišel za menoj kurir, ki ga je poslal komisar Nikola, in mi povedal, da naj se takoj vrnem v bataljon, ker me čaka neki močnejši človek. Takoj sem se dvignil in pohitel proti štabu, spotoma pa sem se ustavil še v taborišču in v kuhinji, da sem pogledal, kako je z borci. Počivali so. Dobrih deset korakov od šotora, v katerem je bil štab bataljona, je sedel v travi močnejši mož, zelo visok. Ko sva se predstavila, mi je povedal, da je Luka — Franc Leskošek in da je on komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih enot. Ukazal mi je, naj sedem poleg njega. Pripovedovati sem mu moral o preteklih borbah, prav posebno še o zadnjih, zanimal se je, koliko borcev je v bataljonu, kako smo oboroženi. Povedal sem mu, da nas je okoli 120, da imamo dovolj orožja in streliva, da imamo deset strojnic, le koliko samokresov imajo borci, sem zamolčal. Zakaj? Za vse orožje smo v partizanih vedeli, le za pištole ne, ker so jih borci enostavno zatajili ali pa skrivali, ker so se bali, da bi jih morali oddati terenskim oziroma političnim delavcem. Nam pa tudi ni bilo vseeno, če bi bili borci brez njih, saj smo hoteli, da bi bili kar najboljše oboroženi. Že kar v pregovor je prišlo, če so prišli k nam terenci, aktivisti in drugi: »Ali je prišel po pištolo? Saj vendar ni nobene več, vse smo že oddali...« Ko sva se pogovorila o vsem, je naenkrat začel s svojim gromkim glasom: »Veš, Daki, v Glavnem poveljstvu smo sklenili, da bomo iz tvojega bataljona ustanovili brigado. To bo operativna enota, ki bo operirala na terenu in s svojo močjo zadajala močne udarce fašistični hordi, s tem pa prispevala poseben delež v skupni borbi in k zmagi naše revolucije. Imenovala se bo kot sedanji bataljon 'Udarne brigada Toneta Tomšiča'. Podrobno mi je razložil, kako bo brigada sestavljena, da bo imela svoj štab, vsak bataljon pa bo imel tudi svoj poseben štab. Tudi to je rekel, da morajo brigado sestavljati sami prostovoljci. Vodstveni kader mora biti najboljši, najbolj revolucionaren, borben in predan. Vprašal me je, če poznam Ivana Jakiča-Jerina, ki bo novi komandant brigade, politični komisar pa Ivan Kavčič-Nande, njegova pomočnica pa Mica Šlاندروva. Za njo mi je rekel, da je stara revolucionarka. Toda ko

je bila brigada ustanovljena, ni postala namestnica politkomisarsja ona, temveč Niko Šilih — Boris Nikič.

»Ti, ki si bil doslej komandant proletarskega bataljona Toneta Tomšiča,« je pomenljivo nadaljeval Luka, »boš pomočnik komandanta udarne brigade Toneta Tomšiča!« Soglašal sem in bil zadovoljen, da bom namestnik komandanta manevrske enote. Luka je še nekaj časa posedel z menoj, prenehal govoriti, pa spet znova in znova mi kaj naročil. Posebno je poudarjal, kako naj se brigada bojuje, da je dolžnost brigade varovati osvobojeno ozemlje in odbijati Italijane, da bo brigada morala pomagati Zahodnodolenjskemu odredu, če bo potrebno in da moram osebno čimprej vzpostaviti stike s komandantom tega odreda. Komandant je bil Martinov, doma iz Gamelj pri Ljubljani, po poklicu mesar in star ter predan komunist in borec za pravice delovnih ljudi.

Okoli desete ure zvečer se je Franc Leskošek-Luka poslovil in v spremstvu svoje patrola odšel v štab, ki ga je imel med Smreko in Starim logom.

Ker sem želel čimprej izvršiti Lukove ukaze, sem še isto noč poiskal komandanta Martinova, ki je res potreboval hitro pomoč. Takoj sem mu poslal eno četo proti Zagradcu ob Krki, ki naj bi pomagala Efenkovi četi, ki je bila v sestavi Zahodnodolenjskega odreda, eno četo pa sem poslal v pomoč odredu, ki ga je vodil Dušan Švara. To četo so prepeljali s tovornjakom v vas Kompolje, tretjo četo pa sem poslal proti Žužemberku, ki naj bi pomagala zavračati Italijane, ki so skušali iz Lašč prodreti v središče Suhe krajine.

Vsaka četa je vzela s seboj kotle, vse drugo, kar je ostalo od bataljonske komore, tako čevljarje in krojače, pa sva z Martinom odpravila v vas Žvirče, kjer so se jim pridružili še člani komore Martinovega odreda in tako so nastale močne delavnice, kjer so delali obutev in obleko za vse borce. Nastanili so se po hišah in jih spremenili v delavnice.

Mnogo sem premišljal o predvideni ustanovitvi brigade, saj sem računal, da bo to kaj kmalu. Toda zaenkrat sem moral skrbeti še za svoj bataljon, katerega čete so bile daleč vsaksebi. Odšel sem na območje Žužemberka, hkrati pa sem se nameraval zglasiti pri Martinovu, ki je imel svoj štab odreda na Smuki. Na ogled sem se odpeljal z motorjem »Triumph«; bencina sem imel še dovolj, saj me je z njim oskrbela komora še v okolici Višnje gore in Grosuplja. Med potjo pa me je začelo

zanimati, kje je štab Glavnega poveljstva, ker nisem vedel natančno, v katerem kraju je. Ko sem se vozil proti Staremu logu, sem naletel na komandanta Leskoška-Luko. Najino srečanje ni bilo prijetno, saj me je najprej oštel, zakaj se vozim okoli namesto da bi bil pri svojem bataljonu. Presenečen sem bil in niti do besede nisem prišel, ko me je Luka zbodel, kje sem dobil bencin in povrh me je še oštel, da je škoda bencina za take vožnje, ko je treba z njim varčevati. Molčal sem, v tem molku pa je bil tudi strah. Res je, da sem imel kot borec do predpostavljenih posebno spoštovanje, res pa je tudi, da sem bil takrat, ko smo se srečali na bojnih položajih, ponosen, da sem jim lahko predočil, kako se bojujemo. Vedel sem, da so oni teoretiki, da nam dajejo potrebna navodila, kljub temu pa sem si tedaj mislil svoje: nam res doslej ni primanjkovalo bencina, saj smo mi operativci, če ni šlo drugače, po naše »bencin izkopali«, medtem ko ga je neoperativcem vedno primanjkovalo. A da ne bi poslušal še naprej očitkov, sem odbrzel proti vasi Hinje, kjer sva se sestala z Martinovim. Tudi on je prišel z motornim kolesom. Bil je dober vozač, saj je bil celo dirkač pred vojno. Od Hinj sva se namenila proti Ambrusu, pred odhodom pa sva sklenila, da bova tekmovala, kdo bo prvi pripeljal v Ambrus. Prava dirka je to bila! Toda ko sem na ovinku proti Ambrusu hotel prehiteti Martinova, in ker nisem bil več kot on, me je na ovinku spodneslo in vrglo več kot dvajset metrov daleč v travo. Na srečo sva ostala oba cela: motorno kolo in jaz. Dobrih pet minut za Martinovim sem prispel v Ambrus. Tu me je že čakal kurir Efenkove čete s sporočilom, da sta se Efenkova in Sulova četa premaknili nad cesto Krka—Zagradec, kjer držita položaje. Terenci iz Zagradca so ju obvestili, da so v vasi Krka Italijani nanovo uredili svojo postojanko, v kateri je močnejša fašistična posadka, ki se odpravlja na pohod proti partizanom.

Vznemirljivo sporočilo me je gnalo, da sem se dogovoril z Martinovim, da bo on odšel v Kompolje nadzirat Duletov bataljon, jaz pa sem že okoli desete ure ponoči krenil proti Efenkovi in Sulovi četi. Do vrha ceste, ki pelje proti Zagradcu, sem odbrzel z motorjem, od tu dalje pa sem jo mahnil peš. Začel sem se spuščati proti Krki, kjer mi je presekala pot kurir, ki je bil namenjen k meni. Bil je kurir iz Sulove čete. Prinesel mi je sporočilo: »Italijani v Krki pripravljeni za napad. Obe četi sta se premaknili proti Marinča vasi čez most in zasedli

ob cesti, ki vodi iz vasi Krka proti Zagradcu, položaje.« Sporočilo me ni vznemirilo, saj je bilo v Efenkovi četi 40 do 50 borcev proletarskega bataljona, Sulova četa pa je imela 40 borcev. Sklenil sem iti za njimi ob Krki, pa me je prestregel že tretji kurir, da sta obe četi na položajih v koruzi ob cesti oziroma nad cesto. Skupaj z vsemi tremi kurirji sem se pomikal proti Marinča vasi, da bi čimprej prišel do čet. Bilo je okoli poldne, ko sem z daljnogledom opazil, da je iz vasi Krka krenila italijanska kolona kakih sto fašistov. Karkoli bi hotel storiti, za vse je bilo prepozno. Kazalo je, da se tega boja ne bom udeležil. Motorno kolo, ki se mi je pokvarilo, sem vlekel »za glavo« in če bi še tako hitel, nikakor ne bi prišel do naših. Sicer pa se za izid borbe nisem bal, saj je bil Efenka kot komandir Zahodnodolenjskega odreda zanesljiv, borben n sposoben, še bolj pa sem zaupal komandirju Sulu in komisarju Janezu Brajerju, ki sta vodila drugo četo proletarskega bataljona. Oba sta bila prekaljena borca, znana pa sta bila po tem, da sta šla najraje tja, kjer je najbolj pokalo in kjer so odločali mitraljezi. Zato sem sklenil, da bom borbo opazoval od daleč, ker je pač tako nanese naključje, čeprav bi bil raje z njimi. Sedel sem na parobek gozda za debelejšo smreko nad reko Krko; in tako sem skupaj s kurirji — sedeli so par metrov od mene po stari partizanski navadi — opazoval, kako se je fašistična kolona pomikala proti Zagradcu. Pred glavnino kolone je šla predhodnica desetih črnosrajčnikov. Naši borci so bili skriti v koruzi. Čim bolj so se bližali našim, tem bolj sem bil nestrpen. Kdo bo prvi? Naši? Fašisti? To bo odločilno. Pa tudi mi štirje nismo bili na varnem. Kaj pa če bi tudi s te strani prišla kaka italijanska patrولا? Ukazal sem kurirjem, da naj imajo napeta ušesa in odprte oči.

Pripekala je vročina, saj je bilo poldne; naši so ležali v koruzi, fašisti pa so z zavihanimi rokavi in v čeladah šli proti naši zasedi. Še bolj sem postal nemiren, ker sem bil tako daleč od svojih. Kakšen juriš! sem si mislil, saj so fašisti bili oddaljeni od naših komaj še sto metrov. Če bi Italijani vedeli, da se bližajo prekaljenim, izkušenim in dobro oboroženim borcem, ki imajo pet zbrojev in nič koliko ročnih bomb! V bližnjem zvoniku je ura bila poldne. »Dobro, da so še zvonovi,« sem se domislil, kajti ure nisem imel, da bi si meril čas. Italijani so se vedno bolj približevali naši zasedi. Po moji oceni so bili oddaljeni le še 20 do 30 metrov. Tudi italijanska bočna

patrola se je približevala in zaznal sem, da so jo naši opazili, ker se je niso lotili. Pravilno so skleпали. Napadli bodo vse skupaj. Pričakoval sem, zdaj, zdaj bo počilo. Nisem se zmotil. Nenadoma so zaregljale naše strojnice in zapokale puške. Italijani so bili presenečeni in so bili brez zaklonov. Po dobrih desetih minutah streljanja so naši začeli metati ročne bombe. Cesta se je zaprašila in zaslišal sem gromki »JURIŠ!« naših. Iz koruze so zdrveli borci na cesto. Fašisti, kolikor jih ni padlo, so zbežali. Naši za njimi. Mitrалjezci so stoje tolkli za njimi. Fašisti so tekali zdaj sem, zdaj tja, padali, se dvigali, se skrivali za trupli, poskušali streljati, toda nič ni pomagalo. Preživeli so se razbežali...

Zrl sem na prizorišče boja in vedel sem, da še ni končan. Fašiste je bilo mnogo težje pripraviti v paničen beg kot ostale italijanske vojake. Bili so zagrizeni, fanatični. Naši bi morali biti v dokončnem obračunu previdnejši. V tem trenutku sem se spomnil dveh dosedanjih bojov z Italijani in se spomnil, da so bili boji s fašisti vedno trdovratnejši. Zato smo, če smo naleteli na fašiste, nenadoma in silno napadli, toda čim hitreje tudi zapustili bojišče, če se je le dalo.

Preživeli fašisti so bežali proti reki Krki in mnogi so poskakali v vodo ali pa se poskrili v grmičevje in ločje na obrežju. Nenadoma sem opazil, da tudi ob vodi nekdo preganja in lovi fašiste. Nisem vedel, pa tudi misliti si nisem mogel, kdo bi to bil. Šele zvečer so mi povedali, da je to bila druga četa našega bataljona.

Spet sem videl, kako so moji borci preganjali bežeče fašiste; vedel sem, da sta tako ukazala komandirja in tudi, da bodo vse orožje in vso opremo, ki so jo odvrgli fašisti, pobrali. Ta taktika se mi je sicer zdela pravilna, a so jo začeli prepozno izvajati. Medtem ko so podili bežeče fašiste, so zanemarili svoj borbeni, jurišni razpored in se preveč razvlekli. To je trajalo dobro uro in pol, medtem pa so prihiteli na pomoč fašisti iz postojanke Krka. Približevali so se v strelcih, zato so morali naši zapustiti bojišče. Tako niso uspeli pobrati italijanskega orožja, temveč le svojega padlega tovariša in tri ranjence. Med ranjenimi je bil tudi komandir Sulo. Italijani so imeli v tem spopadu 80 mrtvih in ranjenih. Ker se naši zaradi prihoda novih fašističnih sil niso mogli umakniti čez Krko, so morali obiti italijansko postojanko v Zagradcu, ter so reko Krko prešli šele med Zagradcem in Žužemberkom ter se umaknili proti

Ambrusu. Ranjence so potem prepeljali v našo zasilno bolnišnico pri Smuki. Ko sem opazil, da se naši umikajo proti drugi strani, ne čez Krko, temveč proti Zagradcu, sem odhitel naprej. Okoli šeste ure sem dohitel obe četi in jima ukazal, da odideta proti Žužemberku, natančneje: na območje med Malimi Laščami in Smuko. Semkaj je prispel tudi ostali del Zahodnodolenjskega odreda. Tako sva se dogovorila s komantom.

Na ukaz Glavnega poveljstva, da bom moral združiti ves svoj bataljon in da bo treba čimprej ustanoviti novo udarno brigado, sem mnogo mislil in kot naročeno je prišel ukaz, da moramo napasti Žužemberk; tako sem dobil v sestav še Efenkovo četo, ki je postala četrta četa našega bataljona. 12. julija sem se odpeljal po tretjo četo, ki je pomagala Duletovemu bataljonu v Kopoljah. V Žvirčah sem se v gostilni sestal z Nikom Šilih — Borisom Nikičem, ki je prav tako prišel tja na motornem kolesu. Skupaj sva se odpeljala in ker sva precej hitro vozila, nisva opazila, da je bila cesta prekopana. Pospešil sem hitrost in se pognal čez jarek, ki je bil širok dober meter in srečno sem pristal na drugi strani, Šilih pa je začel zavirati in ga je vrglo na travnik. Vendar je tudi on »zvozil« brez težjih nezdod.

V Kopoljah sva našla četo. Bila je na položajih, ker so Italijani spet skušali vpasti na naše osvobojeno ozemlje. Čete nisem mogel potegniti s seboj, temveč so jo drugi dan prepeljali s tovornjakom do Malih Lašč nad Žužemberkom borci Zahodnodolenjskega odreda. Ker jih tako dolgo ni bilo sem postal nestrpen in sem jim šel naproti. Med Hinjami in Žvirčami sem srečeval številne borce iz Notranjske, ki so se umikali zaradi velike italijanske ofenzive na Notranjsko. Ti borci so bili posamič ali v majhnih skupinah in so se prebili čez cesto in železniško progo Ljubljana—Kočevje. Kar precej jih je bilo, med njimi mnogi, s katerimi smo se že skupaj bojevali. Skoraj z vsakim sem spregovoril in vsak je tarnal: »Strašna ofenziva je na Notranjskem!« Zanimalo me je, kam odhajajo, a nihče ni vedel drugega kot o ofenzivi. Govorili so o strahotah in o pobijanju ljudi, o zajetju partizanov in kmečkih fantov. Ustavljaj sem jih in jih vabil k sebi in mnogi moji nekdanji borci so se odločili vstopiti v novo udarno brigado Toneta Tomšiča. Tako se je število predvidenih borcev izpo-

polnjevalo. Bili so z vseh strani Slovenije. Zbirali so se v bazi, ki je bila v Smuki.

Prva četa Tomšičevega bataljona, ki je že 8. julija odšla na pomoč Zahodnodolenjskemu odredu proti Žužemberku, je bila v sestavi s tem odredom zelo borbena in iznajdljiva. Najbolj jih je peklo, kako bi prišli tudi do težkega orožja, s katerim bi lažje razbijali italijanske bunkerje, med njimi tudi Žužemberk.

Zavzetje ni bila samo želja Glavnega štaba, temveč tudi ukaz. A kako priti do njega? Leži na hribčku nad reko Krko, sredi vasi je stara grajska utrdba. Kako se ji približati, da nas ne bi opazili. In samo s puškami in mitraljezi tem starim, močnim zidovom ne bi bili kos, pa tudi borcev ni bilo dovolj v bližini.

Kot mnogokrat, je tudi tu prišla do izraza partizanska iznajdljivost. Sklenili so, da si bodo top naredili sami. Imenovali so ga »partop« — partizanski top. Bil je v primerjavi z današnjim modernim orožjem prav smešen, vendar so bili nanj izredno ponosni. Preveč bi bilo, če bi podrobneje opisoval, kako je izgledal in kdo vse je sodeloval pri izdelovanju, pa tudi - priznam - mnoge podrobnosti so mi že ušle iz spomina, zato le na kratko o tem našem partopu. Navadno železno cev so položili na podstavek, ki so ga utrdili, na koncu cevi pa so pritrdili nekak »upaljač«; na dno cevi so natresli razstrelivo, ki so ga nabrali iz nerazstreljenih granat, ki jih je bilo povsod dovolj, z gornjega konca pa so potisnili v cev italijansko granato.

Vse je bilo nared in ko so prvič izstrelili, se je zgodilo drugače, kot so predvidevali. Počilo je, se strašno zakadilo in granata ni poletela proti Žužemberku, temveč raznesla vse in vse skupaj je potem pristalo nekje na koncu vasi v Žužemberku. Načrt je spodletel, toda strašna eksplozija je Italijane v postojanki le prestrašila, ostanki partopa pa so izgledali kot nekakšna mina in niti Italijani niti civilisti se nekaj časa niso upali približati ostankom našega partopa. Na ta račun je bilo med partizani dokaj veselih uric in smeha.

A z mislijo na napad na Žužemberk nismo prenehali. V noči od 12. na 13. julij je ves bataljon začel obkoljevati Žužemberk. Dve četi sta prešli most na Krki, da bi s te strani napadli Žužemberk, tretja četa pa je zavzela položaje Gradenc—Marinča vas. Najtežjo nalogo je prevzela Efenkova četa. Na Dvoru je

prekoračila Krko, začela obkoljevati Cvibelj, hkrati pa je zaprla pot, ki vodi iz Novega mesta v Žužemberk. Okoli sedme zjutraj sem z motornim kolesom pridrvel za Efenkovo četo, ki se je že povzpela na Cvibelj. Toda noben strel ni padel z italijanske strani. Kaj je z njimi? Zakaj so utihnili? Kaj nam pripravljajo? So se morda zabarikadirali in nas nameravajo sami napasti? Hotel sem se prepričati, zato sem se previdno približeval prvim hišam in obstal na ovinku. Vse je bilo nekako čudno. Z Efenkom sva bila presenečena. Tedaj pa sem opazil, da so njegove patrole z vrha Cviblja mahale, pa tudi druge izvidnice so začele zapuščati položaje in se približevati hišam. Rafal, ki so ga izstrelili borci Efenkove čete, je rezko zarezal v jutranjo tišino. Toda tudi nanj ni bilo odgovora. Kaj je? Kje je italijanska posadka? Vžgal sem motor in se pognal v središče mesta. Sredi trga sem naredil par krogov. Nihče me ni vznemirjal. Žužemberk je bil prazen. Tudi v gostilni sredi trga mi nihče ni vedel povedati, kaj se je zgodilo in kje so Italijani. Bili so vsi prestrašeni, ko so slišali naše rafale in eksplozijo partopa. In že so se približale prve naše patrole, ki so obkobile mesto. Ker še nismo vedeli, kje so Italijani, sem ukazal četam, naj se ne zbirajo sredi mesta, temveč da naj ostanejo še naprej na svojih položajih in da naj zavarujejo ceste, ki vodijo v mesto, da nas Italijani ne bi ujeli v past, v katero smo se hoteli podati sami. Čete so, čeprav izmučene, izpolnile moj ukaz in se vrnile na položaje, hrano pa smo dobili iz prvih obrobnihi hiš Žužemberka.

Žužemberk je bil osvobojen. To je bilo 13. julija 1942.

In kaj je bilo z Italijani? Ko so opazili, kako obkoljujemo njihovo postojanko, so posedli na tovrnjak, ki jih je v varstvu dveh manjših tankov odpeljal že ponoči v Novo mesto. Ker smo se mi tedaj šele razporejali za napad, jih nismo opazili.

Novico, da je Žužemberk osvobojen, je kurir ponesel z motornim kolesom Glavnemu štabu. In ponosno sem v poročilu naglasil, da so Žužemberk osvobodile enote proletarskega bataljona Toneta Tomšiča.

Okoli enajste ure dopoldne je prispel v Žužemberk komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Franc Leskošek-Luka, ki je popoldne govoril na mitingu sredi trga. Čete so ostale ves dan na svojih položajih okoli Žužemberka in počivale. Bataljon pa so čakale nove naloge. Zvečer smo zapustili položaje in se začeli pomikati proti Soteski, Žužem-

berk pa je zavarovala enota Zahodnodolenjskega odreda. Naša prva nova naloga je bila: napasti in zavzeti grad v Soteski. Naše izvidnice so prekopale cesto, da bi tako onemogočile italijanskim avtomobilom, da bi prišli na pomoč obkoljeni posadki v gradu v Soteski. Ta zamisel je bila nadvse dobra. Da bi napadli grad, so nam svetovali žužemberški aktivisti; z njihovim predlogom smo soglašali vsi, tudi komisar Nikola in komandirji čet. Že ko smo šli proti Soteski, sem vprašal enega od aktivistov, ki so bili z nami, če pozna grad. Pritrdil mi je in takoj sem ga odredil, da bo popeljal bombaše v notranjost gradu. Da sem se odločil zanj, je bilo povsem razumljivo, kajti on je bil zaposlen pri grofu gradu, poleg tega pa sem se hotel prepričati, če so imeli tisti, ki so nam predlagali napad na grad, poštene namene. Še bolj pa me je podžigalo k temu, da bi vodil prve napadalce on, ki pozna grad, da bi čimprej opravili to akcijo in da bi grad zavzeli brez žrtev.

Moji zahtevi se ni začudil in rekel mi je, da so podatki, ki mi jih je dal o gradu in o italijanski posadki v njem, popolnoma točni.

To nam dokazuje, da je bila povezanost med nami, borci in aktivisti in političnimi delavci na terenu res odlična in v korist obojim. Tudi politični delavci so bili borbeni in predani in vendar je bilo njihovo delo povsem drugačno od našega. Ker so ponavadi delali samostojno, in živeli med ljudmi, ki niso bili predani naši stvari, pa tudi med našimi sovražniki, niso mogli nastopati z orožjem kot mi. In ta, ki nam je dal vse podatke o grofu Auerspergu, lastniku gradu, in o gradu ter o posadki v njem, je bil eden izmed najboljših. Povedal nam je tudi, da so v grad prišli Italijani na posebno prošnjo grofa.

Naredil sem načrt; še prej pa sem borcem pojasnil, zakaj moramo uničiti postojanko v Soteski. Da bomo imeli prosto pot ob Krki in da bomo tako povečali naše osvobojeno ozemlje vse od Soteske do Podturna.

Ko sem vprašal, kdo bo šel med bombaše, so se javili vsi. To sem tudi pričakoval, saj sem poznal slehernega borca. Vsak je hotel biti prvi med prvimi. Ker ni bilo mogoče drugače, sem odločil, da bo vsak komandir izbral iz svojih vrst določeno število bombašev, a še to je bilo težko, ker so vsi hoteli biti med izbranimi.

Okoli enajste ure smo bili pripravljeni za pohod. Do Soteske smo imeli približno četrto ure. Ko smo se spuščali v koloni, so

bili na čelu bombaši, ki jih je spremljal borec s puškomitraljezom, za njimi pa so borci nosili snope slame in steklenice, napolnjene z bencinom, če bi bilo treba grad požgati. Nekateri so nosili tudi butare, ki bi jih nametali po hodnikih, da bi hitreje izvršili akcijo. S seboj smo vzeli tudi lestev, če bi bilo potrebno zlesti skozi okna. V primerni razdalji od gradu smo se ustavili, naš vodnik aktivist pa je šel sam proti gradu, da bi si ogledal položaj. Kmalu se je vrnil in nam povedal, da naj ne napademo gradu, ker so Italijani medtem dobili pomoč iz Novega mesta in da je grad poln vojakov, ki imajo s seboj okoli 300 mul.

Odločili smo se, da z napadom počakamo. Pozno ponoči smo se umaknili proti Dvoru, kamor smo prišli drugi dan, to je 14. julija okoli ene po polnoči. Tu smo se utaborili in pogleli, da bi se spočili in se tako pripravili za prihodnji dan. Še preden sem zaspal, pa mi je Efenkov kurir prinesel sporočilo, da nam bo prišel s svojo četo na pomoč. Takoj za njim pa je prišel kurir iz Glavnega štaba z ukazom, da se mora ves dolenski odred z mojim bataljonom vred takoj pomakniti čez Lašče na Rdeči kamen in tu pustiti vse, kar bi nas oviralo pri pohodu. Le orožje in strelivo naj vzamemo s seboj, ker je na Rdečem kamnu okoli dva tisoč Italijanov, ki so prišli sem preko gozda iz Soteske in da nameravajo napasti našo bolnišnico na Rogu in priti za hrbet Glavnemu poveljstvu. Pripisano je še bilo, da bodo Italijani navalili v gozdove 15. julija, in to med Starim trgom in Smuko.

Najprej je odšel Efenko s svojo četo proti Laščam in zaprl pot proti Topli rebri, da bi tam zadrževal Italijane, jaz pa sem s svojim bataljonom sledil z vso našo in njegovo opremo v gozd pod Toplo reber. Efenkove patrole so mi sporočile, da so Italijani že na Topli rebri in ne več na Rdečem kamnu in da so se razmestili po hišah, kjer počivajo. Sklenili smo, da jih bomo napadli, čeprav se je že daniło. Začeli smo obkoljevati Toplo reber, čeprav smo bili utrujeni, neprespani in lačni. Pohod od Dvora do sem nas je utrudil, toda borci so takoj pozabili na utrujenost, neprespanost in lakoto, ko sem jim rekel, da bomo napadli speče Italijane. Ko smo se povsem približali Topli rebri, smo ugotovili, da je v vasi še vse spokojno. Lep pregled smo imeli, ker so bili okoli vasi vrtovi in njive. Italijanski stražarji so se povzpeli na češnje, kaj drugega pa nismo mogli ugotoviti. Topla reber sredi Roških gozdov je bila tipična kočevska

vas, ki so jo Kočevarji zapustili po dogovoru z Nemci, ki so jih Nemci preselili v kraje ob Sotli in Savi.

Ura je bila okoli pete zjutraj, ko smo se približali vasi na okoli dva kilometra. Zaslišali smo riganje italijanskih mul in postali smo še bolj nestrpni. Po naše je bilo tu okoli 1500 Italijanov in če bi nam uspelo premagati jih, bi bil to eden naših največjih uspehov zadnjega časa. Proti vasi smo se spustili v treh smereh, da bi jo obkolili. Sedaj smo povsem jasno razločili italijanske postave stražarjev, ki so brezskrbno plezali po drevju in skakali pod drevjem. Od grma do grma smo se bližali vasi in ko smo prišli na prve robove vasi, smo opazili mule, ki so bile privezane pod kozolci. Ker smo jih hoteli iznenaditi, smo se z vso previdnostjo premikali in približevali vasi. Italijani sploh niso slutili, kaj se dogaja okoli njih. Brezskrbno so obirali češnje. Tudi proti gozdu, ki je bil za vasjo, so zanemarili čuječnost.

Malo po šesti uri smo bili od vasi oddaljeni le še dobrih petdeset metrov, nekateri borci pa od italijanskih mul le dobrih dvajset metrov. Tudi do prvih hiš nismo imeli več kot kakih dvajset korakov.

Efenkova četa, ki je odšla v gozd za vasjo, se je približala prvim hišam, ki so bile tik roba gozda, ves bataljon pa je zavzel položaje nad vasjo in se razmestil po golem hribčku na čistini. Prva in druga četa sta morali opraviti najtežjo nalogo, približati se vasi in jo napasti. Sredi teh dveh čet sem bil jaz kakih 30 metrov za komandirji. Efenka sem opozoril, da naj z močnim streljanjem in bombami poseže v boj takoj, ko bodo padli prvi streli, da bi tako ukanili in zmedli Italijane in jih uverili, da jih napadamo samo iz gozda, ne pa tudi s čistine. Ko smo se že povsem približali vasi, nas stražar, ki je stal poleg hiše, ni opazil, pač pa so nas opazili stražarji, ki so bili na češnjah. Začeli so vpiti: »Dio, Dio! Partigiani! Banditi!« Hoteli so poskakati z dreves, a naši borci so jih enostavno sklatili z dobro merjenimi zadetki. Ko so sklatili prve tri Italijane z drevja, so začeli naši borci kričati, kaj obirajo naše češnje in da jih bodo imeli odslej dovolj, drugi pa so se smejali, da tako debele češnje zorijo samo na Topli rebri. Striček, po partizansko, čeprav je bil še zelo mlad, vodnik prvega voda prve čete bataljona, doma iz Poljčan na Štajerskem, je bil pred menoj, za njim pa jaz. Zakričal sem:

»Fantje, naprej, na juriš, juriš! Juriš!« Previdno sem skakal za Stričkom. Prav tedaj je Striček nameril puško na italijanskega stražarja, ki se je zgrudil s krikom »Mamma mia! Mamma!« In že je obrnil puško na češnje in drugi Italijan se je zvrnil na tla. Jaz pa sem kar naprej vspodbujal borce: »Juriš! Juriš!« In že se je obrnil k meni Striček, ki mu je bilo že dovolj mojega vpitja in me ni poznal, ker ni bil dolgo v bataljonu, ter me nahlulil: »Kaj rjoveš, paglavec! Če ne boš šel naprej in če boš ostajal za menoj, te bom počil! Marš naprej!« Ko je to slišal neki drugi borec, ki je bil v bližini, je takoj priskočil in zavpil: »Striček, ali si nor? Ali ne poznaš Dakija? On je ja naš komandant!« Striček me je samo še enkrat pogledal, rekel nobene besede, temveč divje je začel streljati po Italijanih. Ko sem ga pogledal, sem le ugotovil, da se je prestrašil. Da bi poravnal spor med nama, sem stopil k njemu in mu ljubeznivo rekel: »Nič hudega. Le tako naprej, Striček!« Olajšano in sproščeno me je pogledal in se še bolj zagrizeno pognal v boj. Striček je vojno preživel in sedaj živi v neki vasi pri Poljčanah na Štajerskem. Čez čas pa se je obrnil k meni in čeprav so sekali rafali, drdrale strojnice in se oglašali poki bomb, sem ga slišal, ko se mi je opravičeval: »Oprosti, Daki. Mislil sem, da si kak novinec v četi in da si svoj strah preganjal s kričanjem. Še bolj pa sem se bal, da ne bi zadel mene, ki sem pred teboj. Veš, da mi ne bi bilo všeč, da bi jo skupil v r...!« Potem se je veselo nasmejal in iskal, kje bi staknil spet kakšnega Italijana. A že v istem trenutku je sprožil in mi dejal: »Si ga videl?« Potem pa sem se odmaknil od njega, ker sem moral pogledati tudi drugje, kako poteka boj. Krogle so švigale od vsepovsod. Predvsem sem moral paziti na borce, ki so zaostajali, kajti ponavadi je prav tem predla najhujša nevarnost.

Po dobrih dveh urah so se Italijani osvestili. Kazalo je, da nameravajo prebiti naš obroč. Res, pognali so se naravnost proti gozdu, kjer je bila Efenkova četa. Efenkovi fantje so komaj čakali na to. Udarili so po njih, da so potem v šali dejali: »Cevi mitraljezov so žarele, da smo jih kar po naše hladili!« Ko so bili Italijani odbiti na Efenkovi strani, so se skušali prebiti na Stričkovi strani. Dva mitraljeza sta jih zaustavila in vrniti so se morali, dasi neradi. Z močnim ognjem so iskali luknjo, skozi katero bi se izmuznili iz našega obroča. Našli so jo in pri tretjem poizkusu so uspeli. Vdrli so proti

parobku, kjer je bila naša tretja četa. Premalo nas je bilo in prav tu so Italijani našli ta šibki sektor naše obkolitve. Okoli sto Italijanov je zdrvelo iz obroča in že so bili za hrbtom naših. Temu izpadu so sledili še drugi in prav malo je manjkalo, da bi zdaj oni udarili po nas, saj so bili že na hribu nad vasjo. In tako smo morali preiti iz napada v obrambo. Branili smo se silovito. Tretjo četo so skoraj obkolili. Najhujši pritisk so izvajali na njeni levi strani. Počasi smo se pripravili na umik, kajti Italijani so že pričeli tolči po nas s svojimi mitraljezi s hribečka nad vasjo. Italijani so hitro spoznali, da se umikamo in da jim na njihovo streljanje odgovarjamo iz vedno večje daljave. Tudi tretja četa se je že povlekla in se nam pridružila. Umikali smo se proti Smuki. Premalo nas je bilo, da bi bili kos tako številni italijanski vojski. Pa tudi Italijani so se začeli umikati s svojo glavnino, le zaščitnica je še ostala. Razporedili smo se na nove položaje, da bi jih ovirali pri umiku. Italijani so se zaradi našega umika opogumili in nas začeli spet napadati. Že smo slišali vpitje italijanskih oficirjev: »Avanti, ragazzi! Avanti!« A ker jih je bilo preveč, smo se spet umaknili. Skakali smo od grma do grma, da bi čimprej dosegli gozd. Italijani so silovito streljali proti nam, a kljub njihovem noremu streljanju nismo utrpeli nobenih izgub. Še ranjen ni bil nihče, Italijani pa so imeli še od našega prvega napada precej mrtvih in ranjenih. Ko smo dosegli rob gozda, smo se ustavili, se ponovno razporedili in znova smo sprejeli borbo z napadajočimi Italijani. Parkrat smo še slišali kričanje: »Avanti, avanti!«, potem pa je utihnilo tudi streljanje in povlekla se je celo njihova zaščitnica. Za njimi smo poslali le naše patrole, ki so jim sledile v primerni razdalji, vsi ostali pa smo ostali na položajih in prežali, da nas ne bi iznenadili. Pa tudi počitka smo bili potrebni. Jaz pa sem razmišljal, kje smo pogrešili, da so nam mogli uiti iz obroča. Razmišljal sem:

»Pretekli večer smo prehodili pot od Žužemberka do Soteske, skoraj tri ure hoda, potem pot do Tople rebri, spet šest ur, torej skupaj devet ur, od tega sedem ur ponoči po gozdnih stezah in oblačni noči. Napor, ki ga marsikdo ne bi prenesel še v mirnih časih in brez prtljage. In boj, ki smo ga bili od šeste do enajste ure na Topli rebri, brez počitka in brez hrane, saj smo se okrepčali šele popoldne nekako ob štirih na Smuki. Prišel sem do zaključka, da nismo sposobni, da bi zasledovali Italijane po roških gozdovih, a kljub temu sem sklenil, da jih

ne bomo pustili pri miru. Zato sem poslal za njimi patrole, ki so jih zasledovale, jih od časa do časa obstreljevale in jih morda prepričevale, da jim kljub vsemu sledimo. Ko je prišla ena naših patrol na Toplo reber, so nam poslali sporočilo, da je vas prazna, a so vseeno ostali v zasedi na gričku nad vasjo, da jih ne bi presenetila kakšna italijanska patrola. Ko smo potem prišli do njih, smo se spustili v vas. Borci so se podali v hiše in jih preiskovali. V hiši sredi vasi so našli ambulanto. Prostor je bil ves krvav, poln krvavih obvez in drugega materiala, kar nam je bilo v dokaz, da so imeli precej ranjencev. Tudi pod kozolce so pogledali, kjer so imeli Italijani privezane mule. Tam je ležalo okoli 60 pobitih mul, po obhodu po vasi pa smo jih našli še 82. Pač hude izgube za Italijane, ker so se bolj bali za mule kot pa za ljudi. Po poročilih, ki smo jih prejeli od terencev, pa so Italijani v Sotesko prignali precej ranjenih mul, z zdravimi mulami pa so prinesli v Sotesko okoli 200 mrtvecev. Precej jih je šepalo. Tudi obvezanih ni manjkalo. Toda Italijani na Topli rebri niso pustili ničesar. Razen treh kratkih pušk, ki jih je Striček vzel ubitim Italijanom pod češnjami, nismo dobili nobenega plena.

Italijani so doživeli na Topli rebri poraz kljub temu, da smo se morali umakniti pred njimi, a nas je mučilo vprašanje, zakaj so prišli na Toplo reber in kam so bili namenjeni. Morda so nas le otipavali, ko so pripravljali večjo ofenzivo na Rog oziroma na naše osvobojeno ozemlje. Hoteli so uporabiti naš način vojskovanja in se neopazno prikrasti po Rogu do Smuke, obkoliti naš Glavni štab in zajeti in pobiti naše partizansko vodstvo. Imeli so prav točne podatke, toda od kod! Imeli so svoje vohune, izdajalce slovenskega naroda, ki so jim za denar dajali podatke o nas, toda kljub temu, če bi mi prišli na Toplo reber še ponoči in če bi imeli več časa za borbeni razpored, bi se vse povsem drugače končalo. To bi bil za njih prav gotovo prvi »Jelenov žleb«.

Ko smo pregledali vso vas, smo se počasi spustili proti Smuki. Bili smo utrujeni in ko smo po dveh urah hoda prišli na cilj, smo popadali kot pobiti, saj so tod stražili stražarji Zahodnodolenjskega odreda in tako smo lahko brez skrbi počivali. Tudi do hrane nam ni bilo, čeprav smo bili prilično sestradani. Bili smo neobriti, umazani, prepoteni. S seboj smo prinesli tri ranjence, štirje lažji ranjenci pa so se komaj vlekli z nami. Enega, ki je padel na Topli rebri, smo pokopali kar

v gozdu pri Topli rebri; jamo zanj smo izkopali z bajoneti. Bili smo kot raztepena čreda, nebogljeni utrujenci, ne borci. Tudi sam nisem bil nič boljši. Tudi jaz sem nosil kot drugi del naše opreme. Nosil sem kuhinjski kotel. In nenadoma se je pojavil od ceste Lašče—Stari log kurir, ki je zavpil: »Iščem Dakija!« Ko so ga poslali k meni, me je debelo pogledal in ni verjel, da sem to jaz. Imel sem raztrgane hlače, bil sem ves umazan in sedel sem poleg kotla, ki sem ga ob njegovem prihodu položil na tla. Borci so se mu smejali, ker ni hotel verjeti, da sem jaz res Daki, potem pa je le izdaval iz sebe: »Tovariš komandant, kličejo te dol na cesto! Tam je štab brigade Toneta Tomšiča!« Nasmehnil sem se in mu rekel, naj jim sporoči, da bomo prav kmalu prišli vsi, le da se malo oddahnemo! Ker pa jih le nisem hotel pustiti predolgo čakati, sem čez čas vstal in pozval borce, da naj mi sledijo. Borci so sicer začeli mrmrati, a ko sem jim rekel: »Saj smo vendar lačni, tukaj ne moremo kuhati,« so se pomirili, vstajali in mi sledili. Spet sem pograbil kotel in kmalu smo bili na cesti. Tam je stala skupina partizanov, ki je čakala, ne vem, ali mene ali ves moj bataljon. Stali so na parobku nad cesto. Poznal sem le dva izmed njih: Ivana Jakiča-Jerina in Borisa Nikiča. Spogledali smo se in že je stopila k meni partizanka, ki je bila v Jakičevi skupini, in mi rekla: »No, Daki, ali ti ni nerodno, da ti nosiš kotel? Komandant bataljona in namestnik komandanta brigade! To ni delo za tebe. Kakšno avtoriteto pa boš imel med borci, če jim boš nosil kotle!« Še Šilih je dodal: »Ali nimaš drugega dela? Zakaj pa imaš bataljon?« Presenetil me je njihov odnos do mene in mojih borcev. Pomislil sem: »Kaj pa je narobe, če nosim kotel?« Morda res nisem znal preceniti, kaj se mi spodobi, kaj ne, vendar bil sem borec kot drugi, čutil sem z njimi in počutil sem se enak vsem. Ko so njihove opazke slišali moji komandirji in nekateri borci, ki so bili z menoj že od prvih dni, so se smejali. Gledal sem lepo oblečene, v lepih, čistih, novih uniformah pred seboj in takoj sem vedel, da je to novi štab brigade. Jakič se mi je nasmehnil, saj sva se poznala od prvega dneva partizanstva, in mi rekel: »Pusti kotel in pridi k nam!« Izročil sem kotel mitraljezcu Kovaču, ki je stal poleg mene in mu naročil: »Odnesi kotel v komoro!« Zdaj sem imel proste roke in pozdravil sem se z vsemi. Partizanka, ki me je prej oštela, je bila Mica Šlاندروva. Tudi med pozdravljanjem so mi vsi dopovedovali, kakšen

mora biti partizanski komandant, a vse te njihove opazke sem sprejemal bolj kot šale in nanje sploh nisem odgovarjal. Nato smo prešli na pogovor o bojih na Topli rebri. Niso ugovarjali mojim odločitvam, le to so mi povedali, da so slišali riganje mul in regljanje mitraljezov. Povedal sem jim, da smo izgubili samo enega borca in da tudi težje ranjenih ni med nami. Ko pa so mi rekli, da bomo takoj krenili na pot, sem jih zavrnil: »Ne! Bataljon ne more nikamor, dokler se ne spočije in nahrani, pa tudi opere in umije!« Ko je nekdo izmed njih dejal, da moramo čimprej ustanoviti brigado in da 150 borcev čaka, da jih bomo uvrstili med borce brigade, še nisem soglašal z odhodom, zato sem ostal med svojimi borci. A ker so le vztrajali, da naj vsaj pogledam skupino borcev, ki je bila dober kilometer od tod, me je le premamilo, da sem šel pogledat, kakšni novi borci so tu. Res, več kot polovica jih je bilo iz Notranjske, ki so se umaknili pred italijansko ofenzivo. Kasneje, 15. julija 1942 pa so se le zbrali vsi, ki so bili odrejeni v novo brigado, to je borci prvega proletarskega bataljona Toneta Tomšiča, Efenkove čete iz Zahodnodolenjskega odreda, ki se je že prej priključila bataljonu, in okoli 150 borcev, ki so se prostovoljno javili v brigado od vsepovsod. Mnogi izmed njih so bili moji stari borci in smo se skupaj že borili na Mokrcu, pa tudi komandirje petega notranjskega odreda sem našel med njimi. Mnogi borci, ki so prišli v novoustanovljeno brigado, so bili prekaljeni in odlični borci in so se izkazali že v premnogih borbah. Med njimi so bili nešteti, ki jim ni bilo mar za njihova življenja, ker so vedeli, za kaj se borijo.

Tega dne, naj samo omenim, je odšel na Kočevsko star borec Ris-Lepin, ki je bil sprva določen v štab novoustanovljene brigade Toneta Tomšiča, da bi pripeljal s Kočevskega nove borce. Do Kočevskega se je še nekako prebil, toda po devetih dnevih se je vrnil sam brez prostovoljcev, ker je na Rogu divjala italijanska ofenziva. In vsa ta, še precej številna partizanska brigada, saj jo je sestavljal naš bataljon s 110 borci, Efenkova četa s 40 do 50 borci in okoli 150 novih, ki so se zbrali, se je 16. julija razmestila v kočevski vasi Cesta in se razdelila v dva bataljona.

Prvi štab udarne brigade Toneta Tomšiča so sestavljali: Ivan Jakič-Jerin kot komandant, namestnik komandanta jaz, komisar Ivan Kavčič-Nande, namestnica komisarja Mica Šlandrova. A še isti dan je prevzel posle komisarja brigade Niko

Šilih — Boris Nikič, Mica Šlandrova pa je postala komisar bataljona.

Po ustanovitvi je udarna brigada Toneta Tomšiča ostala še dobrih deset dni v vasi Cesta, kjer se je uredila in spočila, pa vendar se je ves čas politično in vojaško usposabljala.

Že od 15. julija dalje so Italijani vse česče z močnimi enotami skušali vdreti na naše osvobojeno ozemlje. Tako so med drugim vdrli na Rog iz Novega mesta skozi Sotesko, iz Kočevja proti Rogu in spet proti Rogu iz Novega mesta skozi Dolenjske Toplice in Podturn. Ti njihovi izpadi so bili pravzaprav uvod v kasnejšo veliko in vsesplošno ofenzivo. Ti izpadi pa so bili le poizkus ujeti vojaško in politično vodstvo osvobodilnega gibanja, ki je imelo svoj sedež na območju Roga. In ker so čuvanje tega območja poverili novoustanovljeni brigadi, smo se vsi dobro zavedali, kakšno odgovornost smo prevzeli ne samo do svojega vodstva, temveč do vsega slovenskega in jugoslovanskega naroda.

V času našega počitka in preobrazbe v vasi Cesta pa je imela naša Pepca z nami obilo dela. Pa ne samo z nami, tudi z ostalimi, ki so se nam priključili. Poskrbela je, da smo se preoblekli, se očistili uši in se redno umivali in iz krdela razcapancev smo postali vzorna udarna, borbena brigada. Okoli 25. julija se nam je priključila še Albinova četa. Albin je bil sprva kurir pri Glavnem poveljstvu, komandant Luka pa ga je pozneje imenoval za komandirja čete, njegovo četo pa je priključil novoustanovljeni brigadi. Ta njegova četa naj bi bila osnova za poznejši tretji bataljon brigade. Toda uresničitev te zasnove je prehitela italijanska ofenziva na Rog in Albinova četa ni postala tretji bataljon brigade, temveč je postal tretji bataljon brigade gorjanski bataljon.

Čeprav so bili dnevi v vasi Cesta za nas vznemirljivi, pa vendar nismo pozabili na zabavo. Ponosni smo bili, da smo mi tisti, ki bomo z ustanovitvijo nove udarne brigade tudi prvi, ki bomo za bodoče rodove priborili brigadi sloves velike manevrske in dobro organizirane partizanske enote. Sklenili pa smo tudi, da bomo slovesno proslavili obletnico partizanstva.

28. julija je bilo boljše kosilo, dobili smo tudi pijačo, zvečer pa so kuharji spekli jagenjčke. Naši slovestnosti so prisostvovali med drugimi tudi komandant Glavnega poveljstva Franc Leskošek-Luka, Jože Rus, Nande Kavčič ter še nekateri drugi člani Glavnega poveljstva ter političnega vodstva narodno-

osvobodilnega gibanja. Tudi kulturni program je bil zanimiv, saj je bil eden prvih tovrstnih, ki so ga pripravili borci sami. Slavnostna govora sta imela Leskošek-Luka in Jože Rus. Veseli zvoki harmonike so nas večkrat pripravili do tega, da smo še mi zapeli, vse pa so prevzele pesmi Mateja Bora, ki jih je ob spremljavi harmonike recitiral neki borec naše brigade. Matej Bor, ki je tudi bil na tej slovesnosti, mi je ob tej priliki podaril svojo zbirko pesmi, ki mi je še danes najdražji spomin.

In moji stari, zvesti, prekaljeni in predani borci, s katerimi smo skupaj preživljali najtežje, pa tudi najlepše dni svojega enoletnega partizanskega življenja, so zahtevali, da spregovorim še jaz. Priznam: v nobenem spopadu, s še tako močnim sovražnikom, v nobenem jurišu nisem poznal strahu, da bi spregovoril zdaj tu na tej slovesnosti pred svojimi predpostavljenimi in pred svojimi tovariši pa mi je bilo skoraj nemogoče. A kaj? Moral sem in kako prav je, da se ne spominjam več, kaj sem jim govoril, le to vem, da sem bil ves poten in da mi besede skoraj niso hotele z jezika...

Okoli polnoči smo proslavo končali s plesom in petjem. Ko smo se razhajali, smo gromko in z navdušenjem zapeli pesem »Nabrusimo kose«. Še dolgo so odmevali zvoki naše pesmi iz gozdov, ki so bili naš dom, tu pa tam je še med potjo povzel njeno melodijo kak zapoznel borec, v srcih nas vseh pa je ta pesem odmevala vedno in povsod, kjer smo hodili, in nas opozarjala, da naše »kose« morajo biti vedno »ostre«, da bodo kosile sovražnike in izdajalce slovenskega naroda.

Stane Semič-Daki
NAJBOLJŠI SO PADLI

Ilustriral Štefan Planinc

Natisnila
tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani
1971

